БЪЛГАРЕТѢ

ВЪ

МАКЕДОНИЯ

ИЗДИРВАНИЯ И ДОКУМЕНТИ

ЗА ТѢХНОТО ПОТЕКЛО, ЕЗИКЪ И НАРОДНОСТЬ

СЪ ЕТНОГРАФСКА КАРТА И СТАТИСТИКА

ОТЪ

ЙОРДАНЪ ИВАНОВЪ Ivanov

ДОЦЕНТЪ ВЪ СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ

ИЗДАНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТѢ ОТЪ ФОНДА „НАПРѢДЪКЪ“

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1915

Прѣдговоръ.

Прѣзъ послѣднитѣ сто години на своя петвѣковенъ робски животъ българетѣ въ Македония почнаха да се съвзематъ духовно и национално и все повече и повече да крѣпнатъ въ надежди за посвѣтли дни. Тѣхното трудолюбие и напрѣдъкъ бидоха справедливо оцѣнени отъ великитѣ европейски народи, които не веднажъ, въ дипломатически постжпки, конференции и дори войни, признаха правото на македонскитѣ българе да се сдобиятъ съ поносенъ политически животъ.

И когато, отъ двѣ-три десетилѣтия насамъ, очакването на българския народъ се приближаваше къмъ своето осжществяване, тъкмо тогава му се противопоставиха политически замисли, идещи отъ Гърция и Сърбия. Тѣ си поставиха за цѣль да отчуждятъ македонското население отъ българската му народность, та, когато настжпи часътъ на „Болния човѣкъ“ въ близкия изтокъ, да изявятъ права надъ свои сънародници въ Македония.

За изпълнение на тия политически замисли Гърция и Сърбия прибѣгнаха до услугитѣ на Вселенската патриаршия, до помощьта на своята дипломация и на нейнитѣ разновидни срѣдства. Прьвъ помощникъ имъ се яви печатътъ. Въ изданията на Сръбската Кралска академия на наукитѣ почна да се проповѣдва, напр. професоръ Цвиичъ, че въ Македония живѣе „славѣнско“ население, което, ако и да се нарича „българско“, въ сжщность то нѣма ясна национална свѣсть и лесно може да се обърне на сръбско или българско. Други сръбски професори направиха крачка напрѣдъ. Тѣ, напр. В. Джеричъ, заявиха, че „отъ най-старо врѣме та до началото на XIX в. нѣмало ни единъ

положителенъ примѣръ, дѣто славѣнетѣ въ Македония да сж се наричали българе или езика си български"! Трети, като К. Н. Костичъ, учено твърдѣха, че извѣстниятъ български царь Самуилъ билъ „първъ сръбски царь Самуилъ Николичъ" и че Охридската българска патриаршия била „сръбска патриаршия". Четвърти, вече съ свалена маска, явно тржбѣха, че македонскитѣ славѣне сж стари сърби и езикътъ имъ е сръбски, че тѣ нѣматъ нищо общо съ българетѣ, които били монголи.

Гръцкитѣ домогвания изхождатъ отъ нѣкакъвъ си принципъ на гръцка културна етнократия въ близкия изтокъ, подпомогната отъ православието на Цариградската патриаршия. Гърцитѣ, като не могатъ да отрекатъ българския езикъ на македонскитѣ българе, твърдятъ, че по произходъ и по култура тия българе били елини, и затова ги наричатъ «българогласни елини« (βουλγαρόφωνοι ἕλληνες) или, както типично се изразяваше в. Νέα ἡμέρα: „нѣма по-чисти гърци отъ българогласнитѣ патриаршисти".

Така надъхани, ржководителитѣ на Сърбия и Гърция прѣзъ 1913 год. се нахвърлиха на нещастния народъ, разкжсаха го на двѣ: едната половина бѣ обявена за сръбска, другата за елинска, и веднага бѣ запрѣтено да се произнася името българинъ и да се говори явно български езикъ. Изпждиха се българскитѣ митрополити, свещеници, учители, затвориха се множество български училища, заграбиха се българскитѣ църкви и монастири. По-събуденитѣ българе бидоха изтрѣбени, на други отнети имотитѣ, па като се обърнаха имената на -ίδης или на -ић, българетѣ бидоха прогласени за чисти елини и стари сърби . . .

За защита на тоя злочестъ народъ, за отбрана на тая погазена македонска правда написахъ прѣдстоящата книга. Въ нея събрахъ всички по-важни документи, които говорятъ за българското потекло и езикъ на славѣнското население въ Македония; изложихъ какъ се е образувала българската народность въ тая земя и въ какво се е проявила тя.

Отъ хилѣдитѣ вѣсти и дѣла, що говорятъ за българщината на Македония слѣдъ създаването на Българската екзархия и на княжество България, не приведохъ току-речи нищо, и то съ цѣль да посоча, че българщината въ Македония не датува отъ врѣмето на тия институции, че тя е тамъ отъ вѣкове и че, напротивъ, Българската екзархия е била дѣло прѣди всичко на македонския българинъ.

На г. С. Чилингировъ, поддиректоръ на Народната библиотека въ София, и на г. А. П. Стоиловъ, уредникъ на ръкописното отдѣление при Етнографския музей въ София, изказвамъ искрена благодарность за готовностьта, съ която ми услужваха при работата ми въ повѣренитѣ имъ сбирки. Еднакво благодаря и на всички лица, които ме улесняваха съ едно и друго при моитѣ пѫтувания изъ Македония прѣзъ 1906—1907, 1912—1913 г.

София, 9 септември 1915.

Йор. Ивановъ.

Съдържание.

Българетѣ въ Македония.

I.

Образуване на българската народность.

1. Заселение на Балканския полуостровъ съ славѣне.

Сегашнитѣ югославѣнски народи — българе, сърбо-хървати и словинци не сж староседѣлци въ земитѣ, които обитаватъ; тѣ сж пришелци отъ сѣверъ. Не е установено кога сж оставили своята сѣверна родина,[1]) но всички исторически свидѣтелства и нови научни издирвания сочатъ, какво прѣзъ VII вѣкъ слѣдъ Хр. сж станали голѣмитѣ масови и послѣдни прѣселения на южнитѣ славѣне отъ Дунава на югъ.[2])

Югославѣнското прѣселение на Балканския полуостровъ е станало въ свръзка съ голѣмото движение на срѣднеазийскитѣ и източноевропейски народи и съ политическитѣ условия, настанали въ византийската империя въ края на старитѣ и въ началото на срѣднитѣ вѣкове. Вестготитѣ, които живѣли въ сегашна южна Русия и на сѣверъ отъ долния Дунавъ, бидейки застрашени отъ стремителния напоръ на хунскитѣ народи, прѣзъ 376 г. подирили гостоприемство въ Византия.

---

[1]) Л. Г. Нидерле, О времени переселенія Славянъ съ сѣвера горъ Карпатскихъ въ Венгрію, въ Труды XI-го арх. съѣзда въ Кіевѣ П, 1—5, възъ основа на археологически данни, именно гробници, смѣта, че въ сѣверно Маджарско славѣнетѣ слѣзли още въ епохата до Р. Хр.

[2]) L. Niederle, Slovanské starožitnosti. Díl II. V Praze 1906. — Ст. Станојевић, О јужним словенима у VI, VII и VIII веку, въ Глас Српске крал. академије LXXX (1909 г.). — Сжщи, Историја српскога народа, 2° изд., Београд 1910. — C. Jireček, Geschichte der Serben, Bd. I. Gotha 1911. (Сръбски прѣводъ на сжщото: К. Јиречек, Историја Срба. Превео J. Радонић. Београд 1911).

Съ позволението на византийския императоръ Валента тѣ минали Дунава и се поселили съ челядитѣ си въ Долня-Мизия (сегашна сѣверна, придунавска България). Но още на другата година мирнитѣ гости дигнали оржжие противъ Византия, въ 378 г. разбили съвършено императорската войска при Одринъ, дѣто загиналъ и самъ Валентъ. Когато вестготитѣ опустошили византийскитѣ области, прѣзъ 402 г. се дигнали въ западния дѣлъ на римската империя за нови опустошения.

Докато да се съвземать оплѣненитѣ области, дошла имъ друга напасть. Прѣзъ 441 г. миналъ Дунава страшниятъ хунски вождъ Атила и съ своитѣ пълчища цѣли петь години грабилъ, палилъ и обърналъ на развалини балканскитѣ земи, а жителитѣ имъ избилъ или отвелъ въ робство. Атила изтеглилъ войскитѣ си прѣзъ 446 г. и заминалъ за западна Европа. Слѣдъ тридесеть години, Атиловитѣ до неотколѣ робе — остготитѣ минали Дунава, за да дооплячкатъ онова, що било останало. Недоволни отъ осиромашелата Византия, прѣзъ 489 г. остготитѣ я оставили и заминали за Италия.

Освободенитѣ отъ германскитѣ племена земи на сѣверъ отъ Дунава били заети отъ славѣнетѣ къмъ края на V в. Като тѣхни пъкъ източни съсѣди се явили българетѣ, по сѣвернитѣ брѣгове на Черно-море. Тѣхъ бѣ повикалъ императоръ Зенонъ въ 482 г. за помощници противъ остготитѣ. Съ собственото си име югославѣнетѣ се явяватъ въ историята едвамъ прѣзъ слѣдния VI в., когато захванали да нападатъ византийскитѣ области. Въ края на V в. и прѣзъ VI в. бждещитѣ югославѣне образували двѣ голѣми заселени групи, едната срѣднедунавска, въ нѣкогашна Панония и сегашно западно Мажарско, другата — долнедунавска, на сѣверъ по долния Дунавъ, въ нѣкогашна Дакия (отъ устието на Дунава та дори до Тиса на западъ). Панонскитѣ славѣне къмъ срѣдата на VI в. попаднали подъ властьта на аваретѣ (тѣ се явиха тамъ въ 568 г.), които владѣха тамъ двѣ и половина столѣтия; долнедунавската славѣнска група била самостойна, свободна. И докато панонскитѣ славѣне нападатъ Византия като аварски подвластни и заедно съ аваретѣ, свободнитѣ долнедунавски славѣне дѣйствуватъ на своя глава; тѣ и първи се заселватъ на Балканския полуостровъ, като заематъ по-плоднитѣ юго-източни области, а панонскитѣ славѣне дохаждатъ по-сетнѣ и се поселяватъ въ сѣверо-западната часть на полу-

острова. За долнедунавскитѣ славѣне и за тѣхнитѣ движения сѫ запазени и повече и по-надежни исторически вѣсти у гръцкитѣ, готски, арменски и др. извори, като напр. у Прокопия, Йорнанда, Агатия, Менандра, Симоката, стратегията на Маврикия, географията псевдо-Мойсея Хоренски, Чудесата на св. Димитрия Солунски и др.

Прѣзъ VI и VII в. населената съ славѣне днешня Ромъния се наричала славѣнска земя, Славиния (Σκλαβηνία).[1]) Тѣ били настанени току задъ сѣверния брѣгъ на Дунава и се дѣлили на два голѣми дѣла, собствено славѣне (Σκλαβηνοί) и анти (Ἄνται), казва съврѣменникътъ Прокопи.[2]) Антитѣ били грамаденъ народъ съ множество племена;[3]) тѣ държели източната страна и допирали до устието на Дунава. Така нареченитѣ пъкъ славѣне държели на западъ, въ Влашко и Трансилвания, намирайки се въ общение помежду си прѣзъ Карпатитѣ по рѣката Алута и прохода Прѣдѣлъ. Долнедунавскитѣ славѣне живѣели заседналъ животъ, имали свои села (κώμας) и обработвали земята (τοὺς ἀγρούς), казва Менандъръ, като говори за нападението на аваретѣ върху тия славѣне въ 576 г.[4]) Тѣ били организувани въ племена, съ племенни князе.

Долнедунавци захванали прѣзъ VI в. да нападатъ въорѫжено византийскитѣ области главно за плячка и за ловене робе, както това вършели въ сѫщото врѣме прабългаретѣ и аваретѣ. Нито войскитѣ на Византия, нито множеството укрѣпления, подигнати отъ Юстиниана I по Дунава и изъ вѫтрѣшностьта, могли да спасятъ империята отъ бѣди. Злочестинитѣ, що търпѣло византийското население при тия нападения, сѫ описани плачевно отъ всички съврѣменни историци. Славѣнетѣ, слѣдъ като разбивали византийскитѣ войски, нападали села и градове, залавяли робе, като избивали едни отъ тѣхъ, грабѣли богатства и се връщали задъ Дунава. Случвало се, славѣнетѣ и да прѣзимуватъ на византийска земя, както напр. станало въ 552 г., когато славѣне и анти слѣзли да плячкосватъ дори до Солунъ и тамъ прѣзимували. Съврѣменникътъ на тия събития Прокопи така завръшва разказа си

---

[1]) Theoph. Simocatta. Ed. Bonnæ. p. 323.

[2]) ...Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται, οἳ ὑπὲρ ποταμὸν Ἴστρον οὐ μακρὰν τῆς ἐκείνῃ ὄχθης ἵδρυνται. — Procopio di Cesarea, La guerra gotica. Ed. D. Comparetti, v. I, 187.

[3]) Ἔθνη τὰ Ἀντῶν ἄμετρα ἵδρυνται. Idem, ibidem, III, 23.

[4]) Excerpta e Menandri Historia. Ed. Bonnæ, p. 405

за тия многобройни нападения въ своята Тайна история: „Едва що ромейскиятъ императоръ Юстиниянъ бѣ поелъ властьта надъ ромеитѣ, Илирикъ, цѣла Тракия, цѣлата страна отъ Йонийското море та до прѣдградията на Цариградъ, Гърция, Херсонесъ, биваха опустошавани току-речи всѣка година отъ хунитѣ (българетѣ), славѣнетѣ, антитѣ и жителитѣ имъ търпѣха най-ужасни нѣща. Смѣтамъ, че при всѣко отъ тия нападения ще сѫ бивали избивани или плѣнявани повече отъ 200,000 души ромеи, тъй че тѣзи области заприличаха на пустинитѣ въ Скития“. [1]) Разбира се, че това число е много прѣувеличено, но то дава да се разбере, колко голѣми сѫ били опустошенията и колко византийскитѣ области сѫ били обезлюдени.

Начало за заселване на югославѣнетѣ въ земитѣ, що обитаватъ сега, дала самата Византия. За да се избавятъ отъ непрѣкѫснатитѣ нападения, византийцитѣ прибѣгнали край друго и до познатото срѣдство въ Римъ и Византия, до дирене съюзници (fœderati) между самитѣ варваре, които застрашавали империята. Императоритѣ отстѫпвали обикновено гранични земи на своитѣ федерати, чиито князе получавали отъ Византия и годишенъ данъкъ (annona). Така, прѣзъ 545 г. Юстиниянъ I искалъ да отстѫпи при Дунава гр. Турисъ на антитѣ, съ задължение тѣ да пазятъ границата отъ хунитѣ. [2]) Въ византийската войска имало цѣли отреди славѣнски; между тѣхъ нѣкои лица достигнали най-високи длъжности, както напр. Хилбудъ (Χιλβούδιος) Дабрагезъ, (Δαβραγέζας), Сварунъ (Σουαρούνας) и др.

При наслѣдницитѣ на Юстинияна I зачестили войнитѣ на Византия съ силната Персия. Византийскиятъ отпоръ срѣщу славѣнетѣ ослабналъ много. Особено при императоръ Фока (602—610 г.), главното ядро на византийскитѣ войски отъ Дунава като заминало за Персия, балканскитѣ земи останали открити, и долнедунавскитѣ славѣне почнали да се заселватъ въ познатитѣ тѣмъ отъ нападенията плодородни земи на Мизия, Тракия и Македония. Въ врѣмето на Ираклия (610—641 г.)

---

[1]) Historia Arcana. Ed. Bonnæ, 108.

[2]) Нидерле прѣдполага този градъ да е билъ Пиротъ, защото той се наричалъ Turris (Slov. star. II, 400). Бѣлѣжката обаче у Прокопия . . . εἰς πόλιν ἀρχαίαν, Τούρριν ὄνομα. ἣ κεῖται μὲν ὑπὲρ ποταμὸν Ἴστρον (Proc., La guerra gotica II, 295) посочва положението на Турисъ отвѫдъ Дунава.

се прибавили и други нови врагове на империята, арабитѣ. Тогава Византия, заета въ Персия, Сирия, Египетъ, станала арена на грамадни славѣнски, аварски и др. нападения и грабежи до самия Цариградъ и Пелопонесъ. Тогава, ще рече първата половина на VII в., станало и най-главното прѣселение на славѣнетѣ на югъ отъ Дунава. Въ арменската география отъ сѫщия VII в. за това се говори така: „. . . Славѣнетѣ, като минаха рѣка Дунавъ, завладѣха си друга область въ Тракия и Македония и прѣминаха въ Ахаия и Далмация“.[1]) Мизия сѫщо била вече населена, защото, когато въ 679 г. тамъ дошълъ българскиятъ князь Аспарухъ, той заварилъ заселени племето сѣвери и др. седъмь славѣнски племена (Σκλαυινῶν ἐθνῶν τὰς λεγομένας ἑπτὰ γενεάς).[2]) Както Ромъния въ VI в. се зовѣла Славиния, така сега и Македония, поселена съ дошлитѣ отъ тамъ славѣне, се наричала съ това име — Славиния или Славинии. Въ 758 г. императоръ Константинъ Копронимъ водилъ война противъ тия македонски Славинии (τὰς κατὰ τὴν Μακεδονίαν Σκλαυινίας).[3])

Въ новото си отечество, на югъ отъ Дунава, дакийскитѣ славѣне продължили да живѣятъ по старому въ племенни организации. Така се явяватъ тѣ и въ паметницитѣ отъ онова врѣме. Въ дакийската група, заселена отъ Морава до Черноморе и на югъ до Бѣло-море, влизали слѣднитѣ познати племена: сѣвери по източна Стара-планина; седъмь неозначени племена въ Мизия (ἑπτὰ γενεαὶ Σκλαυινῶν); тимочане край р. Тимокъ; моравци край р. Морава; друговити, сагудати, ржхини около Солунъ; струмци по долня Струма; смолѣне по р. Места между Струма и Родопитѣ; бърсяци въ срѣдня Македония отъ Охридъ до Велесъ.[4])

Не били само Мизия, Тракия и Македония наводнени отъ славѣне. Славѣнетѣ, слѣдъ като опустошавали прѣзъ VI в. Тесалия, Епиръ и Морея[5]), въ началото на слѣдния VII в.

---

[1]) К. Паткановъ, Изъ новаго списка географіи, приписываемой Мойсею Хоренскому, въ ЖМНПр. № 226, стр. 26.

[2]) Theophanis, Chronographia. Ed. De Boor, p. 359.

[3]) Idem, ibidem, 430.

[4]) Срв. литературата за тия племена у Niederle, Slov. starož. II, 415 сл.

[5]) Да приведемъ само едно отъ свидѣтелствата, напр. туй на съврѣменника Йоана Ефески, писано прѣзъ 584 г.: „Въ третята година слѣдъ смъртьта на императора Юстина и прѣзъ царуването на побѣдоносния Тиверия излѣзе проклетиятъ славѣнски народъ и опустоши цѣла Елада, Тесалия и Тракия, завзе много градове и укрѣпления, опустошаваше, палѣше, грабѣше страната и

се настанили тамъ като постоянни жители и владѣтели. Въ хрониката на съврѣменника Исидора Севилски и у продължителя му знаемъ, че въ началото на Ираклиевото царуване (610—641 г.) славѣнетѣ прѣвзели Гърция отъ ромеитѣ.[1]) Тѣ станали господаре и на островитѣ, плячкосвали и Критъ.[2]) И въ Чудесата на св. Димитрия за това четемъ: „Както се рече, случи се прѣзъ врѣме на епископскопството на блаженопаметния Йоана, когато славѣнскиятъ народъ се подигна... Тѣ опустошиха цѣла Тесалия, околнитѣ острови и тия на Гърция, сѫщо Кикладитѣ съ цѣла Ахаия, Епиръ, по-голѣмата часть на Илирика и часть отъ Азия.“[3])

Славѣнетѣ въ Гърция се задържали цѣли вѣкове; Морея имала изгледъ на славѣнска область. Епископъ Вилибалдъ, който къмъ год. 723—728 пѫтувалъ отъ Сиракуза за Св. земя, отбилъ се въ града Монемвазия въ Морея, която той нарича „славѣнска земя“.[4]) Въ 783 г. Византия устроила походъ противъ славѣнетѣ въ Гърция. Градътъ Патрасъ билъ отнетъ отъ рѫцѣтѣ на славѣнетѣ въ 807 г.; други славѣнски владѣния тамъ били покорени прѣзъ 849 г., а племената милинци и езерци едва въ 940 г., както за това свидѣтелствува самиятъ византийски императоръ Константинъ Багрѣнородни.[5]) Съ пълно право слѣдвателно е говорилъ сѫщиятъ императоръ за Гърция,— че се е пославѣнила цѣлата страна и е станала варварска (ἐσθλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος).[6]) И анонимниятъ съкратитель на Страбона, отъ края на X в., казва, че въ негово врѣме цѣлиятъ Епиръ, почти цѣла Елада, Пело-

---

я завладѣ; той се засели въ нея безъ страхъ, като че да бѣше негова. Това трая четири години, докато императорътъ бѣше заетъ въ война срѣщу перситѣ“. Д. А. Хвольсонъ, Извѣстія о славянахъ и руссахъ Ибнъ-Даста. Спб. 1869, стр. 137; по-добъръ прѣводъ срв. у Niederle, Sl. star. II, 207.

[1]) „Cujus initio (imperii Heraclii) Sclavi Græciam Romanis tulerunt“. — Mon. Germ. Auct. antiquissimi XI, 479. Сѫщото се твърди и въ Continuatio Hispana: „Anno imperii ejus (Heraclii) quarto, Sclavi Græciam occupant.“ Ibidem, 337.

[2]) Ив. Д. Шишмановъ, Славянски селища въ Критъ. Български Прѣгледъ, год. IV, кн. III, стр. 79 сл.

[3]) Ἐγένετο τοίνυν, ὡς εἴρηται, ἐπὶ τῆς τοῦ ἐν ὁσίᾳ τῇ μνήμῃ ἐπισκοπῆς Ἰωάννου, τὸ τῶν Σκλαβίνων ἐπαρθῆναι ἔθνος ... καὶ πᾶσαν τὴν Θετταλίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἔτι μὴν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους καὶ τὴν Ἀχαΐαν πᾶσαν, τήν τε Ἤπειρον, καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Ἰλλυρικοῦ, καὶ μέρος τῆς Ἀσίας ἐκπορθῆσαι. — Tougard, De l'histoire profane. Paris 1874, p. 118.

[4]) „Ad urbem Manafasiam in Slawinia terra“. — Цит. у Niederle, Slov. st. II, 435.

[5]) De administrando imperio, cap. 50.

[6]) De thematibus, lib. II, 6.

понесъ и Македония били заети отъ скититѣ славѣне.[1]) Гръцката власть и църквата слѣдъ дълги борби най-сетнѣ сполучили да погърчатъ най-южнитѣ славѣне. Тоя процесъ обаче е продължилъ вѣкове, защото и прѣзъ XIII, XIV и XV в. е имало славѣнски селища въ Тесалия, Епиръ и Пелопонесъ.[2]) Общата неволя, що сполетѣ гърци и славѣне въ турското робство, допринесе за окончателното прѣтопяване на тия славѣне, които вече бѣха свързали своитѣ сѫдбини съ гръцкитѣ, отъ които идѣше съ общата вѣра и църковната християнска утѣха.

И втората група югославѣне, срѣднедунавската или панонската, се движела на югъ по сѫщитѣ причини, които карали долнедунавци да минаватъ Дунава. Само че дѣйствията на първитѣ се насочвали повечето пѫти и отъ чуждо побуждение. До 567 г. по срѣдния Дунавъ и Маджарско е била държавата на гепидитѣ, германско племе; въ тая година аваретѣ прѣвзеха гепидската държава и на срѣдния Дунавъ се настани новъ народъ съ други навици и култура, и това трая два вѣка и половина. При тия раздвижвания на народитѣ, славѣнскитѣ племена бѣха слѣзли още пó на югъ, до византийскитѣ прѣдѣли край р. Сава. Тѣ обаче бѣха подвластни на аваретѣ и своитѣ нападения въ Византия вършеха обикновено съ своитѣ господаре, аваретѣ.

Прѣзъ VII в., когато отбраняването на крайсавскитѣ византийски прѣдѣли бѣ станало невъзможно, поради войнитѣ съ перситѣ и арабитѣ, и когато слѣдъ 623 г. князь Само сполучи да освободи часть отъ панонскитѣ славѣне отъ аварско иго, срѣднедунавскитѣ славѣнски племена се заселиха масово въ близкитѣ сѣверо-западни прѣдѣли на тогавашния византийски Балкански полуостровъ. Отъ тѣхъ три особено се издигнаха въ историята и послужиха като ядра за групиране около тѣхъ на другитѣ сродни племена; такива бѣха словѣнцитѣ, хърватитѣ и сърбитѣ. Извѣстията за заселението на панонскитѣ славѣне на югъ не сѫ тъй много и опрѣдѣлени, както извѣститата за долнедунавскитѣ славѣне. Отъ тия извѣстия

---

[1]) Καὶ νῦν δὲ πᾶσαν Ἤπειρον καὶ Ἑλλάδα σχεδὸν καὶ Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν Σκύθαι Σκλάβοι νέμονται. — C. Müller, Geographi graeci minores II, 574.

[2]) В. Васильевъ, Славяне въ Грецiи, въ Виз. временникъ V, 436 сл. — Срв. по-долу и нашитѣ документи, № 7, 12, 33, 38, 195, 200.

виждаме, че панонци засилили своитѣ нападения къмъ Италия и Истрия къмъ края на VI в., год. 586—87, 798, 600, 602. Тѣ вече завладѣли Далмация и се заселили тамъ прѣзъ царуването на Фока (602—610 г.). Тогава прѣвзели и градъ Солинъ.[1]) При слѣдния императоръ Ираклия били заети и другитѣ сѣверо-западни крайща на полуострова. Единственитѣ вѣсти, които дава за това Константинъ Багрѣнородни, колкото и да носятъ легендаренъ характеръ, сé пакъ, бидейки сглобени отъ по-стари извори, оставатъ надеждни въ своята основа. Константинъ Багрѣнородни казва за сръбско-хърватскитѣ племена и землитѣ, които тѣ заели съ позволението на Ираклия (610—641 г.), между друго слѣдньото:

„Хърватитѣ живѣли тогава отвждъ Богивария (ἐκεῖθεν Βογιβαρίας), дѣто сж сега бѣлохърватитѣ. Като се отдѣлило отъ тѣхъ едно племе, именно петь братя — Клукасъ, Ловелъ, Косенцъ, Мухло и Хърватъ, и двѣ сестри — Туга и Буга (Βοῦγα), прѣминало съ народа си въ Далмация и тамъ заварило аваре, които владѣли тая земя. Като воювали нѣколко години съ тѣхъ, хърватитѣ надвили и избили часть отъ аваретѣ, а другитѣ принудили да се покорятъ. И тъй, отъ онова врѣме тая страна останала подъ властьта на хърватитѣ... Другитѣ пъкъ хървати останали въ старата Франкия и сега се наричатъ бѣлохървати т. е. бѣли хървати... Хърватската земя захваща отъ р. Цетина[2]) и държи крайморието до границитѣ на Истрия, именно до града Лабинъ (Ἀλβοῦνον), пъкъ се простира дори и задъ истрийската земя; а откъмъ Цетина и Хлевяна граничи съ Сърбия. Сърбия пъкъ лежи на изтокъ отъ всички други земи, като граничи на сѣверъ съ хърватитѣ а на югъ съ България“[3])....

„За сърбитѣ и за земитѣ, които сега (т. е. X в.) населяватъ. Трѣбва да се знае, че сърбитѣ (Σέρβλοι) произлизатъ отъ некръстенитѣ сърби, наричани и „бѣли“, които живѣятъ задъ Маджарско, въ земята наричана отъ тѣхъ Бойки (Βοΐκι). Съ тѣхъ граничи и Франкия, а сжщо и Велика Хърватия, некръстената, която наричатъ сжщо така „Бѣла“. Тамъ изпърво живѣли и тия сърби. Когато двамина братя, слѣдъ смъртьта на баща си, наслѣдили управлението на Сърбия, единиятъ отъ

---

[1]) Срв. Niederle, Slov. Star. II, 223 сл.
[2]) Рѣка Цетина протича прѣзъ Босна и отчасти прѣзъ Херцеговина.
[3]) De themat. 30.

тѣхъ, като взелъ половината отъ народа, дошълъ при ромейския императоръ Ираклия. Като го приелъ, импетаторътъ му далъ за живѣние земя въ солунската область — Сервия (τὰ Σέρβλια), която отъ тогава и получила това си име.[1]) Сърби (servi)[2]) по латински ще рече робе (δοῦλοι); отъ тамъ и „сервула“ (σέρβουλα) простонародно се наричатъ обувкитѣ на робетѣ, а царвулановци — ония, които носятъ евтени и прости обуща (царвули). Това си прозвище сърбитѣ сж получили поради туй, че сж били робе на ромейския императоръ. Като минало нѣкое врѣме, тия сърби намислили да се върнатъ въ своята земя, и императорътъ ги пусналъ. Но, като прѣминали рѣка Дунавъ, тѣ се разкаяли и замолили императоръ Ираклия, чрѣзъ стратига, който управявалъ тогава Бѣлградъ, да имъ отреди за заселване друга земя. А понеже сегашна Сърбия и Пагания и така наричаната область на захлъмцитѣ и Травуния и областьта на каналититѣ се намирали подъ властьта на ромейския императоръ, но били опустошени отъ аваретѣ (тъй като тѣ отъ тукъ бѣха изпждили римлянетѣ, които сега живѣятъ въ Далмация и Драчъ), то императорътъ засели сърбитѣ въ тия земи, и тѣ станаха подвластни на императора на ромеитѣ“.[3])

Споредъ това, селищата на сръбскитѣ племена прѣзъ VII в. се поставятъ отъ всички историци въ вжтрѣшностьта между Дунава, Морава и Адриятическо море. Проф. Иречекъ въ послѣдния си капиталенъ трудъ — История на сърбитѣ — така опрѣдѣля границитѣ на сръбското поселение: „Областитѣ отъ скалиститѣ планини на Черна-гора съ тѣхната околность до басеина на Морава сж най-старата и най-постоянна родина на сръбския народъ“, или по-долу: „Отъ славѣнскитѣ племена, които сж слѣзли на Балканския полуостровъ, сжщинскитѣ сърби най-напрѣдъ се заселили въ вжтрѣшностьта на страната; тѣ сж живѣли по-навжтрѣ отъ Дунава и отъ морето въ долинитѣ на рѣкитѣ Лимъ, Ибъръ, и западна Морава“.[4]) По-късно, както ще видимъ, сръбството се е разширило на югъ и истокъ.

И така, прѣзъ първата половина на VII в. станали найголѣмитѣ славѣнски поселения на полуострова. Прѣселенитѣ

---

[1]) Посочва се то да е днешньото Серфидже.
[2]) Δοῦλοι = servi.
[3]) De themat. 32.
[4]) C. Jireček, Geschichte der Serben. I, 9, 10.

славѣнски племена живѣли тамъ едни напълно подчинени на Византия, други спазвали извѣстна автономия, трети били федерати на Византия, а четвърти съвсѣмъ независими. Това положение било нарушено, когато възникнали по-сетнѣ българската държава и още по-късно сръбското велико жупанство, които сполучили да отцѣпятъ отъ византийската държава повечето отъ славѣнскитѣ племена. За горѣприведенитѣ разни видове славѣнски поселения въ Византия сѫ запазени изрични вѣсти въ паметницитѣ. Така, отъ Чудесата на св. Димитрия знаемъ, че въ околностьта на Солунъ живѣло въ VII в. славѣнското племе друговити, което било подчинено на Солунъ.[1]) Отъ Тома Сплѣтски узнаваме, че князетѣ (duces Sclavorum) на приадриятическитѣ славѣнски племена плащали данъкъ на византийския императоръ (ad imperatorem Constantinopolitanum.)[2]) Македонскитѣ славѣнски племена сагудати, друговити, бърсяцитѣ, тия отъ Вилзѣлища и др. къмъ края на VII в. нападали Солунъ като неприятели на Византия.[3]) Независими се явяватъ македонски и родопски славѣнски племена и по-късно. Императоръ Констансъ II устроилъ въ 658 г. походъ срѣщу тѣхъ; прѣзъ 688 г. Юстиниянъ II направилъ сѫщото. Прѣзъ VIII в. тѣ още се държели независими; срѣщу тѣхъ се билъ въ 758 г. Константинъ Копронимъ.[4]) По-късно, прѣзъ 904 г. сагудатитѣ и друговититѣ край Солунъ били полуавтономни и плащали данъкъ на града Солунъ.[5]) За независимитѣ пелопонески славѣне и за тѣхното много късно подчинение на Византия поменахме отчасти по-горѣ, стр. XII.

Всички изслѣдвачи по прѣселението на славѣнетѣ на Балканския полуостровъ, като иматъ прѣдъ видъ множеството вѣсти на съврѣменницитѣ за гибѣльта на дотогавашното население и славѣнскитѣ мѣстни названия, приематъ, че старинското население, при заселението на славѣнетѣ, е било съвсѣмъ загинало или останало като рѣдки острови срѣдъ славѣнското море. Колкото обаче се изнасятъ по-нови данни изъ срѣдне-

---

[1]) Tougard, De l'histoire profane, 190. — Въ нашитѣ документи № 1, стр. 2—3.

[2]) Thomas archidiaconus, Historia Salonitana. Dig. Rački. Zagrabiæ 1894, p. 33.

[3]) Tougard, 118 сл.

[4]) Theoph. Ed. De Boor, 347, 364, 430.

[5]) Срв. по-долу документитѣ, № 5.

вѣковната етнография на Балканитѣ, колкото повече се изслѣдва духовния и материаленъ битъ на югославѣнскитѣ народи, тѣхнитѣ езици и топонимията на земитѣ имъ, толкова биваме и по-готови да приемемъ, че мѣстното население не е било съвсѣмъ загинало и че въ славѣнската стихия на Балканитѣ тече значителна струя кръвь на трако-илирскитѣ староседѣлци, отъ които едни били чисти, а други романизувани или елинизувани.[1]) Това важи за сѣверния и срѣденъ поясъ на полуострова. Що се отнася до южния дѣлъ на полуострова, теорията на Фалмерайера въ ново врѣме получи значителна отрицателна поправка. Сега се приема, че Елада не е била залѣна съвсѣмъ отъ славѣнското море и че у морейцитѣ, ако и не чистоплътни елини, елинскиятъ елементъ е наддѣлѣлъ надъ славѣнския, като е направилъ отъ послѣдния физически и отчасти битовоезикови заемки.[2])

---

[1]) За освѣтлението на тоя въпросъ сѫ необходими редъ прѣдварителни изучвания отъ разни области. Тукъ мимоходомъ искаме да посочимъ нѣколко примѣри отъ топонимята, наслѣдени въ българския езикъ отъ ония староседѣлци, които сѫ произнасяли тия имена по начина запазенъ у българетѣ, а не както сѫ ги изговаряли тогава гърцитѣ. Старинскиятъ градъ Βέροια или Βεῤῥόη при Солунъ, познатъ сега съ името Караферия у турцитѣ или Βέῤῥοια въ новогръцкия литературенъ езикъ, е запазилъ стария си изговоръ съ ε само у българското население въ Македония: Беръ. — Така е станало и съ едноименния тракийски градъ Стара-Загора, който въ старобългарскитѣ паметници се зове Бероѹи, въ древность Βερόη. — Старото име на р. Марица Ἕβρος е запазено въ българското име на началенъ притокъ на сѫщата рѣка — Ибъръ, сѫщо и въ името на село Поибрене; а въ срѣднитѣ вѣкове българетѣ сѫ викали така цѣлата Марица — Иъръ, напримѣръ у Конст. Костенски. — Тракийското име Pulpudeva (= Филиповъ градъ, Пловдивъ) намираме въ старитѣ български паметници: Плъпдивъ, Плъкдивъ или въ по-новитѣ писатели и у народнитѣ уста: Пловдинъ, Плодинъ, Пловдивъ. Всички тия идатъ отъ тракийското Pulpudeva, а не отъ гръцкото Φιλιππούπολις или отъ турското Филибе. — Тракийското Μεσαμβρία, Μεταμβρία (трак. βρία = градъ) въ старобългарскитѣ паметници Месеъръ. Сегашното Месемврия иде отъ новогръцката форма Μεσημβρία. — Сегашното село Башикърово до Пазарджикъ е до мѣстото на тракийската столица (на племето беси) Bessapara. — Bononia у старитѣ българе се е викалъ Бъдынъ. Сегашното му новобългарско име Видинъ иде отъ гръцкото Βυδίνη или Βιδίνη и др. под. Имената Арчаръ (Ratiaria), Цибъръ (Cebrus) и др. напомнятъ сѫщо негръцки изговоръ.

[2]) Фалмерайеровото положение бѣ заявено още въ първитѣ думи на прѣдговора къмъ съчинението му История на полуостровъ Морея прѣзъ срѣднитѣ вѣкове: „Въ Европа родътъ на елинитѣ е изгубенъ!“ .. Das Geschlecht der Hellenen ist in Europa ausgerottet), т. е. че нѣкогашното елинско население въ южната часть на Балканския полуостровъ загинало съвсѣмъ. Останкитѣ отъ него се слѣли съ дошлитѣ славѣне. Сегашнитѣ гърци говорятъ новогръцки езикъ, който е пропитъ съ славѣнски елементи. Срв. J. Fallmerayer, Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, Stuttgart und Tübingen 1830, и особено въ Die Entstehung der heutigen Griechen, Stuttgart 1835, и др. Правдата по по въпроса е прѣдставена най-добрѣ въ работота на В. Васильевъ, Славяне въ Греціи. Византійскій Временникъ, V.

2. Два дѣла балкански славѣне, юго-източенъ (български) и сѣверо-западенъ (сръбско-хърватски).[1]

Славѣнската обща прародина се поставя отъ сегашната наука на сѣверо-изтокъ отъ Карпатитѣ. Тя е обхващала сравнително неголѣмъ просторъ въ видъ на елипса, въ чиито огнища лежатъ сега градоветѣ Краковъ и Киевъ. По-рано се е прѣдполагало, че славѣнетѣ въ своето общо отечество сѫ имали пълно етнично и езиковно единство, но сега езикознанието признава, че славѣнетѣ тамъ сѫ живѣли въ отдѣлни еднакви по битъ племена, групирани на два или три дѣла и че твърдѣ рано въ тѣхния езикъ сѫ сѫществували малки отлики, които сѫ послужили за зародишъ на диференцияцията на славѣнския праезикъ въ диалекти, по-късно отдѣлени въ езици, тъй както това е било въ арийското племе и езикъ. Добриятъ познавачъ на тая материя, Ягичъ, така завръшва своитѣ изслѣдвания по сѫщия въпросъ: „Повече отъ правдоподобно е, казва той, дори може да се рече, че е положително, какво още въ прѣдисторическата доба на славѣнския езикъ, когато може да се допусне единъ славѣнски праезикъ, сѫ сѫществували не малки диалектични различия. Праславѣнско езиковно единство безъ диалекти въ езика не е имало“.[2]) Съ други думи, когато бѫдещитѣ южни славѣне излѣзли отъ своята прародина, тѣ вече носѣли въ своя езикъ отликитѣ, присѫщи на съотвѣтнитѣ имъ племена.

Разселението на южнитѣ славѣне (прѣдполага се единъ дѣлъ югославѣне още въ праотечеството) станало главно по двѣ насоки, — едни прѣзъ Карпатитѣ проникнали къмъ срѣдния Дунавъ, а други край Прутъ слизали къмъ долния Дунавъ и неговитѣ устия, въ днешно Влашко, Молдова и Бесарабия. Естествено е, че ония племена, които били съсѣдни и поблизки въ прародината, вървѣли пакъ горѣ-долу по една посока и задружно: племената отъ долния Дунавъ проникнали въ източния дѣлъ на полуострова, а ония отъ срѣдния Дунавъ заели сѣверо-западнитѣ му области.

Питане е, кои именно славѣне сѫ се заселили въ Македония и въ каква етнична и главно езиковна близость тѣ

---

[1]) Изключаваме въ тоя прѣгледъ словинцитѣ, които исторически не припадатъ къмъ балканскитѣ народи и които за нашия въпросъ нѣматъ значение.

[2]) V. Jagić, Einige Streitfragen. 3. Eine einheitliche slavische Ursprache? Archiv für slav. Philologie XXII, 38.

се нахождали съ другитѣ околни славѣне на полуострова. Отъ изказанитѣ по-рано мнѣния заслужаватъ поменъ три, едното на Копитара, другото на Шафарика и третьото на Дринова. Копитаръ изказа прѣдположение въ 1836 г., че Балканскиятъ полуостровъ отъ Аквилея (въ Истрия) до Черно-море и на югъ билъ заселенъ изпърво отъ единъ славѣнски народъ, но покъсно, прѣзъ VII в., сърбо-хърватитѣ се вмъкнали между него и го раздѣлили на двѣ, на една страна българскитѣ славѣне, на друга словинцитѣ.[1]) За сърбо-хърватитѣ Копитаръ знае отъ Конст. Багрѣнородни. Славѣнетѣ въ Македония, Мизия, Пелопонесъ, които били на юго-истокъ отъ сърбитѣ, той смѣта сродни съ словинцитѣ. Това мнѣние е въ свръзка съ познатата панонска хипотеза за отечеството на кирило-методиевския езикъ и има филоложка подкладка. На слѣдната 1837 г. Шафарикъ въ своитѣ Slovanské starožitnosti излѣзе съ по-обосновано мнѣние. Той се бѣ запозналъ по-добрѣ и съ балканскитѣ народи. Той дѣли южнитѣ славѣне на двѣ групи, едната сръбско-хърватска, която дошла отъ карпатскитѣ крайща при Татра и заела сѣверо-западната часть на полуострова, и другата, източна група, която се отдѣлила отъ рускитѣ крайща и се заселила въ България, Тракия, Македония и Гърция.[2]) Той се основава на вѣститѣ за слизането на източната югославѣнска група отъ Влахо-Молдавия, както и на връзката между племеннитѣ и топографски имена у рускитѣ и българскитѣ славѣне. М. Дриновъ, въ специалното си издирване — Заселеніе Балканскаго Полуострова Славянами, Москва 1872 г., приемаше, че отъ славѣнската прародина отъ врѣме на врѣме разни тамошни племена отдѣляли излишъка отъ своето население за югъ, тъй че югославѣнетѣ сж смѣсица отъ различни славѣнски племена. Дриновъ дирѣше оправдание на своето гледище въ историческитѣ вѣсти за нападенията на славѣнетѣ и за кръстосването имъ по разни посоки изъ полуострова. Освѣнъ това той прибѣгваше и до езиковни наблюдения; звуковото разнообразие въ сегашнитѣ български и сръбско-хърватски диалекти той обяснява съ прѣплитането на различнитѣ стари племена.

Докато обаче на Копитаровата теория липсватъ исторически вѣсти, на Дриновата теория сж погрѣшни и филоложкитѣ опори, едно че Дриновъ си служи съ несжществени

[1]) B. Kopitar, Glagolita Clozianus. Vindobonæ 1836, p. XXX, XXXI.
[2]) P. J. Šafarik, Sebrané spisy II, 250 сл.

езиковни особености, а сжщественитѣ общенародни не изтъква, и друго, дѣто не му е билъ ясенъ въпроса за сжщината на езиковното обособление на племената. Дриновъ е ималъ прѣдъ видъ историческитѣ извѣстия за врѣменнитѣ нападения на славѣнетѣ, толкова повече, дѣто повечето отъ извѣстията за тѣхното заселение, станаха достояние на науката едва слѣдъ появата на неговия трудъ. Сега извѣстнитѣ данни отъ историята, етнографията и езикознанието говорятъ въ полза на теорията на Шафарика, който и по други въпроси се е изказвалъ твърдѣ рано съ прозорливость, ако и да сж му липсвали всички необходими доказателства. Неговото мнѣние напослѣдъкъ биде подкрѣпено отъ проф. Нидерле въ капиталното му дѣло за Славѣнскитѣ древности; въ сжщата посока се изказа и сръбскиятъ проф. Ст. Станоевичъ въ историческитѣ си трудове. Единиятъ твърди: „Всичкитѣ племена, заселени въ областитѣ отъ Охридъ и Дебъръ, Българска-Морава и Тимокъ на изтокъ, били въ тѣсно сродство отъ езиковна и етнографска страна“[1]); другиятъ приема, какво „въ срѣдата на VII в. свободнитѣ славѣне отъ долния Дунавъ гжсто заселили цѣлата източна половина и цѣлия югъ на Балканския полуостровъ, а аварскитѣ славѣне заселили западнитѣ и сѣверо-западнитѣ крайща“.[2])

Ние, като заставаме на страната на мнѣнието на Шафарика и на неговитѣ послѣдователи, ще пояснимъ въпроса за потеклото на македонскитѣ славѣне, като за тая цѣль приведемъ на кжсо и прѣгледно съотвѣтнитѣ по-главни данни.

Въ науката славѣнската прародина се прѣдставя като по-малко, стегнато ядро на сегашното разширено разположение на отдѣлнитѣ славѣнски народи съ тѣхнитѣ типични езиковни особености. Отъ това ядро руситѣ сж се ширили на изтокъ, западнитѣ славѣне на западъ, южнитѣ на югъ. Вълнитѣ сж вървѣли масово, на племена по указанитѣ насоки; така е станало приблизително и заселението на часть отъ тѣхъ на Балканския полуостровъ. Мнѣнието на Дринова, че славѣнскитѣ племена отъ прародината сж пращали своитѣ излишъци, които сж се заселвали дѣто и да е, не се подкрѣпя отъ новитѣ данни, които имаме за това. Така отчасти сж се движели само

[1]) Niederle, Slov. starož. II, 401.
[2]) Станојевић, Историја српскога народа, 2-о изд., 32.

ония дружини, които сѫ бродѣли изъ Византия прѣзъ VI в. за плячка, като се вѣстявали ту прѣдъ Цариградъ, ту прѣдъ Солунъ или Сердика, и послѣ се завръщали задъ Дунава въ постояннитѣ жилища на племето. По тия движения заключава Дриновъ и за пръскането на славѣнскитѣ племена при окончателното имъ заселване, а примѣри тъкмо отъ вторитѣ движения не привежда. Когато обаче прѣзъ VII в. настѫпили условия за масово, племенно минаване на Дунава въ опустошената и незащитена Византия, тогава и заселването е вървѣло по-правилно. Отдѣлилитѣ се отъ праотечеството сродни племена, що заседнали изпърво въ Дакия (отъ р. Тиса до устието на Дунава), се прѣселили въ Мизия, Тракия, Македония и Гърция; срѣднедунавскитѣ племена заели земитѣ отъ източнитѣ Алпи, по Драва, Сава и на югъ до Дукля (Черна-гора) и р. Ибъръ. Нѣма съмнѣние, това разселване не е могло да върви по идеаленъ планъ, та въ извѣстни области ще сѫ попаднали селища и отъ нееднородни племена, но туй сѫ били изключения. Раздѣлителната линия между двата дѣла югославѣне, западниятъ или сръбско-хърватскиятъ и източниятъ или българскиятъ, минавала по Дунава или по Тиса на югъ, по Морава на югъ и отъ изворитѣ на послѣднята отивала на юго-западъ до Шкодра на морето. Това може да се прослѣди и по старата топонимия, дѣто сѫ запазени особеноститѣ на българския дѣлъ говори (щ, жд, ѣ = ꙗ, ѫ = он, ѧ = ен и др.): Пеща (пещь), Θράμος (Срѣмъ), Σφεντέρομον (Смадерово), Λεασκουμτζόν (Лѣсковьцъ), Πρισδιάνα (Призрѣнъ), поменати, съ изключение на първото, въ хрисовула отъ 1019 г. На западъ отъ тия мѣста, както ще видимъ отъ историческитѣ вѣсти, се били заселили сръбско-хърватскитѣ племена. Къмъ българската група сѫ припадали племената въ Маджарско, Влашко, Мизия, Тракия и на югъ Македония. Извѣстни сѫ славѣнскитѣ заемки въ маджарски и ромънски езици, дѣто сѫ отразени явно старобългарскитѣ езиковни особености, заети отъ мѣстното славѣнско население, сега помаджарено и поромънчено.[1])

---

[1]) Като българизми въ Маджарско сега се смѣтатъ, на първо мѣсто името на столицата Пеща (пещь) и нѣколко още подобни имена въ вѫтрѣшността на страната, като Pesty Frigyes, Kis (малки) и Nagy (голѣми) Pestény, Pestere, Pestes, Várasd (Вараджинъ). Мѣстни имена съ носовки имаме въ Mundra (мѫдръ), Munkacs (мѫка), Lunka (лѫкъ), Dumbrava (дѫбрава) и др. Срв. Niederle, Slov. star. II, 451. Ето и нѣколко маджарски думи съ запазени българизми шт,

Ето прочее по-важнитѣ **доказателства** за принадлежностьта на македонскитѣ славѣне къмъ сѣверо-източната балканска група, доказателства отъ историческо, етнографско и езиковно естество. Видѣхме, какъ прѣзъ VI—VII в. въ областьта Дакия (сегашнитѣ Бесарабия, Молдова, Влашко и Трансилвания) живѣли така нареченитѣ свободни славѣне, а на западъ отъ тѣхъ срѣднедунавскитѣ или аварски славѣне. Свободнитѣ славѣне се прѣселили въ първата половина на VII в. на югъ. Скоро слѣдъ прѣселението имъ това събитие било записано въ арменската география на псевдо-Мойсея Хоренски отъ 670—680 г. така: „На югъ се намира собствена Тракия, а на сѣверъ е голѣмата страна **Дакия**, въ която живѣятъ 25 племена **слави**. Тѣхнитѣ мѣста заеха съ война готитѣ, които бѣха дошли отъ островъ Скания (Скандинавия), наричанъ Германски Гемиусъ. Но славитѣ като минаха рѣка Данай (Дунавъ), заеха си друга область въ **Тракия** и **Македония** и проникнаха въ Ахаия и Далмация.“[1]) Тукъ трѣбва да забѣлѣжимъ, че въ тая география балканскитѣ области сѫ: Дакия, Тракия,

---

жд, ѫ, ѧ, ъ: mostoha (маштєха) mezsgye (мєжда), rozsda (ръжда), lencse (лѧшта), láncsa (лѫшта), szerencse (сърѧшта), ontok (ѫтъкъ), bolond (блѫдъ), donga (дѫга), gomba (гѫба), galomb (голѫбь), goromba (грѫбъ), kondor (кѫдръ), konkoly (кѫколь), kompona (кѫпона), koncz (кѫсъ), korong (крѫгъ), lanka (лѫка), munka (мѫка), abroncs (обрѫчь), pank (паѫкъ), parancsol (порѫчити), szombat (сѫбота), czomszed (сѫсѣдъ), otromba (трѫба), gerenda (грѧда), péntek (пѧтъкъ), rend (рѧдъ), szent (свѧтъ) и др. Срв. Fr. **Miklosich**, Die slavischen Elemente im Magyarischen. Wien 1872, въ Denkschriften на Виенската Акад. XXI. — О. **Ашботъ**, Нѣсколько замѣчаній на сочиненіе В. И. Ягича объ исторіи происхожденія церковнославянскаго языка, въ Извѣстія отд. р. ез. и слов. VII (1903) книга. 4, стр. 246 сл.

Още по много сѫ ромънскитѣ мѣстни имена и думи, които съдържатъ подобни българизми. Тукъ трѣбва веднага да прибавимъ, че ние се държимъ отчасти о Карпатската теория за прародината на ромънетѣ, а не съвсѣмъ о Реслеровата, който приемаше, че отъ Трояновитѣ колонии и романизувани даки е останало нищо въ Карпатитѣ слѣдъ изпразването на Дакия отъ Авреляна въ 271 г. и че сетнѣ сѫ се доселвали тамъ власи отъ България. Въ ромънския езикъ има българизми стари и нови; послѣднитѣ отразяватъ срѣднебългарски езикъ. Тукъ ще посочимъ за показъ само нѣколко: grindă (грѧда), gânsac (гѫсъкъ), colindă (отъ колѧда), mândru (отъ мѫдръ), muncă (мѫка), oglindă (оглѧдало), rînd (рѧдъ), sfînt (свѧтъ), scump (скѫпъ), stînjen (сѧжьнь), sâmbăta (сѫбота) и др. Срв. повече у **Miklosich**, Die slavischen Elemente im Rumunischen, въ Denkschriften на Виенската Акад. XII, Wien 1862. — A. Byhan, Die alten Nasalvokale in den slavischen Elementen des Rumänischen, въ Fünfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig. Leipzig 1898, p. 298 сл. — А. И. **Яцимирскій**, Славянскія заимствованія въ румынскомъ языкѣ, въ Сборникъ статей посвященныхъ Ламанскому II, 792 819. — **Сѫщи**, въ Сборникъ учениковъ и почитателей А. И. Соболевскаго. Спб. 1905.

[1]) К. **Паткановъ**, Изъ новаго списка географіи, приписываемой Моисею Хоренскому. ЖМНПр., № 226, стр. 26.

Македония, Далмация и Елада; Мизия е влизала въ Тракия,[1]) и отъ Дакия се е минавало направо на югъ въ Тракия. Съ други думи струитѣ прѣселенци, що заселили Мизия, Тракия и Македония, идѣли отъ едно огнище, отъ сегашнитѣ влашки земи.

Въ Чудесата на св. Димитрия Солунски, които сж тъй цѣнни съ исторически посочвания за македонскитѣ славѣнски племена, се говори при събития отъ VII в. и за племето ржхини (Ῥυγχῖνοι) при Солунъ, което се намирало на западъ отъ своитѣ съсѣди струмски славѣне (οἱ ὑπὸ τοῦ Στρυμῶνος).[2]) Въ сжщия изворъ и у Йоана Камениата на западъ до ржхинитѣ се поставя славѣнското племе сагудати (Σαγουδάτοι). Тия македонски племена, ржхини и сагудати, били отъ сжщото онова ядро, което дошло отъ Влашко, като минало прѣзъ България, както туй знаемъ отъ намѣреното въ светогорския монастирь Кастамонитъ извѣстие. То гласи така: „Прѣзъ днитѣ на неблагочестивитѣ ромейски царе иконоборци, които водѣха война противъ светитѣ икони, народитѣ отъ дунавскитѣ крайща, възползувани отъ безначалнитѣ врѣмена, тъй нареченитѣ ржхини (Ῥηχῖνοι) или по-просто влахо-ржхини и сагудати (Σαγουδάτοι), като завладѣха България и се разшириха малко по малко въ различни страни, завзеха и Македония. Най-послѣ тѣ дойдоха и въ светата гора Атонска съ всичкитѣ си челяди, защото нѣмаше кой да имъ се опре или да воюва съ тѣхъ. Слѣдъ нѣколко врѣме светитѣ отци ги огласиха съ евангелско учение, тѣ повѣрваха и станаха съвършени християне.“[3])

Охридскиятъ архиепископъ Теофилактъ, отъ края на XI в., като говори за прѣселението на славѣнетѣ въ Тракия, Македония и Илирия (Албанско), изрично посочва, че тѣзи славѣне (той ги нарича вече българе, както въ негово врѣме се зовѣли славѣнетѣ въ тия крайща) се прѣселили не изъ Панония, а отъ Скития, отъ къмъ Русия: „Когато, казва Теофилактъ, тоя

---

[1]) Срв. Армянская географія VII вѣка по Р. Х. Текстъ и переводъ. Издалъ К. П. Паткановъ. Спб. 1877, стр. 18—22.

[2]) Tougard, 148, 150.

[3]) П. Успенскій, Исторія Аѳона III, 311. — Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония. 67—68.

Писачътъ на извѣстието, гръкъ и явно почитатель на иконитѣ, поставя тенденциозно тая злочестина — заселението на ржхинитѣ при Солунъ, въ VIII в., въ врѣмето на иконоборцитѣ, когато се знае, че ржхинитѣ били тамъ и прѣзъ VII в.

народъ (думата е за авареты̀) се изтегли, дойде другъ още по-беззаконенъ и свирѣпъ, така нареченитѣ българе (= славѣне), отъ скитскитѣ прѣдѣли ... И понеже покориха цѣлата Илирска страна, старата Македония дори до града Солунъ и часть отъ Тракия, именно около Боруй, казвамъ, и Филипополи, както и планинскитѣ до тѣхъ мѣстности, тѣ се настаниха тамъ като сѫщински жители."[1])

Къмъ старобългарския прѣводъ на Манасиевата хроника сѫ прибавени кратки бѣлѣжки отъ българската история. Въ една отъ тѣхъ се говори за първо заселение на славѣнетѣ[2]) на югъ отъ Дунава. То станало въ врѣмето на императоръ Анастасия (491—518 г.). Прѣселенцитѣ минали Дунава отъ Влашко при Видинъ и се поселили въ Македония, въ Долнята земя Охридска.[3]) Ето това свидѣтелство по прѣписа въ Московската Синодална библиотека: **При Анастасіи цри начѧшѫ Блъгаре поемати земѧ сіѧ, прѣшедше ѹ Бъдынѣ и прѣжде начѧш(е) поематі Долнѫѧ земѧ Ѡхридскаѫ и по томъ сиѧ земѧ въсѧ.**[4])

Еднаквитѣ племенни и топографски названия въ рускитѣ, българскитѣ и македонски земи подкрѣпватъ сѫщо така мнѣнието за българомакедонско единство и за нѣкогашното съсѣдство съ рускитѣ племена. Познато е, че прѣселенцитѣ носятъ въ новото си отечество имената на своитѣ племена, села, градове, рѣки, планини. Добъръ примѣръ имаме отъ българскитѣ колонисти въ южна Русия.[5]) Еднаквитѣ имена обаче въ двѣ отдалечени една отъ друга славѣнски области не винаги посочватъ връзката между жителитѣ имъ, защото едни отъ наз-

---

[1]) Theophylacti Historia martyrii XV martyrum, Patr. gr. t. CXXVI, col. 189. Срв. повече по-долу, при документитѣ, № 4.

[2]) Въ текста е казано българе, както се наричаха тогава българскитѣ славѣне. Но че тука не е дума за Аспаруховскитѣ прабългаре, явно е отъ епохата, за която се говори, около 500 г., когато пъкъ Аспарухъ миналъ Дунава въ 679 г.; впрочемъ за Аспаруха се бѣлѣжи изрично и по-долу въ хрониката, на надлежното мѣсто. Ако ли пъкъ отнасяме извѣстието за българетѣ, а не за славѣнетѣ, тогава трѣбва да приемемъ, че прабългаре се заселили въ Охридско още около 500 г., близу два вѣка прѣди Аспарухъ да мине Дунава.

[3]) Подъ Долня земя Охридска авторътъ ще е разбиралъ Македония. Така и въ грамотата на Константина Асѣня отъ 1277 г. царьтъ казва за себе си: „като дойдохъ въ Долня земя... въ Скопье" (**съшъдшю цр҃ѣ ми въ Долнѧѧ зем'лѧ... на брѣдѣ Бир'пинѣ прѣмо Скопиӥ гра҃.** — Г. А. Ильинскій, Грамоты Болгарскихъ царей. Москва 1911, стр. 15, 112).

[4]) Срв. текста въ Мсб. VI, 328; Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 145.

[5]) Н. С. Державинъ, Болгарскія колоніи въ Россіи. Томъ I, Софія 1914; т. II, Петроградъ 1915.

ванията сж общеславѣнски. Само тогава, когато имаме исторически вѣсти за пжтя на извѣстно прѣселение, когато имаме езиковна близость между двѣ далечни групи и когато общитѣ имена се явяватъ по-много на брой, въ такъвъ случай еднаквитѣ племенни и мѣстни имена трѣбва да се иматъ прѣдъ видъ при научнитѣ освѣтления. А тъкмо такъвъ е случаятъ съ старото население, което живѣело и се движело по линията Русия — Влашко — България — Македония.

Така, сръбско-хърватската група не спазва широко единство въ племеннитѣ названия съ източната група; такъво единство личи по-много между племената въ рускитѣ, български и македонски области. У руситѣ, въ Несторовата лѣтопись, знаемъ племето **словѣни, идѣже нынѣ Новгородъ**. Земята на поселенитѣ отъ Русия въ Влашко племена прѣзъ VI, VII в. е позната съ общо име *Σκλαυινία*; по-късно, въ VII, VIII в., съ това название се именуватъ македонскитѣ и родопски славѣне (. . . *τὴν Μακεδονίαν Σκλαυινίας*), дошли отъ Влашко; земитѣ пъкъ на гръцкитѣ славѣне носятъ името Sclavinia още по-късно.

Еднакво съ името на руското племе **сѣвери**, за които се казва, че **сѣдоша по Деснѣ и по Семи и по Сулѣ**, е и племето сѣвери (*Σέβερεις*), което въ 679 г. живѣло въ източна Стара-планина.

Руското племе **смоляне** съ града **Смоленьскъ** ни наумѣватъ за македонско-родопското племе смолѣне (*Σμολεάνοι*), което въ VIII—IX в. намираме по р. Места, между Родопитѣ, Струма и Бѣло море.[1])

Рускитѣ **дреговичи**, които живѣли **межю Припетью и Двиною** (у К. Багрѣнородни познати съ името *Δρουγουβῖται*), напомнятъ македонскитѣ драговити или друговити (*Δρουγουβῖται*), които населявали отъ VI—X в. при Солунъ, а въ XIII в. Хоматианъ ги поменава и около Тетово, въ сѣверна Македония.[2])

Името на руския градъ **Пльсковъ** (въ новгородската лѣтопись подъ г. 1136), сега Псковъ, напомня старата българска столица Плъсковъ (*Πλίσκοβα*, *Πλσκα* у византийскитѣ писатели и каменнитѣ надписи) въ сѣверо-източна България.

---

[1]) Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония. София 1908, стр. 1—6.
[2]) W. Tomaschek, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel II, 80.

Името на русскитѣ градове **Перемыславль** и **Перемыславьць** срѣщаме у едноименнитѣ **Прѣславъ**, столицата на първото българско царство и **Прѣславьць** на долния Дунавъ и др.

За единството между дакийскитѣ, трако-мизийски и македонски славѣне говорятъ още по-рѣшително езиковнитѣ данни. Едни отъ тия данни се съдържатъ въ кирило-методиевския езикъ на солунско-родопскитѣ славѣне отъ IX в., други намираме у славѣнскитѣ писатели въ България и Македония отъ X, XI в. или у чуждитѣ паметници. Тия вѣсти доказватъ 1) че около X в. македонскитѣ славѣне сѫ говорѣли езикъ съ характерни особености, присѫщи на говора отъ източната югославѣнска група, що бѣ заселена въ Дакия, Мизия, Тракия и отчасти Морея и 2) че тоя езикъ се е различавалъ значително отъ сръбско-хърватския въ даденото врѣме. Докато езикътъ на източнитѣ югославѣне е билъ почти еднакъвъ съ езика на сърбо-хърватитѣ въ своя лексикаленъ и синтактиченъ строй, а отчасти и въ формитѣ, имало е характерни отлики въ вокалната и консонантна система между двѣтѣ групи. Докато източната група строго пазѣла кирило-методиевската употрѣба на звуковетѣ **ѣ** (= ä, e͡a, i͡a), **ѫ**, **ѧ**, **ъ**, **ь**, **ы**, **щ** (отъ tj), **жд** (отъ dj), западната, сръбско-хърватска група въ X в. вече е знаела други сътвѣтни звукове: **ѣ** = е, **ѫ** = у, **ѧ** = е, **ъ** и **ь** = **ъ**, **ы** = и, **щ** = ћ, **жд** = ђ, както това добрѣ изтъкна сръбскиятъ филологъ Л. Стояновичъ въ академическата си рѣчь.[1]) Нѣкои отъ тия звукове на източната група сѫ запазили стария си изговоръ и въ слѣднитѣ XII, XIII вѣкове, а други го пазятъ и до день днешенъ.

Ще приведемъ примѣри отъ езика на македонскитѣ славѣне и то за оння звукове, които сѫ могли да бѫдатъ прѣдадени у грѫцкитѣ писатели съ грѫцки букви, както напр. за **ѣ**, за **ѫ** и др. Македонцитѣ нѣкога сѫ изговаряли **ѣ** = ä, e͡a i͡a; така го бѣлѣжатъ и гърцитѣ въ сътвѣтнитѣ мѣстни или лични македонски имена. Въ единъ хрисовулъ отъ 982 г. за земи при Йерисо́, на Халкидическия полуостровъ, единъ отъ славѣнскитѣ свидѣтели е подписанъ Νικολάου τοῦ Δεάτκου вм. **Дѣтко**.[2]) Въ извѣстния хрисовулъ на Василия Българоубнецъ отъ 1019 г. намираме така прѣдадени македонски мѣстни имена

---

[1]) Љ. Стојановић, Приступна академска беседа. Глас LII, 14.
[2]) Срв. документитѣ, № 6.

съ ѣ: **Дѣволъ** — Δεάβολι, **Просѣкъ** — Πρόσακος, **Прилѣпъ** — Πρίλαπος. **Сѫтѣска** — Σουντίασκον, **Призрѣнъ** — Πριζδριάνα. Въ хрониката на Скилица отъ XI в. срѣщаме прѣдадени: **Прилѣпъ** — Πρίλαπος, **Бѣласица** — Βαλασίτζα, **Просѣкъ** — Πρόσακος, **Призрѣнъ** — Πρισδίανα, името на скопския българскн войвода **Воитѣхъ** — Βοϊτάχος. Въ съчиненията на Теофилакта Охридски отъ края на XI в. името **Брѣгальница** е прѣдадено съ Βραγαληνίτζα. Въ практикона на струмишкия монастирь Св. Богородица Велюшка отъ 1152 г. срѣщаме мѣстни и лични имена при Струмица, прѣдадени така: **Лѣсковица** — Λεασκοβίτζα, **Лѣпица** — Λεαπίτζα, **Дрѣново** — Δρεάνοβον, **Брѣзьникъ** — Μπρεασνίκ, **Бѣлинъ** — Βεάλην.[1]) Дим. Хоматианъ отъ началото на XIII в. прѣдава македонския градъ **Хтѣтово** съ Χτεάτοβο. Въ поемата на Мануила Фила отъ 1305 г. българо-албанскиятъ градъ **Дрѣновьскъ** е поменатъ като Δρεανοβισκός.[2]) Въ единъ гръцки хрисовулъ отъ 1321 г., що засѣга мѣста въ Епиръ, имената **Дрѣново**, **Тръстѣникъ** сѫ прѣдадени съ Δρεάνοβον, Τριστεανίκον.[3])

Любопитно явление прѣдставя цинцарскиятъ езикъ въ Македония и Тесалия, както и новогръцкитѣ нарѣчия, които, бидейки още отдавна въ съсѣдство съ славѣнетѣ, възприели отъ послѣднитѣ редъ думи. Въ тия заети думи е запазено старинското славѣнско произношение напр. на ѣ като ꙗ, еа. Цинцаретѣ казватъ на **Прилѣпъ** — Пѣрляпъ, на **Прѣспа** — Преáспа, невеаст (**невѣста**), змеана (**измѣна**), стреаха (**стрѣха**), сеаверле (**сѣверъ**, сѣверенъ вѣтъръ) и др. Такива примѣри дава и новогръцкия езикъ: *ασχριάχα* (**стрѣха**), *τσαδήλα* (**цѣдило**), *σανός* (**сѣно**), *Σνεάζικο* (**Снѣжникъ**, висока планина въ южна Македония), *χρᾶνος* (**хрѣнъ**) и др. Албанцитѣ зоватъ единъ градецъ на югъ отъ Корча — Леáсковикъ.

Въ старитѣ славѣнски мѣстни и др. имена въ Македония виждаме ѫ произнасяно като носовка. При Солунъ се намира градецътъ Лѫгадúна (отъ **лѫгъ**). Носовката въ името е запазена въ сегашното гръцко име *Λαγγάδα*, както и въ паметницитѣ отъ XIII в., дѣто се поменава то, напр. у византийския историкъ Акрополита, въ едно писмо на папа Ино-

---

[1]) L. Petit, Le monastère de Notre-Dame de Pitié, въ Извѣстія Русскаго Арх. института въ Константинополѣ VI, 34—46.
[2]) Лопаревъ, Византійскій поэтъ Мануилъ Филъ. Спб. 1891, стр. 53.
[3]) Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου. Ἐν Ἀθήναις, II, 304, 305.

кенти III, дѣто стои епископъ Langardensis подъ солунския митрополитъ.[1]) Князьтъ на славѣнското племе ржхини при Солунъ прѣзъ VII в. се наричалъ **Прѣбждъ**, или както се пише името съ носовка въ Чудесата на св. Димитрия: Περβοῦνδος. При Йерисо̀, на Халкидическия полуостровъ, се поменава прѣзъ X в. жительтъ славѣнинъ **Ржкавина** (Ρωγχκαβηνα).[2]) Въ сѣверна Македония се поменаватъ въ хрисовула на Василия Българоубиецъ отъ 1019 г. Горня и Долня **Сжтѣска** (ἄνω καὶ κάτω Σουνδέασκον). Най-добро доказателство за единството на македонското население съ източната югославѣнска група даватъ и сега запазенитѣ мѣстни имена съ носовки въ Македония, както и цѣли говори, които широко употрѣбяватъ носовнитѣ рефлекси на **ж** и **ѧ**. Тия говори държатъ сега дѣ по-пълно, дѣ по-слабо най-южния поясъ на славѣнската говорна область въ Македония, въ Солунско, Воденско, Костурско, Корчанско. Нѣма да привеждаме тукъ познатитѣ въ науката множество думи съ назални остатъци отъ **ж** и **ѧ** въ тия говори, а ще посочимъ само нѣколко до сега запазени мѣстни имена, едни малко, а други никакъ неизтъквани въ науката. Въ околностьта на с. Сухо̀ (Лжгадинска околия) сж познати мѣстноститѣ: Глъмбо́къ-долъ (отъ **Глжбокъ**), Ермби́чевъ (отъ **ꙗрѧбь**). Въ околностьта на с. Зарово (Лжгадинско) има старъ пжть, наричанъ Железа́рскъіо пънтъ отъ (**пжть**). Въ Лжгадинско има турско с. Ла́нджа (отъ **лжгъ**). Въ Гевгелийско има с. Дамбово (**джбово**); така го наричатъ собствено турцитѣ (Дамбова), които сж запазилия стария изговоръ, а българетѣ, подъ влияние на еволюиралия свой говоръ, изговарятъ Дабово. Въ Воденско има селце Кѣндрево (отъ **кждръ**), наричано и Кѣдрево. Въ Кайларско има с. Ра́нци (отъ **Фржзи**) или у турцитѣ Франкочъ. Въ Костурско има села: Дѣмбени (отъ **Джбени**), Вѣмбелъ, Лѣнга (отъ **лжгъ** или **лжка**). Въ Прѣспанско намираме: с. Глъмбо́чани (отъ **глжбокъ**), с. Рѣмби (отъ **ржбъ?**), с. Лѣнгъ (отъ **лжгъ**), с. Бъмбъки, с. Кондороби. Въ Корчанско с. Ръмбецъ и др.

И по консонантнитѣ групи **щ** и **жд** старото славѣнско население въ Македония съставя часть отъ източния (български) югославѣнски дѣлъ. Мѣстнитѣ стари имена ни даватъ примѣри. Въ Кратовско мѣстность Пе́щникъ, позната още

---

[1]) O. Tafrali, Thessalonique au XIVe siècle. Paris 1913, p. 92.
[2]) Срв. документитѣ, № 6.

въ 1341 г. съ това име[1]), въ Дебърско има с. Гра́ждане, въ Кичевско с. Бърждани, въ Тиквешъ с. Рожденъ, въ Кукушко с. Междурѣкъ, въ Кюстендилско с. Грама́ждано, с. Ръждавица, въ Осоговско с. Сажденикъ, въ Прѣспа с. Граждино, планината между Малешевско и Петричъ се нарича Огражденъ, въ Скопско с. Маджари, въ Прилѣпско с. Кривогащани, с. Пещерица, с. Пещалево, въ Охридско с. Пешчани, въ Мориовско с. Пещани, въ Тиквешъ с. Пещерница и др. И въ съсѣднитѣ албански земи срѣщаме с. Гражданъ на югъ отъ Мокра край р. Дѣволъ, с. Пещянъ и с. Саждани по спусъцитѣ на планина Томоръ и др.

Нѣма да привеждаме други примѣри отъ по-далечни крайща въ Албания, Епиръ, Тесалия и Пелопонесъ, както и други примѣри отъ новогръцкия езикъ, защото тѣ не засѣгатъ прѣко нашия въпросъ. По тѣхъ вече има и доста писано[2]).

3. Българска държава и народность.

Прабългаре зовемъ оня воинственъ турански народъ, часть отъ който прѣзъ 679 г., на чело на своя вождъ Аспаруха, мина долния Дунавъ, разби византийскитѣ войски и турна начало на нова „българска“ държава на Балканския полуостровъ. Съ своята мощна военна уредба прабългаретѣ включиха постепенно въ своята държава, било доброволно, било принудително, враждуващитѣ срѣщу Византия славѣнски племена на югъ отъ Дунава, именно юго-източната имъ половина. Благодарение на голѣмата численость на славѣнското население и благодарение на християнството, което особено спомагаше да се слѣятъ завоеватели и подчинени, малобройната сравнително орда на Аспаруховитѣ прабългаре се стопи и погълна отъ славѣнетѣ. И вмѣсто отдѣлнитѣ мѣстни племенни названия, като сѣвери, смолѣне, струмци и др., славѣнетѣ

---

[1]) Йор. Ивановъ, Български старини, 245, 246.

[2]) Fr. Miklosich, Die slavischen Elemente im Neugriechischen, въ Sitzungsb. на Виенската академия, LXIII. — Д. Матовъ, Гръцко-български студии, въ Мсб. IX, 21 сл. — G. Meyer, Neugriechische Studien I, II, въ Sitzungsb. на Виен. академия, CXXX, CXXXII. — М. Фасмеръ, Грекославянскія этюды, въ Извѣстия отд. рус. яз. и слов., XI, XII. — Гильфердингъ, Собраніе сочиненій, I, 281—296. — П. А. Лавровъ въ рецензията на А. Л. Погодиновъ трудъ, въ ЖМНПр. № 336. – Ст. Младеновъ въ рецензия на Лавровата рецензия, въ Псп. LXIII. -- Niederle, Slov. star. II, 441 сл.

приеха общото обединително политическо име на завоевателитѣ „българе", като запазиха изобщо своята битова особеность и славѣнски езикъ, досжщъ така, както стана съ франкитѣ въ Галия, съ варязитѣ въ Русия и пр. Доклѣ е траяло дѣлото на асимилацията, често пжти славѣнетѣ се поменаватъ отдѣлно отъ прабългаретѣ; особено отдѣлно се поменава ѩзыкъ словѣньскъ, на който се разви и голѣма книжнина, възприета най-сетнѣ заедно съ съотвѣтния езикъ отъ прабългаретѣ. А когато асимилацията бѣ завършена, тогава общиятъ езикъ взе да се нарича и той съ държавното име „български", при все че се различаваше съвсѣмъ отъ езика на „прабългаретѣ".

По потекло прабългаретѣ припадатъ къмъ срѣднеазиятскитѣ турански народи, които живѣели като номади скотовъдци и говорѣли тюркско нарѣчие. По битъ, езикъ и организация тѣ били сродни съ хунитѣ, хозаретѣ, куманетѣ, съ сегашнитѣ чуваши на Волга и др. турско-татарски народи. Въ родослова на своитѣ князе, запазенъ въ славѣнски прѣписъ, прабългаретѣ поставятъ за пръвъ свой царствуещъ родоначалникъ силния царь Атила, сетнѣ неговия най-малъкъ синъ Ирникъ и т. н. до Аспаруха.[1])

Слѣдъ разпадането на хунското царство въ V в., прабългаретѣ се вѣстяватъ въ края на сжщия вѣкъ като самостоенъ народъ на сѣверъ отъ Дунава. Въ 482 г. се поменава за пръвъ пжть тѣхното име, когато византийскиятъ императоръ Зенонъ ги поканилъ за свои съюзници противъ остготитѣ.[2]) Прѣзъ слѣдния VI в. прабългаретѣ нападатъ често на югъ отъ Дунава и опустошаватъ земитѣ отъ Цариградъ до Термопилитѣ. Тѣ се явяватъ тогава било сами, било задружно съ славѣнетѣ, съ гепидитѣ, съ аваретѣ. Понѣкога ви-

---

[1]) Въ прабългарския родословъ имената на Атила (Ἀττίλας) и сина му Ирнакъ (Ἡρνάχ, Ἡρνᾶς у Приска; Hernac у Йорнанда) сж прѣдадени съ: Авитохолъ, Ирникъ. Ориенталистътъ Марквартъ и византологътъ Бьори приематъ, че реченитѣ имена въ родослова ще да сочатъ Атила и сина му. Срв. J. Marquart, Die Chronologie der alttürkischen Inschriften. Leipzig 1898, p. 75, 111, 112. — Idem, Die altbulgarischen Ausdrücke in der Inschrift von Catalar und der altbularischen Fürstenliste, въ Извѣстія Русскаго Арх. инст. въ Константинополѣ, т. XV, 6, 22. — J. B. Bury, The Chronological Cycle ef the Bulgarians, Byz. Zeitschrift XIX, 135—136.

И маджаретѣ въ своитѣ легендарни хроники смѣтатъ Атила за свой родоначалникъ.

[2]) . . . ὡς ἀναγκασθῆναι τὸν Ζήνωνα τότε πρῶτον τοὺς καλουμένους Βουλγάρους εἰς συμμαχίαν προτρέψασθαι. — Joannis Antiocheni Fragmenta, въ Fragmenta historicorum græcorum. Ed. Didot IV, 619.

зантийцитѣ прибѣгвали до тѣхната помощь и желаели да ги направятъ свои федерати. Едно отъ прабългарскитѣ племена, кутургуритѣ, по покана на Юстиниянa I, се заселило съ федератски задължения въ Тракия.[1]) Критическата прѣцѣнка на извѣстията за българетѣ у Никифора и Теофана, въ арменската география и др. дава да се приеме, че прабългарската държава по-рано била на сѣверъ отъ Черно и Азовско морета и по рѣкитѣ Донъ и Кубанъ. Подъ натиска на хозаретѣ, прабългаретѣ избѣгали па западъ, но тамъ попаднали подъ аварска власть. Тѣ се освободили отъ аварската опека съ помощьта на своя ханъ Кубрата, баща на Аспаруха. Аспарухъ се поселилъ съ своята орда въ Бесарабия. Отъ тамъ прѣзъ 679 г. Аспарухъ миналъ Дунава.[2])

Ще рече, прѣди да минатъ Дунава прабългарскитѣ племена обитавали около двѣ столѣтия въ областитѣ сѣверно отъ Азовско и Черно морета като самостойни и на западъ въ Маджарско, дѣто извѣстно врѣме били подъ аваретѣ. На сѣверъ отъ Дунава тѣ имали свои князе и своя държава, която отъ 679 г. продължила живота си и на югъ отъ Дунава. Тая задунавска България граничила въ врѣме на Аспаруха на изтокъ съ хозаретѣ около р. Днѣпъръ, на западъ до владѣнията на аваретѣ, чиито нападения Аспарухъ сполучилъ да отблъсне.[3]) Тая България въ Крумово врѣме се нарича отъ гърцитѣ „България отвждъ р. Дунавъ“ (Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ),[4]) а въ прабългарския княжески родословъ тя е **кнѧжениѥ ѡбонѹ странѹ Доунаꙗ**.

Въ земитѣ на своето княжество на сѣверъ отъ Дунава прабългаретѣ сж имали и славѣне. Часть отъ послѣднитѣ още въ първата половина на VII в. се бѣха прѣселили въ Византия, а останалитѣ ще сж се намирали вѣроятно въ подчинено отношение спрѣмо прабългаретѣ. Това съжителство и общи напа-

---

[1]) Procopio, Guerra gotica, III, 133.

[2]) Срв. В. Н. Златарски, Студии по българската история. Исп. LXIII, 313 сл.

[3]) Въ арменската география за Аспаруха се казва: „На тоя островъ (Певки) се настани Кубратовиятъ синъ Аспарухъ, който побѣгна прѣдъ хозаретѣ изъ българскитѣ планини и прогъди на западъ аваретѣ и тамъ се засели.“ Срв. прѣвода у Soukry (Marquart, Chronologie. 88—89) или у Патканова, ЖМНПр. № 226, стр. 26. Византинистътъ Bury поставя западната българска граница до р. Тиса (A History of the Eastern Roman Empire from the fall of Irene to the accession of Basil I. London 1912, p. 338. Български прѣводъ въ Извѣстия на Истор. дружество въ София IV, 110).

[4]) Symeon Magister, Annales. Ed. Bonnæ, 615.

дения срѣщу Византия или противъ аваретѣ говорятъ въ полза на прѣдположението, че прабългаретѣ, още прѣди да минатъ Дунава, сѫ се били опознали съ своитѣ бѫдещи сънародници и че още тамъ е могло да стане извѣстно кръстосване между двѣтѣ различни етнични групи. За това говорятъ отчасти и славѣнскитѣ имена на прабългарскитѣ князе въ родослова — Гостунъ и Безмѣръ, които князували прѣди Аспаруха на сѣверъ отъ Дунава: Гостѹнъ намѣстникъ... Безмѣръ... сии є҃ кънѧзь дръжаше кнѧжение ѡбоноу страноу Доунаꙗ лѣт҃ ф҃ и єі ѡ̑стриженами главами и по томь приде на страноу Дѹнаꙗ Исперих҃ кнѧзь ... Аспарухъ и неговитѣ наслѣдници не напускали сѣверодунавска, дакийска България и слѣдъ основането на мизийска България. Българската власть тамъ се пазила и слѣдъ като Византия бѣ завладѣла българскитѣ земи на югъ отъ Дунава прѣзъ XI в.

Извѣстно е, че Аспаруховата орда зае отъ Византия цѣла сегашна Добруджа и източна Мизия и че Византия бѣ принудена да признае новата държава. 679 г. Повечето отъ досегашнитѣ изслѣдвачи на това събитие, като иматъ прѣдъ видъ островъ Певки въ дунавската делта, дѣто, казватъ, се билъ заселилъ изпърво Аспарухъ съ ордата, и като смѣтатъ за неголѣма заетата отъ Аспаруха областъ между Дунава, Черно-море и Балкана, приематъ, че и броятъ на Аспаруховитѣ прабългаре е билъ малъкъ, че тѣ сѫ били малка (около 20,000 души), но добрѣ организувана въ военно отношение дружина. Ако се гледа обаче на това, дѣто Византия е била принудена да признае новата държава, нѣщо, което тя не е била правила прѣзъ дълги вѣкове; ако се гледа на задунавската българска държава, дѣто живѣели родствени племена на Аспаруховци, както и на вѣститѣ за прабългарски родове и велможи, що живѣли вѣкове слѣдъ Аспаруха въ прошренитѣ граници на българската земя[1]), тогава ще трѣбва да се допусне, че пра-

[1]) Така, въ IX—XI в. срѣщаме прабългарски имена: Алоготуръ, военачалникъ срѣщу хърватитѣ; Боритаканъ, началникъ на Бѣлградъ; Джена, войвода; Дристръ, комисъ въ Македония; Елемагъ, войвода въ Бератъ; Ехачъ, велможа въ Прѣславъ; Зергобулъ, пратеникъ въ Римъ; Ивачъ, войвода въ Албания; Исбулъ, военачалникъ; Кракра, военачалникъ въ Перникъ; Кавканъ, войвода възстаникъ; Окорсисъ, военачалникъ въ задунавска България; Онегабонъ, военачалникъ при панонскитѣ граници; Осларнасъ, военачалникъ; Осхунъ жупанъ; Сурсубулъ, боляринъ; Таридинъ, управитель въ Македония и др.

българетѣ сѫ участвували въ образуването на „българската“ народность не съ незначителна дружина и че въ жилитѣ на новия „български“ народъ тече доста „прабългарска“ кръвь.

Въ заетата отъ Аспаруха область прабългаретѣ намѣрили осъмь отдѣлни славѣнски племена. Отъ Теофана и Никифора знаемъ, че тия племена, ако и подвластни на прабългаретѣ, имали извѣстна автономия, защото се намирали „подъ договоръ“ (ὑπὸ πάκτον) спрѣмо Аспаруха. Едно отъ племената — сѣверитѣ (Σέβερεις) било отмѣстено въ източния Балканъ, дѣто да брани Берегавскитѣ проходи отъ Византия, а другитѣ седъмь племена били задължени да пазятъ западнитѣ прѣдѣли на новата държава — противъ аваретѣ[1]). Ще каже, още при прѣхвърлянето на държавата си на югъ отъ Дунава, прабългаретѣ се опрѣли на помощьта на мѣстнитѣ славѣне, които спазили извѣстна вжтрѣшна самостойность. По-нататъкъ държавата се засилва и шири за смѣтка на Византия, присъединява си останала Мизия и Македония (отъ първ. пол. IX вѣкъ), Албания, Епиръ и Тесалия. Въ тая проширена държава главното ядро съставяха славѣнскитѣ племена. Владѣтелскиятъ народъ, съ своята военна и административна организация, е държалъ славѣнското население. А понеже сѣверо-източна България е била заета и заселена отъ прабългаретѣ, тамъ и смѣсицата на двата различни етнични елемента е станала най-кръстосана; много по-слабо сж били засегнати отъ прабългарска кръвь юго-западнитѣ области на държавата. Процесътъ на прѣтапянето на владѣтелското малцинство срѣдъ славѣнетѣ е траялъ около два вѣка и половина. За тоя исторически резултатъ, дѣто побѣдители и завоевани се слѣха въ единъ народъ, дѣто побѣдителитѣ изгубиха езика си, за да наложатъ отъ друга страна името си и организаторската си вѣщина, сж помагали редъ условия, по-главнитѣ отъ които сж били слѣднитѣ:

1. Численото надмощие на славѣнетѣ. Това надмощие е сжществувало още при Аспаруха. Колкото по-

---

[1]) . . . κυριευσάντων δὲ αὐτῶν (τῶν Βουλγάρων) καὶ τῶν παρακειμένων Σκλαυινῶν ἐθνῶν τὰς λεγομένας ἑπτὰ γενεάς, τοὺς μὲν Σέβερεις κατῴκισαν ἀπὸ τῆς ἔμπροσθεν κλεισούρας Βερεγάβων ἐπὶ τὰ πρὸς ἀνατολὴν μέρη, εἰς δὲ τὰ πρὸς μεσημβρίαν καὶ δύσιν μέχρις ᾿Αβαρίας τὰς ὑπολοίπους ἑπτὰ γενεὰς ὑπὸ πάκτον ὄντας. — Theophanis Chronographia. Ed. De Boor, 359.

. . . κρατοῦσι δὲ (οἱ Βούλγαροι) καὶ τῶν ἐγγιζόντων παρῳκημένων Σκλαβηνῶν ἐθνῶν, καὶ οὓς μὲν τὰ πρὸς ᾿Αβάρους πλησιάζοντα φρουρεῖν, οὓς δὲ τὰ πρὸς Ρωμαίους ἐγγίζοντα τηρεῖν ἐπιτάττουσιν. — S. Nicephori Breviarium. Ed. Bonnæ, 40.

вече се ширила българската държава, толкова по-много се увеличавало и славѣнското ѝ население, защото новопридобититѣ земи били населени главно съ славѣне.

2. Държавната идея на прабългарскитѣ владѣтели — да закрѣпятъ и проширятъ държавата си, като обединятъ подъ своята крѣпка организация неорганизуванитѣ югославѣнски племена[1]). Славѣнскитѣ племена запазватъ вжтрѣшната самобитность и самостойность и се явяватъ като федерати къмъ централната власть. Разбира се, славѣнството пб е обичало да живѣе въ своя незасегната племенна свобода, съ своята любима „анархия", та неохотно е влизало подъ прабългарската върховна власть и по нѣкой пжть се е опирало съ оржжие, но нѣмало е какво да прави при желѣзната военна организация на туранския народъ. И когато, слѣдъ по-дълго сътрудничество, при задружни войни и плячкосвания, двата елемента се сближили, славѣнетѣ вече не се противѣли на новото положение и дори го подкрѣпяли. Тая държавна идея личи още при Аспаруха, тя е явно подчертана при Омортага, Персияма, Бориса и Симеона. Тя срѣщнала живо съпротивление у сърбитѣ и особено хърватитѣ, които дори разбили войскитѣ на Симеона. Много по-лесно и дори доброволно били присъединени славѣнскитѣ племена въ Софийско, въ Тракия и Македония, които съзнавали своето етнично и езиково единство съ мизийскитѣ славѣне. Византийскиятъ императоръ Никифоръ билъ много недоволенъ отъ подчиненитѣ си славѣне въ Тракия и Македония, които клонѣли къмъ българетѣ. Теофанъ разказва, какъ прѣзъ 809 г. императорътъ заселилъ гърци и др. малоазийци въ ненадежднитѣ мѣста на „славѣнската земя" (ἐπὶ τὰς Σκλαυινίας), именно край Струма, въ Филипи при Драма, въ Пловдивъ и др., но щомъ се вѣстили българетѣ съ Крума, прѣселенитѣ военни колонисти избѣгали[2]).

3. Сътрудничество между прабългаре и славѣне. То се е проявило въ воениитѣ походи срѣщу Византия за плячка или заемане нови области. Славѣнскитѣ племена тамъ участвували като помощници или като съюзници (εἰς συμμαχίαν). И независимитѣ славѣнски племена въ Родопитѣ и Македония, които не били влѣзли въ състава на българската държава, и тѣ често дѣйствували като съюзници и едно-

---

[1]) Срв. това гледище у В. Н. Златарски, Студии и пр. Псп. LXIII, 335 сл.
[2]) Theoph. Chronographia, 486, 496.

врѣменно съ прабългаретѣ срѣщу Византия. Нѣколко примѣра. Още Аспарухъ, видѣхме, бѣ влѣзълъ въ договорни отношения съ седьмтѣхъ славѣнски племена, които да бранять държавата срѣщу аваретѣ. Къмъ 688 г. между българетѣ и свободнитѣ славѣне въ източна Македония и Родопитѣ имало нѣкакво разбирателство. Императоръ Юстиниянъ II побързалъ да го осуети. Той нападналъ сѫщата година българетѣ, отблъсналъ ги, ударилъ на славѣнетѣ и дошълъ до Солунъ, плѣнилъ ги и прѣселилъ 30,000 души отъ тѣхъ въ Мала-Азия. На връщане отъ похода обаче българетѣ прѣчакали византийцитѣ, разбили ги съвсѣмъ и императорътъ едва се спасилъ.[1]) — При Кормисоша събитията пакъ взели подобенъ видъ. Славѣне и българе застрашавали Византия. Византийцитѣ въ 758 г. нападнали македонскитѣ славѣне[2]) и ги плѣнили, а на слѣдната 759 г. ударили на българетѣ, но послѣднитѣ разбили страшно императорскитѣ войски; императоръ Константинъ Копронимъ безславно се върналъ въ Цариградъ.[3]) Скоро слѣдъ това българскиятъ князь Телецъ въ 762 г. тръгналъ срѣщу Византия, като ималъ за съюзници не малко славѣне.[4]) Прѣзъ врѣме на българскитѣ междуособици въ 764 г., когато императоръ Копронимъ ужъ прѣговарялъ за миръ, византийцитѣ рекли да ослабятъ съвсѣмъ България откъмъ своята тракийска граница, която се пазѣла отъ съюзното на българетѣ славѣнско плѣме сѣвери. Когато Славунъ, князътъ на сѣверитѣ, билъ издайнически заловенъ и клисуритѣ останали незащитени, гърцитѣ ударили на България, 765 г.[5]) Прѣзъ слѣдната 766 г. новиятъ походъ на гърцитѣ срѣщу България билъ осуетенъ отъ бурята край Анхиало, дѣто погинала цѣлата гръцка флота, 2600 кораба, съ войскитѣ заедно. Тракийскитѣ славѣне използували слабостьта на Византия и буритѣ, които владѣели и въ Бѣло море, та плѣнили гърци по бѣломорскитѣ острови Имбросъ, Тенедосъ и Самотраки. Едвамъ въ 768 г. плѣнницитѣ били откупени за 2500 копринени дрехи.[6]) Солунча-

---

[1]) Theoph., 364. — Niceph., 41.

[2]) Τὰς κατὰ τὴν Μακεδονίαν Σκλαυινίας. — Theoph., 430.

[3]) Idem, ibid., 431.

[4]) . . . Τελέσιος ἐξέρχεται ἐχὼν εἰς συμμαχίαν καὶ Σκλαβηνῶν οὐκ ὀλίγα πλήθη. — Niceph., 77—78.

[5]) Ἀποστείλας δὲ ὁ βασιλεὺς λάθρα εἰς Βουλγαρίαν ἐπίασε τὸν Σεβέρων ἄρχοντα Σκλαβοῦνον, τὸν πολλὰ κακὰ ἐν τῇ Θρᾴκῃ ποιήσαντα. — Theoph., 436.

[6]) Niceph., 86.

нинътъ Камениатъ при 904 г. свидѣтелствува, че между българетѣ, които владѣели тову до Солунъ, и съсѣднитѣ славѣнски племена друговити и сагудати имало дружески връзки, търговска размѣна и „удивително дълбокъ миръ“.[1])

Приведенитѣ примѣри, съ изключение на послѣдния, сѫ сé изъ първия вѣкъ на българската държава. По-сетнѣ отношенията между прабългаре и славѣне станали още по-дружествени, та нѣма нужда да ги изтъкваме. Ще прибавимъ само нѣколко факта за участието на славѣнския елементъ и въ политически животъ на държавата. Видѣхме, какъ, още въ отвѫддунавското княжество, прабългаретѣ се били сближили съ славѣнетѣ и дори двама отъ князетѣ имъ носѣли славѣнски имена — Гостунъ и Безмѣръ. Славѣне се явяватъ рано и въ политическия животъ на България. На чело на Крумовото пратеничество въ Цариградъ прѣзъ 809 г., за водене на прѣговори за миръ, билъ славѣнинътъ Даргамиръ (Δαργαμηρός).[2]) Омортаговитѣ синове носѣли славѣнски имена: Нравота (Ἐνραβωτᾶς) или друго-яче Воинъ (Βοΐνος), Звиница (Ζβηνίτζα), Маломиръ (Μαλλωμηρός), както туй знаемъ отъ Теофилакта Охридски.[3]) Въ българското пратеничество до Людовика Нѣмски въ 864 г., за сключване съюзенъ договоръ, личатъ и славѣне. Интересни сѫ въ тоя случай имената на Борисовия княжески домъ, както и на негови боляре, записани въ Чивидалското евангелие прѣзъ 869 г. Покрай гръцко-християнскитѣ и прабългарски имена, тамъ срѣщаме и славѣнски: Богомила, Велегнѣвъ (Uulecnev), Собѣслава? (Sogesclauua), Хръсате (Rasáte).[4]) Наслѣдникътъ на Бориса се именува Владимиръ. Прѣзъ сѫщия IX в. двѣтѣ столици носятъ славѣнски имена: Пльсковъ, Прѣславъ. Въ X в. въ царския дворъ е познато славѣнското име Радомиръ, синътъ на Самуила; Владиславъ е синъ на Самуиловия братъ Арона; военачалницитѣ на Самуила носятъ славѣнски имена: Богданъ, Драгомѫжъ, Драгшанъ и др.

4. Етничното и езиковно единство между мизийскитѣ славѣне и македоно-тракийскитѣ спомагало за полесното присъединение на послѣднитѣ къмъ българската държава, дѣто славѣнската ядка била братска за тѣхъ. Съ при-

---

[1]) Срв. документитѣ, № 5.
[2]) Theoph., 497.
[3]) Historia martyrii XV martyrum, Patrol. græca, CXXVI, col. 193.
[4]) Български прѣгледъ, год. VI, кн. III, стр. 45—46.

съединяването на Тракия и Македония къмъ Мизия, косвено и двояко се помагало за асимилацията: славѣнскиятъ елементъ придобивалъ грамадно числено надмощие надъ прабългаретѣ; той билъ носитель и на християнството, най-главниятъ факторъ за сливането на двѣтѣ племена.

5. Християнството направило най-дълбоката и бърза спойка между двѣтѣ племена: то дало пѫть на женитбитѣ между прабългаре и славѣне, а когато станало държавна религия въ 865 г., процесътъ на асимилацията билъ бързо приключенъ; прѣзъ слѣдния X в., вмѣсто прабългарско малцинство и славѣнско множинство, на божия свѣтъ заживѣлъ новъ голѣмъ народъ „българе" съ славѣнски езикъ. Неговата земя държала тогава, както казва Вилхелмъ Тирски, 30 деня пѫть на длъжь и 10 деня и повече на ширь.[1])

6. Славѣнската книжнина. Прабългаретѣ не развили книжнина на свой езикъ. Тѣ възприели заедно съ езика и книжнината на своитѣ сътечественици славѣне. Тая книжнина въведе славѣнския езикъ не само въ църквата, монаститритѣ, проповѣдьта, но и въ чертозитѣ на висшата управителна класа и царския дворъ. Асимилацията като била още изъ своя пѫть, царетѣ ставатъ проводници на тая книга. Борисъ дава гостоприемство на Кирило-Методиевитѣ ученици Климента, Наума, Ангелария, Константина; едни той оставя въ Прѣславско, а други проважда въ Македония, и самъ на старини се прибира въ прѣславскитѣ монастири. Борисовитѣ братъ и братенецъ подканятъ къмъ работа младитѣ книжовници, а Симеонъ, самъ книжовникъ, въ своитѣ палати трупа славѣнскитѣ книги, та става новъ Птоломей за българската земя, и около себе си завъжда книжовна школа съ Йоана Екзарха Български, съ епископъ Константина, съ пресвитеръ Григория и др., чиито трудове прославиха духовно българския народъ въ собствената му земя и пронесоха по-късно името му въ чужди страни, въ Русия, Сърбия, Ромъния и др.

Така, най-сетнѣ, благодарение на току-що изреденитѣ условия, слѣдъ двѣстегодишенъ нѣщо задруженъ животъ, станала физическа и духовна асимилация на двѣтѣ племена и се родилъ новъ народъ „българе" съ славѣнски езикъ. Малобройниятъ сравнително турански елементъ тъй се стопилъ въ

---

[1]) Срв. документитѣ, № 23.

славѣнското мнозинство, че не останали никакви осезателни останки отъ прабългарския езикъ. И отъ всички народи, чиито сѫдбини нѣкога сѫ били свързани съ Балканитѣ, и които сѫ засѣдвали въ Мизия, Тракия и Македония, като келти, готи, хуни, славѣне, прабългаре, аваре, византийци, кръстоносци, турци, само единъ отъ тѣхъ, българскиятъ, можа, като най-жизненъ, да уцѣлѣе на сѫщата земя прѣзъ течение на вѣковетѣ. И ако народностьта се опрѣдѣля като съзнание за единство, единство проявено въ езика, потеклото, обичаитѣ и общитѣ стремежи на единъ народъ, българскиятъ народъ има всички тия качества: нѣщо повече, този народъ заема едно цѣло, непръснато ядро на Балканитѣ; той е ималъ една история, едни радости и патила, една обща религия, една книжнина, особености каквито липсватъ на повечето отъ другитѣ съсѣдни народности.[1]) Съ тия си исторически качества, съ своето трудолюбие и въздържаность българскиятъ народъ ще съумѣе да си извоюва и по-честита бѫднина.

II.

Българетѣ спрѣмо чуждитѣ влияния въ Македония.

Политическитѣ и етнографски промѣни, които въ течение на вѣковетѣ засегнали земитѣ на Балканския полуостровъ и на сѣверъ отъ него, докарали промѣна и въ простора на българското етнографско землище, както то е било заздравено къмъ IX—X в. Въ тия борби българскиятъ народъ е излѣзълъ оцетенъ наистина въ своитѣ крайща, но е съумѣлъ да запази своята срѣдина, въ Дунавска България, Македония и Тракия.

Най-много е пострадала българщина на сѣверъ отъ Дунава, въ стара Дакия. То се дължи на далечината и на слабата връзка на тия страни съ държавния и духовенъ животъ

---

[1]) Така, ромънскиятъ народъ въ Трансилвания, Влахия, Молдова, Буковина, Бесарабия никога не е билъ обединяванъ въ една своя държава; неговата история и тежнения сѫ били раздробени; неговата книжнина е била вѣкове наредъ на славѣнски езикъ, и славѣнската му азбука се е замѣнила съ латиница едва прѣзъ XIX в. — Сръбско-хърватскиятъ народъ сѫщо така никога не е ималъ своя обща държава, история и тежнения; той стои подиръ ромънетѣ и въ вѣрско отношение: католици, православни и мохамедане-бошняци; нѣма единство и въ книжнината на хървати, сърби, както сѫ различни и азбукитѣ у едни и други. Нѣщо повече, сѫществува и антагонизъмъ между едни и други.

на централна България, на силния маджарски народъ, който се посели тамъ и на по-слабата спойка между прабългаре и славѣнски племена. За ослабването на българщината допринесе и ромънския народъ, който постепенно се засилваше отъ свои староседѣлци въ Карпатитѣ и нови прѣселенци, дошли отъ земитѣ на югъ отъ Дунава. Въ Дакия българската власть се пазѣше здраво току-речи до края на IX в. Крумовата десница се усѣщаше силно тамъ; тя, заедно съ Карла Велики, сломи аварската мощь[1]) и държеше яко до р. Тиса. Крумъ пращаше своитѣ плѣнници отъ Одринъ въ тогавашната сѣверна България, отвъдъ Дунава (εἰς Βουλγαρίαν ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ). Българетѣ запазили западната часть на Дакия и при Бориса, при наслѣдника му Владимира, който владѣлъ трансилванскитѣ солници.[2]) Когато при Симеона, въ 905 г., маджаретѣ разсипаха Моравия, множество моравци избѣгаха въ съсѣдна България.[3]) Маджарската легендарна история говори за редъ българо-славѣнски (Bulgarorum et Slavorum) князе, които запазили извѣстна автономия дори до XI в., както напр. Гладъ, Менуморутъ, Кеанъ, Ахтумъ и др., които държели земи между Дунава и Карпатитѣ.[4]) Тамошнитѣ българе, останали между маджарско и влашко мнозинство, откѫснати отъ южното българско ядро, били прѣтопени, като оставили слѣди въ мѣстнитѣ имена и въ езика на маджаре и ромъне, както се каза по-горѣ. За по-късни български оазиси въ тия мѣста знаемъ напр. отъ Путненската хроника, дѣто подъ год. 1486 г. се говори за Блъгарехъ на Сиретѣ.[5]) А че подъ това име не сѫ разбирали прабългаре, а български славѣне, личи отъ съотвѣтното мѣсто въ Урекиовата хроника: „славѣне на Сиретъ“ (Schéie pre Siretŭ).[6]) Въ Брашовъ и сега една махала се нарича отъ маджаретѣ „Българска“ (Bolgárszek). Къмъ XIII в. се изселили българе отъ Дунавска България въ Трансилвания (Седмиградско). Главнитѣ имъ селища въ Чергедъ, Баумгартенъ, Раисдьорфхенъ и др. запазили езика си до XVIII в.

---

[1]) Suidæ lexicon, t. I, col. 1017.

[2]) J. L. Píč, Ueber die Abstammung der Rumänen. Leipzig 1880, p. 73.

[3]) . . . въ Блъгáры бѣжаше. — Йор. Ивановъ, Български старини, 53, 54, 58.

[4]) Л. Милетичъ и Д. Агура, Дако-ромънитѣ и тѣхната славянска писменость. Мсб. IX, 242—244.

[5]) J. Bogdan, Vechile cronice moldovenesci pana la Urechia. Bucuresci 1891, p. 147, 265.

[6]) Милетичъ и Агура, пакъ тамъ, 271.

Още въ 1306 г. Чергедъ се нарича Chergeod Bulgaricum, въ 1399 г. — villa Bolgar Cserged. Още по-нови прѣселенци сѫ българетѣ въ Банатъ.[1])

Българскиятъ елементъ въ Ромъния е билъ по-многоброенъ. Това личи отъ широката българска топонимия, отъ българскитѣ фамилни и лични имена, отъ връзкитѣ, подържани прѣзъ врѣме на търновското царство между Влашко и България, отъ българския езикъ, употрѣбяванъ въ църквата, книжнината и управлението на влашкитѣ войводства отъ възникването имъ къмъ края на XIII, та до началото на XVII в. Въ Ромъния стариятъ дакийски български елементъ се е подържалъ и отъ нови прѣселенци изъ България къмъ края на срѣднитѣ вѣкове и прѣзъ турското робство, както туй се знае отъ исторически данни и отъ българскитѣ стари и нови заемки въ ромънския езикъ. Българското население се е изселвало въ Ромъния особено слѣдъ войнитѣ на Турция съ християнскитѣ господарства на сѣверъ отъ Дунава или съ Русия.[2])

На сѣверъ български стари селища се поменаватъ дори въ Буковина. Въ Воскресенската руска лѣтопись се казва, че градътъ Хотинъ на Днѣстъръ, на сѣверо-изтокъ отъ Черновицъ, билъ български и влашки: **на Днѣстрѣ Хотѣнъ, а то болгарскый и волосскый городокъ**[3]).

Да направимъ сега кратъкъ прѣгледъ на южнитѣ прѣдѣли на Балканския полуостровъ. Славѣнскитѣ племена въ Пелопонесъ не сѫ влизали въ състава на българската държава, затова тѣ и до края на своето сѫществуване, до XV в., продължавали да се наричатъ съ племеннитѣ си имена: езерци, милинци и др., или както чужденцитѣ наричали земята имъ Slavinia terra.

Сѣвернитѣ дѣлове на Епиръ и Тесалия, съ цѣла почти Албания, бидейки подъ българска власть при царетѣ Симеона, Петра, Самуила, Асѣня II, тѣхното гѫсто славѣнско население възприе, вмѣсто племеннитѣ си названия, общото политическо име — българе. Доколко това население се било сродило съ националното си име българе, личи по извѣстия отъ роб-

[1]) Л. Милетичъ, Седмиградскитѣ българи. Мсб. XIII, 153 сл. Сѫщи, Заселението на католишкитѣ българи въ Седмиградско и Банатъ. Мсб. XIV, 284 сл.
[2]) Срв. Ст. Романски, Народописна карта на нова ромънска Добруджа. Спис. на Бълг. академия XI, 38—39.
[3]) Полное собраніе русскихъ лѣтописей. Спб. 1856, т. VII, 240.

ската византийска епоха, прѣзъ XI—XII в. Поменатитѣ извѣстия наричатъ тия земи български[1]). Нѣщо повече. Въ 1067 г. тамкашнитѣ славѣне дигатъ възстание противъ гърцитѣ като българе[2]). Българското си национално съзнание тѣ опрѣснили въ XIII в., когато пакъ се видѣли въ своя държава при Асѣня II, за да дочакатъ като българе падането на балканскитѣ земи подъ Турция. Прѣзъ XIV в., когато тия крайща попаднали едно по друго подъ гръцка и сръбска власть, българетѣ държали езика и националното си съзнание. Въ 1336 г. византийскиятъ императоръ Андроникъ III говори въ една своя грамота за българетѣ въ Тесалия[3]), а прѣзъ 1379 г. българе, албанци и власи дигатъ възстание противъ сръбския управникъ въ Епиръ Тома Прѣлюбовичъ[4]). Прѣзъ 1423 г. българетѣ около Лариса се биятъ срѣщу турцитѣ[5]). Кога обаче тамошнитѣ българе слѣдъ това се прѣтопили въ гърци, власи и албанци, сега нѣмаме извѣстни данни. Сега само множеството мѣстни български имена и български думи въ албанския, новогръцкия и цинцарски езикъ свидѣтелствуватъ за нѣкогашно гѫсто българско население. За по-късни селища напр. въ Янинско, срв. документитѣ, № 195, 199.

Нѣма да се спираме на етнографскитѣ промѣни, настанали въ западната, Моравска България, Дели-орманъ и Добруджа, както и въ Тракия, а ще се спремъ на движението на народитѣ въ и около Македонии, което е и главна цѣль на тая глава.

Четири сѫ главнитѣ етнични елемента, които сѫ били въ борба си българското ядро въ Македония прѣзъ течение на вѣковетѣ: гръцкиятъ, сръбскиятъ, турскиятъ и албанскиятъ.

Гръцко влияние. — Гръцко-българската етнична борба въ Македония е била многовѣковна и силна; тя не е завършена и въ наши дни. Успѣхитѣ на погърчването въ Пелопонесъ, Тесалия и Епиръ продължаватъ и къмъ сѣверъ въ Македония, дѣто българскиятъ елементъ се намира въ положение на атакуванъ. Тая теза е била винаги малко извъртвана въ гръцкитѣ етнографски разправи. Споредъ новитѣ гърци маке-

---

1) Срв. документитѣ, №№ 4, 7, 12, 15, 20, 23.
2) Докум., № 12.
3) Докум., № 33.
4) Докум., № 38.
5) Докум., № 200.

донското население отъ край врѣме и досега е принадлежало на елинската раса, само че, подъ влиянието на нѣкогашната българска държава, македонцитѣ били научили да говорятъ развалено български, та станали българогласни елини (βουλγαρόφωνοι Ἕλληνες). Затова и гръцкиятъ напоръ за възвръщането на тия българогласни къмъ елинството се смѣта за свещено право, а българското отстояване е насилие. Така несериозно и наивно е и подобното срѣдневѣковно гръцко гледище, изявено отъ византийския историкъ прѣзъ XIV в. Никифоръ Григора. Той мислилъ, че Васили Българоубиецъ прѣселилъ всички македонски българе въ сѣверна България, а въ Македония останало само името имъ, свързано съ названието на Охридската архиепископия, наричана „Българска" [1]). Никифоръ Григора самъ си противорѣчи, защото въ сжщото си съчинение по-долу говори за българе въ Струмишко и Петричко прѣзъ негово врѣме [2]). И въпрѣки стотицитѣ други изрични исторически свидѣтелства за българетѣ въ Македония, мнозина заинтересувани сж си служили съ речената бѣлѣжка на византийския писатель. Съ него си служеше прѣди петдесеть години Цариградската гръцка патриаршия, за да доказва, че ония, които говорятъ български въ Македония, били отъ гръцки произходъ [3]); до него прибѣгва въ наши дни и хартофилаксътъ на сжщата патриаршия Мануилъ Гедеонъ въ книгата си по Българския църковенъ въпросъ [4]). Особено печално го използува сръбскиятъ професоръ Вас. Ђерић въ книгата си О српском имену у Старој Србији и у Маћедонији, Београд 1904, стр. 44—45 [5]).

---

[1]) Χρόνοις μέντοι ὕστερον ὁ βασιλεὺς Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ πολλὰς τὰς μάχας τέλος ἐξέτριψε καὶ ἐδουλώσατο τούτους (τοὺς Βουλγάρους). καὶ τῆς μὲν χώρας τοὺς ἐναπολειφθέντας ἐξορίστους πεποίηκεν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἴστρον Κάτω Μυσίᾳ. τὸ δὲ ὄνομα, καθάπερ ἄλλο τι μνημεῖον (τῶν Βουλγάρων), ἐναπολέλειπται τῇ ἀρχιεπισκοπῇ. — Nic. Gregoræ Historiæ. Ed. Bonnæ I, 26—27.

[2]) Idem, ibidem, I, 378, 379. Срв докум. № 31.

[3]) . . . ὅσοι δὲ τῶν ἐν αὐταῖς οἰκούντων ὁμιλοῦσι βουλγαριστί, εἰσὶ καταγωγῆς Γραικικῆς. — Сравни гръцкия отговоръ на българския „Отвѣтъ на патріаршеско-то окружно писмо" отъ 1861 г., стр. 12.

[4]) М. Γεδεών, Ἔγγραφα περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1908, ξδ' — ξε'.

[5]) Той прибѣгва до свидѣтелството на Н. Григора, за да докаже, че сега нѣма българе въ Македония, понеже въ началото на XI в. Васили Българоубиецъ ги изпжднлъ отъ Македония. Но щомъ приема едната половина на свидѣтелството, защо не приема и другата, т. е. че В. Българоубиецъ намѣрилъ въ Македония българе, за да има да ги пжди. Той прави и втора грѣшка, която противорѣчи на тезата му, че славѣнското население въ Македония било сръбско. Вас. Българоубиецъ щомъ изпждилъ тогавашнитѣ славѣне, наричани българе, тогава отдѣ сж се зели сегашнитѣ славѣне въ Македония, които проф. Ђерић зове сърби?

Погърчването на българщината въ Македония е намирало подкрѣпа въ много условия. На първо мѣсто стои гръцкото политическо владѣние надъ Македония, което прѣзъ XI—XII в. е било непрѣкжсвано, а въ XIII и XIV в. само прѣзъ извѣстни десетилѣтия. Имало пъкъ крайбрѣжия, като напр. гр. Солунъ, които, съ изключение на кжси моменти, сж оставали сé въ византийски ржцѣ дори до идването на турцитѣ. Прѣзъ врѣме на византийското владѣние въ градоветѣ и особено въ крѣпоститѣ сж били настанявани гарнизони, военни колонии[1]) и прѣселенци главно гърци, които заедно съ византийското чиновничество сж носѣли и гръцка култура. Въ южна Македония е имало отъ край врѣме гръцки елементъ, живущъ постоянно въ нѣкои градове и нѣколко селски групи. Около тия стари колонии, при добри условия, гърцизмътъ се е ширилъ било съ нови прѣселенци отъ Гърция, било съ прѣтопяване на българе, както това личи отъ мѣстната славѣнска топонимия и българизмитѣ въ езика на колониститѣ.

Другитѣ условия, които сж крѣпили и ширили гърцизма въ Македония сж били: Цариградската гръцка патриаршия, подъ чието вѣдомство се намираше часть отъ Македонското население цѣли вѣкове; гръцкиятъ езикъ на църквата и училището; развитата гръцка търговия; гръцката книжнина; гръцкото развито гражданство; възкръсването на гръцка свободна държава. Охридската архиепископия, прѣзъ врѣмето на нейнитѣ гръцки архиепископи и епископи, е помогнала за гърцизма сжщо така. Най-сетнѣ и елинската древня култура и история е прѣдлагала винаги своя примамливъ образъ прѣдъ македонското българско гражданство, което най-напрѣдъ се е подавало на елинизация.

Солунъ е билъ винаги най-видната крѣпость на гърцизма въ Македония. Солунъ, ако и обиколенъ непосрѣдно прѣзъ срѣднитѣ и нови вѣкове съ българско население, винаги е служилъ за огнище на елинизацията въ близки или далечни македонски крайща. Заедно съ това и славѣнскиятъ отпоръ въ и около него е билъ, ако и пасивенъ, сé постояненъ. Нека тукъ дадемъ кратъкъ прѣгледъ на гръцко-българската етнична борба въ и около Солунъ, защото тя ще

---

[1]) Срв. по-горѣ, стр. XXXIV.

ни уясни може би сѫщия исторически процесъ и въ другитѣ крайща, подложени на гръцко влияние. Солунъ дойде въ стълкновение съ славѣнетѣ още прѣзъ VI и особено VII в. Редицата тогавашни нападения на славѣнскитѣ племена противъ бранения отъ св. Димитрия градъ хвърлиха сѣмето на племенната гръцко-българска вражда, която трае ето вече близо 1000 години. Крѣпкитѣ кули на Солунъ принудиха нападателитѣ (друговити, сагудати, рѫхини) да се поселятъ въ солунската равнина и близкитѣ околности. Отъ тамъ тѣ ту се борѣха срѣщу града, както напр. рѫхинскиятъ князь Прѣбѫдъ въ VII в., ту се помиряваха или ставаха поддани на крѣпостьта. На коравостьта на гръцката крѣпость отговаряше жилавостьта на славѣнетѣ, които задържаха до наши дни своитѣ позиции прѣдъ Солунъ. Всѣкидневнитѣ търговски връзки на града съ околното население направиха българския езикъ езикъ на солунския пазарь, както това бѣ дори до прѣди Балканската война 1913 г. Пъкъ и самиятъ градъ не се е лишавалъ никога отъ български махали. Ето защо, прѣзъ 862 г., когато византийскиятъ императоръ Михаилъ пращаше като мисионери солунскитѣ братя Константина-Кирила и Методия за славѣнска Моравия, каза имъ: „Вие сте солунци, а солунци всички говорятъ чисто по славѣнски . . . ," както четемъ въ животописа на Методия. Въ така наречената Солунска легенда се говори за славѣнския просвѣтитель Константина-Кирила, какъ, като излѣзълъ на солунския пазарь, чулъ блъгаръ говорещи. Малко слѣдъ това, прѣзъ 904 г. българскиятъ царь Симеонъ включи подъ своята власть повечето отъ присолунскитѣ славѣне, като заби граничнитѣ каменни колони току надъ самия градъ[1]). Борбата около тоя градъ не утихна дори и когато Византия подвласти цѣла България слѣдъ царь Самуила. Въ 1040 г. цѣла Македония дигна голѣмо българско възстание съ Петра Деляна. Византийскиятъ императоръ Михаилъ IV се скри въ Солунъ, подъ стѣнитѣ на който се бѣха събрали 40,000 български възстаници. Когато по-късно възкръсна второто българско царство, воинствениятъ царь Калоянъ въ 1207 г. обгради Солунъ и тамъ загина, прѣдателски убитъ. Солунчане приписаха освобождението си на своя патронъ св. Димитрия, и веднага гръцката църковна живопись прибави

---

[1]) Йор. Ивановъ, Български старини, 7—9.

новъ мотивъ въ чудесата на светеца: възседналиятъ на конь св. Димитъръ пробажда съ копие падналия на земята Калояна. Прѣдъ тая икона и нейнитѣ нови щампи трѣбваше по-късно българското паство на Цариградския патриархъ да се покланя и да цѣлува убиеца на своя царь Калояна... Слѣдъ не много врѣме обаче, въ 1240 г. Асѣнь II, внукътъ на Калояна, стана суверенъ на Солунъ и тамъ остави за управитель своя тъстъ, Теодора, плѣнникъ при Клокотница. Съ това българщината въ града получи извѣстно врѣме по-голѣмъ достѫпъ, а дубровничане позволение отъ Асѣня II свободно да търгуватъ въ Солунъ[1]).

За значението на българския елементъ въ и около Солунъ прѣзъ слѣдния XIV в. узнаваме отчасти отъ вѣститѣ за социално-религиознитѣ смутове на зилотитѣ и клането на висшата класа въ Солунъ. Видно мѣсто въ сиромашката партия на зилотитѣ въ Солунъ държели българетѣ, мѣстни занаятчии и прѣселенци отъ околнитѣ български села. Самъ Акиндинъ, единъ отъ най-виднитѣ полемисти по онова врѣме въ Византия и извѣстно врѣме водитель на зилотитѣ въ Солунъ, билъ българинъ отъ Прилѣпъ, получилъ образованието си въ Солунъ[2]).

Прѣзъ дългото турско робство (Солунъ бѣ прѣвзетъ отъ турцитѣ прѣзъ 1430 г. по издайство на гръцки калугери) гръцката община запази своята мощь благодарение на множеството паметници въ града отъ гръцкото минало, множеството църкви, монастири, благодарение най-сетнѣ на гръцката търговия. Току-речи всичко българско, което попадаше отъ околноститѣ въ Солунъ, биваше погърчвано слѣдъ едно-двѣ поколѣния, и българското население никога не е могло да наддѣлѣе численно и културно на гръцкото. Гръцката колония

---

[1]) Асѣнь II дава грамота на дубровнишкитѣ търговци, които или к Солѹнъ идѫтъ пѡ всѫдѹ да си кѹпѡваѫ и прѡдаваѫтъ (Г. А. Ильинскій, Грамоты Болгарскихъ царей, 13). Патриархъ Евтими Търновски изрично поменава земитѣ, които завладѣлъ Асѣнь II: Цр҃ю блъгарскѡмѹ 'Іѡан'нѹ 'Асѣню... вьсе Македѡнское ѡбьемшѹ ѡдръжаніе. и ѥще же и Сѣръ, тако и съ вьсѣмъ 'Адѡнскѡѫ паче же истинн҃нѣ рѣщи Ст҃ѡм горѡѫ. къ сим же и славныи Сѡлѹнь съ вьсѣмъ Θетталіеѫ... (Йор. Ивановъ, Български старини, 135). Асѣневото сюзеренство надъ Солунъ при деспотъ Теодора (слѣдъ 1240 г.) е сигурно. Баласчевъ мисли, че то ще да датува още отъ 1231 г. и че и деспотъ Михаилъ е владѣлъ Солунъ съ съизволението на Асѣня (сп. Минало, кн. VII—VIII, 259—272). Тафрали приема това само за деспотъ Теодора, тъстъ Асѣновъ (O. Tafrali Thessalonique au XIV-e siècle, p. 11—12).

[2]) O. Tafrali, ibidem, 191, 193, 225 сл., 258, 269.

въ Солунъ се е подържала съ българска кръвь, тъй както това е ставало до скоро врѣме и въ другитѣ крайморски гръцки колонии, въ Созополъ, Анхиало, Месемврия, Варна и пр.

При все това, централното и търговско положение на Солунъ можа да бѫде използувано отъ българщината въ Македония за свои търговски и културни цѣли, когато прѣзъ XIX в. захвана изобщо възраждането на българския народъ. Първи бѣха българскитѣ еснафи въ Солунъ, които още около 1830 год. се загрижиха за българско келийно училище. Въ Солунъ се отвори първа българска печатница въ 1838 г. и въ нея се напечата покрай друго първата практическа книга разговорникъ, която да улеснява по-събуденитѣ българе търговци при общението имъ съ гърци и турци. И слѣдъ като въ 1852 г. бѣ отворена друга печатница въ Солунъ, отъ българина Кирякъ Държиловичъ отъ Воденско, за печатане български книги съ гръцки букви, въ 1865 г. се отвори и дѣвическо българско училище, сетнѣ мѫжко, отвори се най-сетнѣ българска църква. А когато прѣзъ пролѣтьта 1876 г. сѣвернитѣ българе дигнаха срѣдне-горското възстание, въ Солунъ сѫщеврѣменно се замисли и приготви първото новомакедонско българско възстание — Разловското; въ Солунъ бѣ съшито знамето на възстаницитѣ, тамъ бѣ съставена отъ дѣвойката Станислава и пѣсеньта, въ която, чрѣзъ устата на войводата, се викаше населението:

Я сбирайте се дружина
Да вървимъ противъ турчина!...[1])

Солунъ отъ 40 г. насамъ броеше 10,000 българско население, съ нѣколко свои основни училища, гимназия мѫжка и дѣвическа, аптеки, лѣкаре, печатници, книжарници, вѣстници, литературни списания, които услужваха на македонскитѣ българе. Българщината въ Солунъ се бѣше особено замогнала въ търговско отношение. Връзкитѣ между вѫтрѣшностьта на Македония и голѣмитѣ търговски еврейски кѫщи въ Солунъ бѣха въ рѫцѣтѣ на български търговци. Нѣколко голѣми самостойни български кѫщи работѣха успѣшно съ Лондонъ, Марсилия, Мадагаскаръ, Индия и др. Гръцкото население, което въ 1912 г. броеше 22,000, при 64,000 еврейско и 25,000 турско, бѣ засиромашело и въ всѣко отношение удряше назадъ. При пословичното трудолюбие и честность на българ-

---

[1]) Срв. документитѣ, № 191[a].

скитѣ търговци и при голѣмата ловкость на еврейското множинство, гърцизмътъ видимо отстжпваше и губѣше почва. Ако това положение продължеше още нѣколко десетилѣтия, гърцизмътъ тамъ щѣше да загине. Обаче междусъюзнишката война прѣзъ 1913 г. изкорени жестоко българетѣ въ града. Солунъ, който дотогава приличаше повече на мъртъвъ гръцки музей, сега гръцката държава се мжчи да го направи най-пръвъ градъ на Елада, въпрѣки новитѣ политически граници, които го душатъ.

Солунъ се споява съ гръцко население само отъ юго-изтокъ. Сѣверно и западно той е заобиколенъ съ български села, които при Галикъ слизатъ като чифлици на морския брѣгъ. Въ тоя български обржчъ гръцката култура и близостьта на града сж съумѣли да посадятъ здраво гърцизма само въ петь села. Първото е Колакия; то е дори сѣдалище на гръцки епископъ. То е единственото гръцко село между Солунъ и Вардара. Въ него още има нѣколко кжщи, които сж двуезични, защото говорятъ гръцки и български. Въ 1863 г. тамъ е писано евангелие на български езикъ съ гръцки букви.[1]) Село Лагиново (Лайна) при Лжгадинското езеро е ново селище отъ „саржкачане“, за които едни мислятъ, че сж отъ влашки произходъ, а други отъ гръцки. Сѣвернитѣ села Балджа, Древиглава, Гвоздево (Гювезна) сж отъ българско потекло. Тѣхното погръчване е станало прѣди двѣ поколѣния. Старцитѣ отъ тия села още знаятъ български. Прѣди 30—40 г. на сватбитѣ тамъ още се пѣели български обредни пѣсни. Една махала въ градеца Лжгадина сжщо приказва гръцки, макаръ дѣцата да сж двуезични. На юго-изтокъ отъ Солунъ е Халкидическия полуостровъ, който, освѣнъ отъ нѣколкото турски конярски групи, е населенъ съ гърци. Тамъ гръцкиятъ елементъ не е прѣставалъ никога; тамъ сж древнитѣ елински колонии Олинтъ, Потидея, Акантъ и др. Въ срѣднитѣ вѣкове главно източната часть на полуострова била заселена съ славѣне, но тѣ се погърчили постепенно, подъ влиянието на гръцкия елементъ и съсѣдството на Света-гора.[2]) Прѣзъ XVI в. българетѣ още живѣли тамъ въ сѣверо-източния дѣлъ на полуострова, около рудницитѣ на Сидерокапса.[3]) Прѣди стотина

[1]) Документи, № 156.
[2]) Документи, № 6, 13.
[3]) Документи, № 42.

години сѣвернитѣ села на полуострова, до Бешикъ-гьолъ били български.[1]) За българскитѣ мѣстни имена въ Халкидика срв. документитѣ, № 6. Между Солунъ и сжщинска Халкидика се намира градецътъ Пайзаново или Ново-село, наричанъ отъ турцитѣ Киречъ-кьой, отъ гърцитѣ Асвесто-хорионъ или Нео-хори. Неговото погръчване е на привръшване. Наистина, населението е още двуезично, но, поради гръцката пропаганда, у него е посадена по-силна ненависть къмъ българщината, отколкото тя ще се срѣщне у чистогръцкитѣ села на Халкидика. За българското потекло на жителитѣ му срв. документитѣ, № 91 (стр. 86), 122 (стр. 122).[2]) Светогорскиятъ полуостровъ е населенъ съ разнородно само мжжко население, монаси и работници, едната третина отъ които сж гърци. Цѣлото светогорско население прѣзъ 1912 г. броеше 10,200 души.[3])

Въ източна бѣломорска Македония гърцитѣ държатъ два голѣми градски центра, въ Сѣръ и Кавала, и групи села между тѣхъ и морето. Отъ вжтрѣшнитѣ южномакедонски градове Сѣръ е ималъ винаги гръцка колония, която се е поддържала и уголѣмявала съ прѣтапянето на приходещитѣ българе селяне. Гърцизмътъ тамъ особено взелъ връхъ къмъ срѣдата на XIX в., когато въ града се образувала гръцка етерия и се отворили по-уредени училища. За значително обаче старо българско население въ града говорятъ старитѣ мѣстни названия. Двата потока, които прорѣзватъ града, носятъ български имена: Клокотица и Сѣровица. Три отъ сѣрскитѣ махали, дѣто и до наши дни населението е българско, се наричатъ Горня и Долня Каменица, Арабаджийска махала. За

---

[1]) Документи, № 99, 95.

[2]) Бѣлѣжки за Пайзаново и за езика на населението му даде Д. Матовъ въ солунското списание Книжици за прочитъ, год. I, кн. II, 36—48. — M. Vukčević, Jezik u Kirečkom, въ Rad 145. За пайзановскитѣ нови „гърци“ срв. A. Struck, Makedonische Fahrten. I. Chalkidike. Wien und Leipzig 1907, p. 81.

[3]) Прѣзъ тая година монашеската република броеше:

3,615	руси монаси
3,207	гърци „
340	българе „
288	власи „
18	сърби „
52	грузинци „
180	послушници разни народности
2,500	работници българе и гърци
Всичко 10,200	души.

Часть отъ „гръцкитѣ“ монаси (3,207) сж българе по родъ, но, служейки въ гръцки монастири и скитове, се издаватъ за гърци.

сѣрскитѣ градски и селски българе прѣзъ XVIII в. поменава сръбскиятъ патриархъ В. Бъркичъ въ рапорта си до руския адмиралъ Орловъ.[1]) Въ началото на XIX в. българетѣ живѣли въ старинската махала, въ вароша, както за това свидѣтелствува Кузинери, френски консулъ въ Солунъ.[2]) Къмъ 1845 г., когато прѣзъ Сѣръ миналъ рускиятъ ученъ В. Григоровичъ, българетѣ по брой отстжпвали на гърцитѣ и власитѣ въ града.[3]) Сѣръ сега е заобиколенъ като съ подкова отъ български села; само източно отъ града се намира една малка купчина гръцки села, така нареченитѣ „дарнаци", за които казватъ, че били прѣселенци отъ Тива.[4])

Другиятъ гръцки центъръ е **Кавала** на морето. Съ изключение на работницитѣ българе въ тютюневитѣ фабрики, друго българско население въ града току-речи нѣма. Въ цѣлата обаче Кавалска околия нѣма ни едно гръцко село; тя е населена съ турци и нѣколко български помашки села. Това посочва, че въ срѣднитѣ вѣкове мѣстното население е било главно българско, което при турското завоевание е било принудено да приеме мохамеданство. До тогава и самиятъ градъ е билъ заселенъ съ българско мнозинство и е носѣлъ българско име Мороунъцъ. Гръцката търговска колония тамъ е била съвсѣмъ малобройна дори прѣди сто години. Френскиятъ солунски консулъ Божуръ, който често е посѣщавалъ града, казва, че въ Кавала, както и въ близкото градче Правища, току-речи цѣлото население било турско и не е надминавало 3,000 души.[5]) Селскитѣ гръцки купчини въ източна Македония сж разположени, едната на югъ отъ езерото Тахино, другата на изтокъ отъ нея, по склоноветѣ на Кушница-планина (нѣкога Пангей). Пангейската група е старинска. Гръцки колонисти отдавна сж били прѣселени тамъ да обработватъ златнитѣ и др. рудници. Едни отъ тѣхъ, напр. около Шемолтосъ, носятъ името гаргуни; за тѣхъ казватъ, че били прѣселени отъ Тесалия, отъ при Воло, а споредъ други, тѣ били

---

[1]) Документи, № 77.
[2]) Документи, № 91.
[3]) Документи, № 122 (стр. 123).
[4]) Гърцитѣ въ **Мелникъ** не сж староседѣлци. Въ XI в. населението на града е било българско. По-късно тамъ били заселени гърци отъ Пловдивъ. Прѣзъ 1246 г. тѣ се издавали за гърци (ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ Φιλιππουπόλεως ὁρμώμεθα, καθαροὶ το γένος Ῥωμαῖοι. G. **Acropol**. Ed. Bonnæ, 82).
[5]) F. **de Beaujour**, Voyage militaire dans l'empire othoman. Paris 1829, p. 230.

погърчени власи. Тахинската група, съ сѣдалище въ Нигрита, има по-малка гръцка ядка; тя се състои главно отъ погърчени българе. Въ срѣднитѣ вѣкове цѣлиятъ тоя край отъ Сѣръ до Кавала и морето е билъ силно заселенъ отъ българе, които сѫ оставили слѣди въ топонимията, пъкъ и въ живитѣ още български села, които се борятъ съ гръцкитѣ. Много отъ сегашнитѣ мѣстни български имена сѫ споменати въ срѣдневѣковни гръцки и български документи: Ежово, Крушово, Здравикъ, Нѣгославъ, Берово, Чирпища, Рахово, Вълчища, Правища, Чиста, Самоковъ, Подгора, Витачища, Кормища, Радоливо, Луковица и др.

Докато отъ Солунъ до Кавала гръцкото население е откѫснато и има всичкитѣ особености на другитѣ гръцки колонии по Черно-море, на юго-западъ отъ Солунъ гръцкиятъ елементъ напрѣдва бавно масово на сѣверъ, като има задъ гърба си пакъ гръцко население. Въ XIV—XV в. българскиятъ елементъ въ Епиръ и Тесалия още се е държалъ. Гръцкото културно завоевание, като прѣгазило Тесалия, прѣзъ турското робство успѣло да покрие и долината на Бистрица. За тоя успѣхъ сѫ помагали и старинскитѣ гръцки ядки, останали въ градоветѣ Беръ, Костуръ, а сѫщо и малката селска група гърци около Гида и Клиди при долня Бистрица. Извѣстенъ ударъ получи гърцизмътъ въ 1821 г., по врѣме на Завѣрата, когато особено пострада погърчения вече гр. Нѣгушъ, между Воденъ и Беръ. Тогава пострадаха много гърцитѣ и въ Халкидика. Друга прѣчка за гръцката струя къмъ сѣверъ е била голѣмата турска група, Сарѫгьолската, която държи отъ Островското езеро та до срѣдня Бистрица на югъ. Голѣма съпротива на гръцкия напрѣдъкъ отъ Беръ на сѣверъ правѣха българскитѣ села-чифлици, чиято земя принадлежеше на турски бейове. Послѣднитѣ закриляха селянетѣ отъ гръцката пропаганда. Особено жилавъ е билъ на западъ чистобългарскиятъ край Костурско и Леринско. Въпрѣки дългото влияние на гръцкитѣ училища и духовенство, матерниятъ езикъ на населението се е запазилъ. Тамъ се говори едно отъ най-старинскитѣ български нарѣчия, съ много останки отъ носовъ изговоръ.

Като изключимъ Халкидика и казитѣ по горня Бистрица, дѣто гръцкиятъ елементъ държи числено надмощие, вськѫдѣ другадѣ въ южна Македония, въ навечерието на Балканската война прѣзъ 1912 г., гърцитѣ съставяха малцинство на на-

селението; тѣ идатъ слѣдъ българетѣ и турцитѣ. Така, въ казитѣ, дѣто има гърци, въ Солунската напр. гърцитѣ бѣха едва $^1/_5$ отъ цѣлото население (което е главно еврейско), въ Берската $^1/_3$, въ Мелнишката $^1/_{12}$, въ Сѣрската $^1/_3$, въ Драмската $^1/_{10}$, въ Кавалската $^1/_8$, въ Зъхненската $^1/_8$, въ Правишката по-малко отъ $^1/_2$, въ Костурската $^1/_6$.

Сръбско влияние. За сръбско племенно влияние въ Македония може да се говори само за къмъ края на XIII в., когато първи пѫть сърбитѣ завладѣха нѣкои крайща въ сѣверна Македония. Ще рече цѣли вѣкове — прѣзъ врѣме на разцвѣта и паданeто на българското първо царство и прѣзъ по-голѣмата часть отъ XIII в., при второто българско царство, населението въ тая земя е живѣло и се е крѣпило въ българско национално съзнание, незасегнато отъ никакво сръбско влияние.

Къмъ края на XII в., когато Неманя сполучи да обедини юго-източнитѣ сръбски племена въ една държава, българскиятъ елементъ минаваше на сѣверъ отъ Шаръ-планина; Призрѣнъ оставаше още въ българската етнична областъ, бѣ населенъ съ българе. Тамъ въ XI в. се събраха българскитѣ възстаници, тамъ дигнаха българското македонско възстание и си избраха за царь Константина Бодина.[1]) Призрѣнъ подпадна подъ сърбитѣ едва при Уроша I (1243—1276 г.). Сѣверна Македония съ Скопье, Тетово, Дебъръ станаха сръбски при Милутина (1282—1321 г.). Неговиятъ наслѣдникъ Стефанъ Дечански (1321—1331 г.) прѣвзе Велесъ и Щипъ. Синъ му Стефанъ Душанъ (1331—1355 г.) направи послѣднитѣ сръбски успѣхи на юго-изтокъ и завзе цѣла Македония, но не изведнажъ, а постепенно. Така, въ 1334 г. той присъедини къмъ държавата си Прилѣпъ, въ 1342 г. Воденъ, Струмица и Мелникъ, а въ 1345 г. и Сѣръ.

Веднага слѣдъ смъртьта на Душана, 1355 г., въ сръбската държава, която въ кѫсо врѣме бѣ обзела цѣлия току-речи западенъ дѣлъ на полуострова, безъ Босна и Морея, настѫпи пълна анархия. Проф. Станоевичъ така на кѫсо очертава настаналото положение въ тогавашна Сърбия: „При живѣ на Душана централната власть и владѣтелскиятъ авторитетъ сѫ

---

[1]) Документи, № 14.

били яки, та е било възможно да се запази редъ и да се накаратъ отдѣлнитѣ центробѣжни части и сепаратични елементи да присъединятъ своитѣ интереси и стремежи къмъ държавнитѣ. Такива сепаратични интереси и стремежи е имало доста, защото Душановото царство е било съставено изъ много разнородни елементи по народность, по вѣра, по традиции, култура и политически стремежи. А царь Душанъ не е ималъ нито врѣме, нито сила и талантъ, да изеднакви разнороднитѣ части. Когато умрѣлъ царь Душанъ, който съ своята личность е отбивалъ всичкитѣ тия разнородни тежнения и е прѣчилъ на разпадането, и когато на прѣстола дошълъ царь Урошъ (1355—1371 г.), човѣкъ слабъ, безъ воля и безъ енергия, безъ дарби и авторитетъ, разстройството и разкапването почнали да вриматъ връхъ . . . Извѣстни крайща още не били яко привързани за центра, който създаде Душановото царство; отдѣлнитѣ области въ тая голѣма държава не сѫ могли за тъй кѫсо врѣме да се стопятъ въ една цѣлина съ еднакви интереси, стремежи и идеали. Въ нѣкои отъ областитѣ не сѫ могли да се изтриятъ за кѫсо врѣме слѣдитѣ, останали въ тѣхъ отъ други политически общества, отъ други сфери, други културни, политически и вѣрски влияния, а често пѫти и отъ други национални основи. Затова и нѣкои области, дори сами, независимо отъ своитѣ господаре, сѫ желаели да постигнатъ онова, за което сѫ радѣли тѣхнитѣ амбициозни феодални владѣтели, които винаги сѫ били готови да ослабятъ царската власть и да заягчатъ своето влияние".[1]) Знае се, какво стана съ тая държава: разкѫса се на дѣлове съ независими господаре, като се отдѣли дори и майката на слабия царь съ своя земя. Въ десеть години рухнало всичко, що бѣ съградилъ Душанъ. Западна Македония била грабната отъ Вълкашина, който се отметналъ отъ Уроша и въ 1366 г. въ Прилѣпъ се прогласилъ краль; източна Македония си запазилъ братъ му Углешъ, а сѣверна Македония съ Кюстендилъ си задържали Дѣяновци. Турцитѣ слѣдъ 1371 г. едно по друго турнаха рѫка на областитѣ на тая Македония и я държаха до 1912 г.

Изъ изложеното се вижда, че Македония е могла да се поддаде на сръбско влияние главно докато тя е била здраво

[1]) Историја српскога народа. 2-о издање. Београд 1910, стр. 142—143.

подъ централната сръбска държава, когато македонскитѣ крѣпости, градове и села сж могли да се засилятъ съ сръбски гарнизони и прѣселенци, монастиритѣ да се умножатъ съ сръбско монашество. А това врѣме е било твърдѣ кжсо за повечето крайща, а слѣдъ Душана († 1355) вече не сж ставали никакви прѣселения отъ коренна Сърбия въ Македония, защото двѣтѣ области били не само въ ржцѣтѣ на отдѣлни владѣтели, но дори македонскитѣ князе били враждески настроени срѣщу коренно сръбскитѣ земи.[1]) Сръбскитѣ колонии, каквито имало вѣроятно въ Скопье, който билъ и прѣстоленъ градъ, въ Беръ,[2]) Кратово[3]) и др., били прѣтопени въ множинството на мѣстното българско население, което пъкъ усвоило въ езика си сръбски елементи. Споредъ горньото, юго-източна Македония, Сѣръ и околностьта му сж билъ подъ сръбската държава само 10 години (1345—1355 г.); Воденъ, Струмица и Мелникъ съ околнитѣ земи само 13 год. (1342—1355 г.); Прилѣпско само 21 год. (1334—1355 г.); Велешко и Щипско само 25 год. (1330—1355 г.); Скопье, Дебъръ, Тетово 73 год. (1282, 1283—1355 г.). Нийдѣ въ Македония не знаемъ да е имало масови областни сръбски колонии. Сръбскитѣ прѣселенци сж идвали съ сръбската власть главно въ градоветѣ и крѣпоститѣ. Тѣхното влияние обаче слѣдъ идването на турцитѣ е съвсѣмъ намалѣло. Градоветѣ били заселени съ турско население, и по-голѣмата часть отъ старото християнско население било изтурчено или принудено да се пръсне по околнитѣ села или своитѣ чифлици; тамъ се е разсѣялъ и останалиятъ сръбски елементъ. Сегашното българско население въ повечето македонски градове е ново, придошло отъ околнитѣ села прѣзъ XVIII и XIX в. Знае се, че въ градове, като Скопье, Прилѣпъ, Кюстендилъ, Щипъ, християн-

[1]) Документи, № 35, 36.

[2]) Въ градоветѣ на Македония сърбитѣ пращали не само гарнизони, но и сръбски прѣселенци. Така, за Беръ се знае, че Душанъ, като го прѣвзелъ, прѣселилъ въ него не малко сърби (οὐκ ὀλίγοι Τριβαλῶν), между които имало, както казва Кантакузинъ (Historia. Ed. Bonnæ, III, p. 120), не само войници, но и велможи (οὐ στρατιῶται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν δυνατῶν). Когато въ 1350 г. градътъ билъ прѣвзетъ отъ гърцитѣ, прѣдалъ се цѣлиятъ сръбски гарнизонъ, 1500 конника и една малка часть нѣмски наемници. Сръбската колония и особено велможитѣ останали изпърво подъ гръцка власть, но по-сетнѣ избѣгали въ Сърбия. Когато скоро слѣдъ Беръ билъ падналъ и Воденъ въ ржцѣтѣ на гърцитѣ, сръбската колония била изпждена отъ града (Cantacuz., ibid., III, 129).

[3]) Въ Кратово имало сръбска колония, главно чиновничество, около сребърнитѣ и оловни рудници. По-късно тамъ имало и малка дубровнишка търговска колонийка.

ското население било намалѣло съвсѣмъ и се крѣпѣло само въ нѣкои крайни махали, както напр. въ Ново-село при Щипъ, въ Вароша при Прилѣпъ, въ с. Колуша при Кюстендилъ и др.

За сръбското влияние въ сѣверна Македония е помогнала отчасти сръбската Печска патриаршия, подъ чието вѣдомство били поставени прѣзъ течение на двѣ столѣтия сѣверомакедонскитѣ епархии, именно отъ 1557 до 1766 г. Градоветѣ Скопье, Куманово, Тетово, Кюстендилъ, Дупница, Кратово, Щипъ и Самоковъ съ тѣхнитѣ области бѣха управяни духовно отъ сърбитѣ, които ширѣха тамъ и сръбската така наречена редакция на църковнитѣ книги. Келийнитѣ и монастирски училища разпространяваха сръбската книжнина и навици. На помощь на това идѣха и сръбскитѣ старопечатни книги, които излизаха въ Венеция, Грачаница, Милешево и др. Самата сръбска духовна власть обаче е признавала, че нейното паство въ сѣверна Македония е било българско, както това знаемъ отъ редъ запазени паметници.[1]) Въ 1766 г. сѣверна Македония миил подъ вѣдомството на гръцката Цариградска патриаршия.

Голѣмъ ударъ получи сръбството въ Рашка и българщината въ сѣверна Македония прѣзъ врѣме на турско-австрийскитѣ войни. Въ 1689—90 г. австрийцитѣ проникнаха до Велесъ, Щипъ, Кюстендилъ, запалиха Скопье, Велесъ и др. градове. Християнското население взе оржжие и се присъедини къмъ освободителитѣ. Но, когато турцитѣ се повърнаха и разбиха австрийцитѣ, изплашеното християнско население побѣгна масово заедно съ австрийцитѣ на сѣверъ. Това бѣгство подпомагаше и самъ сръбскиятъ патриархъ Арсени III, който билъ въ прѣговори съ Австрия за прѣселението на неговото паство въ дунавската монархия, която имала нужда отъ население за граничаре. Арсени съ духовенство, калугери, всичко по-будно отъ народа отъ Стара-Сърбия и сѣверна Македония, се прѣсели въ южна Австрия. За християнетѣ, останали въ изселенитѣ мѣста, настанали лоши дни. Албанцитѣ мохамедане тогава слѣзли отъ високитѣ си планински крайща и нахлули въ Стара-Сърбия и въ Скопско, оплѣнили и изтрѣбили часть отъ останалитѣ християне и образували нови селища и съ това дали новъ етнографски ликъ на тия крайща. Въ Стара-Сърбия главното

[1]) Документи, № 44, 77 и др.

население станали албанцитѣ, а останалитѣ сърби, едни приели мохамеданство, други били избити, а трети се прибрали въ нѣколко купчини. Албанското заселване напрѣдвало и по-късно слѣдъ другата австро-турска война 1737 г., когато се изселили още сърби. То е траяло до врѣме на руско-турската война 1877/78 г. Албанцитѣ бѣха се вдали като клинъ между сръбското племе и българското и бѣха проникнали до Враня, Лѣсковецъ и Нишъ; Македония бѣ отдѣлена отъ сръбския елементъ съ широкъ поясъ албански селища. Въ Скопския край албанцитѣ се засилиха въ Прѣшовско, Кумановско; на западъ и на югъ отъ Скопье тѣ образуваха компактни поселища, като заеха пѫтя за Тетово, а на югъ отъ Скопье принудиха часть отъ населението да приеме мохамеданството. Заедно съ тия промѣни се прѣкѫсна прѣкото съсѣдство между сърби и българе въ сѣверна Македония.

Прѣзъ XIX в. сръбското влияние се възобнови въ Македония, но то бѣ отъ морално естество и не измѣни положението. Когато се създаде сръбското княжество въ началото на XIX в., погледитѣ на западнитѣ българе веднага се обърнаха къмъ новата братска държава, тъй както южномакедонскитѣ българе гледаха къмъ близката нова християнска държава Гърция. Връзкитѣ обаче съ Сърбия скоро станаха много по-яки, отколкото спрѣмо Гърция. Благодарение на близостьта на езика и общитѣ църковно-книжовни нужди, завърза се духовно общение между сърби и българе. Начинателитѣ на българското възраждане се явиха у западнитѣ българе: Кирилъ Пейчиновичъ въ Тетовско и Скопско, хаджи Якимъ въ Кратовско, Неофитъ Рилски отъ Разлога въ Рилския монастирь и др. Отъ западнитѣ пририлски крайща бѣ и прѣдвѣстника на това възраждане Паиси, който много дължи и на австрийска Сърбия. Книги, печатани за сръбското юношество, се учеха и отъ българскитѣ дѣца; други пъкъ се нагласяваха нарочно за българскитѣ нужди. Заедно съ това въ западна България и Македония почнаха да идватъ и учители сърби, едни за прѣхрана, други емигранти отъ австрийска Сърбия. Въ западна България се чуваше гласа на сърбина К. Огняновичъ; въ Кюстендилъ прѣзъ 40-тѣхъ год. учеше сърбинътъ Панайотъ, нареченъ Мисироко; секретарьтъ на българския велешки владика Авксентия бѣше сърбинъ; въ Велесъ, Щипъ и др. учителствуваше Георги Милетичъ и др. Повечето отъ сръбскитѣ

учители се ожениха за мѣстни българки и се побългариха. Агентътъ на сръбското правителство въ Македония Ст. Верковичъ и той така се бѣ сближилъ съ българетѣ, че се зае да защищава тѣхната кауза.

До 70-тѣхъ години на миналия вѣкъ, сръбската държава, сръбскитѣ учени и народъ знаеха, че Македония е населена съ поробенъ братски български народъ. Най-много, за което мечтаеше малкото тогава сръбско княжество бѣ, да се постигне югославѣнски съюзъ между сърби и българе, които живѣятъ въ „България, Тракия и Македония".[1]) Сърбитѣ помагаха на българщината съ каквото можеха, и тѣхнитѣ учители въ Македония и България нѣмаха ни омисъль да посърбяватъ своитѣ съсѣди българе. Духовнитѣ обаче успѣхи на българетѣ прѣзъ 1870 г., когато се основа независима българска църква, създаването на българското княжество (1878 г.), съединението на сѣверна България съ Румелия и поражението при Сливница (1885 г.), всичко това стресна сърбитѣ. Подбудени отъ Австрия, тѣ отвърнаха очи отъ своитѣ сънародници въ Босна, Херцеговина, Срѣмъ и др. и погледнаха къмъ Вардара и Бѣло-море. Македонскитѣ българе бѣха прогласени за „стари сърби" или наймалко за „славяне" безъ опрѣдѣлена национална свѣсть и се почна усилена борба за присъединението имъ къмъ сръбството. Перипетиитѣ по тая борба, както и досегашнитѣ нейни резултати сж извѣстни. Тѣ не измѣниха обаче съ нищо етнографския ликъ на македонскитѣ българе: сръбската държава слѣзе до Гевгели, но сръбското племе остана задъ Шаръ.

Сжщинскитѣ слѣдователно сръбски етнични успѣхи спрѣмо българетѣ сж отъ старо врѣме, отъ епохата на сръбското кралство при Урошевци. Тогава сръбската стихия слѣзе на изтокъ до Българска-Морава, а на югъ се спрѣ на Шаръпланина.[2]) Маловрѣменното владѣние на Македония и по-

---

[1]) Документи, № 174.

[2]) Тукъ трѣбва да припомнимъ, че българскиятъ елементъ е сполучилъ да се запази и отвждъ Шаръ, между Призрѣнъ и Тетово. Туй сж планинскитѣ покрайни Гóра и Сиреникъ, разположени по сѣвернитѣ спусъци на Шаръ, въ басейнитѣ на Бистрица, Люма и горни Лѣпенецъ. Населението на Гора, около 40 села, е помохамеданчено, но говори български. Въ Сиреникъ само една третина отъ населението (15 села) е мохамеданско, а другитѣ сж православни; еднитѣ и другитѣ говорятъ български. Тѣхниятъ говоръ припада къмъ срѣднемакедонското нарѣчие. Пъкъ и мѣстнитѣ имена издаватъ българщината. Около Призрѣнъ, въ Гора и Сиреникъ се слушатъ такива напр. имена на села и мѣстности: Цѣлогражда, Гражданикъ, Лештане, Любижда, Черполево, Лесковецъ, Кострецъ, Нашецъ, Тупецъ, Бубовецъ, Грачецъ, Обѣдникъ и др.

дългата сръбска духовна власть надъ сѣверна Македония повлияха,[1]) но не оказаха сѫществени етнични промѣни въ тамошното население: прѣзъ вѣкове то запази национална българска свѣсть и езикъ.

Турско влияние. Турскиятъ елементъ, благодарение на петвѣковното си господствуваще положение на Балканитѣ, е направилъ най-голѣмитѣ етнографски промѣни и въ Македония. Най-остри сѫ били тия промѣни още въ началото на турското нашествие. Въ едни отъ областитѣ населението било избито или поробено; друго било помилвано и оставено да робува и обработва земитѣ по заиматитѣ и тимариотствата; въ трети земи се настанили турски колонисти, а на всѣкѫдѣ, дѣ повече дѣ по-малко, християнското население било насилено да приеме мохамеданство.

Най-вече пострадало градското българско население въ Македония. Избивано, турчено, прогонвано, отъ него останали само малобройни челяди. Имало градове, дѣто цѣлото градско християнско население загинало. Градоветѣ били заети отъ турски прѣселенци отъ Мала-Азия: Битоля, Скопье, Щипъ, Прилѣпъ, Кюстендилъ, Драма по едно врѣме току-речи изцѣло били само турски градове. Стратегичнитѣ мѣста били веднага заети отъ турцитѣ и при тѣхъ изникнали нови турски селища или старитѣ били заграбени отъ турци. Въ клисуритѣ на планинитѣ и долинитѣ на голѣмитѣ рѣки били стегнати старитѣ укрѣпления или нови били въздигнати. На пѫтя отъ Солунъ за Битоля билъ съграденъ новъ чисто турски градъ Енидже-Вардаръ; въ Шаръ-планина билъ уягченъ Качаникския проходъ; въ западната клисура на Осогово била основана малка крѣпость отъ Байрамъ-паша, сегашния градъ Крива-паланка; на горня Струма билъ заетъ пѫтьтъ и билъ съграденъ отъ турцитѣ Кадинъ-мостъ (1470 г.); по-долу въ струмскитѣ тѣснини билъ основанъ новъ турски градъ Йокарики-Джумая; тѣснината отъ Петричъ за Струмица била заета съ турски селища, съ стратегично мѣсто с. Ключъ; Велесъ билъ помѣстенъ по-горѣ отъ стария градъ и нареченъ Кюприли и др.

Слѣдъ сръбското прѣселение въ Австрия, българскиятъ елементъ отново е билъ проникналъ въ Призрѣнъ заедно съ власи и албанци прѣзъ XVIII—XIX в. Той обаче не е могълъ да се удържи до ново врѣме. Срв. документитѣ, № 142, 147 (стр. 160).

[1]) Срв. за сръбското езиковно влияние стр. LXIX сл.

Турското население въ градоветѣ е било смѣсено; то се образувало отъ мѣстни потурнаци, ерлии, около една чисто турска ядка, която била заселена веднага слѣдъ покорението. Извънъ градоветѣ възникнали два вида турски селища, едни чисти турски и други смѣсени. Чисто турскитѣ селища образуватъ голѣми групи, прѣселени отъ Мала-Азия и наричани юруци или коняре[1]). Тѣ обикновено не се смѣсватъ съ потурнацитѣ турци, които за тѣхъ сж читаци[2]) или ерлии[3]) или турци балтаиленъ[4]). Читацитѣ говорятъ турски и се чувствуватъ като такива. Само нѣкои старини около селата имъ, нѣкои прѣдания и рѣдки езиковни останки издаватъ тѣхното истинско нетурско потекло. Отъ всички селища на Балканския полуостровъ най-непостоянни сж били турскитѣ. Навредъ личатъ останки отъ стари напуснати турски села: порушени джамии, пространи полета съ полупотънали въ земята турски гробища съ усамотени брѣстове. Мохамеданското гледище, че всичко е отъ Бога и че отъ болестьта не трѣбва да се бѣга, е докарало разорението на множество турски села и цѣли области прѣзъ врѣме на опустошенията на чумата, холерата и др. епидемически болести. Съ други думи, отъ сегашнитѣ турски селища не всички отговарятъ по мѣсто на старитѣ.

Сегашнитѣ турски селища въ Македония, съ изключение на градоветѣ и на нѣкои малки уединени селски купчинки, образуватъ три голѣми групи: Крайморска, Саржгьолска и Вардарска.[5]) Крайморската група е продължение на голѣмия поясъ турско население, що държи Родопитѣ и слиза до Бѣло-море. Отъ долня Места та до Тахино и устието на Струма мнозинството, на мѣста изключителната часть на населението, е турско. Заедно съ това и градоветѣ Кавала, Драма, Сѣръ сж

[1]) Тѣ сами се наричатъ „юрукъ“ (Бизъ юрукъ исъ — ние сме юруци) т. е. номади, които странствуватъ (юрумекъ) съ стадата си. Коняре ги наричатъ българетѣ за означение, че сж дошли отъ Коня (Икониумъ).

[2]) Новопотурченитѣ християне селяне бѣлосвали съ варь своитѣ плетища за знакъ, че кжщата е мохамеданска, та въ нея да не слизатъ войски или царски чиновници, а да отиватъ въ християнскитѣ домове. Тия потурнаци били наречени „турци съ бѣлъ плетъ“ (читъ — плетъ, акъ -- бѣлъ). Това обяснение научихъ отъ конярѣтѣ на сѣверъ отъ Бешишкото езеро.

[3]) Ерлии т. е. мѣстни. „Бисъ ерли исъ, ефендимъ; онларъ юрукъ-дъръ“, ми казвеха стари потурнаци въ Лжгадинско за себе си и за съсѣдитѣ си чисти турци.

[4]) Т. е. нѣкогашни християне станали турци насилствено, съ сѣкира (балтаиленъ).

[5]) Срв. повече у В. Кжнчовъ, Македония. Етнография и статистика. София 1900, стр. 58 сл.

населени прѣдимно съ турци. Друга крайморска купчина държи отъ Бешишското езеро на сѣверъ по склоноветѣ на Бешикъ-дагъ и по Карадагъ до Бѣласица. На Халкидика има една купчина — между Солунъ и Касандрийския заливъ. Саржгьолската група, съ около 130 села повечето съ чисто турско население, държи между Островското езеро и срѣдня Бистрица. Тамъ сж богатитѣ турски паланки Кайларе, Джумая и отчасти Кожани. Тая турска група служи за прѣдѣлъ между българското и гръцко население. Вардарската група прилича на поясъ, който се е проточилъ по източния брѣгъ на Вардара отъ Дойранъ, прѣзъ Валандовско, западно Струмишко, Радовишко, Щипско, Велешко, та до Овче-поле при с. Св. Николе (Клисели). Голѣма купчина турци сж се поселили по спусъцитѣ на Плачковица и щипското поле. По-малки купчини има по долнитѣ вардарски тѣснини при Мая-дагъ, купчинитѣ по срѣдня Струма и Струмица-Петричъ, коняретѣ на долня Пчиня, Кеналийската купчина въ пелагонийското поле, Дринската купчина, що държи тѣснинитѣ на Дринъ на югъ отъ Дебъръ и др. по-малки.

Докато въ изреденитѣ мѣста старинскитѣ коняре и мѣстнитѣ потурнаци съставятъ съвсѣмъ самостойно отъ българетѣ население, така нареченитѣ помаци[1]) стоятъ нѣкакси по срѣдата. Ако и мохамедане, тѣ сж чисти българе, запазили сж майчиния си български езикъ и нѣкои български битови навици и обичаи, държатъ се обособени отъ другитѣ турци и отбѣгватъ многоженството. Помацитѣ сами наричатъ езика, що говорятъ, „български“. Такъвъ го знаятъ и турцитѣ, които дори това твърдятъ въ поговорка, че турски най-добрѣ се приказва въ Цариградъ, албански въ Елбасанъ, а български въ по-

---

[1]) Помацитѣ, които сами се наричатъ турци, у околното население сж познати съ разни имена, като „помаци“ въ Родопитѣ, „дилсъзи“ (т. е. безезични, които не знаятъ турски) въ Тиквешъ, „аповци“ въ Кичево, „торбеши“ въ Дебърско, Скопско и пр. Най-старинно е названието „торбеши“. То е отъ прѣдтурското врѣме и е наслѣдено отъ „торбешитѣ“ богомили, които най-лесно сж приели мохамеданството, както напр. и въ Босна. Богомилитѣ имали обичай да носятъ на рамото си по една торбичка за просия; въ нея носѣли и евангелието. Православнитѣ българе затова ги наричали на подсмивъ — торбеши, а гърцитѣ също така — фунданти (φουνδαῖται, отъ φοῦνδα — торба). Народътъ въ Македония обяснява по своему името „т рбеши“. Въ Скопско чухъ слѣдньото народноетимоложко обяснение: „Торбешитѣ за éдна тóрба ýрда се потýрчили. Тáка е дóшла рабóтата, на зóртъ се нáшли“. Албанскитѣ богомили въ сѣверна Албания приели привидно мохамеданството, като запазили нѣкои свои стари обреди. Други отъ тѣхъ приели католичество и сега носятъ името „фунда“ (торбеши).

машкия Тиквешъ.[1]) По-голѣмата часть помаци приели мохамеданството прѣзъ XVI в., когато потурчването било система у турскитѣ султани за заздравяването на империята; масовото потурчаване е било силно и прѣзъ XVII в., а къмъ началото на XIX в. то се прѣкратило.[2]) Помацитѣ знаятъ за своето българско потекло, но неохотно приказватъ за това. Тѣ сѫ неуки, безкнижни; държатъ се повече за вѣрата (динъ), отколкото за народностьта и обичатъ да се наричатъ турци. Въ Македония има около 300 помашки села, повечето отъ които сѫ чисти отъ българско православно население; крѫглиятъ брой на тия помаци се прѣсмѣта на около 150,000 души. Нийдѣ, освѣнъ въ Родопитѣ, тѣ не образуватъ пространна група. Най-голѣмата помашка купчина е слѣдвателно Родопската (съ около 100 села), въ казитѣ Неврокопска и Драмска. Отдѣлни села отъ тая група, може-би по-рано приели мохамеданство, се намиратъ въ Кавалско; повечето отъ тѣхъ обаче, особено мѫжетѣ, сѫ двуезични и скоро ще се слѣятъ съ турската маса. По р. Струма е Крупнишко-симитлийската купчина съ шесть помашки села. По горня мѣста е Разлошката купчина съ седъмь помашки села. Брѣгалнишката помашка купчина държи по горня Брѣгалница съ 12 села. По срѣдния Вардаръ е значителната Тиквешка помашка купчина съ около 30 села. Равна на нея е Мъгленската помашка група, въ казитѣ Сѫботска, Воденска и Ениджe-Вардарска, съ около 30 села. Въ западномакедонскитѣ крайща най-голѣми сѫ помашкитѣ купчини въ Кичево, съ около 15 села и въ Дебърско-Рѣканско съ около 40 села. По-малки сѫ купчинитѣ въ Костурско, 12 села, Прѣспанско 10 села, Охридско 8 села. Въ Скопско има една купчина по Маркова-рѣка съ 6 села. За Шарската голѣма помашка купчина въ Гора и Сиреникъ съ 50 и повече села поменахме по-горѣ, стр. LVI заб.

Слѣдъ политическитѣ промѣни, които станаха напослѣдъкъ на Балканитѣ, въ скоро врѣме турското население наполовина ще се изсели изъ Македония, а слѣдъ нѣколко десетилѣтия, турцитѣ тамъ ще бѫдатъ голѣмо малцинство. Турчинътъ, петвѣковенъ господарь, не може да живѣе подчиненъ на своитѣ робе друговѣрци. Заедно съ турцитѣ ще се

---

[1]) Документи, № 113.

[2]) Срв. Ст. Н. Шишковъ, Помацитѣ въ тритѣ български области: Тракия, Македония и Мизия. Пловдивъ 1914.

изсѣлятъ голѣма часть и отъ помацитѣ, които, както се рече, смѣсватъ вѣрата съ народностьта си и даватъ прѣднина на първата.

Албанци, власи и др. До турското нашествие на Балканския полуостровъ албано-славѣнскитѣ отношения сѫ били въ щета на албанското племе. Албания на мѣста била прошарена съ славѣнски колонии, а на други мѣста цѣли области били заети отъ славѣне, и албанцитѣ били прѣтопени. Множество бърда, рѣки, села въ Албания сега още носятъ славѣнски имена, а албанскиятъ езикъ съдържа славѣнски елементи. Албания дълго врѣме бѣ подчинена на българската държава, прѣзъ IX, X и първата половина на XIII в. Срѣдня и южна Албания освѣнъ това бѣха подъ духовната власть на Охридската българска архиепископия. Това много помогнало, щото прѣзъ срѣднитѣ вѣкове многобройното славѣнско население да приеме и тамъ политическото име българе, пъкъ понѣкога цѣлата албанска страна, покрай името Илирия, да се именува България.[1]) Въ Албания е имало и видни български градове, като Дѣволъ, Главница, Божиградъ и др. Въ тия мѣста още Кирило-Методиевитѣ ученици Климентъ и Наумъ ширѣха славѣнската книга. Въ Дѣволъ епископствуваше Марко, ученикъ на Климента. Въ Главница (до Валона на Адриатическо море), дѣто Климентъ имаше свои дворци, бѣха побити каменни колони съ надписи за това, какъ се покръстили българетѣ.[2])

Дохождането на турцитѣ и въвеждането на мохамеданството срѣдъ по-голѣмата часть у албанцитѣ се отразили пагубно върху тамошния български елементъ. Албанцитѣ, заедно съ мохамеданството си, станали повелители надъ българетѣ християне. Българскитѣ селища били грабени, населението изтрѣбвано. Най-дълго врѣме се запазили българетѣ въ юго-източна Албания, дѣто българскиятъ елементъ билъ по-многоброенъ. Туй били покрайнинитѣ по горня Шкумба и по р. Дѣволъ. Областьта Опара (на 30—40 километра западно отъ Корча) въ началото на XVI в. била още населена съ българе.[3]) Прѣзъ втората половина на XVIII в. анархията въ Турция стигна до послѣденъ прѣдѣлъ. Централната власть бѣше съв-

---

[1]) Документи, № 15.

[2]) Срв. краткото житие на Климента отъ Хоматиана § 9. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 62.

[3]) Ch. Hopf, Chroniques gréco-romanes, 280.

сѣмъ безсилна прѣдъ подигналитѣ се областни управници. Цвѣтущиятъ голѣмъ влашки градъ Москополе, между Корча и Опара, биде оплѣненъ и населението му пръснато, 1769, 1788 г. Албанецътъ Али-паша Янински (1741—1822) се прогласи за независимъ владѣтель. Той оплѣни цѣла западна Македония. Юго-източна Албания бѣ заета отъ албанско население, а българскитѣ жители пропждени и избити. Тогава албанцитѣ се добраха яко до брѣговетѣ на Охридското езеро, до самия монастирь Св. Наумъ. Българетѣ въ източна Албания намалѣха съвсѣмъ прѣзъ слѣдуещитѣ нови албански нападения, при Джелаледииъ-бей и Асланъ-бей. Корчанското българско население до прѣди 30—40 години се държеше още въ с. Булгарецъ, Сѣница, Брадвица, Рмбецъ и самия градъ Корча, а сега изцѣло български сж само голѣмитѣ села Бобощица и Дрѣново. Подобенъ на Али-паша е билъ и Мустафа-паша Шкодренски отъ първата половина на XIX в. Той заграбилъ отъ турцитѣ земитѣ до самия Вардаръ. Съ голѣма мжка централната власть сполучила да отбие грабителскитѣ походи на албанцитѣ. Българското население обаче пострадало много, и въ западна Македония се появили албански селища, напр. въ Прѣспа, въ Битолско, Прилѣпско. Най-нови бѣха нападенията на албанцитѣ въ Дебърско и грабенето на стадата и имотитѣ на българетѣ. Тия албанско-мохамедански насилия принудиха много български крайща да се изселятъ и на мѣстото имъ да се явятъ албански помалки или по-голѣми купчини, както между Кичево и Гостиваръ, по източнитѣ склонове на Шаръ-планина въ Тетовско. Албанцитѣ държатъ дервентътъ отъ Скопье за Тетово, както и долината на Вардара западно отъ Скопье. Друга група е слѣзла дори до самия Вардаръ юго-източно отъ Скопье, срѣщу устието на Пчиня. Скопска Църна-гора, особено сѣверо-източния ѝ дѣлъ е цѣлъ албански. Повечето отъ скопскитѣ албански селища датуватъ отъ врѣме на турско-австрийската война 1689 г., когато християнското население отъ тоя край се изсели въ Австрия.

Албанцитѣ, бидейки лишени отъ книжнина и закрѣпнало национално съзнание, лесно се поддаватъ на чуждо влияние, когато попаднатъ въ друга срѣда. Ето защо въ градоветѣ албанцитѣ минаватъ за турци, за гърци или българе, споредъ вѣрата си; тѣ бързо губятъ и езика си. Битолскитѣ, охрид-

скитѣ, стружкитѣ, скопскитѣ и пр. турски жители се състоятъ главно отъ албанци. Въ Гостиварь албанското християнско население се българѣе покрай българското малцинство. Албанскитѣ християнски сѣмейства, попаднали въ гръцки или български градове и села, бързо се прѣтопяватъ въ гърци и българе. Числено обаче албанцитѣ въ Македония държатъ видно мѣсто; тѣ броятъ 184,000 души.

Власитѣ, или както сж познати още съ имената цинцаре, куцовласи, каракачане и др., въ срѣднитѣ вѣкове сж били по-многобройно население въ Македония. Това личи особено отъ грамотитѣ на гръцкитѣ, българскитѣ и сръбски владѣтели. Току-речи всички тия стари власи сж се прѣтопили между гръцкото и българско население. Като старински власи се сочатъ мъгленскитѣ, а всички други сж се прѣселили въ Македония прѣзъ XVIII главно и XIX вѣкове отъ Епиръ и Албания, прѣзъ врѣме на албанскитѣ опустошения въ тия крайща. Мъгленскитѣ власи сж запазили и особености въ езика си, които ги сближаватъ съ дакийскитѣ имъ събратя.[1]) Противъ това мнѣние, което застжпва отличниятъ познавачъ на власитѣ проф. Вайгандъ, говорятъ отчасти мѣстнитѣ имена въ влашката Мъгления, които сж повечето български; споредъ това и тамкашнитѣ власи трѣбва да се смѣтатъ за прѣселени, но по-рано отъ другитѣ.

Сегашнитѣ власи въ Македония живѣятъ едни по градоветѣ, други въ селски купчини. Послѣднитѣ сж земледѣлци и главно скотовъдци и скитатъ съ стадата си, споредъ сезона, въ планинскитѣ крайща или бѣломорското крайбрѣжие. Други отъ тѣхъ ходятъ на чужбина като ханджии, търговци. Мъгленци и въ това се отличаватъ; повечето отъ тѣхъ се занимаватъ съ земледѣлие въ селищата си. Градското влашко население се прѣтопва лесно между гърцитѣ и българетѣ. Българщината много е повлияла и на мъгленскитѣ власи. Тамъ има вече цѣли села обългарени. Тамъ е и единственото влашко мохамеданско село Нжте.

Поради своето пръснато положение и малобройность, македонскитѣ власи нѣматъ особено значение. Проф. Вайгандъ ги изчислява въ Македония на около 80,000 души[2]), а спо-

[1]) G. **Weigand**, Wlacho-Meglen. Leipzig 1892, p. 52 сл.
[2]) Срв. G. **Weigand**, Die Aromunen. I B. Leipzig 1895, p. 286—288, 294.

редъ нашата статистика тѣ броятъ около 77,000 души. Срв. подолу стр. CIV. Тѣ нѣматъ сега и свой културенъ или духовенъ центъръ, както имаха напр. въ първата половина на XVIII в., въ Москополе (Албания). Въ македонскитѣ градове, дѣто има сравнително повече власи, напр. въ Битоля, Сѣръ, Драма, Крушево, Баракли-Джумая, Хрупища и др., на всѣкждѣ тѣхниятъ брой стои подъ броя на нѣкоя отъ главнитѣ други народности, напр. българската, турската или гръцката.[1]) Селскитѣ влашки купчини сж слѣднитѣ: Битолска, която заедно съ градското влашко население въ Битоля, е най-голѣма. Тая купчина се състои въ нѣколко доста голѣми села около града Битоля и малко по-далечъ отъ него, като Търново, Магарево, Маловища, Нижополе, Гопешъ. Мъгленската купчина брои десетина села въ горния Мъгленъ и Паякъ-планина, по-голѣми отъ които сж Нжте (мохамедане), Люмница, Ливада. Берската купчина държи западно отъ Беръ и брои седъмь-осъмь села и колиби. Къмъ нея спадатъ и каситѣ въ Беръ и Нѣгушъ, които съ прѣтопването си постоянно сж крѣпили тамъ гръцкия елементъ. Влахоклисурската купчина между Костурско и Кайларско има голѣмъ влашки и съзнателенъ центъръ, паланката Влахо-клисура. На сѣверъ отъ нея е Невѣска. Южнитѣ села сж подъ силно гръцко влияние, както Влашко-Блаца, което е погърчено наполовина, а Сисани изцѣло. Въ източна и сѣверна Македония каситѣ сж още по-раздробени и малобройни.

Еврейското население (шпаньолско) въ Македония е градско. По значение то надминава влашкото население въ Македония. То е събрано главно въ Солунъ (64,000 души), Битоля, Кавала, Костуръ, Беръ, Сѣръ. Циганското население е най-пръснато отъ всички други. То сподѣля особеноститѣ на племето си, както и другадѣ, не образува самостойна купчина или селище и живѣе край другитѣ народности, главно въ южна Македония. То не се поддава и на точна статистика, защото на много мѣста циганетѣ се явяватъ като турци, другадѣ като българе и др., съобразно съ вѣрата, която изповѣдватъ. Тѣ се прѣсмѣтатъ около 43,000 души.

Отъ горния прѣгледъ за движението и мѣстата на малцинствата въ Македония спрѣмо българското население личи,

---

[1]) Д. Мишевъ, Куцовласитѣ въ Македония. София 1913, стр. 12—13.

че послѣдньото, както въ срѣднитѣ вѣкове, е запазило своето централно положение по просторъ и численость. Само нѣколко турски, влашки и албански купчини шарятъ тукъ-тамѣ еднообразния български ликъ на вътрѣшна Македония. Нѣкогашното съсѣдство съ сръбския елементъ на с.-западъ е било замѣнено съ албанско, тъй че сега македонскитѣ българе не се допиратъ почти нийдѣ съ сърби. Албанцитѣ сѫ измѣстили не само сърбитѣ; тѣ сѫ навлѣзли и въ българскитѣ по-рано крайща, главно въ Скопско и Дебърско. Скопско току-речи отвредъ е заобиколено отъ албански селища: въ Църногорията, Сухагора, по Маркова рѣка. Дебърското Подримье е току-речи цѣло албанско, както и половината отъ Горни и Долни-Пологъ. Торбешитѣ въ Шарско и Дебърско, ако и да пазятъ българския си езикъ, сѫ подъ албанско влияние и на мѣста сѫ се вече поалбанили. Кичевскитѣ торбеши сѫ подъ влиянието на турцитѣ. Юго-западната македонска граница отъ Охридското езеро до Грамосъ е сѫщо заета отъ българе, сърпѣдѣлни съ албански елементъ. Тая граница е пробита тукътамѣ отъ албанци, които сѫ хвърлили свои малки оазиси въ Прѣспа, Леринско и др.

Въ южна Македония българскиятъ елементъ само тукътамѣ достига до южната линия на тая область — Грамосъ, Бистрица, Бѣло-море, устието на Места. Тамъ българетѣ се допиратъ до гърцитѣ и турцитѣ. Опорнитѣ точки на българската линия тамъ сѫ слѣднитѣ: отъ Грамосъ на изтокъ, прѣзъ бродъ Смикси на Бистрица, Снѣжникъ-планина, Островското езеро, Дурла-планина, Енидженското блато, Кара-азмакъ, устието на Вардаръ, Солунски заливъ до гр. Солунъ, Лѫгадинското езеро до началото на Бешикъ-гьолъ, сѣвернитѣ брѣгове на Тахино, Ангиста та до Букъ на Места. На сѣверо-изтокъ българското население на Македония се слива съ свои еднородци въ България и Тракия прѣко Осогово, Рила, Родопитѣ.

Поради политическитѣ промѣни въ Македония, които докарали изтрѣбление на населението, размѣстването му и доселване на нови етнични групи, нарушило се и срѣдневѣковното групиране на българскитѣ племена въ Македония, както се били заселили. Освѣнъ това станали и кръвни кръстования на различни етнични части.

За да се уясни простора и дълбочината на тия промѣни, както и движението на населението, ще трѣбва да се съберать

повече исторически посочвания, да се направятъ антроположки издирвания и системно да се проучи битътъ и езикътъ на народа. Досегашното политическо положение на страната не е позволявало да станатъ нѣкои отъ тѣзи проучвания.

Българското население въ Македония, по численость спрѣмо другитѣ етнични групи, турци, гърци и др., взети заедно, има абсолютенъ прѣвѣсъ, въпрѣки голѣмитѣ изселвания въ България. То брои около 1,100,000 души. Българетѣ особено наддѣляватъ надъ другитѣ народности въ срѣдището на западна Македония — Кичевско, Прилѣпско, Тиквешко, Охридско, Битолско, Воденско, Енидже-Вардарско. Въ сѣверо-източна Македония тѣ държатъ голѣмъ прѣвѣсъ въ Осогово и широкитѣ му разклонения, горня Брѣгалница, горня Струма, горня и срѣдня Места. Току-речи съвсѣмъ отсѫтствуватъ българетѣ въ нѣкои южномакедонски крайща, именно по горня Бистрица, Халкидическия полуостровъ и Сарѫшабанско. Всѣкждѣ другадѣ, дѣ повече дѣ по-малко българщината е разлѣна като море, изъ което се подаватъ чуждитѣ острови.

Отъ старитѣ български племенни названия е запазено само едно — бърсяци въ Кичевско. Всички други названия сѫ мѣстни прозвища, давани обикновено отъ съсѣднитѣ селища за присмѣхъ или за означение нѣкой характеренъ бѣлѣгъ на носията и на говора; има и такива, които сѫ въ свръзка съ географскитѣ имена. Ето нѣкои отъ реченитѣ прозвища: мияци, поляни, ульуфи, обяла и др. въ Дебърско;[1]) торлаци, дуйки въ Мориховско; кековци, естеовци въ Костурско; камбарбаци въ Солунско,[2]) мърваци въ южния Перинъ; малещевци,[3]) пиянчане[4]) по горня и срѣдня Брѣгалница; шопе въ Щипско, Кратовско и др. За означение жителитѣ отъ извѣстна покраина обикновено си служатъ не съ тия прѣкори, а съ името на централното селище или съ името на околията; така се казва: велешане, тиквешане, разложане, скопяне, кратовци и др.

---

[1]) Срв. А. Алексиевъ, Етнографски бѣлѣжки за полянитѣ, мияцитѣ и бърсяцитѣ, въ СНум. кн. XXX — Л. Димитровъ, въ Извѣстия на семинара по слав. филология при университета въ София I, 267 сл. — В. Кѫнчовъ, Македония, 30 сл.

[2]) Мсб. XVIII, 428.

[3]) Името Малешево ще да е отъ трако-илирски произходъ и ще да съотвѣтствува на албанското Малесия, което ще рече планински край, или пъкъ ще да е въ свръзка съ думата малези, което значи черна планина, черна гора.

[4]) Името Пиянецъ може би да е ославѣнена форма отъ старото Пеония.

III.

Проява на българщината въ Македония.

Извѣстни сѫ обстоятелствата, при които славѣнското население въ Македония свърза сѫдбинитѣ си съ своитѣ мизийски и тракийски еднoплеменници и заживѣ съ ново национално име „българе“. Благодарение на расовото и езиковно единство на славѣнетѣ въ Мизия, Тракия и Македония, благодарение на общата имъ държава, вѣра, книжнина: общебългарското национално съзнание така закрѣпна у тѣхъ, че слѣдъ вѣковни добрувания и патила, нищо не бѣ въ сила да съкруши това съзнание; напротивъ, то стана лостъ, който подигна българщината, възроди я, като я подготви да даде най-милитѣ си жертви, за да изкупи и уздрави своята свобода. Тая българска национална свѣсть се е изказвала, въ течение на единадесеть вѣка, въ най-разновидни прояви въ живота на македонския българинъ: въ езика, въ политическия, воененъ и общественъ животъ, въ духовното и училищно дѣло. Тия прояви сѫ най-явниятъ бѣлѣгъ за българщината на македонскитѣ славяне. Ето сбитъ прѣгледъ най-главнитѣ отъ тѣзи прояви.

Български езикъ. Езикътъ на македонскитѣ славѣне ни е познатъ въ своитѣ три главни фази: кирило-методиевска, срѣдня и нова. Кирило-методиевскиятъ езикъ е билъ южно-македонски говоръ отъ IX—X в. и е съставялъ часть отъ езика на така нареченитѣ български славѣне. Това въ ново врѣме се приема отъ всички видни слависти, като Лескинъ, Ягичъ, Вондракъ, Соболевски, Флорински[1]) и др. Приема се сѫщо, че сръбско-хърватскиятъ езикъ въ онова врѣме е билъ вече обособенъ и различенъ отъ кирило-методиевския, та и ние нѣма да се спираме на това, а ще припомнимъ само за великото културно значение на послѣдния езикъ. Българскитѣ славѣне сѫ единствениятъ народъ въ срѣдневѣковна Европа, който

---

[1]) A. Leskien, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Heidelberg 1909, p. XII,XIX и др. — V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. 2-e Ausgabe, Berlin 1913, p. 270 сл., 273, 279, 280 и др. — W. Vondrák, Altkirchenslavische Grammatik. 2-e Auflage. Berlin 1912, p. 5 сл. — А. И. Соболевскій, Древній церковно-славянскій языкъ. Фонетика. Кіевъ 1910, стр. 14. — Т. Флоринскій, Лекціи по славянскому языкознанію. Кіевъ 1895, I ч. стр. 16.

създаде книжнина на свой домашенъ езикъ за църковни, обществени и държавни нужди. Наистина, покръстенитѣ готи още въ IV в. се сдобиха съ свой прѣводъ на библията; знае се сжщо така, че и тракийското племе беси до V в. се молѣло на християнския Богъ на своя роденъ езикъ. Историческитѣ сждбини обаче не помогнали на тия племена да развиятъ доброто начало. Единствено българетѣ били честити не само да създадатъ свой книжовенъ езикъ, да развиятъ своя книжнина, да я прѣдадатъ на сърби, руси и ромъне, но и да я доведатъ, слѣдъ опасни бури, дори до днешно врѣме. Докато цѣла централна и западна Европа мина реакционнитѣ срѣдни вѣкове съ чуждъ и мъртъвъ латински езикъ въ църковната практика и държавнитѣ институции; докато тамъ народниятъ езикъ като книжовенъ се гонѣше, българинътъ не е прѣставалъ да слави Бога и да пише на матеренъ езикъ ето вече 1000 години. Така, езикътъ на присолунскитѣ славѣне, чрѣзъ дѣлата на св. Кирила и Методия, стана свещенъ езикъ за славѣнството, врата за духовна култура, краежгъленъ камъкъ на славѣнската филология и мощно срѣдство за индоевропейската езиковна наука.[1])

Срѣдната епоха на македонското нарѣчие е прѣдставена въ редъ паметници, писани въ Македония прѣзъ XII, XIII, XIV в., като напр. Охридскиятъ апостолъ, Струмишкиятъ апостолъ, Слѣпченскиятъ апостолъ, Битолскиятъ триодъ, Болонскиятъ псалтирь (отъ Охридско) и др. Фонетичнитѣ особености въ езика на тия македонски паметници се срѣщатъ тъкмо и въ езика и на българскитѣ паметници отъ това врѣме, писани въ мизийска България. Така, и въ еднитѣ и въ другитѣ паметници, т. е. въ македонскитѣ и мизийскитѣ, кирило-методиевскитѣ ѫ и ѧ се употрѣбяватъ вече въ извѣстна взаимна смѣна, ъ се изяснява въ о, ь въ є и др. Сръбскитѣ паметници отъ това врѣме сж съвсѣмъ други; тѣ не познаватъ носовкитѣ ѫ и ѧ, а иматъ ѹ и є; тѣ сж изравнили ъ и ь въ единъ звукъ и бѣлѣгъ и не познаватъ изяснението имъ въ о и є. Това явно говори за единството между македонското и мизийско нарѣчие, и за различието имъ отъ сръбския езикъ. Съ други

---

[1]) Въ 1199 г. папа Инокенти III издаде грамота противъ прѣвода на св. писание на френски езикъ и го осжди на изгаряне. Въ ново врѣме гърцитѣ изгорѣха всрѣдъ Атина новогръцкия прѣводъ на евангелието и дори въ конституцията си (чл. 2, алинея 2) запрѣтиха употрѣбата на новогръцки библейски текстъ.

думи, както кирило-методиевскиятъ езикъ прѣдставя македоно-български говоръ, така и срѣдната епоха на тоя езикъ е сжщиятъ срѣднебългарски езикъ на мизийското и македонско нарѣчие.

Ако посочената връзка на македонското нарѣчие съ старобългарския и срѣднебългарския е дѣйствителна, то се очаква и новобългарскиятъ езикъ да се намира въ сжщата успоредица съ сегашното македонско нарѣчие. И тъй е. Пъкъ и никой до скоро врѣме не се е съмнѣвалъ въ това. Откато обаче прѣзъ послѣднитѣ двѣ-три десетилѣтия сръбскитѣ държавни погледи бидоха насочени къмъ Македония, и сръбската наука, изпърво боязливо, прѣдпазливо, а сетнѣ дръзко, се сдружи съ политиката, и заяви, че Македония е населена съ стари сърби и че езикътъ на тамошното население е сръбски. Безъ да влизаме въ подробности, които не подхождатъ за тая книга, ще кажемъ на кжсо, че сръбското гледище никакъ не разглежда македонското нарѣчие въ цѣлия му обемъ, а обикновено се залавя за една или друга фонетична особеность, позната въ сръбския езикъ и въ нѣкой македонски говоръ, и веднага прѣсжжда, че въ Македония се говорѣло сръбски. Така, прѣдставительтъ на славистиката въ Бѣлградския университетъ проф. А. Беличъ въ послѣдната си работа по въпроса,[1]) като сочи напр. централния македонски говоръ, съ градове Щипъ, Велесъ, Прилѣпъ, Кичево, Битоля, Воденъ, Струмица, така разсжждава и заключава: „Ако къмъ македонския диалектъ, посоченъ на приложената тукъ карта, и наричанъ отъ мене „сръбско-македонски“, се опитаме да приложимъ общитѣ принципи, възъ основа на които може да се говори за произхода на говоритѣ, то ясно е, че тоя диалектъ, поради своитѣ съврѣменни особености, трѣбва да се нарече *смѣсенъ и по произхода си*. Защото между неговитѣ основни бѣлѣзи намираме редомъ и такива, които сж несъмнѣно отъ сръбски произходъ (ћ, ђ, ѣ = е, понѣкога ѫ = у, въ понѣкога = у, понѣкога ь = ъ = а, чр = цр и др.), и други, които сж български (ъ = о, ь = е, ѫ = ъ и др.) И само единствениятъ фактъ, че въ извѣстни насоки може да се констатира пълна общность на сръбскитѣ бѣлѣзи (напр. ћ, ђ, ѣ = е и др.), а такова нѣщо не може да се констатира за българскитѣ бѣлѣзи, ме кара да

[1]) А. Беличъ, Сербы и Болгары въ Балканскомъ союзѣ. С.-Петербургъ 1913, стр. 59 сл.

заключа, че въ тѣхъ е по-силенъ сръбския елементъ. Отъ всичко това се вижда, че тия диалекти прѣдставятъ смѣсенъ сръбско-български диалектиченъ типъ, въ който сръбскитѣ бѣлѣзи сѫ твърдѣ сѫществени". И тъй, по единъ-два фонетични бѣлѣга проф. А. Беличъ нарича реченото централно нарѣчие „сръбско-македонско". Но понеже въ това нарѣчие има и бѣлѣзи отъ друго естество, познати на всѣкиго, проф. А. Беличъ не може да ги отмине, за да не бѫде обвиненъ въ ненаучность. За тия чисто български бѣлѣзи, като изгубването на склонението, широка употрѣба на членъ, липса на квантитетъ, той говори смотолевено и дори ги изкарва като слѣдствие на чуждо влияние, гръцко, влашко и турско, само и само да се не помисли, че тѣ сѫ български. Явно е, че съ подобна едностранчивость може на всичко да се помогне, но не и на правдата и науката[1]). Да видимъ прочее, какво е сегашното състояние на езика у македонскитѣ славѣне и да посочимъ къмъ кой отъ съсѣднитѣ славѣнски езици той припада.

Езикътъ на македонцитѣ не е едноликъ, а прѣдставя различни говори и нарѣчия. Така, въ най-сѣверния край на Македония, по горня Пчиня, по Моравица, по склоноветѣ на Църногорията и Шаръ-планина, владѣе нарѣчието, което слиза отъ сѣверъ, отъ долината на Българска-Морава. Това нарѣчие държи тѣсенъ поясъ отъ западно Осогово та до Шаръ. Най-просторно е централното нарѣчие, което държи сърцето на Македония, въ Битолско, Прилѣпско, Кичевско, Велешко Щипско, гр. Скопье съ неговитѣ южни и източни покраини Каршияка, Блатийата и др. Южното нарѣчие обхваща южнитѣ области на Македония, заселени съ българе, Охридско, Костурско, Воденско, Кукушко, Солунско. На изтокъ отъ Струма слѣдватъ чисто източно-български говори.

Всички тия говори и нарѣчия притежаватъ най-сѫщественитѣ бѣлѣзи, които сѫ типични за новобългарския езикъ и го дѣлятъ отъ сръбския, или и отъ другитѣ славѣнски езици. Ето то тия отлики:

1. Българскиятъ единственъ измежду всички славѣнски езици употрѣбява членъ при сѫществителни, прилагателни,

---

[1]) Не напразно Беличовата книга бѣ наречена отъ рускитѣ учени „мнимонаучная брошюра, написанная съ цѣлью доказать права сербовъ на Македоніею" (Виз. Временникъ, XXI, вып. 3—4, библіографія, 57).

числителни, мѣстоимения и причастия. Този признакъ, дори и единственъ да бѫде, доста е, за да дѣли българския езикъ отъ сръбския, или, както бѣ казалъ единъ хърватинъ — „да су границе бугарскога језика тамо гдје се шири тај члан“. А въ всички македонски говори се употрѣбява членъ, както и въ източнобългарскитѣ.[1])

2. Българскиятъ езикъ единственъ измежду другитѣ славѣнски езици е станалъ аналитиченъ; той нѣма изобщо склонение и падежи, а си служи само съ имениталенъ и звателенъ и твърдѣ рѣдко съ винителенъ. Сърбитѣ наопаки, държатъ пълно склонение съ по 7 падежа въ единств. и множ. число. У македонскитѣ говори е сѫщото, като въ българскитѣ.[2])

3. Българскиятъ езикъ единственъ измежду другитѣ славѣнски езици образува сравнителна и прѣвъзходна степенъ при прилагателни, и нѣкои сѫществителни и глаголи съ частицитѣ по + думата, и най + думата. Така е въ всички македонски говори. Сръбски езикъ не знае тая употрѣба.

4. Българскиятъ езикъ единственъ измежду другитѣ славѣнски езици и македонскитѣ всички говори си служатъ съ употрѣбата на така нареченото двойно лично мѣстоимение. Сръбскиятъ езикъ не познава това.

5. Българскиятъ езикъ единственъ измежду славѣнскитѣ езици и всички македонски говори нѣматъ неопрѣдѣлено наклонение. Сръбскиятъ езикъ редовно го употрѣбява.

Туй сѫ главнитѣ формени отлики между българския езикъ и македонскитѣ говори отъ една страна и сръбския отъ друга. Има и други отлики отъ областьта на звуковетѣ, отъ областьта на фонетиката. Ето най-типичнитѣ отъ тѣхъ:

---

[1]) Централнитѣ и южнитѣ македонски нарѣчия употрѣбяватъ изобилно членувани форми. Тукъ трѣбва да забѣлѣжимъ, че и най-северното македонско нарѣчие, което е съсѣдно съ сръбския езикъ и въ което се отразило сръбско влияние, и то има членъ. Това личи отъ обнародванитѣ материали отъ Църногорията въ етнографското списание на Сръбската академия „Насеља српских земаља,“ III; тамъ на стр. 497 дори изрично се твърди за употрѣбата на членъ въ тоя говоръ. За други материали отъ Църногорията гл. списанието „Минало“ I, 67 сл.

За утрѣбата на члена въ Тетовско срв. А. Селищевъ Отчетъ о занятіяхъ за границею въ лѣтнее вакаціонное время 1914 года. Казань 1915, стр. 18 и сл.

За членувани форми въ Кумановско и Кратовско срв. сп. Минало, I, 75—78.

[2]) За загубата на падежитѣ въ сѣверното нарѣчие срв. материалитѣ, посочени въ по-горнята бѣлѣжка.

6. Българскиятъ езикъ и всички македонски говори нѣматъ квантитетъ, а си служатъ съ натъртено ударение на гласнитѣ. Сръбскиятъ езикъ има тънко развитъ квантитетъ, дължина и краткость на гласнитѣ, и то четири вида.

7. Източнобългарското нарѣчие и повечето отъ македонскитѣ говори, дѣ по-вече, дѣ по-малко, знаятъ редукция на гласнитѣ. Това явление е непознато у сръбскитѣ говори. Въ Македония редуцирани вокали се употрѣбяватъ въ Солунско, Дебърско, Тетовско и др.

8. Старобългарскитѣ звукове ъ и ь (извънъ купчинитѣ съ ρ, λ) въ сръбски езикъ звучатъ и двата само *а*. Българскитѣ и македонски говори иматъ съотвѣтни замѣни на ъ съ ъ, *о*, на ь съ ъ, *е*; по-рѣдко и непослѣдовтелно съ *а*.

9. Старобългарскиятъ звукъ ы, който въ сръбски звучи *и*, въ нѣкои отъ българскитѣ и македонски говори запазва старински изговоръ ы или ъ, именно въ Родопитѣ и Солунско.

10. Носовската ѫ въ сръбски езикъ вредома е замѣнена съ *у*. Въ българскитѣ и македонски говори замѣнятъ носовката съ: ъ, *а*, *ън*. Само въ моравскитѣ говори ѫ=*у* въ срѣдисловието, а въ суфикситѣ и краесловието, обиковено = *а*.

11. Старинскитѣ шт, жд въ сръбски езикъ винаги даватъ ћ, ђ. Македонскитѣ говори иматъ: *щ*, *жд*, или *шч*, *жджс*, или *ќ*, *ѓ*, а българскитѣ: *щ*, *жд* и рѣдко *ќ*. Замѣнитѣ *ќ ѓ* се срѣщатъ като сръбско влияние въ моравското нарѣчие и отчасти въ централнитѣ македонски говори, дѣто се кръстосватъ съ *щ*, *жд*, *шч*, *жджс*.

12. Старинското ѕ (дз), което не е развито у сърбитѣ, се употрѣбява много въ българскитѣ и македонскитѣ говори, въ Скопско, Тетовско, Охридско, Воденско, Солунско и др. Освѣнъ на етимологичното си мѣсто, тоя звукъ се явява и въ много други случаи въ българскитѣ и македонски говори.[1])

13. Лабиалното *л*, което е тъй характерно и редовно прокарано въ сръбски езикъ, въ българскитѣ и македонски говори липсва или е рѣдкость, въ единични думи.

Не сѫ правени специални успоредни изучвания на сръбския и български синтаксисъ, но изобщо се знае, че особена

[1]) Любопитно е съобщението на проф. Селищевъ, който по диалектични изучвания споходи Скопье и Тетово миналата 1914 г. Като запиталъ въ Скопье за думата ѕвон и звон, отговорили му: „Звона викаат сърби; у нас дзвона“. Отчетъ и пр., стр. 13.

голѣма разлика по между имъ нѣма. Току-речи сѫщото е и съ словарния материалъ. При все това, благодарение на по-голѣмото единство между българетѣ въ Мизия и Тракия отъ една страна и тия въ Македония отъ друга, още при пръвъ случай се забѣлѣзва това единство въ най-употрѣбителнитѣ думи. Затова можемъ каза, че

14. Македонскитѣ говори и българскитѣ иматъ по-голѣмо словарно единство, отколкото македонскитѣ и сръбскиятъ езикъ. Това единство личи и въ най-обикновенъ и кѫсъ разговоръ. Българе и македонци употрѣбяватъ изключително или прѣдимно едни думи, които сѫ или съвсѣмъ непознати у сърбитѣ или сѫ твърдѣ рѣдко употрѣбими. Така, типични сѫ за българе и македонци: хубость, хубавъ, хубавиня или убáиня и др. (сръбски: леп, лепост и др.), голѣмъ (ср. велик), работа (ср. посао), желѣзо (ср. гвожђе),[1] гърбъ (ср. леђа), опашъ или опашка (ср. реп, курјук), град (ср. варош),[2] гора (ср. шума),[3] планина (ср. брдо), лозйе (ср. виноград), зелка (ср. купус), куче (ср. пас), лъжица (ср. кашика), лошъ (ср. неваљао, рђав), брашно (ср. мука), мост (ср. ћуприја) и мн. др. Ругатнитѣ думи и псувни, които тъй много се употрѣбяватъ у балканскитѣ народи, сѫщо тъй сѫ типични едни у българе и македонци, други у сърбитѣ. Докато напр. първитѣ прѣдимно псуватъ на майка, вторитѣ — на баща (отац) и светецъ.

Отъ току-що изложеното се вижда, че сѣверомакедонскитѣ и часть отъ централнитѣ говори отразяватъ нѣкои сръбски езиковни особености. Това обаче никакъ не ще каже, че тѣ сѫ сръбски говори, защото иначе тѣ споделятъ всички току-речи сѫществени и типични бѣлѣзи на българския езикъ изобщо и се отлѫчватъ отъ сръбския. Дълговрѣменното съсѣдство между българе и сърби е довело до кръстосване на двѣтѣ племена и до взаимно езиковно влияние. Българскиятъ езикъ отъ една страна е повлиялъ върху сръбскитѣ съсѣдни говори съ своя аналитиченъ строй, съ члена, съ загубата на

---

[1]) Караджичъ, като говори въ своя рѣчникъ за с. Желѣзникъ до Бѣлградъ, добавя: „Туда сад слабо ко зна што је жељезо, него сви говоре гвожђе". Той знае да се употрѣбява думата желѣзо само около Тимокъ, слѣдвателно въ български край. За тоя край Караджичъ бѣлѣжи: „Бугари сви око Тимока славе Никољ дан".

[2]) У сърбитѣ град значи обикновено крѣпость, укрѣпление.

[3]) Сръбското гора значи обикнововено планина.

падежитѣ и квантитета, а сръбскиятъ, наопаки, е прѣдалъ свои звукови главно черти на български говори, като *у* вм. *ж*, *ќ ѓ* вм. щ, жд и др. Говоритѣ, които съдържатъ само нѣкои чужди бѣлѣзи, и тѣ прокарани не строго послѣдователно, тѣ, естествено, по общитѣ си типични бѣлѣзи, припадатъ къмъ българската или къмъ сръбската езиковна область; тѣхъ ще ги назовемъ повлияни говори. Ония пъкъ говори, които на равно сж кръстосали своитѣ и чужди бѣлѣзи и е трудно да се отдѣлятъ къмъ единия или другия езикъ, ще наречемъ прѣходни говори. Така, говорътъ въ Призрѣнско, по срѣдня и долня Българска-Морава сж сръбски говори, повлияни отъ български езиковни особности; говоритѣ въ Църногорията, по Моравица, по горня Пчиная и Крива, по Тимокъ и Нишава сж български, съ сръбско влияние. Прѣходенъ е напр. свърлишкиятъ говоръ въ Сърбия.

Българскиятъ езикъ на македонското население е живѣлъ и живѣе не само въ живата народна рѣчь. Той се е проявилъ още въ книжовни трудове и въ простонародната словесность пакъ като „български“. Най-сетнѣ на него езикъ сж дадени хилѣдницитѣ имена на градове, села, планини, рѣки, мѣстности въ Македения. Съ други думи топонимията въ Македония е главно българска и отразява български езикъ съ неговитѣ звукови и формени особености, жд, шт, ъ = ѻ, ь = ѣ и др., както и множеството имена на -ѣще, - ище и пр. Срв. примѣри на стр. XXVI—XXIX.

Стремежъ за българска свобода и държава. Откато прѣзъ врѣме на първото българско царство македонското население прѣживѣ въ политическо, религиозно и литературно единство съ своитѣ съплеменници въ Мизия и Тракия и закрѣпна въ национално „българско“ съзнание, прѣзъ слѣдващитѣ вѣкове то оставаше се́ съ една надежда за подъ една управа и държава съ своитѣ сѣверо-източни събратя. Това си дълбоко желание македонцитѣ изразиха въ редъ постжпки и значителни исторически събития отъ всебългарски характеръ. Ето нѣкои отъ тѣхъ:

1. Когато прѣзъ втората половина на X в., подъ ударитѣ наруситѣ и на Византия, се рушеше българската държава, и въ 971 г. Цимисхи включи българската столица Прѣславъ въ своитѣ владѣния и развѣнча Бориса II въ Цариградъ, ма-

кедонскитѣ българе и велможи не се подчиниха на Византия и основаха нова своя държава, която пакъ нарекоха „българско" царство, въ науката познато съ името „западно българско царство". Юначниятъ царь Самуилъ брани мжжествено своята българска държава, властвува надъ нея отъ столнитѣ градове София, Мъгленъ, Воденъ, Прѣспа, Охридъ и когато, слѣдъ дълги и кръвопролитни войни при наслѣдницитѣ на Самуила падна Македония подъ Византия въ 1018 г., византийскиятъ императоръ, по народностьта на покореното македонско население, се нарече „Българоубиецъ" (Βουλγαροκτόνος), а не напр. „Сърбоубиецъ".

2. Успоредно съ унищожението на българското царство въ Прѣславъ прѣзъ 971 г., бѣ унищожена отъ гърцитѣ и Прѣславската българска патриаршия. Македонскитѣ българе и тукъ проявиха своето духовно единение съ България: тѣ продължиха Прѣславската патриаршия въ Македония съ прозвище „българска". И когато императоръ Васили Българоубиецъ завладѣ западно българското царство, той даде правдини на тая патриаршия, обърната въ архиепископия, съ сѣдалище въ Охридъ, и ѝ остави името „българска" (Ἀρχιεπισκοπή Βουλγαρίας).

3. Едвамъ що били минали двадесетина години отъ падането на западното българско царство, въ 1040 г. пламна грамадно българско възстание въ Македония и западна България. Огнищата на възстаницитѣ беха Нишъ и Скопье, който се смѣталъ тогава главенъ градъ на България (διά τε Ναϊσσοῦ και τῶν Σκουπίων, τῆς μητροπόλεως Βουλγαρίας). Срв. за възстанието документитѣ, № 10, 11.

4. Прѣзъ 1067 г. се дигна друго възстание на западнитѣ българе, тия които живѣеха въ Тесалия. Войвода имъ станалъ Николица. Срв. за възстанието документитѣ, № 12.

5. Прѣзъ 1073 г. стана третьото голѣмо възстание на македонскитѣ българе. Възстанието бѣ замислено отъ българскитѣ велможи въ Скопье, на чело на Георгия Войтѣхъ (οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες... οἱ ἐν τοῖς Σκοπίοις προέχοντες, οἷς ἔξαρχος ἦν Γεώργιος ὁ Βοϊτάχος). Възстанието бѣше повдигнато въ Призрѣнъ, който тогава бѣ населенъ съ българе. За възстанието и за дѣйствията въ Нишъ, Охридъ, Дѣволъ, Костуръ срв. документитѣ, № 14.

6. Въ края на XII в. българското възстание въ Мизия сполучи. Основа се второто българско царство. Щомъ се

закрѣпи царството при Асѣня I, първитѣ стремежи на неговия наслѣдникъ Калояна бѣха да се разшири държавата, и това разширение бѣ насочено най-много къмъ Македония, която въ своитѣ възстания не сполучи да възстанови българската свобода. Благодарение на българското население, цѣла Македония, безъ Солунъ и Халкидика, бидоха включени въ България отъ Калояна (1197—1207 г.). На Асѣня II остана да заеме цѣла Албания, Тесалия (1218—1241 г.).

7. Къмъ срѣдата на XIII в. Македония била пакъ завладѣна отъ Византия. Прѣзъ 1255 г. българскиятъ царь Михаилъ Асѣнъ ударилъ на гърцитѣ, за да си възвърне Тракия и Македония. Като прѣвзелъ Тракия, гърцитѣ много се изплашили, защото знаели, че и западнитѣ, македонски области, ще паднатъ подъ българетѣ, тъй като тѣ били населени съ българе (Βουλγάροις οἰκοῦνται), а тѣхнитѣ стремежи били да се съединятъ съ своитѣ събратя. Срв. за това документитѣ, № 26.

8. Къмъ края на дългото турско робство, прѣзъ 1876 г., когато българетѣ въ Балкана дигнаха своето Априлско възстание противъ турцитѣ, едновръменно почти съ тѣхъ и македонскитѣ българе дигнаха замисленото въ Солунъ и изпълнено въ Малешевско българо-македонско възстание. Срв. за него документитѣ, № 191а.

9. Българскитѣ възстания и турскитѣ жестокости накараха европейскитѣ сили да помислятъ за облегчение участьта на християнското и особено на българското население въ Турско. За тая цѣль се събра Цариградската конференция, която заседава въ края на 1876 и началото на 1877 г. Стремежитѣ на македонскитѣ българе къмъ свобода и единение съ мизийскитѣ имъ и тракийски еднoплеменници щѣха да бѫдатъ осѫществени, по рѣшение на конференцията, въ проектираното автономно българско княжество, въ което влизаха, между други, Скопье, Битоля и Костуръ. Срв. документитѣ, № 191б заедно съ съотвѣтната карта на конференцията.

10. На 19 февруари 1878 г. се сключи Санстефанския миръ. И тамъ, подобно на Цариградската конференция, руското правителство призна вѣковнитѣ права и желания на българското население въ Македония — да заживѣе въ единение съ мизийскитѣ и тракийски свои събратия, въ една обща държава. Срв. документитѣ, № 192 и съотвѣтната карта отъ

договора, дѣто сж включени като български градоветѣ Скопье, Дебъръ, Охридъ, Корча, Костуръ, Сѣръ, Кавала и др. Македонското население, чрѣзъ свои прѣдставители и бѣжанци наявило своята дълбока благодарность на царя освободитель Александра II чрѣзъ единъ грамаденъ адресъ, на който били сложени подписитѣ на 230,000 души българе. Срв. документитѣ, № 194.

11. За българския духъ на македонцитѣ говорятъ и извѣстнитѣ на всички политически и четнишки движения въ Македония прѣзъ послѣднитѣ десетилѣтия. Отъ тѣхъ ще припомнимъ само за голѣмото Илинденско възстание въ Битолско прѣзъ 1903 г. и за македонското 20,000-но опълчение прѣзъ 1912—1913 г., което взе участие въ войнитѣ заедно съ българетѣ и за защита на общебългарскитѣ интереси противъ турци, противъ сърби и гърци.

Името „българинъ“. По-горѣ видѣхме какъ се е образувала българската народность и какъвъ просторъ е заемалъ българскиятъ народъ нѣкога и заема сега. Единъ отъ външнитѣ бѣлѣзи на народностьта е и наименуванието ѝ; а това наименувание за македонскитѣ, мизийскитѣ и тракийски славѣне е било ето вече десеть столѣтия сé едно — **българе**. Десеть столѣтия наредъ македонскитѣ славѣне сж познати съ това име отъ своитѣ съсѣди гърци, сърби, турци; така ги именуватъ всички по-далечни народи; така ги знаятъ и всички чужди пжтешественици, както се вижда отъ множеството документи, изредени по-долу. Най-сетнѣ и день днешенъ македонското население зове себе си българско, българе. Отъ гръцка страна обаче, по политически причини, обичатъ да притжпятъ бодливостьта на тая неприятна истина, та за македонскитѣ българе употрѣбятъ терминътъ „елини, които говорятъ български“, „българогласни елини“ (βουλγαρόφωνοι Ἕλληνες). По-смѣшно е гледището по тоя въпросъ на нѣкои сръбски учени, напр. на академика проф. Цвиича. Проф. Цвиичъ, като признава, че „македонскитѣ славѣне обикновено се наричатъ българе“[1]), бърза да поясни, че името „българинъ“ въ случая

[1]) Срв. J. Цвиjић, Проматрања о етнографиjи македонских словена. 2 изд. Београд 1906, стр. 9, 24, 25, 27 и др. Подобно признание срѣщаме и въ изданията на Сръбската академия, напр. за най-сѣвернитѣ македонски крайща, за скопската Църногория: „Црногорско становништво . . . . они сами себе у понеким селима називаjу Бугарима“. Насеља српских земаља III, 507.

се разбирало като „простъ човѣкъ“ и не означавало нѣкоя народность . . . Сръбската наука си е казала думата, и ето сръбски публицисти и министри бързатъ да разтръбятъ откритието, като го разукрасятъ. Сръбскиятъ министъръ К. Стояновичъ пише въ италиянското списание Nuova Antologia и въ сръбското Дело[1]) така: „Но съ това име (българинъ) не се е означавала българската народность, а само простота, защото това название иде отъ латинската дума vulgaris, простъ човѣкъ, селякъ, земледѣлецъ, докато пъкъ за национално опрѣдѣляне се употрѣбява монголската дума „болгаринъ“, която не е позната въ Македония“ . . .

Що се отнася до формата на името „българинъ“, ще кажемъ, че и тя се е видоизмѣнявала прѣзъ течение врѣмето, съобразно звуковитѣ промѣни, настанали при историческото развитие на българския езикъ въ различнитѣ му говори. Старинската форма блъгаринъ се е държала прѣзъ старобългарската и срѣднебългарска епохи. По традиция тя се е употрѣбявала въ писанитѣ паметници и по-късно, прѣзъ епохата на турското робство. Но прѣзъ тая епоха особеноститѣ на отдѣлнитѣ български говори се укрѣпяватъ, и докато едни отъ източнитѣ говори усвоили формата българинъ, други, напр. въ Тетевенско, въ Копривщица запазили старото — блъгаринъ, блгаринъ. Въ трети говори (tlъt, tolt, tъt, tot, tut) се явили формитѣ бъгаринъ, болгаринъ, богаринъ, бугаринъ. Така, въ единъ сборникъ, писанъ въ Македония прѣзъ XVIII в. на мѣстенъ простонароденъ езикъ, послѣдниятъ е нареченъ: преведено ѿ езика грьческаго на богарски.[2]) Въ другъ ръкописъ четецъ македонецъ прѣзъ 1780 г. се издава съ бѣлѣжка, дѣто говори за началото на българската книга въ 850 г.: зри кога се пїса + кнїга Болъгарска + во лѣто а҃ѱп҃ (1780): ц҃л (930) года како се пӥсала кнїгата болгарска.[3]) Прѣзъ 1792 г. другъ македонецъ Марко Теодоровичъ се издава за бѹлгара родомъ ӥзъ Разлога.[4]) Македонскитѣ писатели отъ началото на XIX в. наричатъ въ своитѣ книги македонския свой езикъ: ѧзыкъ болга́рскїй долнїѧ Мѵссїй Ѻко́пскїй ӥ Те́товскїй или

[1]) Nuova antologia, № за юли 1915 г., Дело отъ 15 августъ 1915, стр. 201.

[2]) Срв. документитѣ, № 85.

[3]) Б. Цоневъ, Описъ на ръкописитѣ на Народната библиотека въ София, стр. 201.

[4]) Документи, № 79.

простѣйшій ıазыкъ волгарскій.[1]) Въ Трескавския ржкописъ отъ 1833 г. е употрѣбена форма съ македонския суфиксъ-цки: волгарцки монастиръ Трескавецъ (до Прилѣпъ).[2]) За евангелието на южномакедонски говоръ отъ 1852 г. се казва, че е прѣведено на вогарско йезикъ.[3]) Прѣзъ 1867 г. отъ костурското с. Бобишча селянинъ говори за своитѣ сънародници богари..., за „нашата чиста богарска Костурска околія".[4]) Въ костурскитѣ подговори сж въ употрѣба формитѣ болга́рцки въ покраината Корешча и Нестрамъ-колъ, а въ Пополе-колъ — бога́рцки. Така се говори и въ южно Леринско, Албанцитѣ въ Билища знаятъ формата бълга́рче, напр. въ фразата: зди бълга́рче т. е. не зная български. Въ Костурско се намира и погърченото сега село Богацко, познато у по-старитѣ като Богарцко. Въ Корчанско има село Булгарецъ. Въ Ахж-челебийско е добрѣ позната формата булгарцку, въ Корчанско болга́ринъ, въ Якоруда бъгаринъ, въ Рѣсенско богаринъ; въ солунското с. Зарово чухъ формитѣ булга́ринъ, булга́рцъiу аске́р и др. Отъ тия диалектични македонобългарски форми най-широко е застжпена обаче въ сѣвернитѣ и срѣдни говори формата бу́гаринъ или буга́ринъ, която се смѣта за сръбско влияние. А фактътъ, че тя се употрѣбява и въ говори, дѣто обикновената замѣна на tlъt e tolt, tъlt или tъt, явно сочи, че тая форма е внесена отвънъ и не е домашна македонска.[5]) Нейното разпространение въ Македония се дължи отъ една страна на сръбското владичество въ края на срѣднитѣ вѣкове и отъ друга на сръбската църковна власть, която държа сѣверна Македония до 1776 г.[6]) А това още веднажъ доказва, че сърбитѣ нѣкога сами сж смѣтали македонското население за българско и сж го зовѣли бугари.

---

[1]) Срв. документитѣ, № 92, 93. Тия форми може да идатъ и по книжовно влияние отъ рускославѣнскитѣ книги.

[2]) Документи, № 104.

[3]) Документи, № 135.

[4]) Документи, № 167.

[5]) Срв. Ив. Д. Шишмановъ, Критиченъ прѣгледъ на въпроса за произхода на прабългаритѣ. Мсб. XVI—XVII, 728. В. Ђерић, О српском имену у Старој Србији и у Маћедонији. Београд 1904, стр. 45.

[6]) За закрѣпването на формата бугари съ у звукъ ще да е спомагалъ и езика на гърци и турци (вулгарос, булгар и бугар), чието влияние въ Македония е било по-силно и въ други насоки.

Охридската българска архиепископия. Прѣди да бѣше издигната Охридската патриаршия при царь Самуила, Охридъ и неговитѣ близки области още въ края на IX и началото на X в. бѣха станали първостепенно българско срѣдище. И сега още въ южнитѣ прѣдѣли на Охридското езеро, въ прѣданията на българе и албанци се разказва за българския князь Михаила (Борисъ) и за дъщеря му, която посѣщавала св. Наума въ неговия монастирь. Климентъ, Наумъ, ученикътъ имъ епископъ Марко Дѣволски и др., подпомагани отъ Бориса, а сетнѣ още повече отъ сина му Симеона, закрѣпиха християнството въ прѣдѣлитѣ на западна Македония и Албания, прѣнесоха тамъ традициитѣ на Кирила и Методия и, като работиха за българската просвѣта и българска книжнина, оставиха школа и послѣдователи. Запалениятъ отъ тѣхъ духовенъ огънь послужи за ръководна свѣтлина на тамошното население прѣзъ дълги вѣкове. Когато пъкъ въ края на X в. царь Самуилъ прѣмѣсти столицата си въ Охридъ и заедно съ това и патриаршескиятъ прѣстолъ на българската църква засия при останкитѣ на св. Климента, българското национално чувство въ ония отдалечени отъ свѣта планински крайща получи непоколебима сила и можа ето вече 1000 години да се крѣпи и да подържа българския родъ. Нѣкогашнитѣ монастири около Охридското езеро сѫ били смѣтани като света земя на българското отечество. И не случайно пѫтешественикътъ Йоанъ Фока (XII в.), като описва околноститѣ и монаститѣ на р. Йорданъ и Мрътвото езеро, уприличава ги на охридскитѣ.[1])

Охридската патриаршия не загина и слѣдъ падането на България подъ Византия. Императоръ Васили въ 1019 г., като промѣни само титула на патриаршията въ архиепископия, потвърди нейната независимость и правдини; той запази и наименованието ѝ — „българска“ (Ἀρχιεπισκοπὴ Βουλγαρίας), което се запази дори до закриването ѝ въ 1767 г. Просторътъ на Охридската архиепископия се е мѣнилъ. При царь Самуила въ нея се включвали епархиитѣ, що били въ българскитѣ държавни граници. При Василия Българоубиецъ (1019—1025 г.) тя била проширена и съ нѣкои епархии,

---

[1]) Joannis Phocæ Descriptio terrae sanctæ. Patr. gr. CXXXIII, col. 949–952.

що владѣла България при царь Петра; въ нея влизала по-голѣмата часть отъ полуострова, безъ Босна, Тракия и Гърция, и броила 31 епархии. Прѣзъ 1143 г. тя имала пакъ сѫщия просторъ, или, както казва Нилъ Доксопатъръ, „повече отъ 30 епископства“. Архиепископията намалѣла прѣзъ XIII—XIV в., когато часть отъ епархиитѣ ѝ били присъединени къмъ сръбската архиепископия. Тия епархии тя си възвърнала къмъ срѣдата на XV в., за да ги изгуби прѣзъ 1557—1767 г., когато ѝ били отнети всички сѣвeромакедонски крайща. Тогава тя се била ограничила съ албанскитѣ и слѣднитѣ македонобългарски крайща: Охридско, Прѣспанско, Костурско, Корчанско, Гребенско, Леринско, Битолско, Прилѣпско, Кичевско, Дебърско, Воденско, Мъгленско, Велешко и Струмишко. Първитѣ охридски архиепископи били българе, а отъ срѣдата на XI в. дошли гърци, нѣкои отъ тѣхъ видни писатели и канонисти, като Теофилактъ, Димитри Хоматианъ и др. Между тѣхъ имало и славѣне, както се мисли напр. за Прохора (+ 1550 г.); охридчанинъ българинъ е билъ послѣдниятъ патриархъ Арсени. Официаленъ езикъ въ архиепископията и епископиитѣ е билъ гръцки; на гръцки е ставало и богослужението, съ изключение на вѫтрѣшнитѣ монастири и църкви, които запазили славѣнска служба и традиция, толкова повече, че и нисшето духовенство е било българско и не всичкото е знаело гръцки.

Архиепископията, ако и формално погърчена, архиепископитѣ ѝ съ гордосъ носѣха своя титулъ „български“, па били тѣ българе по родъ или гърци. Титулътъ не бѣше само гола формалность и традиция; той означаваше сѫщеврѣменно и народностьта на по-голѣмата часть отъ населението, включено въ епархиитѣ подъ Охридъ. Това знаемъ много добрѣ покрай друго и отъ самитѣ архиепископи гърци, които именуватъ своето паство „българско“ и езика му „български“.[1]) Благодарение на българския титулъ на архиепископията, и самото население крѣпѣше институцията дори и тогава, когато нейнитѣ прѣдставители бѣха гърци. Пъкъ и обратно, гърцитѣ архиепископи, за да запазятъ придобититѣ съ царски грамоти права и да уздравятъ своитѣ приходи, прибѣгваха до българскитѣ традиции и щедростьта на българскитѣ си бого-

[1]) Документи, № 14—22, 55, 27, 29 и др.

молци. Тая сдушеность отиде още по-далечъ, особено прѣзъ турското робство. Тогава политико-националната вражда между българе и гърци бѣше затихнала, та, при натиска на общата турска опасность и подъ закрилата на общата майка църква, почнаха да се култивиратъ задружни стремежи. Тогава въ Македония се засили почитьта къмъ светитѣ солунски братя Кирила и Методия, къмъ св. Иванъ Рилски, св. Петка Търновска и др. Подбудители за това станаха самитѣ гърци архипастире. А понеже на гръцки езикъ нѣмаше достатъчно извори за живота и дѣйностьта на поменатитѣ светци, гръцкитѣ охридски писатели прибѣгваха до български книжовни творения. Захвана се една книжовна обмѣна, дѣто гърцитѣ заемаха отъ българската литература. Така бѣ възникнало още по-рано пространното и кратко житие на Климента, така прѣзъ XVII, XVIII в. бѣха съчинени нови служби и жития на българскитѣ светци, които се славѣха като „свѣтилници на България", „стълбове на България", чрѣзъ които се просвѣщава българския родъ (γένος Βουλγάρων); седмочисленицитѣ се чествуваха като просвѣтители и прѣводители на божественото писание „на български езикъ" (εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Βουλγάρων) и градъ Солунъ се ублажаваше, дѣто е родилъ такива равноапостоли проповѣдници на българското племе, Кирила и Методия и др.[1]) Всичко това е дѣйствувало ободрително надъ книжовнитѣ българе въ Македония и е крѣпило националното имъ съзнание.

Тая българска тенденция не е изхождала само отъ Охридъ; тя еднакво се е култивирала и въ другитѣ духовни центрове на Македония. Митрополититѣ, за да държатъ българетѣ, гжделичкали сж националната имъ струна и сж се надпрѣваряли кой по-добрѣ да се изтъкне като архипастирь на българското население. Така, битолскиятъ митрополитъ се титулувалъ като екзархъ на цѣла българска Македония (ἔξαρχος πάσης Βουλγαρικῆς Μακεδονίας) или на цѣла горня България (ἄνω Βουλγαρίας); костурскиятъ митрополитъ — екзархъ на всичка стара България (πάσης παλαιᾶς Βουλγαρίας) или първопрѣстоленъ на всичка България (πρωτόθρονος πάσης Βουλγαρίας); струмишкиятъ се титулувалъ като екзархъ на българска Македония (ἔξαρχος Βουλγαρικῆς Μακεδονίας) и т. н.[2]) И дори

[1]) Срв. повече Йор. Ивановъ, Гръцко-български отношения прѣди църковната борба, въ Сборникъ въ честь на проф. Л. Милетичъ. София 1912, стр. 170 сл. — Документи, № 2 (стр. 7—8).

[2]) Документи, № 76, 139.

тогава, когато Охридската архиепископия била унищожена въ 1767 г., охридскиятъ и прѣспански митрополитъ продължавалъ да се подписва и като екзархъ на цѣла България (... Ἀχριδῶν καὶ Πρεσπῶν ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Βουλγαρίας).[1])

Споменитѣ за българската патриаршия въ Охридъ сж помагали не малко и за самото възраждане на българщината въ западна Македония. Извѣстни сж гръко-българскитѣ духовни борби въ Охридско отъ шестдесеттѣхъ години на XIX в. и насетнѣ, погубването на братя Миладиновци, бунтоветѣ срѣщу Мелетия, извѣстенъ е екътъ на пѣсеньта на Пърличева, що се носѣше изъ всички гърла въ Македония:

До кога братя мили българи,
До кога гърцитѣ ще ни тъпчатъ...

Най-сетнѣ, когато охридчане рекоха да се отдѣлятъ отъ гръцката патриаршия, тѣ пакъ се опрѣха на своитѣ потъпкани права и поискаха отъ турската власть прѣзъ 1861 г. да възстанови „автокефалната архиепископия на Първа Юстинияна и цѣла България."[2]) За станалото по-сетнѣ и за добиване на български владика въ Охридъ нѣма да говоримъ.[3])

Първитѣ новобългарски писатели сж отъ Македония. Установено е, че българското възраждане захванало изпърво въ западнобългарскитѣ прѣдѣли и главно въ Македония. За това сж спомогнали политикообщественитѣ движения въ западна Европа прѣзъ XVIII в., войнитѣ на Австрия съ Турция, освобождението на Сърбия и Гърция и българомакедонскитѣ търговци въ Бѣлградъ, Земунъ, Нови-садъ, Буда-Пеща, Виена и Лайпцигъ. Търговията съ прочутия нѣкога сѣрски памукъ, съ вълна, кожи, тютюнъ и аби, изнасяни въ Австрия и Германия, постави македонскитѣ българе въ общение съ сърбитѣ въ Буда и Срѣмъ, който бѣ сталалъ срѣдище за духовната и национална обнова на сърбството прѣзъ XVIII в. Българскитѣ търговци въ Австрия взеха да пращатъ сръбско-славѣнски печатни книги за своитѣ родни крайща, а по-късно захванаха и да печататъ тамъ книги на български списатели.

---

[1]) Документи, № 139 (стр. 146).
[2]) Документи, № 202.
[3]) Срв. Е. Спространовъ, По възраждането на градъ Охридъ. Мсб. XVII—XVIII.

Въ Австрия, покрай търговцитѣ, бродѣха и ученолюбиви бѣдни македонци, които дирѣха възможность да помогнатъ съ книга на своето отечество. Такъвъ бѣ дойранчанинътъ Христофоръ Жефаровичъ, който като „ревнитель на своето българско отечество“ издаваше въ Виена прѣзъ 1741 г. гербоветѣ на южнитѣ славѣне и образитѣ на тѣхнитѣ светци, посѣщаваше Срѣмъ, Бѣлградъ, Солунъ и като скиталецъ се помина въ Москва, 1753 г.[1]) Виенскиятъ български търговецъ Марко Теодоровичъ (бѫлгара родомъ изъ Разлога) дава прѣзъ 1792 г. срѣдства за напечатване на славѣнски букварь за употрѣба у сърбитѣ и българетѣ;[2]) Нешо Марковичъ отъ Кратово, който търгувалъ въ Австрия, помага въ началото на XIX в. да се печататъ въ Буда-Пеща български книги на македонскитѣ писатели.[3]) Нѣкои отъ българскитѣ търговци изъ Македония останали окончателно въ Австрия и тамъ, между сръбската срѣда, се посърбили. Такъвъ е билъ напр. Димитъръ Атанасиевичъ († 1790), главниятъ основатель на първата сръбска гимназия въ Карловци. Тия търговци сѫщо така не сѫ забравяли своята родина и сѫ били добри меценати на българскитѣ монаси и учители, които спохождали австрийскитѣ земи.

Слѣдъ Жефаровича, въ австрийска Сърбия виждаме да отива бащата на българската история Паиси, който билъ родомъ отъ рилскитѣ прѣдѣли. Прѣзъ 1761 г. той работилъ въ сръбската патриаршеска библиотека въ Карловци, упѫтванъ отъ сръбския историографъ, посърбения българинъ, Йованъ Раичъ,[4]) и на слѣдната 1762 г. написалъ своята прочута Исторія славѣноболгарская.

Македонецъ е билъ и Хаджи Якимъ Кърчовски,[5]) първиятъ български писатель, който е захваналъ да печата отъ 1814 г. книги на новобългарско нарѣчие. Той учителствувалъ въ дебърския монастирь Св. Иванъ Бигоръ, сетнѣ въ Кратово, а синоветѣ му продължили неговата дѣйность въ Крива-паланка и други сѣверомакедонски градове. Неговитѣ книги сѫ писани на простѣйшїй ꙗзыкъ болгарскїй, а му

[1]) Документи, № 69.
[2]) Първиятъ екземпляръ отъ тоя букварь, употрѣбяванъ въ наши училища, се намѣри въ Самоковско.
[3]) Документи, № 92, 94.
[4]) Документи, № 81, бѣлѣжка.
[5]) Отъ с. Осломеви (Кичевско или Кърчовско). Мсб. III, 61.

помагатъ търговци и спомощници християне Штипскихъ и прочихъ градωвъ Болгарскихъ, които се изреждатъ въ края на книгитѣ му.[1])

Отъ сѣверна Македония, отъ Тетовско, е билъ и другъ неговъ по-младъ съврѣменникъ, Кирилъ Пейчиновичъ, който е продължилъ дѣлото на Хаджи Якима относно въвеждането на простонародния македонски езикъ въ книжнината. Едни отъ книгитѣ си той печаталъ въ Буда-Пеща, а други въ новоотворената българска печатница въ Солунъ. Парично му подпомагалъ попъ Коста Стошичъ отъ Призрѣнъ. Той е дѣйствувалъ въ родния си край, въ Тетовско и Скопско. Той пише на не книжнымъ ıазыкωмъ болгарскимъ, какъвто се говорилъ въ околноститѣ на Скопье и Тетово: на прости ѧзыкъ болгарскїй ... Скопскїй и Тетовскїй.[2])

Къмъ първитѣ македонобългарски радѣтели и писатели е припадналъ и архимандритъ Теодоси Синаитски отъ Дойранъ († 1843 г.). Той е билъ учитель на българчетата въ Солунъ въ началото на 30-тѣхъ години, писатель и печатарь. Той пише книгитѣ си на славѧно болгарскїй или само на простый ѧзыкъ болгарскїй [3])

Отъ Македония е и първиятъ български педагогъ и филологъ, Неофитъ Рилски отъ с. Банско (Разлогъ). Той се училъ при гърци въ Мелникъ и отъ своето македонско отечество отишълъ въ сѣверна и тракийска България, да отваря първитѣ уредени български училища. Неофитъ написалъ първата българска граматика (1835 г.), таблици за учение на начинаещитѣ, учебници и рѣчници за по-възраснитѣ, за болгарското просвѣщеніе, защото, казва той, стига ... ѐ спавала нашата Болгаріа.[4]) Повечето отъ книгитѣ си той е печаталъ въ Крагуевацъ и Бѣлградъ, съ съдѣйствието на сръбското правителство.

Първиятъ голѣмъ интересъ за проучване на българската народна поезия и битъ се прояви най-силно у синоветѣ на Македония, братя Димитъръ и Константинъ Миладиновци отъ Струга († 1861 г.). Тѣ издадоха най-значителния на врѣмето си и познатъ и въ чуждия ученъ свѣтъ сборникъ: Бѫлгарски народни пѣсни. Загребъ 1861 г.[5])

[1]) Документи, № 92.
[2]) Документи, № 93.
[3]) Документи, № 105 (стр. 102), № 110.
[4]) Документи, № 107.
[5]) Документи, № 150.

Първа българска печатница се отваря въ Македония. Печатането на български книги въ Буда-Пеща, Бѣлградъ, Крагуевацъ, Римникъ и др. бѣ съпроводено съ голѣми трудности и разходи. Много ржкописни български трудове отъ началото на XIX в. били приготвени за печатъ, но, поради тия трудности, тѣ не видѣли свѣтъ, и сега се пазятъ въ ржкописнитѣ сбирки само като свидѣтели на една засилена книжовна дѣйность. За да се отстранятъ реченитѣ несгоди, българетѣ замислили и за българска печатница. Както тая щастлива замисъль, така и нейното изпълнение се явяватъ пакъ въ западнитѣ български крайща, въ Македония. Книгата на дойранчанина Жефаровича, дѣто сж изписани българскитѣ светци и гербове, както и тия на другитѣ южни славѣне, ще да е дала поводъ и на другъ урожденецъ на Дойранъ да заработи за домашна българска печатница. Архимандритъ Теодоси, заедно съ своето ранно учителство въ Солунъ, нагласилъ и първата българска печатница. Тя изпърво работѣла полутайно въ с. Ватоша (Тиквешко), при даскалъ Камче, дѣто се печатали щампи на светци и църковни книжлета. Отъ 1838 г. тя се прѣнела въ Солунъ и, подъ директорството на папа Теодосия, почнала явно да изважда български книги и работила до смъртьта на послѣдния, 1843 г. Самъ Теодоси пишелъ, прѣвеждалъ и давалъ за печатъ свои трудове, пъкъ печаталъ и чужди работи, които самъ оправялъ или имъ правилъ прѣдговори. Между църковно-поучителнитѣ книги, Теодоси издалъ и разговорникъ за изучване на тритѣ езика: български, грьцки и турски. Езика на своитѣ книги Теодоси нарича **ѧзы́къ болга́рскїй къ разꙋмѣнїю про́стомꙋ наро́дꙋ.** За солунската печатница срв. документитѣ, № 110.[1])

Едноврѣменно съ солунската печатница, изпърво скришомъ, а сетнѣ явно е почнала да работи и друга българска печатница въ прѣдѣлитѣ между Македония и България, въ Самоковъ. Неинъ уредитель и стопанинъ билъ учительтъ и книгопродавецъ Николай Карастояновъ (1778—1874 г.). Тамъ сж били печатани щампи и книги. Карастояновъ печаталъ книги тайно още прѣзъ 30-тѣхъ години на XIX в., но едва прѣзъ 1847 г. получилъ официално дозволение отъ са-

---

[1]) Повече за нея и началото ѝ въ Ватоша гл. А. Шоповъ, Изъ живота и положението на българитѣ въ вилаетитѣ, стр. 375 сл. Сжщи, въ Мсб. III, 48 сл. Сжщи, Изъ новата история на българитѣ въ Турция, стр. 5 сл.

моковския митрополитъ Матея. Езика на своитѣ новобългарски книги, понеже е печаталъ и църковнославѣнски, той нарича славеноболгарскїй, а самитѣ книги прѣдназначава за болгарските деца.[1])

Спрѣлата слѣдъ смъртьта на Теодосия българска печатница въ Солунъ намислилъ да поднови другъ южномакедонски българинъ, Кирякъ Държиловичъ, отъ Воденско. Гръцката духовна власть му прѣчила, при все че най-сетнѣ му било позволено да печата български книги, но съ гръцки букви. Прѣзъ 1852 год. излѣзло въ тая печатница (— Щампа Кирякова Държиленъ въ Солунъ) евангелието въ новобългарски прѣводъ на воденско нарѣчие. За езика на евангелието се казва: „сига ново типосано на богарско йезикъ".[2]) Какво друго е печатала тая печатница и кога се е закрила, нѣмаме данни. Знае се само, че по-късно Държиловци сѫ имали книжарница въ Солунъ, а въ 1865 г. дъщеря на Константинъ Държиловичъ Славка е основала въ Солунъ първото българско дѣвическо училище.[3])

Македония първа почва борбитѣ съ гърцитѣ за български църковни правдини. Поробениятъ подъ гръцкото духовенство български народъ се бори 40 г., докато да извоюва правото да се моли Богу на свой матеренъ езикъ и да има архипастире отъ свой български родъ. Тая борба, която закрѣпи българската национална свѣсть и даде единство на българската мисъль, която роди Българската екзархия, се захвана пакъ въ Македония. За това помогнаха не малко и македонскитѣ учители и писатели, като Хаджи Якимъ Кърчовски и неговитѣ синове, Кирилъ Пейчиновичъ, Теодоси Синаитски и др. Тѣхнитѣ книги, написани на домашенъ, новобългарски езикъ, закрѣпиха у македонското население вѣрата въ българщината, вдъхнаха му бодрость, да се не срамува прѣдъ гърцитѣ и да знае, че и неговиятъ родъ е ималъ книжнина и може да има и сега. Пръвъ примѣръ за негодувание срѣщу инороднитѣ владици въ българската земя даде областьта, дѣто проповѣдваха Кирилъ Пейчиновичъ и Хаджи Якимъ, пръвъ

---

[1]) За дѣйностьта на Карастоянова срв. В. Н. Златарски, Даскалъ Николай Карастояновичъ и неговата печатница. Псп. LXVI.

[2]) Документи, № 135.

[3]) Документи, № 170. За Държиловци срв. А. Шоповъ, Народностьта и езика на македонцитѣ, стр. 86 сл.

гласъ срѣщу тѣхъ се подигна въ Скопье. Това е било около 1830 г. Отъ 1828 до 1833 г., ще рече въ шесть години, тамъ били промѣнени четирима гръцки владици, но въ Скопїи скопїански блъгаре се́ роптаели и искали владика родна блъгарина, докато борбата се засилила и подела и отъ други съсѣдни крайща, напр. въ Самоковъ.[1]) Българскитѣ искания намѣриха подкрѣпа въ хати-шерифа отъ 1839 г. и по-сетнѣ въ хати-хумаюна отъ 1856 г. Разпаленъ агитаторъ на българщината станалъ Неофитъ Бозвели, духоветѣ се въспламенили въ цѣло Българско, борбата се прѣнела въ Цариградъ, прѣдъ прѣстола на гръцкия патриархъ, и най-сетнѣ, въ 1870 год. българскиятъ народъ сполучи да се отдѣли подъ самостойна църква, съ родно духовенство и на свой езикъ.

Прѣзъ дългогодишнитѣ спорове и люти борби за българска народна църква се отличиха много македонски дѣйци, нѣкои отъ които заплатиха съ живота си. Натанаилъ-Богданъ Стояновичъ, родомъ отъ Скопско, като писатель и владика работи половина вѣкъ за българскитѣ права прѣдъ гръцкото духовенство.[2]) — Павелъ х. Василковъ (Партени Зографски) отъ Галичникъ (1820—1875 г.) особно се издава още прѣзъ 50-тѣхъ години като горещъ проповѣдникъ на българщината и като книжовникъ, който се старае да даде на македонското нарѣчие по-голѣмъ достѫпъ въ общебългарския литературенъ езикъ.[3]) — Най-разпаленъ бранитель на българщината противъ гръцкитѣ посегателства е билъ македонскиятъ учитель Йорданъ х. Константиновъ Джинотъ, отъ Велесъ (1818—1882 г.), който е пълнилъ цариградскитѣ вѣстници съ своитѣ описания на българска Македония, а съ своята жива проповѣдь остро е бичувалъ гръцкото духовенство, чиито интриги го бѣха завели най-сетнѣ на заточение въ Мала-Азия, „за името, както казва той, на превозлюбленаго ми рода болгарскаго“.[4]) — На гръцката злоба станаха жертва великитѣ българе отъ Струга (на Охридското езеро) братята Димитъръ и Константинъ Миладиновци († 1861 г.). Тѣ, отъ полупогърчени проповѣдници на елинизма, като съзнаха своя родъ, станаха възродители на българщината въ много македонски градове, оставиха много ревностни уче-

---

[1]) Документи, № 103.
[2]) Документи, № 103.
[3]) Документи, № 146.
[4]) Документи, № 131, 132, 133, 134, 140, 153.

ници, дариха на науката своя прочутъ фолклоренъ сборникъ, а на поколѣнието дадоха примѣръ за борба срѣщу гърцитѣ.[1]) — Райко Жинзифовъ отъ Велесъ (1839—1877 г.), като учитель, като ораторъ и поетъ, е билъ обзетъ отъ единственото желание да се отърве прѣди всичко неговата родина отъ гръцкия гнетъ. Изпълненъ отъ това родолюбиво чувство, той горко оплаква Струга и Охридъ за загинването на братя Миладиновци; сетнѣ обнадежденъ, той се провиква:

Македонія, чудна страна,
Нема да быдитъ гърчка она!
. . . .
Българе живѣятъ въ таѫ странѫ![2])

Григоръ Пърличевъ отъ Охридъ (1830—1892 г.) и той, почти погърченъ българинъ, който въ Атина бѣ вѣнчанъ за своята поема Ἀρματωλός, застана въ редоветѣ на първитѣ борци въ западна Македония противъ гърцизма. Неговитѣ огнени проповѣди улесниха рушението на чуждата напасть. Самъ той разказва, какъ е подѣйствувала напр. извѣстната му пѣсень за затварянето на Охридската патриаршия отъ гърцитѣ, когато за първи пѫть я изпѣлъ: „Сълзы потекоха изъ очитѣ на гоститѣ, не толко отъ стойностьтѫ на стиховетѣ, колкото отъ страстьтѫ, съ коѭто се испѣяхѫ“.[3])

До колко македонското население държало въ тая църковна разпря за своята българска народность и езикъ, личи отъ факта, дѣто жителитѣ на Кукушъ, Енидже-Вардаръ и Битоля, прѣди още униятското движение да се захване въ мизийска и тракийска България, рѣшили да станатъ унияти, само и само да запазятъ матерния си езикъ. Това движение въ южномакедонскитѣ градове започна прѣзъ 1859 г. и дори сполучи да отцѣпи нѣколко десетки хилѣди българе.[4])

Борбата противъ гръцкото духовенство до толкова се бѣ изострила въ Македония прѣзъ 60-тѣхъ години, че гръцкитѣ владици бѣха останали уединени срѣдъ пѣколцина приближени храненици: мнозинството отъ населението de facto се бѣше отцѣпило отъ гърцитѣ, въ църквитѣ се четѣше славѣнски, българскитѣ общини си отваряха училище слѣдъ училище, тъй

[1]) Документи, № 136, 144, 150.
[2]) Документи № 151.
[3]) Мсб. XI, 399; Мсб. XIII, 648 сл.
[4]) Документи, № 149, 198.

че когато въ 1870 год., официално се рѣши българскиятъ въпросъ, когато се създаде Българската екзархия, гърцизмътъ бѣше вече сѣнка въ Македония. Съ други думи, не е Българската екзархия отъ 1870 г., която била създала „българе“ въ Македония, както обикновено се тржби въ заинтересования печатъ, а българетѣ въ Македония, заедно съ своитѣ сѣверни събратя, създадоха това учрѣждение за своитѣ нужди.

Училища и църкви на българетѣ въ Македония. Прѣзъ петвѣковното турско робство славѣнскитѣ и български училища не били съвсѣмъ и навсѣкждѣ унищожени. Въ сѣверна и западна Македония, дѣто монастиритѣ извършвали богослужението на славѣнски, славѣнската книга се учила въ монастирскитѣ келии, отдѣто излизали и свещеници. Епархиитѣ, които били подъ вѣдомството на сръбската Печска патриаршия, подържали славѣнската книга, именно въ Скопско, Тетовско, Кумановско, Паланешко, Щипско и др. По-голѣмо обаче било значението на така нареченитѣ метоси на голѣмитѣ монастири Хилендаръ, Зографъ, Ив. Рилски. Метоси на тия монастири имало въ всички по-голѣми македонски центрове съ българско население. Въ нѣкои градове, като напр. въ Велесъ е имало метоси и отъ тритѣ тия български монастиря. Прѣдставителитѣ на тия монастири, наричани духовници, таксидиоти, заедно съ проповѣдитѣ що държали въ църква, въ метоситѣ си подържали обикновено келийни училища, чрѣзъ които крѣпѣли да се не изгуби славѣнската книга и сжщеврѣменно подържали духа на християнството и българщината. Въ тия келии и монастири се завъдили и първитѣ македонобългарски учители и писатели, които при сравнително по-благоприятнитѣ условия на XIX в., можаха да пръснатъ просвѣтата по-широко и подълбоко. Така, Хилендаръ и Зографъ дадоха родоначалника на българското възраждане Паисия; Хаджи Якимъ Кърчовски учителствувалъ въ Дебърския монастирь; тамъ при него се училъ Кирилъ Пейчиновичъ; архимандритъ Теодоси Дойрански учителствувалъ въ синайския метохъ въ Солунъ на синоветѣ на българскитѣ еснафлии; Неофитъ Рилски се училъ найнапрѣдъ въ Рилския монастирь; Натанаилъ-Богданъ Стояновичъ се училъ малъкъ въ Кучевищкия монастирь при Скопье; Учительтъ на първото българско училище въ Скопье, подържано отъ църковната община (1836 г.), дошълъ отъ Дебър-

ския монастирь и др. Прѣзъ първата половина на XIX в. имало вече не само келийни, но и по-общи, църковни, махленски и общенародни български училища въ Македония, като напр. въ Скопье, Велесъ, Кратово, Крива-паланка, Щипъ, Кюстендилъ, Дупница, Башино-село до Велесъ, с. Ватоша, Банско, Гостиваръ и др. Прѣзъ втората половина на вѣка училища се отворили и въ всички др. градове и въ повечето отъ селата: Прилѣпъ, Битоля, Крушево, Охридъ, Струга, Кукушъ, Неврокопъ, Солунъ, село Висока (Лжгадинско), Струмица, Радовишъ и др. А въ началото на XX в. броятъ на българскитѣ училища въ Македония надминаваше хилѣдо.

Тия училища възниквали бавно и живѣели при тежки условия, защото гръцкото духовенство прѣчило постоянно; гръцкитѣ владици опрѣдѣляли отъ църковнитѣ приходи помощи само за гръцкитѣ училища. Тогава нѣмало българско княжество, нѣмало екзархия; поробенитѣ българе въ Македония, подъ турска политическа и гръцка духовна власть, и това, което направили за своето учебно дѣло прѣди 1870 г., е достатъчно за удивление, особено пъкъ като се иматъ прѣдъ очи постояннитѣ прѣчки отъ страна на гръцката патриаршия. Гръцката пропаганда най-сетнѣ е имала и другъ мощенъ помощникъ — гръцкото кралство.

Едва когато прѣзъ 1870 г. и на българетѣ се даде свободна национална църква и когато въ 1878 г. се основа българското княжество, едва тогава гърци и българе е приравниха въ борбитѣ си, въ Македония: едни и други имаха задъ гърба си подкрѣпата на една държавица и на една духовна институция. При тия условия елинизмътъ почна да се дига като мъгла и българското население се видѣ озарено отъ зрацитѣ на родно духовенство, родна книга и училища. Тукъ трѣбва да забѣлѣжимъ, че турското правителство, и слѣдъ основанието на Българската екзархия и слѣдъ назначението на български владици въ нѣкои македонски епархии, продължаваше да държи и гръцкитѣ владици въ сжщитѣ мѣста. Около тия гръцки владици, останали безъ паство, взеха да се прибиратъ стари тѣхни храненици, цинцарскитѣ сѣмейства и ония българе, които се подържаха отъ помощитѣ на сръбската пропаганда. А откато българското население въ Македония замисли и политически да се освободи отъ Турция и се захванаха четнишкитѣ движения и възстания, на българското кул-

турно-просвѣтително напрѣдване се изпрѣчи самата турска власть, която почна да облагодѣтелствува гръцкия елементъ и да спомага на сръбската пропаганда да шири своитѣ привърженци. Тогава настѫпиха тежки дни за българетѣ: тѣ биваха прѣслѣдвани, учителитѣ постоянно обискирани, сѫдени, затваряни, други заточавани въ Мала-Азия и Африка; затворитѣ въ Скопье, Битоля, Солунъ и др. се бѣха прѣизпълнили съ българско население, по бѣсилкитѣ висѣха български трупове. Въ добавъкъ на това, турското правителство даваше подкрѣпа на гръцки и сръбски чети, които улесняваха задачитѣ на турскитѣ потери. Турцитѣ дори бѣха намислили да обезбългарятъ Македония; състави се планъ за заселване на мохамедане между българетѣ, и отъ Босна се извикаха хилѣдници прѣселенци за тая цѣль; бошняцитѣ вършеха това, което нѣкога черкезитѣ. Но удряше часътъ на държавата, която се крѣпѣше съ такива срѣдства. Балканската война прѣзъ 1912 г. отне Македония отъ рѫцѣтѣ на турцитѣ. . .

При всички поменати несгоди, къмъ навечерието на Балканската война българското робско население въ Македония бѣ достигнало въ просвѣтително отношение не само по-високо отъ владѣтелското турско племе, но надминаваше процентно дори свободнитѣ народи въ Гърция и Сърбия. Български училища имаше само за екзархийскитѣ и униятски българе по всички градове и въ по-голѣмитѣ български села, а патриаршиститѣ българе пращаха дѣцата си въ училищата на гръцката и сръбска пропаганда. Прѣзъ 1910/11—1911/12 уч. г. броятъ на българскитѣ учища, учители и ученици въ Македония бѣ слѣдниятъ [1]):

Училища	1,081
Учители	1,763
Ученици	56,440

Балканската война завари македонскитѣ българе напрѣднали и въ църковно отношение. По свѣдѣния отъ 1910 г. въ Македония българетѣ имаха 1139 църкви, 155 параклиси, 62 монастиря; църквитѣ и екзархийското българско паство се управяваха отъ 1132 свещеника, отъ 7 архиереи и отъ други 7 управляещи епархиитѣ, които нѣмаха свои титуларе.

[1]) По точнитѣ свѣдѣния на Българската екзархия. Даннитѣ отъ 1910/11 г. сѫ за класнитѣ и срѣдни училища, а отъ 1911/12 г. за основнитѣ училища.

IV.

Погледъ върху свидѣтелствата за българщината въ Македония.

Свидѣтелствата, които говорятъ за нардноститѣ на Македония въ миналото, сѫ доста много на брой и отъ различно естество, но затова и отъ нееднаква достовѣрность. За да се използуватъ за исторически цѣли, тѣ трѣбва да се подлагатъ на оцѣнка, като се обърне внимание на тѣхното потекло по врѣме и мѣсто и на авторството имъ. Отъ друга страна и самиятъ изслѣдвачъ трѣбва да ги разглежда обективно, защото много отъ свидѣтелствата, ако се използуватъ недобросъвѣстно, биха послужили само за лоша кауза. Отъ такъво естество сѫ повечето отъ свидѣтелствата на чужденци, които сѫ писали за балканскитѣ народи не по лично познанство, а по други, чужди съчинения. И въ свидѣтелства на чужденци, които сѫ посѣщавали полуострова, се срѣщатъ термини и мѣстни названия, които идатъ отъ древностьта и традицията и които нѣматъ нищо общо съ съврѣменностьта. Отъ тая маниерность не сѫ били освободени и писателитѣ у самитѣ балкански народи. У тѣхъ турцитѣ се именуватъ сарацини, българетѣ сѫ мизийци, скити, сърбитѣ — трибали; у тѣхъ терминътъ „епироти" не посочва националность; „франкитѣ", „норманетѣ" и др. сѫ често схващани като събирателни въ етнично отношение и пр. Кръстоносцитѣ зоватъ албанскитѣ области, които влизали по-рано въ българската държава, България; чужденцитѣ наричатъ често южната половина на полуострова — Гърция и др. Пѫтешественикътъ Де ла Брокиеръ прѣзъ 1432 г. още говори за особенъ народъ „македонци", покрай българе и сърби. Арнолдъ Харфъ, въ края на сѫщия вѣкъ, поставя Кюстендилъ и Прищина въ провинцията Горня България, а въ Долня България подрежда Митровица и Вълчи-трънъ. А поради това, че македонскитѣ земи прѣди турското дохождане бѣха подъ сръбската държава, други писатели наричатъ Македония „сръбска земя" или „Сърбия." Така, маджарскиятъ историкъ Бонфини отъ XV в., казва, че въ негово врѣме Македония се зове Сърбия. Прѣзъ XVII в. срѣщаме изрази, като „Михаилъ митрополитъ отъ сръбската земя, отъ градъ Кратово", а въ началото на слѣдния вѣкъ единъ кратовецъ Велко Поповичь казва, че неговото родно мѣсто Кратово било въ „българската

земя“. Въ една хилендарска история за Скендербея отъ XVIII в., срѣщаме: „Епиръ, който е часть отъ Македония, въ прѣдѣлитѣ на сръбската земя“. Сѫщата бъркотия виждаме и на географскитѣ карти отъ врѣме на турското владичество: една и сѫща область въ Македония е поставена ту като Гърция, ту като България, ту като Сърбия, а въ сѫщность тя е била Турция!

Ето защо не сѫ винаги вѣрни изводитѣ, правени по такива само документи за народноститѣ, що населяватъ извѣстна область. Повече трѣбва да се облѣгаме на свидѣтелства, които говорятъ изрично за народностьта и особено за езика на извѣстно население, и то такива свидѣтелства, за чието потекло, врѣме и съчинителство имаме що-годѣ свѣдѣния. При това добрѣ е да се знае, че въ повечето отъ турскитѣ и гръцки свидѣтелства се смѣсватъ гърци и българе, еднитѣ и другитѣ бидейки православни, подъ духовната управа на гръцкия патриархъ. Така и сръбската духовна власть наричаше обикновено сърби подвѣдомственитѣ славѣне (сърби и българе) на Печската патриаршия. Прѣзъ XV в. въ Кратово се издава единъ прѣписвачъ Димитъръ за сърбинъ и прѣзъ XVI в. попъ Йоанъ. Туй ще да сѫ били членове на сръбската колонийка въ тоя градецъ, що се навъртала около сръбския епископъ, защото иначе се знае отъ множество документи, че кратовци и тѣхнитѣ съсѣди сѫ се наричали българе.[1])

Като имахме всичко това прѣдъ видъ, отъ многото свидѣтелства, които говорятъ за българщината на македонскитѣ славѣне, въ втората часть на свои трудъ поставихме прѣдимно ония, въ които е изразена истината съ по-голѣма достовѣрность, каквито сѫ напр. документитѣ, дѣто изрично се говори за езика или народностьта на населението. Особено цѣнни сѫ документитѣ отъ писатели гърци, сърби, турци и българе, които сѫ познавали лично положението на балканскитѣ народности. Споредъ това можемъ подѣли и свидѣтелствата на двѣ голѣми групи: чужди и домашни, а домашнитѣ на гръцки, сръбски, турски и български.

По-надежни отъ чуждитѣ писатели, които лично сѫ посѣщавали Македония и изрично говорятъ за езика и народностьта на тамошното население, главно българско, можемъ

---

[1]) Документи, № 55, 57, 59, 60, 61, 70 и др.

помена отъ по-старитѣ: Вилхелмъ Тирски, Пйеръ Белонъ, Лоренцо Бернардо, рускиятъ плѣнникъ отъ XVII в., релациитѣ на католишката пропаганда и др. Между надежнитѣ пжтешественици отъ края на XVIII и отъ XIX в. заслужаватъ внимание френцитѣ: Божуръ, Пуквиль, Кузинери, Буе, Викнель, Лежанъ; нѣмцитѣ: Гризебахъ, Ханъ, Бартъ; англичанкитѣ: Мекензи и Ерби и англичанинътъ Тозъръ;руситѣ: Григоровичъ, Гилфердингъ.

Гръцкитѣ свидѣтелства сж особено цѣнни, и никой не може да ги обвини въ пристрастие къмъ българетѣ. Извѣстни сж вѣковнитѣ борби между гърци и българе и старата ненависть между двѣтѣ племена. Гръцкитѣ посочвания за славѣнскитѣ поселения въ Македония, Тесалия, Пелопонесъ и за по-късния български характеръ на Македония сж много и разнообразни. Нѣма да изреждаме дългата редица на византийскитѣ хронисти, които говорятъ за това; ще поменемъ само нѣколко имена и документи, като Чудесата на св. Димитрия Солунски, Иоанъ Камениатъ, Константинъ Багрѣнородни, Скилица, Георги Акрополитъ, Григора, Кантакузинъ, императорскитѣ грамоти на Романа Старши, на Василия Българоубиецъ, на Андроника Палеологъ, на Андроника Младши, писмата на Теофилакта Охридски и др. по-нови писатели, отъ които по-долу сж направени доста извадки.

Не по-малко важни за нашия въпросъ сж признанията на сръбскитѣ свидѣтелства за българщината на македонскитѣ славѣне. Едни отъ тия свидѣтелства се заключаватъ въ признания отъ официаленъ характеръ, въ грамоти и титули на сръбскитѣ крале и патриарси; други идатъ отъ сръбски стари и нови писатели и хроники, като Михаилъ отъ Островица, Владиславъ Граматикъ, Печската лѣтопись, Йеротей Рачанинъ, Вас. Бъркичъ, Йованъ Раичъ, Д. Давидовичъ, В. Караджичъ, Ст. Верковичъ и др. Тукъ спадатъ и всичкитѣ свидѣтелства за Македония въ дубровнишката архива и пжтописитѣ на дубровнишкитѣ пратеничества въ Цариградъ.

Турцитѣ, които покориха балканскитѣ народи, знаятъ най-добрѣ какви народи сж заварили въ Македония. Множинството на македонското население у тѣхъ е посочвано винаги за българско. Бѣлѣжити сж въ случая султанскитѣ фер-

мани, географията на Хаджи Калфа, историята на Сеадедина, историята на Рамазанъ-заде, пжтописитѣ на Евлия Челеби и др. по-нови документи.

Ще се отнася до български свидѣтелства, тѣ сж на лице; тѣ сж живитѣ свидѣтелства, които живѣятъ въ Македония, наричатъ се българе и езика си зоватъ български. Множество сж и тѣхнитѣ нѣми свидѣтелства: цѣлата история на македонското славѣнско население, неговиятъ езикъ въ миналото и сега, неговото национално съзнание, неговитѣ училища и цързви, неговитѣ политически борби и възстания, неговитѣ духовни борби, неговитѣ стари и нови книжовници и дѣлата имъ, градското население и селачеството — всичко това говори за българщината на македонското мнозинство. Всички тия свидѣтелства, много отъ които сж изложени по-долу, доказватъ, че както прѣзъ врѣме на първото българско царство Македония е станала първостепенъ духовнолитературенъ центъръ, така и прѣди сто години тя първа отъ българскитѣ области запали свѣтилника на българското възраждане, което заздрави сегашния български народъ въ Мизия, Тракия и Македония. Бащата на българската история Паиси, първиятъ югославѣнски стематографъ Жефаровичъ, първитѣ писатели на новобългарски народенъ езикъ Хаджи Якимъ и Кирилъ Пейчиновичъ, първиятъ български печатарь Теодоси, първиятъ български граматикъ и педагогъ Неофитъ Рилски, първитѣ български фолклористи Братя Миладиновци, първиятъ български поетъ, който възпѣ тжгитѣ и радоститѣ на македонската земя Жинзифовъ, първото движение противъ гръцкото чуждо духовенство — всичко това Македония е дала на всебългарското отечество прѣзъ неговата възродителна епоха.

V.

Статистика и етнографска карта на Македония.

Прѣзъ врѣме на Балканската война 1912—13 г. станаха голѣми промѣни въ етнографското разпрѣдѣление на македонскитѣ народности. Много села и градове бидоха изгорени; много хора избити; цѣли турски села се изселиха въ Мала-Азия; българско население избѣга отъ сѣвернитѣ и отъ юж-

нитѣ области на Македония и се засели въ сѣверо-източнитѣ; малоазийски и тракийски гърци бидоха настанени въ южна Македония. Нѣкои градове заприличаха на сѫщински села. Така, Кратово, което прѣди войната броеше около 5,500 жители, къмъ края на войната, споредъ сръбската официална статистика[1]), е броилъ едва 2,770 души, а сега е намалѣлъ още повече. Пехчево отъ 5,680 души останалъ съ 694 души само, Крива-паланка отъ 4,580 жители останалъ съ 1,893 души, Щипъ отъ 20,000 души още първата година бѣ изгубилъ 5,000 души, а сега е намалѣлъ на половина и др. Тия промѣни продължаватъ постепенно и сега и се отразяватъ силно върху броя на населението и върху неговия етнографски съставъ. Едва когато се избистри положението на Балканитѣ и се поставятъ по-трайни държавни граници, едва тогава ще може да се узнае какво, дѣ и какъ се е промѣнило. А сега ние ще дадемъ броя на македонското население тъй, както го завари войната въ 1912 г.

Македония, като географски терминъ, прѣзъ разни вѣкове е мѣнила своитѣ граници. Страбонъ, отъ врѣмето на Христа, въ фрагментъ X на своята география, опрѣдѣля Македония въ слѣднитѣ граници: на сѣверъ черногорскитѣ планини (Berticus), Шаръ-планина (Scadrus), Осогово (Orbelus) Родопитѣ и Стара-планина; на западъ Адриятическо море; на изтокъ устието на р. Марица; на югъ морето и Гърция. Прѣзъ срѣднитѣ вѣкове Македония въ нѣкои паметници е държала още по́ на сѣверъ. Прѣзъ новитѣ вѣкове сѣверомакедонскитѣ крайща сѫ бивали посочвани, по историческа традиция, като „Гърция“, „България“ или „Сърбия“. Гръцкиятъ географъ Мелети, отъ края на XVII в., поставя въ Македония градоветѣ Солунъ, Битоля, Скопье, Кюстендилъ, Сѣръ.[2]) Добритѣ познавачи на Македония отъ края на XVIII в. и отъ първата половина на XIX в. за сѣверна граница на Македония поставятъ Шаръ-планина и Рила. Феликсъ Божуръ около 1800 г. смѣта, че Скопско е въ Македония и че Скопье е ключъ на тая областъ (la principale clef de la Macédoine[3]). Пуквиль, около 1801 г., намира, че Шаръ-планина е не само

[1]) Речник места у ослобоћеној области Старе Србије по службеним подацима израдио Мил. Ант. Вујичић, начел. мин. ун. дела. Београд 1914.

[2]) Μελέτιος, Γεωγραφιά παλαία τε καὶ νέα. Ἐν Βενετίᾳ 1724, стр. 390—397.

[3]) Документи, № 86.

географски прѣдѣлъ, но и етнографска граница между България, Сърбия и Албания.[1]) Гризебахъ сжщо приема за сѣверомакедонски околиитѣ Тетовска, Скопска, Качаникска, Кумановска, Кюстендилска.[2]) Така приематъ и най-новитѣ познавачи на Балканитѣ, напр. проф. Иречекъ[3]) и др. Въ ново врѣме сърбитѣ обичатъ да изключватъ отъ Македония Скопския санджакъ и да го красятъ съ новия терминъ „Стара-Сърбия".[4]) Туй сж обаче политически граници. Речемъ ли да дадемъ по-правдиви, природни и постоянни граници на Македония, трѣбва да прибѣгнемъ до географскитѣ. А тѣ ограничаватъ Македония въ басейнитѣ на четири рѣки, които текатъ сѐ въ Бѣло-море (Бистрица, Вардаръ, Струма и Места), межу планинитѣ Шаръ и Рила на сѣверъ, Родопитѣ на истокъ, Бѣло-море на югъ, Шаръ, Грамосъ, Пиндъ на западъ. Въ тоя просторъ Македония прѣдставя една природна цѣлина, съ вѣнецъ планини отъ всички страни, съ изключение отъ югъ, къмъ която страна тя се навежда къмъ морето.[5]) Тая географска цѣлина и да нѣмаше име, трѣбваше да ѝ се намѣри.

Въ означения географски просторъ на Македония прѣзъ 1912 г. имаше 50 административни околии (кази) и една нахия (Билишката), която е часть отъ Корчанската каза. Тѣ бѣха групирани въ санджаци (окржзи), а послѣднитѣ въ вилаети (области). Еднитѣ и другитѣ обаче бѣха разпрѣдѣлени съ политическа омисъль, като се е гледало, щото немохамеданскитѣ етнични групи да нѣматъ по възможности силенъ прѣвѣсъ надъ мохамеданетѣ. Въ случая не се е обрѣщало внимание на съобщителни срѣдства, планини или рѣки.

Точна статистика на македонското население никога не е имало, защото Турция никога не е правила правилно прѣброяване на своитѣ жители. Въ Турция се водѣха нофузни тефтери за записване главно на мжжкото население, мохамеданското за

---

[1]) Документи, № 87.

[2]) Документи, № 111.

[3]) Geschichte der Serben, p. 6.

[4]) Документи, № 138.

[5]) При подробното разграничение може да стане споръ за нѣкои покрайнини — въ коя область да бждатъ причислени. Охридското езеро се излива чрѣзъ Дринъ въ Адриатическо море, та би трѣбвало да го смѣтаме къмъ Албания. Но отъ друга страна пъкъ Мокренскитѣ планини и Ябланица дѣлятъ много по-остро Охридско отъ Албания, отколкото отъ Македония. Въ случая прѣвѣсъ ще дадатъ културнитѣ и исторически връзки на Охридско съ Македония.

военна служба, а християнското за воененъ данъкъ[1]). Укриванията обаче правѣха тия списъци непълни. Отъ Хуриета (1908 г.) насамъ въ Турция се водѣха и избирателни списъци. Както въ еднитѣ обаче, така и въ другитѣ, освѣнъ че нѣмаше пълнота, но и самитѣ народности бѣха прѣдставени разбъркано, тъй като турцитѣ обръщаха внимание на вѣрата: като турци минаваха българетѣ и гърцитѣ мохамедане; като гърци (урумъ милети) се числѣха българетѣ и власитѣ подъ духовното вѣдомство на гръцката патриаршия и др. Възъ основа на нофузнитѣ тефтери, въ вилаетскитѣ официални календаре (Салнаме-та) се даваше статистика на населението въ Македония, съ всичкитѣ недостатъци на реченитѣ нофузни списъци.

Статистикитѣ на отдѣлни лица, на А. Шоповъ (Ethnographie de la Macédoine. Philippopoli, 1881), на крадената отъ сѫщия статистика у Сп. Гопчевичъ (Macedonien und Alt-Serbien 1889 г.), на Ст. Верковича (Топографическо-этнографическій очеркъ Македоніи. Спб. 1889 г.), на руския въ Битоля консулъ А. Ростковскій (въ Живая Старина за 1899 г. т. IX, кн. 1, т. X, кн. 3—4), иматъ много непълноти и недостатъци. Даннитѣ у Верковича сѫ много застарѣли и непълни; тѣ сѫ събирани прѣзъ 1860—1883 г. Много непълна е и статистиката на Шопова; врѣмето не е позволявало да се направи нѣщо по-добро. Много отъ недостатъцитѣ на турскитѣ нофузни списъци се повтарятъ въ статистиката на Ростковски, която черпи главно отъ тия турски извори. Съ голѣми достоинства е статистиката на отличния познавачъ на Македония В. Кѫнчовъ, въ книгата му — Македония, етнография и статистика, София 1900. Кѫнчовъ си е послужилъ съ данни, събирани чрѣзъ българскитѣ общини въ села и градове, съ турскитѣ салнамета и съ лични свѣдѣния. Отъ най-ново врѣме, 1913 г., е статистиката на Солунския и Битолския вилаети отъ Ат. Халкиопуло, секретарь на гръцкото консулство въ Скопье, помѣстена въ в. Ἀθῆναι, броеветѣ отъ 23 мартъ до 20 априлъ сѫщата година (Ἡ Μακεδονία, ἐθνολογικὴ στατιστικὴ τῶν βιλαετίων Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου). За точность въ тая статистика и дума не може да става. Авторътъ е озаглавилъ работата си „етнологическа статистика", пъкъ сетнѣ е смѣсилъ народность и вѣра, та

[1]) Слѣдъ Хуриета (1908 г.) турцитѣ почнаха да взематъ въ войската и християне.

между „елинитѣ“ освѣнъ гърцитѣ туря и всички ония християнски народности, които сж подвѣдомствени на гръцката Цариградска патриаршия, па били тѣ по езикъ славѣне, власи, албанци (ὀρθόδοξοι Ἕλληνες — ἑλληνόφωνοι, σλαβόφωνοι, ἑλληνόβλαχοι, ἀλβανόφωνοι). За да увеличи пъкъ още повече броя на гърцитѣ, авторътъ е приелъ въ лоното на елинството и циганетѣ, стига тѣ да признаватъ патриарха; такивато цигане той зове „елини отъ цигански произходъ“ (Ἕλληνες ἀθιγγανικῆς καταγωγῆς)! Това ориенталско схващане на понятието народность системно се култивира въ гръцкия печатъ и е общо у турци и гърци. Не е чудно слѣдвателно, дѣто въ гръцкия вѣстникъ Νέα ἡμέρα отъ 1 ноември 1914 г. се заявяваше, че въ Македония нѣма българска народность; ония, които говорятъ български, сж гърци, защото сж подъ властьта на патриаршията: „Нѣма по-чисти гърци отъ българогласнитѣ патриаршисти“ . . .[1])

Въ долуизложената статистика ние използувахме, като основа, необнародваната още подробна статистика, направена по искането на Българската екзархия прѣзъ началото на 1912 г. Свѣдѣнията въ нея сж събирани отъ епархиалнитѣ власти, съ помощьта на свещеници, учители, търговци. За гръцкитѣ общини въ екзархийската статистика сж използувани свѣдѣнията на гръцкото духовенство, за турскитѣ пъкъ сж помагали нофузнитѣ списъци. Изобщо пъкъ се е прибѣгвало до помощьта на махленскитѣ мухтаре и поляцитѣ, които знаятъ подробно състава на отдѣлнитѣ сѣмейства. Поради всичко това, статистиката на екзархията стои по-близо до истината, отколкото всички прѣдидещи статистики. Единствената цѣль на

---

[1]) За това типично гръцко схващане ще приведемъ извадки отъ една дописка на гръцки войникъ, попадналъ на служба въ българското с. Нестрамъ въ Костурско, дѣто има и гръцко училище. Дописката е помѣстена въ в. Ἑλλάς, брой 10 отъ 1913 г. „Но онова, което ми направи впечатление, казва дописникътъ гръкъ, бѣха училищата. Зарадвахъ се, като видѣхъ, че учителитѣ . . . сж съсрѣдоточили цѣлото си внимание не да учатъ дѣцата на граматически правила, а да имъ дадатъ национално образование. Учатъ ги хайдушки пѣсни и имъ сж забранили да говорятъ български, който е тѣхенъ майчинъ езикъ. По такъвъ начинъ се спаси елинизмътъ въ Македония. Въ Нестрамъ има и дѣвическо училище. Учителкитѣ му сж много хубави“ (Ἀλλὰ ἐκεῖνο τοῦ μοῦ ἔκαμε ἐντύποσι εἶνε τά σχολεῖα. Ἐχάρηκα ὅταν εἶδα ὅτι οἱ διδάσκαλοι... ἔχουν συγκεντρώσει ὅλη τὴν προσοχή τους στὴν ἐθνικὴ ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν καὶ ὄχι στοὺς κανόνες τῆς γραμματικῆς. Τὰ μαθαίνουν κλέφτικα τραγούδια καὶ τοὺς ἔχουν ἀπογορεύσει νὰ μιλοῦν βουλγάρικα, ποῦ εἶνε ἡ μητρική τους γλῶσσα. Μ'αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσώθη ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας. Στὸ Νιστράμι εἶνε καὶ τὸ παρθεναγωγεῖον. Τὴς δασκάλαις . . . πολὺ ὥμορφες).

екзархията е била, да узнае истината за македонското население; тя не е смѣтала дори да дава гласность на това прѣброяване. Ние използувахме даннитѣ на тая статистика, като допълнихме вѣститѣ за ония кази, за които не сѫ могли да постѫпятъ търсенитѣ свѣдѣния поради войната. Послужихме си и съ турскитѣ избирателни списъци и нофузни тефтери; освѣнъ това, прѣзъ 1912 и 1913 г. имахме сгода да направимъ много провѣрки на самото мѣсто, особено за мохамедански села. които до тогава бѣха мѫчно достѫпни за християнетѣ.

Въ нашата статистика македонското население е разпрѣдѣлено по околии (кази) и по народность (матеренъ езикъ). Споредъ това помацитѣ българе, гърци, власи, които говорятъ езика на своето племе, а изповѣдватъ мохамеданство, сѫ поставени не при турцитѣ, а при съотвѣтнитѣ тѣхни сънародници. Така сѫщо и албанцитѣ мохамедане и християне сѫ събрани на едно. Въ отдѣла „разни“ сме поставили евреитѣ, които живѣятъ въ градоветѣ, като въ Солунъ, Кавала, Сѣръ, Беръ, Битоля, Скопье и др. Въ сѫщия отдѣлъ „разни“ влизатъ и ония прѣселенци бошняци мохамедане, които турското правителство бѣ почнало да заселва въ Македония, съ цѣль да уголѣми мохамеданското население. Сѐ тамъ влизатъ и малцинството прѣселенци сърби въ нѣкои градове, арменцитѣ и др. Къмъ „разнитѣ“ поставихме и нѣколкото хиляди души гагаузи въ Зъхненско (Зеляховско), които говорятъ турски, а сѫ християне, останали още отъ прѣдтурското нашествие. Строго взето, тѣ би трѣбвало да минатъ въ групата турци.

Отъ тая статистика личи, че Македония прѣзъ 1912 г. е била населена отъ 2,300,000 души, отъ които, крѫгло казано, 1,100,000 българе,[1]) 540,000 турци, 253,000 гърци, 184,000 албанци, 77,000 власи и др. Изглежда, че българетѣ сѫ доста намалѣли наспроти по-старитѣ свѣдѣния за тѣхъ. Послѣднитѣ години, поради възстанията и несносния животъ, часть отъ българското население се изсели въ България, а друга часть пострада отъ затвори, убийства. Албанското население се явява съ значителенъ брой, 184,000 души.

---

[1]) Тукъ не сѫ смѣтани българетѣ въ южно Корчанско, торбешитѣ въ Гóра и др.

Статистична таблица

на македонското население по народности и кази:

№ по редъ	Каза (околия)	Българе	Турци	Гърци	Власи	Албанци	Цигане	Разни	Всичко
1	Солунска . . .	27,500	28,000	31,000	2,000	2,500	2,500	[1] 67,500	161,000
2	Лжгадинска . .	8,300	19,500	8,900	50	—	150	200	37,100
3	Ксандрийска . .	—	3,500	33,000	—	—	—	—	36,500
4	Светогорска . .	1,430	—	4,330	300	—	—	[2] 4,140	10,200
5	Кукушка . . .	17,300	18,000	—	60	—	500	—	35,860
6	Дойранска . . .	9,500	19,900	—	—	—	750	50	30,200
7	Гевгелийска . .	20,300	14,500	15	9,200	30	620	350	45,015
8	Ениджевардарска	19,950	12,500	12	1,000	80	1,500	—	35,042
9	Берска	7,250	6,280	15,000	8,500	500	1,900	[3] 850	40,280
10	Воденска . . .	15,200	7,200	—	1,350	20	800	—	24,570
11	Сжботска . . .	29,500	1,600	—	25	15	920	—	32,060
12	Тиквешка . . .	42,500	1,850	—	—	—	100	900	45,350
13	Струмишка . .	18,500	14,200	40	—	—	1,800	[4] 800	35,340
14	Петричка . . .	22,700	14,000	—	50	—	700	[5] 1,100	38,550
15	Мелнишка . . .	17,500	6,150	2,310	1,620	—	1,290	—	28,870
16	Сърска	28,250	26,600	28,410	2,480	10	5,960	[6] 2,240	93,950

1) Отъ тѣхъ 64,000 евреи.
2) Отъ тѣхъ 4,042 руси, 80 грузинци, 18 сърби.
3) Отъ тѣхъ 820 евреи.
4) Евреи.
5) Бошняци.
6) Евреи и черкези.

№ по редъ	Каза (околия)	Българе	Турци	Гърци	Власи	Албанци	Цигане	Разни	Всичко
17	Демирхисарска.	22,100	17,160	215	1,730	—	715	590	42,510
18	Зъхненска . . .	9,000	6,500	16,400	375	35	420	1) 3,360	36,090
19	Драмска. . . .	14,500	37,500	6,700	1,600	40	3,000	980	64,320
20	Кавалска . . .	3,750	13,450	14,600	1,235	—	2,300	2) 2,850	38,185
21	Правищка . . .	550	11,160	10,600	50	—	470	—	22,630
22	Саржшабанска.	115	12,740	135	—	—	270	—	13,260
23	Неврокопска. .	67,000	11,400	720	1,020	55	1,305	115	81,615
24	Горнеджумаиска	25,500	3,300	200	780	40	770	215	30,805
25	Разложка . . .	32,300	—	—	800	600	—	—	33,700
26	Скопска. . . .	49,600	20,765	220	356	13,240	2,800	3) 7,500	94,590
27	Прѣшовска . .	28,000	—	—	—	10,000	—	—	38,000
28	Кумановска . .	33,430	6,400	55	130	9,300	1,600	4) 1,055	51,970
29	Паланешка . .	24,250	2,700	—	—	—	380	—	27,330
30	Кратовска . . .	19,515	3,850	—	55	—	210	—	23,630
31	Кочанска . . .	18,700	14,620	90	1,160	30	860	150	35,610
32	Малешевска . .	22,350	4,700	—	—	—	450	850	28,350
33	Щипска. . . .	19,150	27,300	30	120	—	630	5) 1,950	49,180
34	Радовишка. . .	9,050	12,560	—	15	—	190	100	21,925
35	Велешка. . . .	30,300	10,160	—	300	5,100	500	520	46,880

1) Гагаузи.
2) Главно евреи.
3) Бошняци и евреи.
4) Бошняци.
5) Бошняци.

№ по редъ	Каза (околия)	Българе	Турци	Гърци	Власи	Албанци	Цигане	Разни	Всичко
36	Тетовска . . .	22,640	13,750	5	25	27,230	320	10	63,980
37	Гостиварска . .	10,300	7,135	—	35	16,000	400	—	33,870
38	Дебърска . . .	21,550	4,500	—	—	33,375	1,050	5	60,480
39	Рѣканска . . .	17,835	—	—	—	7,100	—	—	24,935
40	Кичевска . . .	32,100	45	—	110	7,840	565	15	40,675
41	Битолска . . .	70,550	13,250	170	19,500	14,400	860	1) 6,500	125,230
42	Прилѣпска. . .	50,100	7,950	55	115	8,400	1,120	5	67,745
43	Охридска . . .	40,400	5,000	—	1,750	8,000	570	—	55,720
44	Леринска . . .	36,320	13,150	30	3,860	5,155	725	190	59,430
45	Рѣсенска . . .	22,000	1,750	—	740	2,025	400	—	26,915
46	Костурска. . .	41,250	7,530	12,035	5,150	6,515	320	2) 1,270	74,070
47	Билишка нахия (Корчанска каза)	6,890	—	—	180	6,400	—	—	13,470
48	Анаселишка . .	1,100	—	31,000	500	—	—	—	32,600
49	Кайларска. . .	7,480	36,740	3,800	30	—	380	—	48,430
50	Кожанска . . .	—	20,270	15,490	—	—	—	—	35,760
51	Гребенска . . .	—	500	18,000	9,000	200	300	—	28,000
	Всичко . .	**1,095,855**	**541,615**	**253,867**	**77,865**	**184,835**	**48,870**	**3) 106,860**	**2,801,767**

1) Евреи главно.
2) „ „
3) „ „

За старитѣ етнографски карти на Македония ние говоримъ по-долу, при документитѣ, и даваме изводъ отъ тѣхъ. Тѣ сѫ: картата на Шафарика отъ 1842 г. (документъ № 100), на Буе отъ 1847 г. (док. № 109), на Давидовича отъ 1848 г. (док. № 96), на Дежардена отъ 1853 г. (док. № 138), на Лежана отъ 1861 г. (док. № 143), на Мекензи и Ерби отъ 1867 г. (док. № 157) и др. Всички тия карти сѫ отъ врѣмето прѣди да се създаде Българска екзархия и българско княжество, та не могатъ да се упрекнатъ съставителитѣ имъ, че сѫ били повлияни отъ българска срѣда. Напротивъ, двѣ отъ тия карти сѫ сръбски. Въ всичкитѣ карти множинството на македонското население е прѣдставено като българско, съ крайни области Скопско, Костурско, Солунско.

Отъ новитѣ етнографски карти ще поменемъ слѣднитѣ трудове на учени специалисти и познавачи на Македония. Южната половина на Македония е прѣдставена въ картата на проф. Вайганда, който познава балканскитѣ езици и е пѫтувалъ изъ Македония. Тая карта е приложена при съчинението на сѫщия G. Weigand, Die Aromunen. Leipzig 1895. Българщината тамъ държи на западъ Охридско, Костурско, на югъ държи часть отъ Кайларско, Островско, Воденско и при Солунъ допира до Бѣло-море. Въ картата на най-добрия познавачъ на Македония В. Кѫнчовъ, приложена при книгата му Македония, етнография и статистика, София 1900 г., е прѣдставена цѣла Македония съ означение на различнитѣ ѝ народности. За южна Македония тя се схожда горѣ-долу съ даннитѣ въ картата на Вайганда, а за сѣверна Македония българщината допира съ албанцитѣ въ западния Шаръ и въ скопската Църногория. Изъ вѫтрѣшностьта на страната сѫ прѣдадени вѣрно турскитѣ, влашки, албански селища, както и гръцкитѣ пояси на югъ. На третьо мѣсто ще посочимъ картата, издадена отъ руската Императорска академия на наукитѣ, въ труда на проф. Л. Нидерле, Обозрѣнiе современнаго славянства, Спб. 1909. Изцѣло взето, тя върви съгласно съ картитѣ на Вайганда и Кѫнчова; различава се само въ единъ малъкъ поясъ, въ Призрѣнско, Тетовско, сѣверно Скопско и сѣверно Кумановско, който е прѣдставенъ съ прѣходно сръбско-българско население. Проф. Т. Д. Флорински издаде прѣзъ 1911 г. въ Киевъ: Этнографическая карта Западнаго Славянства и Западной Руси. Въ тая карта българетѣ въ Маке-

дония държатъ областитѣ, посочени и въ прѣдидещитѣ карти. Кумановско и сѣверно Скопско сѫ поставени като сръбски, а Кратовско и Велешко като български. Прѣзъ 1913 г. бѣлградскиятъ проф. по геология Цвиичъ обнародва етнографска карта на Балканитѣ въ Petermanns Mitteilungen съ явни политически цѣли: българетѣ въ юго-източна Македония сѫ прѣкръстени съ ново име „славѣне“, а въ сѣверна Македония, и то тъкмо въ така наречената „спорна зона“, тѣ сѫ боядисани съ сръбски цвѣтъ.[1]) Въ картата при книгата на ромънския познавачъ на Македония Konst. Noe, Les Roumains Koutzo-Valaques, Bucarest 1913, ако и да сѫ засилени много влашкитѣ селища и албанскитѣ, иначе изобщо вѣрно е прѣдадено разпрѣдѣлението на македонскитѣ народности. Въ сѣверна Македония българетѣ държатъ въ Прѣшовско, Кумановско, Скопско; тѣ иматъ и двѣ купчини пó на сѣверъ, по горня Българска-Морава, въ Гилянско и малко пó на западъ. Отъ друга страна, при гр. Куманово и Скопье сѫ поставени, между българетѣ, два малки сръбски оазиса. Прѣзъ сѫщата година ние обнародвахме подробна етнографска карта на южна Македония, съ графометрично етнографско означение на всѣко отдѣлно селище: Carte ethnographique de la Macédoine du sud, représentant la répartition ethnique à la veille de la guerre des Balkans 1912, par I. Ivanow.

Въ приложената тукъ малка етнографска карта на Македония ние искаме да дадемъ общъ прѣгледъ на етнографското разпрѣдѣление на македонското население въ навечерието на Балканската война, 1912 г. За нейното изработване си послужихме съ горѣпоменатитѣ статистики, съ досегашнитѣ карти и съ даннитѣ, които лично сме събирали при своитѣ кръстосвания изъ Македония. Турското население, което е най събрано въ градоветѣ, означихме съ червени купчини при тия градове. Крайщата, които сѫ населени съ помаци (мохамедане) българе, гърци и власи, означихме съ червени точици. Посочихме и българскитѣ селища извънъ границитѣ на гео-

---

[1]) Извѣстни сѫ похватитѣ на проф. Цвиичъ да шари македонската карта съ боята на една или друга народность, споредъ политическото настроение въ даденъ моментъ. Така, въ етнографската карта при брошурата му Анексія Босніи-Герцеговины и сербскій вопросъ, Спб. 1909, сърбитѣ въ Македония стоятъ пó на сѣверъ, а въ картата му въ Petermanns Mitteilungen отъ 1913 г. четката на сѫщия Цвиича ги е свалила много пó на югъ, и др. под.

графска Македония, на сѣверъ и западъ, макаръ и да не сме ги броили въ горнята статистика. Такива селища има компактно въ с. Дрѣново и Бобощица въ Корчанско и пръснато въ други села на сѫщата каза. Въ по-голѣма група, около 50 села, тѣ живѣятъ на сѣверо-западъ отъ Шаръ-планина, именно торбешитѣ въ Гора, купчинитѣ по горня Българска-Морава и др.

ЕТНОГРАФСКА КАРТА
НА
МАКЕДОНИЯ.

Мѣрка 1 : 1.500.000

0 10 20 30 40 50 60 70 80
КИЛОМЕТРИ

Българе
Турци
Гърци
Албанци
Власи
Сърби
Гагаузи
Помаци

Самоковъ
Якоруда
Бѣлица
Елешница
Банско
Родопи
Неврокопъ
Долянъ
Перинъ
Либяхово
Търлисъ
Зърново
Крушево
Червеново
р. Места
Букъ
Гафово
Ксанти
Броди
Просочени
Калапотъ
Драма
Енидже
Доксатъ
Алистратъ
Сарж-шабанъ
СЕРЪ
Зеляхово
Правища
Кавала
Тахино
Нигрита
Радолиево
Вѫлгаро
ТАСОСЪ
Пазаракя
Леригово
Изворъ
Полигеро
Йерисо
Хилендаръ
Зографъ

ЛИТ. ИВ. ПРАЗЕ. СОФИЯ.

Документи.

VII вѣкъ.

№ 1. Битолско.

За основанието на българска държава и образуването на българска народность въ науката се приематъ слѣднитѣ положения. Прѣзъ VII в. се завръшва славѣнската колонизация на Балканския полуостровъ. Славѣнетѣ живѣятъ на полуострова въ племенни организации, едни напълно подвластни на Византия, други нейни федерати, трети независими. Прѣзъ 679 г. българската орда на Аспаруха минава долния Дунавъ, покорява славѣнскитѣ племена въ сегашна сѣверо-източна България и образува българска държава, призната отъ Византия. Покорителитѣ воинствени туранци се смѣсватъ и прѣтопватъ въ по-многобройнитѣ славѣнски племена, които получаватъ политическо име българе, както стана съ франкитѣ въ Франция, съ варягитѣ въ Русия и пр. Заедно съ ширенето на българската държава на юго-западъ се шири и името българе, давано на завладѣнитѣ славѣнски племена. За здравината на тоя процесъ помага еднаквиятъ етнографски и езиковенъ съставъ на славѣнскитѣ племена въ Мизия, Тракия и Македония.

Приемаше се сѫщо, че смѣсицата между завоеватели и покорени е станала главно въ сѣверо-източна Мизия, а въ другитѣ области на българската държава славѣнското население е останало по-чисто, като е приело само държавното име „българе", когато то влѣзло въ състава на българското господарство.

Къмъ тия положения сега трѣбва да прибавимъ още едно, което ни донасятъ новоизтъкнати исторически вѣсти и освѣтления. То е слѣдньото. Прѣзъ сѫщия VII в., когато въ Мизия се настанили българетѣ на Аспаруха, една значителна българска орда, дошла отъ Панония, се заселила въ сърцето на Македония, въ битолското поле. Тя държала въ подчинено

положение околнитѣ славѣнски племена и спомогнала за полесното разпространение и закрѣпване на името „българинъ“ въ Македония. За това узнаваме отъ добавкитѣ къмъ житието на св. Димитрия Солунски. Въ главата за военнитѣ планове на българскитѣ вождове Мавра и Кубера (Μαύρου καὶ Κούβερ τῶν Βουλγάρων) противъ града Солунъ, между друго четемъ:

„Както знаете, о христолюбци, въ по-раншнитѣ разкази ние изложихме за славѣнетѣ т. е. за Хацона и за аваретѣ, какъ тѣ, като опустошиха току-речи цѣлия Илирикъ или неговитѣ области, искамъ да кажа двѣтѣ Панонии, както и двѣтѣ Дакии, Дардания, Мизия, Превалитана, Родопа и всичкитѣ области, а още и Тракия до Дългитѣ стѣни на Византия и другитѣ градове и владѣния, плѣниха цѣлото тамкашно население и го заведоха край Дунава въ Панония, главенъ градъ на която область нѣкога бѣше прочутиятъ Срѣмъ; въ тая область именно речениятъ хаганъ посели цѣлия плѣненъ народъ, като нему подчиненъ. Отъ тогава това население, като се смѣсило съ българетѣ и аваретѣ и други народи, народило дѣца мелези и станало народъ многоброенъ и обширенъ..... Като минаха около 60 и повече години... и хаганътъ на аваретѣ, като ги смѣташе за особенъ народъ... постави имъ князь така наречения Куберъ.... Този послѣдниятъ като взе цѣлото ромейско население заедно съ други народи... възстанаха и се отцѣпиха отъ хагана... Най-сетнѣ Куберъ като побѣди, мина съ цѣлия си народъ горѣпоменетата рѣка Дунавъ и дойде въ нашитѣ крайща и зае керамийския лагеръ. Като се настаниха тамъ, тѣ прѣдявиха права за градоветѣ на своитѣ бащи, толкова повече, дѣто бѣха запазили православната вѣра. Едни поискаха нашия градъ Солунъ, закрилянъ отъ мжченика (св. Димитрия), други честития царственъ градъ, трети пъкъ останалитѣ градове на Тракия.... Тогава той (Куберъ) изпрати до скиптродържеца да иска да прѣговаря съ него съ цѣль да остане тамъ съ народа си, като искаше, да се заповѣда на племето дрогувити, живуще не далече, да му доставя храни въ изобилие, което и стана“ (Ὡς ἴστε, φιλόχριστοι, ἐν τοῖς προτέροις τὴν τῶν Σκλαβίνων ἤγουν τοῦ κληθέντος Χάτζονος καὶ τῶν Ἀβάρων καὶ ἐν μέρει ἔκθεσιν ἐποιησάμεθα, καὶ ὅτι περ τὸ Ἰλλυρικὸν σχεδὸν ἅπαν, ἤγουν τὰς αὐτοῦ ἐπαρχίας, λέγω δὴ Παννονιας δύο, Δακίας ὡσαύτως δύο, Δαρδανίαν, Μυσίαν, Πρέβαλιν, Ῥοδόπην καὶ πάσας ἐπαρχίας ἔτι μὴν καὶ Θρᾴκην, καὶ

τὰ πρὸς τὸ Βυζάντιον μακρὸν τεῖχος καὶ λοιπὰς πόλεις τε καὶ πολιτείας ἐκπορθήσαντες, ἅπαντα τὸν αὐτὸν λαὸν εἰς τὸ ἐκεῖθεν πρὸς Παννονίαν μέρος τὸ πρὸς τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ, ἥστινος ἐπαρχίας πάλαι μητρόπολις ὑπῆρχεν τὸ λεχθὲν Σερμεῖον· ἐκεῖσε οὖν, ὡς εἴρηται, τὸν ἅπαντα λαὸν τῆς αἰχμαλωσίας κατέστησεν ὁ λεχθεὶς χάγανος, ὡς αὐτῷ λοιπὸν ὑποκειμένους· ἐξ ἐκείνου οὖν ἐπιμιγέντες μετὰ Βουλγάρων καὶ Ἀβάρων καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνικῶν, καὶ παιδοποιησάντων ἀπ' ἀλλήλων, καὶ λαοῦ ἀπείρου καὶ παμπόλλου γεγονότος... Χρόνων γὰρ ἑξήκοντα ἤδη που καὶ πρὸς διαδραμόντων... καὶ λοιπὸν ὡς ἴδιον ἔθνος προσέχων ὁ Ἀβάρων χάγανος... ἄρχοντα τούτοις ἐπάνω κατέστησε, Κούβερ ὄνομα αὐτῷ.... Ὅστις... ἀνάστατον λαμβάνει τῶν πάντα Ῥωμαίων λαὸν μετὰ καὶ ἑτέρων ἐθνικῶν ἀνάσταται καὶ ἀντάρται, καθὰ λέλεκται, τοῦ χαγάνου γίγονται... Ὡς λοιπὸν μετὰ νίκης περάσαντα τὸν αὐτὸν Κούβερ μετὰ τοῦ εἰρημένου σὺν αὐτῷ παντὸς λαοῦ τὸν προαφηγηθέντα τὸν Κεραμήσιον κάμπον, κακεῖσε αὐτῶν ἐγκαθισθέντων, τὰς πατρίους ᾐτοῦντο πόλεις, ὡς μάλιστα οἱ τῆς ὀρθοδόξου καθεστῶτες πίστεως, οἱ μὲν τὴν καθ' ἡμᾶς μαρτυροφυλάκτων τῶν Θεσσαλονικέων πόλιν, ἄλλοι δὲ τὴν πανευδαίμονα καὶ βασιλίδα τῶν πόλεων, ἕτεροι δὲ τὰς ἀπομεινάσας τῆς Θρᾴκης πόλεις..... Καὶ τότε ἔστειλε πρὸς τὸν Κύριον τῶν σκήπτρων πρεσβεύσων αὐτῷ, ἐφ' ᾧ μεῖναι μέτα τοῦ σὺν αὐτῷ ὑπάρχοντος λαοῦ ἐκεῖσε, αἰτῶν κελευσθῆναι τὰ παρακείμενα ἡμῖν τῶν Δρογουβιτῶν ἔθνη δαπάνας κατὰ τὸ ἱκανὸν αὐτοῖς ἐπιχορηγῆσαι, ὃ δὲ καὶ γεγένηται. — A. Tougard. De l'histoire profane, Paris 1874, p. 186—190).

Всички изслѣдвачи поставятъ описаното събитие прѣзъ VII в., само че едни го отнасятъ къмъ първата половина' прѣзъ Ираклиевото царуване, а други къмъ втората половина на сжщия вѣкъ. Докато напр. Ст. Станоевичъ,[1]) Н. Милевъ[2]) поставятъ Куберовото събитие къмъ 670, 675 г., други отлични познавачи на Византия и на южнитѣ славѣне, като Гелцеръ,[3] Нидерле,[4]) Успенски,[5]) поставятъ сжщото събитие прѣзъ първата половина на VII в. и смѣтатъ дори Кубера за сжщия Кубрата, бащата Аспаруховъ.

---

[1]) Византија и Срби, Нови Сад 1906, кн. II, 49.
[2]) Псп. LXXI, 568.
[3]) H. Gelzer, Die Genesis der byzantininischen Themenverfassung. p. 49.
[4]) L. Niederle, Slovanské starožitnosti. V Praze 1906. II, 232, 235.
[5]) Ѳ. И. Успенскій, О вновь открытыхъ мозаикахъ въ церкви св. Димитрія въ Солуни (Извѣстія Русскаго Арх. Института въ Константинополѣ, т. XIV, стр. 50 сл.).

Както и да е това, но за насъ е важенъ фактътъ, че прѣзъ VII в. въ карамийския лагеръ въ Македония се заселили българе, съ своя князь Кубера, като съсѣди на славѣнското племе дрогувити, които сж живѣли, по свидѣтелството на солунчанина Камениата, между Солунъ и Беръ (Караферия). А по-точно казано, лагерътъ Керамия се е намиралъ въ Битолско, между Битоля и Прилѣпъ. Това узнаваме отъ старинската карта — Tabula Peutingeriana, дѣто градътъ Керамия (Ceramie) лежи на римския пжть между Хераклея (Битоля) и Стоби (сега Грацко, при вливането на р. Църна въ Вардаръ), на XI мили или 16 километра отъ Битоля. Керамия се споменава и по-късно, прѣзъ 1271 г., у Пахимера (De Michaele Palæologo, Ed. Bonnæ, p. 335). Гръцкитѣ войски, слѣдъ боя при Димитрияда, минали въ Керамия, която спадала тогава въ обсега на провницията Охридъ (ὁ δὲ δεσπότης καὶ ὁ συν αὐτῷ γυμνοὶ τῶν ἁπάντων ὄντες, προσεβαλόντες τῷ Ἀχριδῶν Κεραμίᾳ).[1] За положението на Керамия между Битоля (Heraclea) и Градско (Stobi) гл. картата по-горѣ.

[1]) Срв. повече Извѣстия на българското археологическо дружество, 1900, т. I, 236—237.

IX в. и слѣд.

№ 2. Солунско.

Отъ заселението на славѣнетѣ на Балканския полуостровъ та до наши дни околностьта на гр. Солунъ и отчасти самиятъ градъ сж били заселени съ славѣне. Извѣстни сж подробнитѣ вѣсти (въ Acta Sanctorum) за нападенията на славѣне и българе на Солунъ прѣзъ VI и VII в., вѣститѣ (у Камениата и др.) за славѣнскитѣ племена драговити, сагудати, ржхини, струмци и др., които живѣли въ непосрѣдно съсѣдство съ града. Въ Солунъ сж били родени най-сетнѣ славѣнскитѣ апостоли, братята Кирилъ († 869) и Методи († 885). Ако и византийци по образование и култура, братята по потекло може да сж били славѣне: тѣ сж знаели добрѣ славѣнския езикъ, натъкмили сж славѣнска азбука и прѣвели богослужебнитѣ книги на нарѣчието, което било говорено въ присолунскитѣ крайща. А понеже народътъ, що говорѣше това нарѣчие, по това врѣме взе да се нарича съ политическото име българе вм. славѣне, пъкъ се и смѣташе, че дѣйностьта на Кирила и Методия е засегнала и българскитѣ земи въ Македония, затова въ българскитѣ и чуждитѣ стари писмени паметници св. братя почнаха да се славятъ като **български** и славѣнски просвѣтители, дори родомъ като **българе**, а никога напр. като „сърби“. Ето прочее нѣколко отъ тия посочвания.

Самото изпращане на Кирила и Методия въ Моравия вече свидѣтелствува за близостьта на двамата братя до славѣнскитѣ духовни нужди и за знанието отъ тѣхъ на славѣнския езикъ. Въ житието на св. Методия се разказва, какъ императоръ Васили повикалъ братята и като ги надумвалъ да идатъ въ Моравия, казалъ имъ: „Вие сте солунци, а солунци всички говорятъ чисто по славѣнски“ (въı бо юста селоунѧнина. да селоунѧне вьси чисто словѣньскъı бесѣдоують — § 5).

Архиепископъ Теофилактъ, по народность гръкъ, въ житието на Климента Охридски, писано въ края на XI в., за Кирила и Методия казва: „Но понеже **славѣнскиятъ** родъ сирѣчь **българскиятъ** не разбираше написанитѣ на гръцки езикъ книги, тия свети мжже гледаха на това като на прѣголѣма злочестина“ (ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Σθλοβενῶν γένος εἴτ᾽ οὖν Βουλγάρων ἀσυνέτως εἶχον τῶν ἑλλάδι γλώσσῃ συντεθειμένων γραφῶν, ζημίαν ἡγοῦντο τοῦτο μεγίστην οἱ ἅγιοι. — § 2).

Въ едно кратко житие на св. Кирила, познато въ науката съ име „Успѣние Кирилово“ и съдържаще вѣсти за кръщението на българе отъ Кирила на р. Брѣгалница (сѣверна Македония), между друго четемъ въ началото: Сего прп҃бнаго ѿца нашего Кѵрїла ѿчьство имѣше трьславныи и великыи гра Солоунь, въ немже и роди сѧ. родо҇ сыи блъгаринь. По-нататъкъ Кирилъ се вѣстява въ сѣверна Македония: потомже шє въ Брѣгалницѫ, и обрѣ ѿ словѣнскаго ѧзыка нѣколико крщенѣ. и єлицѣ же не обрѣ крщенѣ, он же кртивь и и приведе на православнѫѧ вѣрѫ. и написавь имь книгы слѡвѣнскы ѧзико. и си иже обрати на вѣрѫ хртїанскѫѧ, нд (54) тысѫщѧ (Лъвовски унив. прѣписъ № 1, В. 1).

Така наречената „Солунска легенда“ е озаглавена Слово Кѵрила славенца солѵнскаго философа бѵгарскагѡ, а дѣйностьта на Кирила и тамъ се довежда въ свръзка съ българетѣ въ Македония, около Солунъ и на р. Брѣгалница. Ето нѣколко извадки: Кыриле, Кыриле, иди вь землю пространнѹ и вь юзики словинскыю се рекше бльгаре... Кирилъ, като излѣзълъ на пазаря въ Солунъ, чулъ българе да приказватъ: И тоу мне рѣша: сьниди вь Солоунь гра, и сьнидох... Изидох на трьгь и чоухь бльгарь говорещи... Или понататъкъ: . . . . Великій князъ Десимиръ Моравски и Радивои князъ Прѣславски и вси князи бльгарски собраша се околѹ Солѹна и ратовахѹ Солѹна за 3 лѣта... и глаголахоу: дадите нам члвка югоже юсть намъ Бгъ послалъ, такожде и даше мене. Поюше мене бѹгаре съ радостию великою, и приведоше, мене вь гра Равьнь на рѣцѣ Брѣгалницѣ. Язъ написахь имъ лв (32) словѣ. Язъ ихь мало ѹчахь, а шни сами много прѣобрѣтахѹ... (Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 63—65).

Въ едно проложно житие на св. Кирила (въ Петроградската Имп. Акад. на наукитѣ, № 45, 11, 16), озаглавено Слѡ ѡ Кирилѣ философѣ словеньскомь. и оучители болгарьскѡмъ, за Кирила се разказва какъ: посе иде в болгары проповѣдаѧ Ха.

Въ една стара прѣправка на Храбровото сказание (прѣписъ отъ XIII в. въ Берлинската кралска библиотека) св. Кирилъ се явява като учитель на славѣнския народъ сирѣчь на българския. и служебнитѣ книги, прѣведени отъ Кирила, сж „български“: аще съберета сѧ два попа блъгарьскыи и гръчскыи, да литоургиса словеньска литѹргиѩ, а гръчька да не литоургыса. аще ли оба да литоургисата, нж да не остане словѣньска литоургиѩ, а гръчка въспое. понеже сѣа есть блъгарска литоургиѩ, сѣь бо мжжь (Костаньдинь) ставы ж.

Южномакедонското нарѣчие, на което св. Кирилъ и Методи прѣведоха св. писание, се схваща твърдѣ рано и отъ самитѣ българе като българско. Така въ славословията, що намираме въ Бориловия синодикъ отъ 1211 г. (Дриновски прѣписъ) за Кирила се казва: Кѵрилѹ философѹ иже бжтвное писаніе ѿ гръчьскаго ѥзыка на блъгарскыи прѣложившомѹ и просвѣщ'шомѹ блъгарскіи родъ... вѣчнаа паметь (Ржк. въ Нар. библ. въ София № 432, л. 201б).

И въ старата служба на св. Кирила (Ржкописъ въ българската нѣкога митрополия въ Скопье), по прѣпись отъ XIII в., четемъ, какъ св. Кирилъ бива пратенъ отъ св. Духа: книгами блъгарскыми ѩзыкы обогатити или: Кирилъ ѣко зарѣ свѣтла восиѣ и просвѣти вселеньѫ... и книгами блъгарскыми проиде и до Рима же дошедь...

Нѣма да навеждамъ многото примѣри, дѣто солунскитѣ братя се славятъ като български учители въ службитѣ на сжщитѣ, писани отъ гърци, както и въ гръцкитѣ служби на Климента и Наума Охридска. Ще приведа само единъ покъсенъ примѣръ, отъ новогръцката литература, отъ епоха, когато националнитѣ вражди не бѣха подигнати между българе и гърци, та послѣднитѣ величаеха Солунъ като отечество на българскитѣ просвѣтители. Този типиченъ примѣръ намираме въ написаната прѣзъ 1795 г. книга отъ извѣстния гръцки писатель Атанаси Пароски — Οὐρανοῦ κρίσις и печатана въ Лайпцигъ прѣзъ 1805 г. Прѣпечатвана е била и въ Атина прѣзъ 1850 г. На стр. 64 на второто издание е помѣстена слѣдната похвала къмъ гр. Солунъ:

Εἰς τὴν περιφανῆ Θεσσαλονίκην, τὴν ἐνεγκοῦσαν τοὺς θεοφόρους καὶ ἰσαποστόλους Κήρυκας τῆς Βουλγαρίας, Κύριλλον καὶ Μεθόδιον, στίχοι πολιτικοί.

Ὀλβιωτάτη πάλαι σὺ, πόλις Θεσσαλονίκη·
Πατρὶς γὰρ χρηματίσασα τῶν νέων Ἀποστόλων,
Ἁπάσας ὑπερήλασας, τὰς ἄλλως ὑψουμένας·
Ῥᾷστα δὲ τοῦτο δείκνυσιν ἡ νῦν ἀναφανεῖσα,
Ἱστοριῶν ἡ θαυμαστὴ, καὶ ξένων μυστογράφος·
Ὅθεν καὶ χαριστήρια, πάντων Βουλγάρων ἔθνη,
Σοὶ διὰ Κύριλλον τὸν σὸν, σὺν κασιγνίτω θύει.[1])

Ето въ прѣводъ тая похвала: „Къмъ прѣсвѣтлия гр. Солунъ, който роди богоноснитѣ и равноапостолни проповѣдници на България, Кирила и Методия. Политически стихове: Отъ старини още ти си най-честитъ, граде Солуне, защото си неоцѣнимо отечество на новитѣ апостоли. Всички градове, които иначе стоятъ високо, ти ги надмина. А туй най-лесно доказва сега появилата се чудна и незнайна чужда история[2]). Ето защо заради твоя Кирилъ и брата му (Методия) тебъ се прѣдлага благодарность отъ всички **б ъ л г а р с к и** племена“.

IX в. (свид. отъ края XI в.)

№ 3. Брѣгалница.

Брѣгалница сега е име на вардарския голѣмъ притокъ, що тече прѣзъ крайщата Малешево, Пиянецъ и прѣзъ града Щипъ; нѣкога съ това име сѫ означавали и градъ въ сѣверна Македония, съ епископско сѣдалище.[3]) По заповѣдь на българския князь Бориса прѣзъ IX в. въ Брѣгалница билъ съграденъ новъ храмъ и тамъ били прѣнесени мощи на светци отъ Струмица. За това разказва охридскиятъ архиепископъ Теофилактъ,[4]) по народность гръкъ, въ своето съчинение —

---

[1]) Похвалата е написана и като акростихъ, който издава името на автора: ὁ Πάριος (Ἀθανάσιος).

[2]) Авторътъ подсѣща за славѣнскитѣ извори, които му доставилъ о. Данилъ Хилендарски за св. Кирила и Методия и които той използувалъ при изданието на житието на Климента, ученикъ на солунскитѣ братя.

[3]) Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 72 сл.

[4]) Теофилактъ е светителствувалъ въ Охридъ прѣзъ края на XI в., а може би и прѣзъ началото на XII. Голубински (Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей, стр. 43) го поставя между 1084—1107 г.; Крумбахеръ (Geschichte der Byzant. Litteratur, 2° издание стр. 133) смѣта, че вече въ 1078 г. Теофилактъ е билъ охридски архиепископъ; Гелцеръ пъкъ (Der Patriarchat von Achrida, стр. 8) прибавя още една сигурна дата за Теофилакта въ Охридъ, именно 1092 г.

Страдание на тивериополскитѣ мѫченици. За прѣнасянето на тия мощи той казва между друго: „И така, като прославяха Бога и благославяха, пристигнаха въ Брѣгалница... и въ тамошния божественъ храмъ бѣ отреденъ клиръ, обученъ на български езикъ, за да прѣдстоява тамъ и да изпълнява постоянно свещенитѣ пѣснопѣния" (Καὶ οὕτως ἐπὶ πλέον δοξάζοντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν θεὸν, φθάνουσιν ἄχρι Βραγαληνίτζης ... ἀφωρίσθη δὲ τῷ θείῳ τούτῳ ναῷ καὶ κλῆρος, Βουλγάρων γλώττῃ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος, ὥστε προσευδρεύειν τούτῳ, καὶ τὰς ἱερὰς ποιεῖσθαι ὑμνολογίας ἑκάστοτε. — Theophylacti Bulgariæ archiep. Historia martyrii XV martyrum, Potrologiæ græcæ t. CXXVI, col. 208). Тамъ се разказва още, какъ брѣгалнишкиятъ храмъ билъ посѣщаванъ за изцѣление и отъ по-далечни български крайща. Тамъ идвали отъ привардарскитѣ жители (ἀνήρ τις παρὰ τὸν οὕτω καλούμενον Βαρδάριον ποταμὸν οἰκῶν), други отъ Мъгленско (ἄλλος ... ἐκ τῶν Μογλένων ἐλθών).

До IX в. (свид. отъ края XI в.)

№ 4. Македония до Солунъ и Илирикъ.

Сѫщиятъ архиепископъ, въ сѫщото си съчинение, като говори за земитѣ, въ които се заселили българетѣ и заседнали като сѫщински жители, казва слѣдньото: „Когато тоя народъ (думата е за аваретѣ) се изтегли, дойде другъ още по-беззаконъ и свирѣпъ, така нареченитѣ българе, отъ скитскитѣ прѣдѣли; той, като прѣмина прѣзъ рѣката наричана Истъръ (Дунавъ), дойде като тежъкъ бичъ, изпратенъ отъ Бога върху западнитѣ крайща. Тѣ не познаваха името на Христа и съ скитското си невѣжество служеха на слънцето, мѣсечината и другитѣ звѣзди. Имаше и такива, които принасяха жертви на кучетата. До толкова се бѣше помрачило тѣхното безумно сърце, че почитаха тваритѣ вмѣсто тѣхния Творецъ. И понеже покориха цѣлата илирска страна, старата Македония дори до града Солунъ и часть отъ стара Тракия, именно около Боруй (Стара-Загора) казвамъ и Филиполцъ, както и планинскитѣ до тѣхъ мѣстности, тѣ се настаниха като сѫщински жители на тая страна. Тѣ размѣстиха жителитѣ на всѣка часть: жителитѣ отъ низкитѣ градове прѣселваха въ по-високитѣ, а тия отъ послѣднитѣ — въ по-низкитѣ градове" (Ἐκ ποδῶν δὲ γενομένου τούτου τοῦ ἔθνους, ἕτερον ἐπεισῆλθεν ἀνομώτατον καὶ ὠμότατον, οἱ λεγόμενοι

Βούλγαροι ἐκ τῶν τῆς Σκυθίας μερῶν, ποταμὸν Ἴστρον οὕτω λεγόμενον διαπεράσαντες, καὶ βαρεῖα μάστιξ παρὰ Θεοῦ ἀφεθὲν τοῖς τῆς Δύσεως μέρεσιν. Οἵ Χριστοῦ μὲν ὄνομα οὐδ'ᾔδεσαν· Σκυθικῇ δὲ ἀφροσύνῃ δουλεύοντες, ἡλίῳ τε καὶ σελήνῃ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄστροις· εἰσὶ δὲ, οἵ καὶ τοῖς κυσὶ θυσίας προσέφερον. Οὕτως ἐπεσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, καὶ ἐλάτρευσαν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ἐπὶ δὲ πᾶσαν τὴν Ἰλλυρίδα χώραν, τήν τε παλαιὰν Μακεδονίαν, ἄχρι τῆς Θεσσαλονικέων πόλεως, τά τε τῆς παλαιᾶς Θρᾴκης, τὰ περὶ Βερόην φημὶ καὶ Φιλιππούπολιν, τά τε ἀνώτερα ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποιήσαντο, κατέσχον μὲν τὰς χώρας ὡς οἰκήτορες βέβαιοι· ἤμειβον δὲ τοὺς ἑκάστης οἰκήτορας, τοὺς μὲν τῶν ἑκατέρων πόλεων εἰς τὰς 'ανωτέρω μετοικίζοντες, τοὺς τούτων δὲ πάλιν εἰς ἐκείνας μετάγοντες. — Theophylacti Bulgariæ arch. Historia martyrii XV martyrum, Patr. gr. t. CXXVI, col. 189).

904 година.

№ 5. Южна Македония.

Още прѣзъ VI и VII в. славѣнскитѣ племена драговити и сагудати бѣха заседнали въ околноститѣ на Солунъ. Тамъ тѣ живѣеха и по-късно. За тѣхъ говори Иоанъ Камениатъ въ съчинението си за прѣвземането на родния му градъ Солунъ отъ арабитѣ прѣзъ 904 г. Тѣ обитавали полето между Солунъ и Беръ (Караферия) и били въ дружески връзки съ българетѣ (скити), тѣхни прѣки съсѣди (срв. за това и № 1):

„На западъ отъ (Солунъ) се простира равнище, което иде дори до едни високи и обширни планини, дѣто е разположенъ градътъ нареченъ Беръ, прочутъ по всичко, съ което може да се хвали единъ уреденъ градъ. Въ срѣдата на тая равнина се намиратъ нѣколко размѣсени села, чиито жители се наричатъ другувити и сагудати и плащатъ данъкъ на града (Солунъ); други пъкъ отъ тѣхъ сѫ поддани на българския народъ, който е въ съсѣдство недалече отъ тѣхъ.[1])

---

[1]) Това се потвърдява и отъ каменнитѣ надписи отъ сѫщата 904 г. за границата между роменитѣ и българетѣ при Солунъ, именно при с. Наръшъ, при с. Вардаровци, отстоещи първото 20 километра отъ Солунъ, а второто 40 километра. Съдържанието на тия надписи е слѣдньото: „Въ година 6412 отъ създанието на свѣта (отъ Христа 904), индиктъ 7, граница между роменитѣ и българетѣ. Въ врѣмето на Симеона, отъ Бога князь на българетѣ, при Теодора оглу-тархана и при графа (комисъ) Дристра". (Ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου SYIB ἰνδικτιῶνος ζ' ὅρος Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων, ἐπὶ Συμεὼν ἐκ Θεοῦ ἄρχοντος Βουλγάρων, ἐπὶ Θεοδώρου ὀλγου τρακανοῦ, ἐπὶ Δρίστρου κομίτου. — Срв. Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 7—9).

Освѣнъ това селата имъ като сѫ разположени въ непосрѣдно съсѣдство едни до други, за солунчане това има немалко значение, защото тѣ се нахождатъ въ търговски връзки съ българетѣ, особено пъкъ когато живѣятъ дружески съ тѣхъ и не дигатъ орѫжие за диви сбивания. Тѣ правятъ размѣна на нужнитѣ имъ прѣдмети още отъ старо врѣме, толкова повече че тѣ водятъ еднакъвъ животъ и иматъ еднакви жизнени потрѣби. По между имъ царува удивително дълбокъ миръ". (Διήκει δὲ τὴν ἡλίου δύσιν ἀποσκοποῦν, ἕως τινῶν ἄλλων ὀρέων ὑψηλῶν καὶ μεγάλων παρατεινόμενον, ἔνθα καὶ πόλις τις Βέροια καλουμένη κατῴκισται, καὶ αὐτὴ περιφανεστάτη τοῖς οἰκήτορσί τε καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις οἷς αὐχεῖ πόλις τὴν σύστασιν. ἐμπεριέχει δὲ τῷ διὰ μέσου χώρῳ τὸ πεδίον τοῦτο καὶ ἀμφιμίκτους τινὰς κώμας, ὧν αἱ μὲν πρὸς τῇ πόλει τελοῦσι, Δρουγουβῖταί τινες καὶ Σαγουδατοι τὴν κλῆσιν ὀνομαζόμενοι, αἱ δὲ τῷ συνομοροῦντι τῶν Σκυθῶν ἔθνει οὐ μακρὰν ὄντι τοὺς φόρους ἀποδιδόασι. πλὴν γειτνιάζουσιν ἀλλήλαις αἱ κῶμαι τὴν οἴκησιν, καὶ ἔστι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις Θεσσαλονικεῦσιν οὐ μικρῶς συμβαλλόμενον, τὸ πρὸς τοὺς Σκύθας διὰ τῶν ἐμπορικῶν μεθόδων συναναμίγνυσθαι, καὶ μάλισθ' ὅταν ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους καλῶς καὶ μὴ κινῶσιν ὅπλα τὴν μάχην ἐξαγριαίνοντα· ὃ δὴ καὶ πολλῷ τινὶ τῷ πάλαι χρόνῳ παρ' ἑκατέρων μελετηθέν, κοινότητα ζωῆς τὰς χρείας ἀλλήλοις ἀμείβουσι, θαυμασίαν τινὰ καὶ βαθεῖαν εἰρήνην ἐν ἑαυτοῖς συντηρούμενοι. — Joannes Cameniata, De excidio Thessalonicensi. Bonnæ, p. 495—496).

X в.

№ 6. Йерисо.

Градецътъ Йерисó се намира на провлака, що съединява Халкидика съ Светогорския полуостровъ, западно отъ канала наричанъ Ксерксовъ. Въ X вѣкъ този прѣдѣлъ билъ въ византийски рѫцѣ, но ималъ освѣнъ грѣцко още и славѣнско население, което се наричало българско. За това знаемъ отъ слѣднитѣ документи.

Въ 942 г., при царуването на Романа Старши при ерисовската крѣпость били заселени българе, на които правителството дало за обработване часть отъ земята на монастиря Йоанъ Колову. Малко по-късно, въ 960 г., правителството, за да възнагради монастиря за отнетитѣ му земи, подарило му

40 души чифлигаре българе. Въ императорската грамота за това се казва между друго: „На монастиря Йоанъ Колову бѣха подарени 40 освободени отъ данъкъ чифлигаре (парици) въ замѣна на ония малки дѣлове земя, които отдавна сж принадлежали на монастиря въ йерисовската покрайнина; тия чифлигаре сж взети отъ заселенитѣ въ тия мѣста славѣне българе (... παρὰ τῶν ἐνσκηνωθέντων ἐκεῖσε Σκλάβων Βουλγάρων. — Извѣстія Императ. археол. общества, V, кол. 17).

Този е първиятъ по дата паметникъ, въ който славѣнетѣ да сж наречени българе. Формата σκλάβος съ значение слѣвѣнинъ е позната у редъ стари гръцки автори, у Агатия (σκλάβος ἀνήρ), Теофана, Никифора, въ Чудесата на св. Димитрия Солунски и др. Покрай нея употрѣбявала се е и формата σκλαβηνός като сжществетелно — „славѣнинъ“ и като прилагателно „славѣнски“. Но че тия българе въ града Ерисо и въ околностьта му сж били славѣне по езикъ, личи отъ тѣхнитѣ имена въ паметници отъ X вѣкъ. Така, въ единъ актъ отъ 943 г. за опрѣдѣляне границата между йерисовскитѣ и светогорски земи, между подписитѣ на свидѣтелитѣ отъ Йерисо срѣщаме имената: Константинъ Халума (Χαλοῦμα), Иванъ Горааздъ (Γοράζδου), Кънигъ Непровадъ (Κυνήγος τοῦ Νεπροβάδη). Срв. Успенскій, Исторія Аѳона, III, 318. Въ други гръцки актъ отъ 982 г., относещъ се за земи пакъ при Йерисо, свидѣтелитѣ не гърци се подписватъ: Васили Стоимиръ, Антони Ржкавина (Ρωγχκαβηνα), Власи Владко, Николай Дѣтко (Νικολάου τοῦ Δεάτκου). Единъ отъ славѣнскитѣ подписи е съ глаголица. Срв. Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 21—23.

Сегашното население въ Йерисо и на сѣверъ отъ него е погърчено. Топонимията обаче издава стари славѣнски селища. Авторътъ на тая книга имà сгода да споходи тоя край прѣзъ 1907 г. и да узнае на мѣсто отъ устатата на гърцитѣ за много славѣнски мѣстни имена. Така, самата тѣснина, която съединява Халкидика съ Атонъ, тамъ дѣто е прокопванъ и така наречения Ксерксовъ каналъ, пъкъ и самиятъ той, сега се нарича Провлака (πρόβλακας). Сѣверо-западно отъ Йерисо лежатъ: рѣка Виявица, село Равеникъ, село Луково, село Изворъ, село Ново-село, планина Гребенико, планина Стребеница (Сребърница), мѣстность Пиявица, село Станъ, село Равна и др.

X в.

№ 7. Тесалия.

Българскиятъ царь Симеонъ (892—927 г.), като прѣвзелъ Тесалия и въ състава на неговата държава влѣзли поселенитѣ тамъ отъ по-рано славѣнски племена, послѣднитѣ почнали да се наричатъ съ политическото, държавно име „българе“, както се наричали вече и тѣхннитѣ родственици въ Македония и сѣверна България. Ето защо и по-късниятъ гръцки прѣписвачъ на Малаловата хроника, като говори за племето мирмидоне въ Тесалия, бърза да поясни, че въ негово врѣме тамошнитѣ славѣнски жители се наричали българе:

„Пристигна съ атридитѣ и самси Ахилъ съ своя собствена войска, наричани нѣкога мирмидоняне, а сега българе, 3000 души“ (Καὶ ἀπῆλθε μετὰ τῶν Ἀτρειδῶν ὁ αὐτὸς Ἀχιλλεύς, ἔχων ἴδιον στρατὸν τῶν λεγομένων Μυρμιδόνων τότε, νυνὶ δὲ λεγομένων Βουλγάρων, τριῶν χιλιάδων. Joannis Malalæ Chronographia, Bonnae, p. 97).

И въ старобългарския прѣводъ на Троянската повѣсть, прѣводъ направенъ при царь Симеона, намираме сжщото свидетелство, малко другояче изложено: Сїй Ахилеусь имый воѧ своѧ, иже нарицахоусѧ тогда Мурърмидонесъ, нынѣ Болгаре и Унноу, тысоущами треми (К. Калайловичь, I. Ексархъ Болгарскій. Москва 1824, стр. 181).

X в. (свид. XII в. на сетнѣ).

№ 8. Сѣверна Македония.

Св. Иванъ Рилски (876—946 г.), както е извѣстно, се бѣ родилъ въ с. Скрино на р. Струма, въ сѣверна Македония. Въ всички негови служби и жития той се слави като българинъ. Особено цѣнно за нашия въпросъ се явява житието, написано отъ Георги Скилица, който прѣзъ XII в. билъ византийски сановникъ въ Срѣдецъ (София). Въ това житие, запазено въ славѣнски прѣводъ, № 79 на Рилската библиотека, за светеца срѣщаме: И҆же нйнѣ въ по́стницѣ прѣсло́вѫщи сы́и Іѡа́нь велйкїи въ чю́десе́ блъ́гаринь оубо ро́дѡ . . . Ѿчь́ство рож́енїа е҆го се́ло нарйцае́мое Скрынό.

Пъкъ не само гърцитѣ, и самитѣ югославѣнски писатели сж смѣтали сѣверомакедонското население българско, отъ което

произтичалъ и св. Ив. Рилски. Такъво е напр. свидѣтелството въ пролога на светеца, написанъ сѫщо прѣзъ XII в.: Сѵи сти и прпѡбныи ѿцъ нашь Іѡаннь... ѿ села нарицаемаго Скрино... родитела имїи блгочьстивы и не зѣло богата, племене блъгарскаго (въ сѫщия Рилски рѫкописъ).

Въ заключителната часть на сѫщия прологъ, писана слѣдъ прѣнасянето на останкитѣ на светеца въ Трапезица, слѣдователно прѣзъ XIII в., св. Иванъ Рилски бива моленъ да прѣдстои прѣдъ Бога за доброто на неговитѣ сънародници българе. Това го намираме напр. въ охридския рѫкописъ № 196, отъ XIV в.: мли са въсемлтивомѹ влцѣ спти твоа сърѡдникы единорѡдныи ти ѩзыкъ блъгарскыи. и помози дръжавноомѹ црю нашемѹ[1]). Това срѣщаме и въ множество други рѫкописни пролози.

Всички по-късни писатели, които сѫ се докосвали до паметьта на св. Ивана Рилски, сѫ признавали българското му потекло. Така е въ житието на светеца, писано отъ търновския патриархъ Евтимия, който между друго казва: блаженагѡ ѹбо сегѡ родителїе блгочъстиви по въсемѹ бѣшѧ, блъгаре же родомь[2]). Както ще видимъ по-надолу, и сърбитѣ славятъ св. Ивана като българинъ. Такъвъ най-сетнѣ го знаятъ и гърцитѣ. Никодимъ Светогорецъ нарича св. Ивана „синъ на благочестиви и добродѣтелни родители, отъ български родъ“ (Υἱὸς γονέων εὐσεβῶν καὶ ἐναρέτων, Βουλγάρων κατὰ τὸ γένος. — Νικ. Ἁγιορείτου, Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἐν Βενετίᾳ 1819, I, 172).

1019—1767 г.

№ 9. Македония.

Първото българско царство биде подчинено подъ Византия въ 1018 г. Прѣзъ тая година падна убитъ при Драчъ българскиятъ царь Владиславъ. Императоръ Васили Българо-

---

[1]) Йор. Ивановъ. Български старини изъ Македония, стр. 110. Въ по-късни прѣписи, сръбски прѣписвачи прибавили къмъ думата българе и срьблю, за които сѫщо така да се моли светецътъ.

[2]) Пакъ тамъ, 118.

убиецъ прибърза веднага да заеме българската столица Охридъ и да плѣни царицата и царската челядь. На слѣдната 1019 г. императорътъ потвърди съ грамота църковнитѣ правдини на българската Охридска архиепископия. Въ двѣ допълнителни грамоти отъ сѫщия императоръ се прибавятъ още правдини. По това врѣме вече македонското славѣнско население имаше само едно етнично име, името българе. Така го именува и покорительтъ императоръ Васили въ своята грамота; „българска“ е назована архиепископията въ Охридъ; „български“ сѫ наречени македонскитѣ епископи и монастири. Първата грамота почва съ слѣднитѣ думи: „Отъ многото и голѣми добрини, съ които човѣколюбивиятъ Богъ е обдарвалъ прѣзъ различни врѣмена нашето (византийско) царство, има една, която прѣвишава всички останали, то е дѣто ромейската власть биде увеличена, като си подчини държавата на българетѣ“. (Πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων τῶν παρὰ τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ δεδωρημένων τῇ βασιλείᾳ ἡμῶν ἀγαθῶν κατὰ διαφόρους καιρούς, εὐαρίθμους, ὑπερβαινόντων, τοῦτο ἐστὶ παρὰ πάντα ἐξαίρετον τὸ προσθήκην γενέσθαι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ καὶ τῶν Βουλγάρων γενέσθαι ὑπὸ ζυγὸν ἕνα. — Е. Голубинскій, Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей. Москва 1871, стр. 259).

Прѣзъ 1019 г. Васили Българоубиецъ призналъ правата на българската църква въ Охридъ, само замѣнилъ патриаршеския ѝ титулъ съ „архиепископски“. Отъ тогава, та до нейното закриване на 1767 г., слѣдователно цѣли седъмь и половина вѣка, тя не е прѣставала да се нарича „българска“ отъ гърци, българе и чужденци. Били сѫ ѝ прибавяни и нови титули, но прозвището „българска“ никога не се е забравяло.

Така императоръ Васили въ 1019 г. нарече Охридската църква Ἀρχιεπισκοπὴ Βουλγαρίας, а нейния глава назова Ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας. Сé по това врѣме, охридскиятъ архиепископъ се нарича отъ българетѣ по традиция още „патриархъ на българската земя“. Архиепископъ Йоанъ Охридски, който билъ отъ Дебърско (1019—1037 г.), и комуто императоръ Васили врѫчи хрисовулитѣ за правдинитѣ на българската църква, е нареченъ патриар́хь боугарсцѣи земли отъ едного отъ неговитѣ ученици, пресвитеръ Йоанъ (А. Поповъ, Описаніе рукописей А. П. Хлудова. Москва 1872, стр. 393; М. Дриновъ, въ Псп. XXXI, 116).

Прѣзъ XII в. българската Охридска архиепископия си прикачила и титула „Първоюстиниянска“ (Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας). Съ това тя искаше да се идентифицира съ основаната нѣкога отъ императоръ Юстинияна независима църква въ западния дѣлъ на Полуострова и така да запази правдинитѣ си отъ посегателствата на византийскитѣ василевси и патриарси (срв. Йор. Ивановъ, въ Списание на Бълг. Акад. I, 98—99).

По-късно, прѣзъ слѣдния XIII в. и до закриването си, църквата се именувала още и Охридска, за разлика отъ възобновената прѣзъ XIII в. българска патриаршия въ Търново: Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας.

А че титулътъ „Българска архиепископия“ не е билъ гола формалность, а служилъ да посочи и националностьта на главната часть отъ населението въ нейнитѣ епархии, това ще се посочи по-долу, № 18—22. Прѣзъ врѣме на Василия Българоубиецъ въ прѣдѣлитѣ на българската архиепископия е влизала цѣла Македония, безъ Солунъ и Сѣръ, а при турското робство е включвала слѣднитѣ българомакедонски епархии: Охридска, Битолска, Прилѣпска, Костурска, Прѣспанска, Корчанска, Воденска, Мъгленска, Дебърска, Велешка, Струмишка.

1040 г.

№ 10. Скопье.

Прѣзъ 1018 г., при императора Василия Българоубиецъ, бѣ сломена българската мощь въ Македония и българската земя бѣ подчинена на византийската държава. Щомъ обаче византийското царство почнало да се разклаща отъ вътрѣшни междуусобици и отъ нападенията на чужди външни народи, като печенези, нормане, арабе, будниятъ още духъ на българщината замислилъ за освобождение. Възстанието пламнало въ западнитѣ български прѣдѣли, въ Скопье и Нишъ, дѣто били най-живи споменитѣ за миналото царство и дѣто народътъ прогласилъ Петра Деляна, Самуиловъ внукъ, за български царь, прѣзъ 1040 г., ще рече 21 год. слѣдъ падането на България подъ Византия. За това българско движение разказва византийскиятъ историкъ отъ сжщия XI в.

Иоанъ Скилица. Ето вѣститѣ за началото на възстанието, както ги намираме въ виенския ръкописъ на Скилица:

„Прѣзъ тая година (1040) слѣдъ двадесеть и едно годишно робство и подчинение и българетѣ дигнаха възстание по слѣдния начинъ. Единъ българинъ Петъръ, по прозвище Делянъ, робъ у нѣкой цариграждaнинъ, избѣга отъ Цариградъ и, като се скиташе изъ България, пристигна въ Морава и Бѣлградъ, които сѫ крѣпости на Панония, която лежи отвъдъ Дунава, и сѫ съсѣдни на земята на маджаретѣ.[1]) Той се издаваше за синъ на Гаврила, синъ Самуиловъ, роденъ отъ дъщерята на маджарския краль, която Радомиръ още приживѣ на Самуила бѣ изпѫдилъ поради ненависть и се бѣ оженилъ за красивата ларисянка (плѣнница) Ирина. Той подбуди къмъ възстание българското племе, което неотколѣ бѣ свило вратъ въ робство и се стараеше много да се добере пакъ до свобода. И поради това, като дадоха вѣра на думитѣ на Петра Деляна, опрѣдѣлиха го за царь на България и като се дигнаха съ него прѣзъ Нишъ и Скопье, което е главенъ градъ на България, провъзгласиха го съ викове за царь и избиха немилостиво и безчеловѣчно всѣки намѣренъ тамо гръкъ“ (Τούτῳ τῷ ἔτει καὶ ἡ ἀποστασία γέγονε Βουλγαρίας μετὰ εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς αὐτῶν καταδουλώσεως καὶ ὑποταγῆς τοῦτον τὸν τρόπον. Πέτρος τις Βούλγαρος, Ὀδελεάνος τὴν προσηγορίαν, δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρὸς ἀποδρὰς ἐκ τῆς πόλεως ἐπλανᾶτο ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ κατήντησεν ἄχρι Μωράβου καὶ Βελεγράδων (φρούρια δὲ ταῦτα τῆς Παννονίας κατὰ τὴν περαίαν τοῦ Ἴστρου διακείμενα καὶ γειτονοῦντα τῷ κράλῃ Τουρκίας), καὶ υἱὸν ἑαυτὸν ἐφήμιζε Ῥαδομηροῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουὴλ τεχθέντα αὐτῷ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ κράλη Οὐγγρίας ἣν ἔτι ζῶντος τοῦ Σαμουὴλ μισήσας ἐδίωξε καὶ ἠγάγετο τὴν πανωραίαν Εἰρήνην τὴν Λαρισσαίαν, καὶ τὸ γένος ἀνέσειε τῶν Βουλγάρων, πρὸ ὀλίγου τὸν τράχηλον ὑποβαλὸν τῇ δουλείᾳ καὶ λίαν ὀριγνώμενον ἐλευθερίας. διὸ καὶ πιστεύσαντες τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις ὡς πιθανῶς, συγκειμένοις βασιλέα τε αὐτὸν ἀναγορεύουσι Βουλγαρίας, καὶ ἄραντες ἐκεῖθεν διά τε Ναϊσσοῦ καὶ τῶν Σκουπίων, τῆς μητροπόλεως Βουλγαρίας, ἵεντο ἀνακηρύττοντες καὶ ἀνευφημοῦντες τοῦτον, καὶ πάντα τὸν παρευρεθέντα Ῥω-

[1]) Въ текста е речено „до земята на краля на Турция“. Маджаретѣ у византийскитѣ писатели често се наричатъ „турци“ и земята имъ „Турция“. Въ слѣдующето прѣдложение вм. Турция стои Унгария.

μαῖον ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως ἀναιροῦντες. — G. Cedreni Historiarum compendium, II, p. 527, Ed. Bonnæ; B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes, codex Vindob. hist. græc. LXXIV. München 1906, p. 35—36).

1040 г.

№ 11. **Македония.**

Прѣзъ 1040 г. норвежскиятъ войвода Харалдъ (Haraldus) помагаше съ своята наемна войска на византийцитѣ, за да потушатъ възстанието на българетѣ въ Македония и при Солунъ. Въ скандинавскитѣ пѣсни (на пѣвеца Тиодолфъ) войводата Харалдъ, за неговитѣ суровости падъ възстаналото българско население, се величае като „опожаритель на българетѣ“ (Bolgara brennir), както напр. въ слѣднитѣ стихове:

Hvast fra ek Haugi et naesta
hlifel á gram drifa,
en Bolgara brennir
braedhr sinum vel taedi;
Skildhist hann ok huldhi
hjámsetr gamall vetra
tiggi tólf ok thriggia
traudhr vidh Olaf daudhan.

(В. Васильевскій, Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка. Спб. 1881, стр. 148).

1067 г.

№ 12. **Тесалия.**

Прѣзъ 1067 г. българетѣ, които живѣли въ Тесалия по източнитѣ склоневе на Пиндъ, вдигнали възстание заедно съ своитѣ съсѣди власи противъ Византия. На чело на възстанието билъ поставенъ войводата Николица. Сега тамъ нѣма жива българска душа; българетѣ се прѣтопили въ гърци или власи, а власитѣ съставятъ още голѣма самостойна цѣлина. За възстанието се разказва въ стратегията на Кекавмена, сродникъ на Николица: „Той (Николица) излѣзе отъ своя домъ къмъ Фарсалъ и къмъ р. Плирисъ.[1]) Тая рѣка Плирисъ има широка

[1]) Плирисъ, сега Блюрисъ, е притокъ на тесалийската р. Пеней, сега Саламврия. Тече на югъ отъ гр. Трикала.

долина по единия и другия брѣгъ и тече прѣзъ влашкитѣ селища, като ги дѣли на двѣ. И като разпъна тамъ шатри, почна да събира власи и **българе**, които живѣеха наблизу, и се събра при него много народъ. Той изпрати единъ дѣлъ войска и въ Китросъ съ заповѣдь да разруши тая крѣпость, което и стана". (Ἐξῆλθεν δὲ ἀπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐπὶ τὰ Φάρσαλα καὶ τὸν Πλήρην. ποταμὸς δέ ἐστιν οὗτος ὁ Πλήρης ἔχων πεδιάδα μεγάλην ἔνθεν κἀκεῖθεν, ὃς δὴ καὶ διέρχεται μέσον τῶν Βλάχων διαιρῶν αὐτοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν, καὶ τεντώσας ἐκεῖσε περιεσώρευσε τούς τε Βλάχους καὶ Βουλγάρους τοὺς ἐκεῖσε πλησιάζοντας, καὶ ἠθροίσθη πρὸς αὐτὸν λαὸν πολύς. ἀπέστειλεν δὲ καὶ εἰς τὸ Κίτρος παραταγὴν μίαν, προστάξας καταλῦσαι τὸ τοιοῦτον κάστρον. ὃ καὶ ἐγένετον. — Cecaumeni strategicon, ediderunt Wassiliewsky et Jernstedt. Petropoli 1896, p. 69—70).

1068 г.

№ 13. Полуостровъ Касандра (Халкидика).

Освѣнъ поменатитѣ български села около Йерисо, въ Халкидика имало и други тѣхни селища. Въ единъ пергаментенъ документъ отъ 1068 г., въ руския Пантелеймоновски монастирь въ Света-гора, се говори за междитѣ, синоритѣ между земитѣ на монастиря на Лъва Сфренци (τȣ̃ κυρ Λέοντος τȣ̃ Σφρέντζι) и синоритѣ точно опрѣдѣлени на **българетѣ** (γινωσκῶντες ἀκριβῶς τὰ σύνορα τῶν Βουλγαρίνων), намиращи се на полуострова Касандра. Срв. В. Григоровичъ, Очеркъ путешествія по Европейской Турціи, Москва 1877, стр. 67.

1073 г.

№ 14. Скопье, Призрѣнъ, Охридъ и др.

Тридесетина години слѣдъ първото голѣмо българско възстание въ Македония противъ Византия, въ Скопье българетѣ замислили за второ възстание. Поводъ за това дали несполукитѣ на Византия въ Мала-Азия и заробването на императора й Диогена IV отъ селджуцитѣ прѣзъ 1071 г. На чело на българскитѣ възстаници стояли скопскитѣ велможи и тѣхниятъ главатарь Георги Войтѣхъ. За да не се повторятъ обаче събитията прѣзъ 1040 г., когато се бѣха прогласили за български царе двамина сродници на царь Самуила и съ

това се улесни потъпкването на успѣлото инакъ възстание, скопскитѣ българе рѣшили да повикатъ чужденецъ за български царь. Изборътъ се падналъ на Константина Бодина, синъ на зетския князь Михаила, който се и родѣелъ съ българскитѣ царе. Ето какъ е описано възстанието отъ съврѣменника Скилица, по изданието у Кедрина и по виенския ржкописъ:

„Българскитѣ велможи помолиха Михаила, който тогава владѣеше надъ горѣпоменатитѣ хървате въ Декатера (Катаро) и Прапратъ и държеше подъ себе си не малко земя, да имъ стане началникъ и да имъ сždѣйствува, като имъ даде и своя синъ, когото да обяватъ за царь на България и да се освободятъ отъ гръцка власть и гнетъ. Той прие съ готовность искането имъ, и като избра 300 души отъ своитѣ мжже и ги прѣдаде на своя синъ Константина, наричанъ още и Бодинъ, изпрати ги въ България. Тѣ пристигнаха въ Призрѣнъ, дѣто се бѣха събрали велможитѣ отъ Скопье съ своя главатарь Георгия Войтѣхъ, който водѣше потеклото си отъ комханитѣ. Тамъ прогласиха Бодина за царь на българетѣ, като го прѣименуваха отъ Константинъ на Петъръ. Като чу за това Никифоръ Карантинъ, който изпълняваше длъжностьта дукъ въ Скопье, и като събра подчиненитѣ си военачалници, замина за Призрѣнъ съ българскитѣ войски. И докато подготвяше той войната, пристигна неговиятъ наслѣдникъ Дамянъ Даласинъ. Като се срѣщна той съ Карантина, много го гълча и като нагруби не малко всичкитѣ тръгнали съ него военачалници и ги упрекна за подлостьта имъ, приготви войскитѣ и веднага нападна сърбитѣ. Става ужасна битка и бѣгство на гърцитѣ още по-ужасно, падатъ убити много гърци и българе, биватъ мнозина заробени, заедно съ самия дукъ Дамянъ Даласинъ, наричанъ още Проватасъ, както и Лонгибардопулосъ и други много съ тѣхъ. Бѣ заетъ и лагерътъ и всичко, каквото имаше тамъ, бѣ ограбено. Слѣдъ това българетѣ прогласяватъ явно Бодина за царь, както се рече, като го прѣименуватъ Петъръ. И като се раздѣлиха на двѣ, еднитѣ заминаха съ Бодина за Нишъ, а други, като взеха съ себе си Петрила, едного отъ първенцитѣ при Бодина, заминаха срѣщу гърцитѣ за Костуръ, дѣто се бѣха укрѣпили онѣзи, които бѣха съмишленици на гърцитѣ. Петрилъ се прѣхвърли къмъ Охридъ и го прѣвзе съ пристжпъ, защото градътъ не бѣше укрѣпенъ,

а крѣпостьта стоеше въ развалини, тъй както бѣ съборена отъ царь Василия (Българоубиецъ), който смѣталъ, че градътъ, като голѣмъ центъръ на българското царство, лесно ще се поддаде на възстание. Тамъ той (Петрилъ) бѣ прѣчаканъ съ почести и, като приготви мѣстното население, неговиятъ господарь (Бодинъ) бѣ прогласенъ за царь. И слѣдъ като и въ Дѣволъ бѣ направено сжщото, замина на бързо за Костуръ. Тамъ се бѣха събрали ония, които, както се рече, бѣха съмишленици на гърцитѣ, охридскиятъ военачалникъ Марианъ, дѣволскиятъ патрици, проконсулътъ Теогностъ Бурцисъ, съ него и военачалника на Костуръ. Съ тѣхъ бѣха и Борисъ Давидъ и други мнозина, които, като се опасяваха отъ угрозата на туземнитѣ българе, бѣха избѣгали като въ прибѣжище въ Костуръ Петрилъ прочее като прѣвзе Костуръ съ безбройно множество българе, приготвяше се за война". (Οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες ἀξιοῦσι τὸν Μιχαηλᾶν ἀρχιγὸν ὄντα τηνικαῦτα τῶν εἰρημένων Χροβάτων τὴν οἴκησιν τε ἐν Δεκατέροις καὶ Πραπράτοις ποιούμενον καὶ χώραν οὐκ ὀλίγην ἐφ᾽ ἑαυτὸν ἔχοντα. ἐπαρῆξαι αὐτοῖς καὶ συνεργῆσαι, δοῦναί τε αὐτοῖς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὡς ἂν αὐτὸν βασιλέα Βουλγαρίας ἀνακηρύξωσι καὶ τῆς ἐκ τῶν Ῥωμαίων ἐλευθερωθεῖεν καταδυναστείας καὶ βαρύτητος. ὁ δὲ ἀσμένως ὑπακούει αὐτῶν, τριακοσίους τε τῶν ἑαυτοῦ ἀπολεξάμενος καὶ τῷ οἰκείῳ υἱῷ Κωνσταντίνῳ τῷ καὶ Βοδίνῳ ὀνομαζομένῳ παραδοὺς εἰς Βουλγαρίαν ἐξαποστέλλει. ἔξεισιν οὖν εἰς τὰ Πρισδιάνα, ἔνθα συναθροισθέντες οἱ ἐν τοῖς Σκοπίοις προέχοντες, οἷς ἔξαρχος ἦν Γεώργιος ὁ Βοϊτάχος, τοῦ τῶν Κομχάνων γένους καταγόμενος, βασιλέα Βουλγάρων αὐτὸν ἀνεκήρυξαν, Πέτρον ἀντὶ Κωνσταντίνου μετονομάσαντες. ὅπερ ἀκούσας ὁ ἐν Σκοπίοις διέπων τὴν ἀρχὴν τοῦ δουκὸς Νικηφόρος ὁ Καραντηνός, τοὺς ὑφ᾽ αὑτὸν στρατηγοὺς παραλαβὼν ἄπεισιν εἰς τὰ Πρισδιάνα μετὰ τῶν Βουλγαρικῶν δυνάμεων. ἐν ὅσῳ δὲ οὗτος τὰ πρὸς τὸν πόλεμων ἐξήρτυεν, ἐπικατέλαβε διάδοχος αὐτοῦ Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνός. ἑνωθεὶς τοίνυν μετὰ τοῦ Καραντηνοῦ, πολλά τι κερτομήσας αὐτόν, καὶ ἐς ἕκαστον δὲ τῶν σὺν αὐτῷ στρατηγῶν ἐμπαροινήσας οὐκ ὀλίγα καὶ ὡς ἀνάνδρους μυκτηρίσας αὐτούς, συνταξάμενος συμβάλλει τοῖς Σέρβοις εὐθέως. καὶ γίνεται μάχη φρικὴ καὶ τροπὴ τῶν Ῥωμαίων φρικωδεστέρα· πίπτουσι γὰρ πολλοὶ ἔκ τε Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων, ζωγροῦνται δὲ πλεῖστοι καὶ αὐτὸς ὁ δοὺξ Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνὸς ὅ τε λεγόμενος Προβατᾶς καὶ ὁ Λογγιβαρδόπουλος καὶ ἕτεροι συχνοὶ σὺν αὐτοῖς. ἐλήφθη δὲ

καὶ ἡ παρεμβολὴ ἅπασα, καί τῶν ἐν αὐτῇ πάντων διασκύλευσις γίνεται. ἐντεῦθεν ἀναίδην οἱ Βούλγαροι τὸν Βόδινον βασιλέα ἀναγορεύουσιν, ὡς εἴρηται, Πέτρον μετονομάσαντες. διχῇ τε διαιρεθέντες οἱ μὲν μετὰ τοῦ Βοδίνου τὸν Νίσον ἀπῄεσαν, οἱ δὲ Πετρίλον τινὰ τὰ πρῶτα παρὰ τῷ Βοδίνῳ φέροντα παραλαβόντες κατὰ τῶν ἐν Καστορίᾳ Ῥωμαίων ἀπίασιν· ἐκεῖσε γὰρ διατετειχίσθαι τὴν πόλιν οἱ τὰ Ῥωμαίων φρονοῦντες ἠθροίζοντο, ὁ μὲν οὖν Πετρίλος τῇ Ἀχρίδι παραβαλὼν καὶ ταύτην ἐξ ἐφόδου ἑλῶν οὔπω γὰρ τετείχιστο ἀλλ' ἐρείπιον ἐκεῖτο ἐξ ὅτου Βασίλειος ὁ βασιλεὺς κατηρίπωσεν ταύτην μέγα κέντρον ὑπειδόμενος πρὸς ἀποστασίαν τὰ ἐν αὐτῇ τῶν Βουλγάρων βασίλεια. ἔνθα καὶ ὑποδεχθεὶς φινοτίμως τὸν ἑαυτοῦ τε κύριον ἀναγορεῦσαι παρασκευάσας τοὺς ἐγχωρίους, κ' αν τῇ Διαβόλει δὲ τ' αὐτὸ πεποιηκὼς ἐπὶ Καστωρίαν ἀπῄει σὺν πάσῃ σπουδῇ. ἐκεῖσε γὰρ ἠθροίζοντο οἱ τὰ Ῥωμαίων φρονοῦντες, ὡς εἴρηται, ὅ τε τῆς Ἀχρίδος στρατηγὸς Μαριανὸς καὶ ὁ τῆς Διαβόλεως ὁ πατρίκιος καὶ ἀνθύπατος Θεόγνωστος ὁ Βούρτζης, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ὁ ἐν Καστορίᾳ στρατηγῶν. μεθ' ὧν καὶ ὁ Βορίσης Δαβὶδ καὶ ἄλλοι πολλοί, οἵτινες δεδιότες τὴν ἐκ τῶν ἰθαγενῶν Βουλγάρων ἀπειλὴν ὡς εἰς κρησφύγετον τὴν Καστορίαν συνέφυγον. κατελαβὼν οὖν ὁ Πετρίλος τὴν Καστορίαν μετὰ πλήθους Βουλγάρων ἀμυθήτου τὰ πρὸς τὸν πόλεμον συνεσκευάζετο. — Cedreni Hist. compendium II, 715—717; B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes, p. 35—36).

1081 г.

№ 15. Костуръ, Битоля.

Съврѣменникътъ и историкътъ на първия кръстоносенъ походъ монахъ Робертъ Реимски, като говори за нахлуването на кръстоносцитѣ въ Византия прѣзъ Драчъ на изтокъ, нарича западнитѣ земи на византийското царство „българска область", съ градове Костуръ, Битоля и др. За събитията станали прѣзъ 1081 г., той разказва слѣдньото:

„Докато така се развиваха събитията, за които разказахме, Боемундъ Апулски, като приготви съ свои срѣдства необходимитѣ нѣща за такъво пѫтуване, отплава по море и достигна въ българската область. Съ него бѣха благородни князе, като Танкредъ, неговъ внукъ и синъ на маркиза, князь Рихардъ и всички най-достойни люде на тая страна.

Тѣ намѣриха въ България голѣмо изобилие отъ жито, вино и дървено масло, и отъ село на село пристигнаха въ Костуръ. Като излѣзоха отъ Костуръ, тѣ дойдоха въ Пелагония (Битолско). Тамъ се намираше едно укрѣпено мѣсто съ еретици (богомили), което кръстоносцитѣ нападнаха и го изгорѣха заедно съ неговитѣ жители. . . . Слѣдъ това, на другия день, като дойдоха до рѣката Вардаръ и пр." (Dum hæc itaque aguntur, ut diximus, prospero successu Boamundus Apuliensis, paralis suis stipendiis tanto itineri congruentibus, mare intravit, et in Bulgariam regionem transnavigabit, cum quo erant nobilissimi principes, Tancredus videlicet nepos suus, et marchisi filius Richardus princeps, et onmes terrae illius optimates, qui tantam in Bulgaria copia repererunt, quod a fructu frumenti, vini et olei omnes multiplicati sunt. . . . Et de villa in villam . . . Castoriam parvenerunt . . . Egressi de Castoria venerunt in Pelagoniam, in qua erat quoddam castrum haereticorum, quod undique agressi sunt . . . cum suis habitatoribus ignis combusserunt . . . . Denique in crastinum ad flumen Bardarum venientes . . . . — Roberti monachi S. Remigii in diæcesi Remensi Historia Hierosolymitana, lib. II, cap. II).

1097 г. (свид. XII в.).

№ 16. Битоля.

Прѣзъ 1097 г. минали кръстоносци прѣзъ Македония, идещи отъ Драчъ. На чело имъ стоялъ тулузскиятъ графъ Раймундъ и епископътъ на Пюи. Въ Битолско, което било подъ византийска власть, пострадалъ епископътъ отъ българе, които живѣли тамъ. За това ни разказва историкътъ на кръстоносцитѣ Вилхелмъ Тирски, който, както ще видимъ, лично е познавалъ Битоля. Вилхелмъ казва:

„Това писмо (отъ византийския императоръ) зарадва извънредно много както графа, така и неговата войска, и като тръгнаха отъ тамъ прѣзъ горитѣ и планинитѣ на епиротската область, слѣдъ многодневенъ труденъ пѫть, пристигнаха най-сетнѣ въ градъ Пелагония (Битоля), изобиленъ съ всѣкакви нѣща, и тамъ се спрѣха на лагеръ. Тамъ негово господство владиката на Пюи, мѫжъ почтенъ, като се бѣ отдалечилъ отъ лагера, за да настани своя шатъръ на по-удобно, биде нападнатъ отъ българе и плѣненъ" (His litteris

tam comes quam ejus exercitus exhilaratus admodum, rursus iter arripiens, transcursis silvis et montibus, et universa Epirotarum regione, multorum labore dierum, demum in pagum, cui Pelagonia nomen est, omnibus redundantem copiis descendentes, castrametati sunt. Ubi cum vir vitae venerabilis dominus Podiensis episcopus longius a castris aliquantulum, hospitandi commoditatem secutus, seorsum locasset tentoria, a Bulgaris irruentibus captus est. — Guillelmi Tyrensis Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, lib. II, cap. XVIII).

XI в. край.

№ 17. Сѣверна Македония и др.

Къмъ края на XI в. и началото на XII били написани редица апокрифни български творения съ есхатологиченъ характеръ. Отъ упоменатитѣ въ тѣхъ мѣстни имена и подробности личи, че тия произведения сѫ възникнали въ сѣверна Македония, вѣроятно въ нѣкой отъ тамкашнитѣ монастири, като Лѣсновскиятъ, Осоговскиятъ, Пчинскиятъ и др. Тия апокрифи се означаватъ като сказания, видѣния или тълкувания ужъ на пророкъ Исаия, пророкъ Данила и др. Смѣтало се е дори, че останкитѣ на речения пророкъ Исаия почиватъ въ Осоговския монастирь.[1]) Апокрифитѣ се издаватъ като дѣло на български автори и македонскитѣ градове и села се сочатъ като български. Така въ Сказанието на пророка Исаия, което прѣдставя българска апокрифна лѣтопись, като се говори за князь Бориса и негови християнски дѣла, особено се наблѣга за българскитѣ земи по Брѣгалница и Овче-поле:

„Слѣдъ смъртьта на царь Изота, прие българското царство синъ му Борисъ . . . Този царь покръсти цѣлата българска земя и съгради църкви по българската земя; на рѣка Брѣгалница прие царството и на Овче-поле съгради бѣли църкви" (И по оумрьтїю же Изота царга пакы прѣемь царьство блгарское сынь его Борись . . . И тьи царь крьсти всоу землю блгарскоую. И сьзда црькви по земли кльгарстѣи; и на рѣцѣ Брѣгалници и тоу прїемь царьство; на Овчи поли сьзда бѣли црькви. — Споменик III, 191). Като се говори за българското възстание прѣзъ 1040 г. на Деляна (Оделѣнъ), прибавя се

[1]) Споменик V, 30.

за послѣдния: „Той съгради три града въ българската земя, първи Червенъ, втори Несебръ, трети Щипъ“ (и създа ·г҃· градове въ земли блгарскои: ·а҃· Чрьвеиь, ·в҃· Неврь, ·г҃· Штипь.— Споменик III, 193). Ако и подъ византийска власть, северомакедонската область се схващала, ще рече, като „българска земя“.

Въ другъ паметникъ отъ сжщата група и врѣме, въ Даниловото тълкувание, се говори за смутоветѣ, възстанията и нахлуванията на варваретѣ прѣзъ XI в. въ Византия, прѣзъ земята на българетѣ, съ градове и мѣста: Главница, Скопье, Овче-поле, Срѣдецъ, Бояна, Витоша, Велбуждъ, Струмица. Текстътъ е неясенъ апокрифъ съ загадки, та се и не поддава на точенъ прѣводъ: . . . И поидеть из Рима ·и· мѫжи ·н· товар' идеть же на южноу страноу Главьнице и оукротить роусыю бради. и вьстанеть ·в· моучителѣ. ѿ вьстока ис прьвымь срѣщеть се на Ѡв'чиполи изьбиють Скопскиѥ воѥ... и тоу пакы приде двѣ чести из'маньлтѣнь. и поплѣнить всоу землю Бльгарьскоую. и шьдь кагань. сьставить е на Срѣдьци. и тоу створїть сѣча два. и речеть оу Боянѣ ѡставите тоу плѣнь... и тꙋ оудолѣють емоу югры из'биють ѥмоу воѥ а самь оубѣжить вь Бельблоуждь. и тоу пакы сбереть сироты. и попе и дияакы. и мнихы вь Витоши горѣ.... и боудоуть лѣта добра вь того цара... и вьзьвратеть се плѣньници вьси вь Строумицоу, а дроузи вь Главьницоу. тѣ бо земли наричета мати вьсѣмь земламь.— Споменик V, 13).

XI в. край.

№ 18. **Западна България и Охридско.**

Въ много отъ своитѣ писма, пращани до различни лица, архиепископъ Теофилактъ Охридски (ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας) се оплаква отъ населението, всрѣдъ което живѣе и което управлява духовно, а именно западния дѣлъ на нѣкогашнитѣ български земи, съ столица Охридъ. Теофилактъ, ако и архипастирь на Охридската архиепископия, се отнася съвсѣмъ непастирски къмъ своето стадо. Гръкъ по родъ, отъ Евбея, цариграждининъ по възпитание и изтънченость, бивши дяконъ въ Св. София цариградска, близъкъ на царскитѣ особи и роднини, Теофилактъ се гнуси отъ своето паство, отъ неговитѣ селски на-

вици и простота. Това свое паство и въ прѣзрѣнието си той нарича „българско". Ето прочее само нѣколко извадки отъ тоя родъ.

Въ писмо до Анема той пише за българетѣ въ и около Охридъ: „Обясняваш ми моя сънь, о мой най-мили между хората, че съмъ се билъ поварварилъ, като живѣя съ българетѣ. Разсѫди прочее, колко съмъ изпилъ отъ чашата на селащината, като живѣя отъ толкова години далечъ отъ чъртога на мѫдростьта и съмъ пиянъ отъ некултурность... За насъ прочее, които сме отъ години вече въ земята на българетѣ, простотията е станала другарка и сътрапезница" (Τὸ ἐμὸν ὄναρ μοι λέγεις, ἀνδρῶν ἐμοὶ ποθεινότατε, ἐκβεβαρβαρῶσθαι λέγων ἐν μέσοις Βουλγάροις. Σκόπει γὰρ ὅσον ἐγὼ τοῦ τῆς ἀγροικίας κρατῆρος πέπωκα, τοσούτων ἐτῶν τῶν τῆς σοφίας χωρίων ἀποδημῶν, καὶ ὡς ἐμεθύσθην τῆς ἀμουσίας ... Ἡμῖν μὲν οὖν, ὡς χρονίοις οὖσιν ἐν γῇ Βουλγάρων, ὁμότροφος ἤδη ἡ ἀγροικία καὶ ὁμοέστιος. — Theophylacti epistola XXI, Ed. Meursio).

Въ писмо до великия доместикъ изтънчениятъ Теофилактъ се тѫжи отъ Охридъ отъ нечиститѣ варваре българе и отъ тѣхнитѣ кожуси: „Робувамъ не у богата царица, чиста и хубава, съ една рѣчь не у златната Афродита, но у нечиститѣ роби варваре, съ тѣхнитѣ вонещи кожуси" (... Πλὴν ὅσον οὐ βασιλίδι δουλεύω πλουσίᾳ, καθαρίῳ τε καὶ καλῇ, καὶ συνόλως Ἀφροδίτῃ χρυσῇ, ἀλλὰ δούλοις βαρβάροις ἀκαθάρτοις κιναύρας κωδιῶν ἀπόζουσιν. — Idem, Epist. II, Ed. Lamio).

На връщане въ Охридъ, слѣдъ едно свое пѫтуване, вѣроятно до Цариградъ, Теофилактъ пише на императрица Мария: „И тъй сега се връщамъ при българетѣ, азъ, царигражданинъ по душа, чужденецъ на българетѣ, и вече мириша на гнило, както овчитѣ кожуси на българетѣ" (Κάτειμι τοίνυν ἐπὶ Βουλγάρους ἀτεχνῶς Κωνσταντινουπολίτης, τὸ ξένον Βούλγαρος, ἀπόζων σαπρίας, ὡς ἐκεῖνο τοῦ τῶν κωδίων γράσου. — Idem, Epist. I. Ed. Lamio).

Въ друго писмо, до царския братъ Адриана, Теофилактъ се тѫжи отъ двамина българе въ Охридъ, съ които билъ въ споръ за църковни земи: „О земя, о небе, азъ съмъ станалъ посмѣшище на двама българе"! (Ἐμὲ γάρ, ὦ γῆ καὶ ἥλιε, ἐμὲ Βουλγάροιν δυοῖν παιζόμενον. — Idem, Ep. XXXIV, Ed. Meursio).

XI в. край.

№ 19. Охридъ.

Теофилактъ Охридски, въ писмо до видинския владика, се оплаква отъ градското население въ Охридъ, което нарича българско, и особено е недоволенъ отъ мокрянетѣ, жители отъ западния брѣгъ на Охридското езеро, наречени така по планина Мокра, както се зове тя и сега. Между друго Теофилактъ му пише:

„Не дѣй бива малодушенъ, защото не си само ти, който търпишъ бѣди ... Или ще кажешъ, че отъ вънъ нападатъ кумане. Но то е нищо въ сравнение съ охридчане, които връхлитатъ върху насъ отъ самия градъ!... Или пъкъ ще се оплачешъ отъ лошитѣ жители на самата крѣпость (Видинъ)? Но туй сѫ дѣца спрѣмо нашитѣ българе, живущи въ крѣпостьта,[1]) или по-добрѣ, за да не посрамя голѣмината на злината въ нашата крѣпость, ще кажа — що сѫ твоитѣ всезлодѣйци спрѣмо нашитѣ диви мокряне!“ (Μὴ οὖν ὡς σὺ μόνος δεινὰ πάσχων μικροψυχότερον διάκεισο ... Κομάνους ἔχεις ἔξωθεν ἐπελαύοντας; καὶ τὶ πρὸς τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἡμῖν ἐπικαταβαίνοντας Ἀχριδιώτας;... ἔχεις καστρηνοὺς πονηρούς; ἀλλὰ παῖδες οὗτοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους Βουλγάρους καστρηνοὺς, μᾶλλον δὲ, ἵνα μὴ καταισχύνω τὸ μέγεθος τῆς ἐν κάστρῳ ἡμῶν κακίας, τίνες οἱ σοὶ παμπόνηροί πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἀγροίκους Μοκρηνούς; — Theophylacti epistola XVI, Ed. Finetti).

XI в. край.

№ 20. Охридъ, Мокра, Багора.

Въ едно писмо до магистра Йоана Пантехна Теофилактъ говори за несносното положение въ неговата архиепископия, именно въ западнитѣ ѝ прѣдѣли, между Охридъ и Драчъ: „Въ Охридъ работитѣ сѫ пълни съ ужасъ. Покраината Мокра, която е часть отъ охридската область, е опустошена отъ роба и отстѫпника. А пъкъ Багора, която е

[1]) Така прѣвеждамъ думитѣ Βουλγάρους καστρηνούς. Византийската дума καστρηνοί ще отговаря на нашето варошане, градското население що живѣе въ вароша, крѣпостьта. Въ Охридъ и до сега е запазена една махала, наричана Месόкастро (Μεσόκαστρο т. е. вѫтрѣ, всрѣдъ крѣпостьта). Тя е извънъ вароша и акропола, но може би нѣкога и тя да е била оградена съ долнята градска стѣна.

височайша гора между българскитѣ и драчки прѣдѣли, се държи сега отъ бунтовникъ (антартъ)“ (Τὰ δὲ κατὰ τὴν Ἀχρίδα πάντα φόβου μεστά. Καὶ τὸ τοῦ Μόκρου μέρος (ὁ δὲ Μόκρος τῆς Ἀχρίδος τμῆμα), παρὰ τοῦ δούλου καὶ ἀποστάτου λεληΐσται. Ἡ δὲ Βαγορὰ (ὄρος δὲ αὕτη πάμμεγα, καὶ τοῖς Βουλγαρικοῖς καὶ Δυῤῥαχικοῖς ὄρεσι μεσιτεῦον), παρὰ τοῦ ἀντάρτου φυλάττεται. — Theophylacti epistola LXV, Ed. Meursio).

XI в. край.

№ 21. **Охридъ, Струга.**

Въ едно писмо до царския зеть Вриения Теофилактъ Охридски се оплаква отъ бирницитѣ, които вземали повече данъкъ отъ църковнитѣ люде (клирицитѣ), отколкото отъ мирянетѣ; оплаква се още задѣто отъ църковнитѣ притежатели на рибни ловища (даляне) по Охридското езеро се вземало двойно повече данъкъ, отколкото се вземало отъ селянетѣ българе, а така ставало и съ данъка отъ мелницитѣ. За националностьта на населението около Охридъ и за неговия езикъ въ това писмо се даватъ несъмнѣни вѣсти, отъ които ще приведемъ слѣднитѣ: „И за мелницитѣ клирицитѣ платиха двойно повече отъ мирянетѣ, а сѫщо и за рибнитѣ ловища (далянетѣ), които на езика на българетѣ се наричатъ струги,[1]) а на гръцки διώρυχας... Така и за мелницитѣ, отдавна вече съборени, поискаха данъка за всички години, а за здравитѣ мелници наложиха двойно повече, отколкото на българетѣ“ (Καὶ γὰρ ἐπί τε τοῖς μύλοις διπλασίω οἱ κληρικοί, ἢ οἱ λαϊκοὶ ὑπετέλεσαν, καὶ ἐπὶ ταῖς Βουλγάρων μὲν γλώτταις λεγομένας στρούγαις, Ἕλλην δ'ἀνὴρ, διώρυχας... Ὥστε ὑπὲρ μὲν καθῃρημένων πρόπαλαι μύλων πάντα ἀπῄτησεν· ὑπὲρ δὲ συνισταμένων διπλασίω ἢ τοὺς Βουλγάρους.—Theophylacti epistola XLI, Ed. Meursio).

XI в. край.

№ 22. **Кичево.**

По поводъ на намѣсата на Цариградската патриаршия въ църковнитѣ дѣла въ Кичево (Кичева, Кича'а), което спа-

[1]) Явно е, че името на града Струга при Охридското езеро, дѣто и сега има пай-много рибни ловища, иде отъ названието на послѣднитѣ, наричани на старобългарски езикъ строугы, един. число строуга.

дало подъ юрисдикцията на Охридската автокефална църква, архиепископъ Теофилактъ Охридски въ едно писмо до халкидонския епископъ Михаила се оплаква на последния и го моли да се застжпи, та да се оправятъ извършенитѣ грѣшки. Въ това писмо населението въ Кичевско се нарича българско. Теофилактъ пише:

„Извѣстно е на твоя светиня за извършеното противъ канонитѣ въ Кичево. А колко ли ми се смѣешъ на това варварско име — Кичево! То е енория, що спада подъ нашата архиепископия. Тамъ единъ монахъ, който бѣ почналъ да гради молитвенъ домъ, биде възпрѣнъ отъ насъ, задѣто бѣ захваналъ да гради безъ наше знание и вършеше дѣло противно на канонитѣ и на граждадскитѣ закони. Той каза, че билъ получилъ затова патриаршеска ставропигия, та така и почналъ работата... Но какво общение има цариградскиятъ патриархъ съ българетѣ? Той нито има право да хиротонисва въ тая страна, която си има автокефаленъ архиепископъ, нито има друга нѣкоя привилегия надъ нея“ (. . . γνωρίζομεν τῇ σῇ ἱερότητι τὸ παρὰ κανόνας γινόμενον Κίτταβα. Ἀλλ᾽ὅπως μή μοι γελάσῃς πρὸς τὸ βάρβαριχον ὄνομα. Ἐνορία τίς ἐστι, τῇ καθ᾽ἡμῶν ἀρχιεπισκοπῇ διαφέρουσα, ἐν ᾗ τῶν τις μοναχῶν ἀνεγείρων οἶκον εὐκτήριον, ἐκωλύθη παρ᾽ἡμῶν, ὡς παρὰ γνώμην ἡμετέραν τοῦ ἔργου ἀρξάμενος, καὶ μήτε τοῖς κανόσι, μήτε τοῖς τῆς πολιτείας νόμοις ἐγνωσμένα ποιῶν. Ὁ δὲ σταυροπήγιον πατριαρχικὸν λαβεῖν ἔφησε καὶ οὕτω τοῦ ἔργου ἄρξασθαι... Τῖς γὰρ ἐν Βουλγάροις μετουσία τῷ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχῃ, μήτε χειροτονίας ἐπ᾽αὐτῇ δίκαια ἔχοντι, λαχούσῃ τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτοκέφαλον, μήτ᾽ ἄλλο τι διαδεξαμένῳ κατὰ ταύτης προνόμιον. — Theophylacti epistola XXVII, Ed. Meursio)·

1168 г.

№ 23. Български и сръбски земи.

Историкътъ на кръстоноснитѣ походи Вилхелмъ Тирски, който познавалъ добрѣ Балканскитѣ земи и лично ги посѣщавалъ, е оставилъ цѣнни вѣсти за сърбитѣ и за българетѣ отъ врѣме на византийското владичество прѣзъ втората половина на XII в. Отъ македонскитѣ градове той е познавалъ между друго и Битоля (Butella), дѣто е отивалъ прѣзъ 1168 г. при византийския императоръ Мануила Комнинъ като пра-

теникъ на йерусалимския кръстоносски краль Амалриха. Споредъ Вилхелма Тирски сърбитѣ населявали тогава сѣверо-западния дѣлъ на полуострова, между р. Сава и Адриатическо море или, както е въ текста, между Далмация, Унгария и Илирия. Въ своята Historia, като говори за възстанието на сръбския народъ противъ Византия, Вилхелмъ Тирски казва: „Въ сѫщото това врѣме императорътъ бѣше заетъ въ Сърбия, планинска страна, покрита съ гори и мѫчно достѫпна; тя е разположена между Далмация, Унгария и Илирикъ“ (Detinebatur porro eo temporis articulo imperator in Servia quæ regio montosa et nemoribus obsita, diffiiciles habens aditus, inter Dalmatiam et Hungariam et Illyricum media jacet.—Guillelmi Tyrensis Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, lib. XXI, cap. IV).

За българскитѣ пъкъ прѣдѣли казва слѣдньото: „Графътъ (Балдуинъ) послѣдва своитѣ войски и прѣмина прѣзъ рѣката (Сава) заедно съ князетѣ и съ народа, що бѣха останали при него; тѣ пристигнаха въ българския градъ Бѣлградъ, за който поменахме по-горѣ, и тамъ се установиха на лагеръ. Отъ тамъ като потеглиха обозитѣ и войскитѣ и като вървѣха прѣзъ българския лѣсъ и обширнитѣ гори, пристигнаха изпърво въ Нишъ, а сетнѣ въ Срѣдецъ (Стралица) ..... Между другитѣ, българскиятъ варварски народъ, който бѣ дошълъ отъ сѣверъ, се спусналъ отъ Дунава дори до царския градъ (Цариградъ) и, като се простр ѣлъ отъ Дунава до Адриатическото море, заелъ всичкитѣ области. Този народъ измѣнилъ названията и границитѣ на областитѣ въ тая широка земя, която се простира, както казватъ, до тридесеть деня пѫть на длъжь и до десеть деня и повече на ширь. Тая страна наричатъ България“ (Dux vero trajectas secutus expeditiones, in ulteriorem ripam, cum residuo principum et populi se contulit consequenter; veniensque ad Bellagradam[1]) Bulgariæ oppidum, de quo superius fecimus mentionem, ibi castrametatus est. Inde compositis sarcinis et legionibus ad iter expeditis, Bulgariæ silvas, et lata patentia nemora transcurrens, primum Niz, deinde Straliciam pervenit ..... Inter quas Bulgarorum gens inculta, a tractu septentrionali egressa, a Danubio usque ad urbem regiam, et iterum ab eodem flumine ad mare Adriaticum, uni-

[1]) Въ оригинала: Bellagravam.

versas occupaverat regiones; ita ut confusis provinciarum nominibus et terminis, totus iste tractus, qui in longitudine habere dicitur iter dierum triginta, in latitudine vero decem, vel amplius, Bulgaria dicatur. — Guillelmi Tyrensis Historia, lib. II, cap. III et IV).

1196 г.

№ 24. Сѣрско.

Околностьта на гр. Сѣръ, прѣзъ всичкитѣ срѣдни и нови вѣкове и до днесъ, е била населена съ българе. Непосрѣдно до Сѣръ на западъ сѫ живѣли стримонскитѣ славѣне, а на изтокъ сѫ били смолѣнетѣ, както това знаемъ отъ редъ паметници. Българскиятъ характеръ на тамошното население се запазилъ и прѣзъ византийското владичество въ XI—XII в. Когато българетѣ подигнаха въстание въ края на XII в. и освободиха часть отъ своитѣ сънародници, прѣзъ 1196 г. тѣ нахлуха въ източна Македония, въ околноститѣ на Сѣръ. За това говори Никита Хониатъ, който добрѣ познавалъ българетѣ и участвувалъ въ войнитѣ противъ тѣхъ. Асѣнь и Петъръ, прѣзъ първата година отъ царуването на византийския императоръ Алексия III Ангелъ, лесно заели сѣрскитѣ крайща, бидейки населени съ българе:

„Докато императорътъ, казва Никита, се бавѣше на изтокъ, (Асѣнь и Петъръ) нападнаха въ българскитѣ крайща, що сѫ около Сѣръ, разбиха настанената тамъ гръцка войска, по-голѣмата часть отъ която злѣ пострада и самиятъ военоначалникъ на гърцитѣ Алекси Аспиетъ биде заловенъ плѣнникъ“ (ἀμέλει τοι τοῦ βασιλέως κατὰ τὴν ἕω διατρίβοντος, προσβάλλουσι τοῖς περὶ τὰς Σέρρας Βουλγαρικοῖς θέμασι καὶ τὸ αὐλιζόμενου ἐκεῖσε Ῥωμαϊκὸν σύνταγμα ἡττηκότες ἄλλους τε πλείστους κακῶς εἰργάσαντο, καὶ δὴ αὐτὸν εἷλον ζωγρίαν τὸν Ἀσπιέτην Ἀλέξιον, ὃς ἀρχηγεῖν Ῥωμαίοις προυβέβλητο. — Nicetæ Choniatæ Historia. Ed. Bonnæ, p. 612—613).

XIII в. начало.

№ 25. Охридъ, Македония.

Прѣзъ края на XII в. и първата четвърть на XIII в. охридски архиепископъ билъ извѣстниятъ канонистъ гъркъ Димитри Хоматианъ. Въ проложното житие на св. Климента

Охридски той на двѣ мѣста говори за българетѣ, които населяваха Македония и Охридско и влизаха въ земитѣ на Охридската архиепископия. „Българетѣ, като минали Дунава, казва Хоматианъ, заели всичкитѣ съсѣдни земи . . . и много отъ Македония и Тесалия“ (. . . τον Ἴστρον περαιωθέντων καὶ τὰ γειτονεύοντα πάντα κληρωσαμένων . . . καὶ πολλὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θετταλίας. § 1). А за св. Климента, ученика на Кирила и Методия, който училъ и епископствувалъ въ Македония, казва: „Климентъ бѣ поставенъ на епископския прѣстолъ, що държеше цѣлия Илирикъ и земята на българския народъ“ (καὶ Κλήμης εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον ἀνάγεται, παντὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τοῦ κρατοῦντος τῆς χώρας Βουλγαρικοῦ ἔθνους. — § 5).

Димитри Хоматианъ въ съчиненията и писмата си винаги се вѣстява като църковенъ глава не само на българската земя, но често изрично посочва главната народность въ тая земя (Македония и Илирикъ), именно българската. Така напр. той се именува „пастиръ на българетѣ“ (ποιμενάρχὸς Βουλγάρων) и въ единъ стихотворенъ надписъ на Христовата старинска икона въ охридската църква Св. Богородица-Св. Климентъ:

† Κόσμος, Κοσμήτορ τοῦ κόσμου τῆς εἰκόνος.
Σὺ δὲ βράβευσον τὸν κατ᾽ εἰκόνα κόσμον.
Δύσμορφον αἶσχος τῶν παθῶν μου καθάρας.
Ἐκ Δημητρίου ποιμενάρχου Βουλγάρων.

(† Ти, който си украшение, който красишъ украшението на иконата, възнаградѝ свѣта по своя образъ, като очистишъ грозния позоръ на моитѣ страсти. Отъ Димитрия архипастиръ на българетѣ).

Димитри Хоматианъ свидѣтелствува още, че негръцкиятъ книжовенъ езикъ, що се употрѣбявалъ въ неговата духовна область, билъ български. Това знаемъ отъ единъ неговъ отговоръ до сръбския краль Стефана Радослава (1228—1234) по канонични въпроси. Отговорътъ е на гръцки, защото на български не могло да се прѣдаде ясно тълкуванието:

„А ние . . . . като приехме твоитѣ питания, пише Хоматианъ, ще отговоримъ на всѣко едно отъ тѣхъ, като се съгласуваме съ учението на светитѣ наши отци и съ писанитѣ и неписани обичаи на църквата; но не споредъ нашия художе-

ственъ езикъ, а по обикновената проста и прозаична рѣчь, та по тоя начинъ да се разбере добрѣ писаното, защото съ недостатъчното знание, особепо на **български** езикъ, не може да се тълкува или говори, като се изхожда отъ логиката (ἡμεῖς δὲ .... τὰς σὰς ἐρωτήσεις προθέμενοι, πρὸς ἑκάστην αὐτῶν δώσομέν σοι ἀπόκρισιν ταῖς τῶν ἁγίων π(ατ)ρῶν ἡμῶν διδασκαλίαις, καὶ τῷ ἐγγράφῳ καὶ ἀγράφῳ ἔθει τῆς ἐκκλησίας συνάδουσαν· πλὴν οὐ κατὰ τὴν ἐν ἡμῖν τοῦ λόγου τέχνην· ἀλλὰ κατὰ τὴν χυδαίαν καὶ ἀφελῆ καὶ πεζὴν ὁμιλίαν· ἵν ἐντεῦθεν εὔγνωστα γένωνται τὰ γραφέντα· οὐδὲ γὰρ δύναται ἡ ἄτεχνος γνῶσις, καὶ μάλιστα ἡ βουλγαρική, δέχεσθαι ἑρμηνείαν ἢ ὁμιλιαν, ὁρμωμένη ἀπὸ τῆς λογικῆς τέχνης. — Гласник XXXIII, 4; нѣмахъ на ржка изданието Pitra, та цитувамъ по Гласник).

1255 г.

№ 26. Велесъ, Прилѣпъ, Овче-поле.

Въ хрониката на византийския историкъ Георги Акрополитъ сж оставени цѣнни свидѣтелства за етнографския ликъ на тракийскитѣ и македонски области прѣзъ срѣдата на XIII в. Георги Акрополитъ, като образованъ човѣкъ, съ високи чинове (великъ логотетъ и императорски намѣстникъ-преторъ за западнитѣ области на империята), като военачалникъ, който воюва въ Тракия и Македония и познава лично населението, е могълъ да каже двѣ думи вѣрни по въпроса, що ни занимава. Прѣзъ 1255 г. българскиятъ царь Михаилъ Асѣнь се запрѣтналъ да си възвърне завладѣнитѣ отъ гърцитѣ български земи. Най-напрѣдъ българетѣ ударили въ Тракия и заели родопскитѣ крѣпости отъ Перущица та близо до Одринъ. Георги Акрополитъ обяснява бързия успѣхъ на българетѣ въ Тракия съ българското население въ Родопитѣ, което отхвърляло игото на чужденцитѣ гърци и се прѣдавало доброволно заедно съ крѣпоститѣ на своитѣ еднoплеменници. Смущението било голѣмо у гърцитѣ, у императора и неговитѣ близки. Особено се бояли за македонскитѣ прѣдѣли: „защото тѣ (дворцовитѣ хора) бѣха увѣрени, казва Акрополитъ, че повечето отъ **западнитѣ области** сж населени съ **българе**, които отдавна още се бѣха отметнали отъ гърцитѣ и едва напослѣдъкъ се бѣха подчинили на императоръ Йоана (Ватацъ), пъкъ и покорностьта имъ не е заякнала, та тѣ въ душата си

все се държатъ противъ гърцитѣ“ (ἠπίσταντο γὰρ ὡς τὰ πλείω τῶν δυτικῶν μερῶν Βουλγάροις οἰκοῦνται, καὶ ἀποστατήσους πάλαι Ῥωμαίων, προσφάτως δὲ χειρωθεῖσι τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ καὶ οὔπω πῆξιν τῆς χειρώσεως λαβούσης, ἔχθραν δὲ ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους ἐνδομυχοῦσι. — G. Acropolita, Bonnæ, p. 115), гърцитѣ настжпили прѣзъ Родопитѣ, прѣвзели отново нѣкои крѣпости и, начело на императора Теодора II Ласкаръ, ударили прѣзъ Солунъ и като се спрѣли извѣстно врѣме въ Воденъ, заловили се за борба съ българскитѣ градове, отъ чието население се плашили. Отъ Воденъ, казва Акрополитъ, императорътъ „се устреми срѣщу Прилѣпъ. И тукъ като се подготвиха както трѣбва, заловиха и машини и натовариха стѣнобитни орждия на коля, напжти се къмъ Велесъ, за да го обсажда и да го вземе отъ ржцѣтѣ на враговетѣ . . . Отъ тукъ като се дигна съ всичката си войска, той удари прѣзъ Овче-поле“ (ἐπὶ τὸν Πρίλαπον ὥρμησεν. ἐκεῖσε οὖν προσηκόντως συσκευασάμενος καὶ μηχανήματα προσλαβόμενος, καὶ ἁμάξαις τὰς ἑλεπόλεις συγκομισάμενος, ἐς τὸν Βελεσὸν ἐχώρει πολιορκῆσαι καὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν χειροὺς ἐξελεῖν . . . . . ἐκαῖθεν οὖν μετὰ πάσης τῆς στρατιᾶς ὁρμήσας διὰ τῆς Νευσταπόλεως τὴν πορείαν ἐποιεῖτο. — G. Acropolita, p. 125).

1282—1328 г.

№ 27. Охридъ и Македония.

Прѣзъ края на XIII в. и началото на XIV в. Македония се владѣеше — сѣверната половина отъ сърбитѣ, южната отъ гърцитѣ. Самъ Охридъ бѣше въ гръцки ржцѣ. Византийскиятъ императоръ Андроникъ Палеологъ (1282—1328 г.) подарилъ на охридския архиепископъ плащаница съ надписъ, дѣто императорътъ изрично поменава, какъ архиепископътъ е духовенъ глава на българско население. Надписътъ на плащаницата, запазена и сега въ Охридъ, гласи: „Пастирьо на българетѣ, спомни си, при жертвоприношенията, за владѣтеля Андроника Палеолога“ († Μέμνησο ποιμὴν Βουλγάρων ἐν θυσίαις:· ἄνακτος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. — Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 213; Н. П. Кондаковъ, Македонія. Археологическое путешествіе. Спб. 1909, на табл. IV фотографска снимка на плащаницата).

1300 г.

№ 28. **Водно, Нерѣзи (Скопско).**

Сръбскиятъ краль Стефанъ Милутинъ, който билъ завладѣлъ сѣверна Македония, прѣзъ 1300 г. възобновилъ монастиря Св. Георги на Виргинското бърдо, сѣверно отъ Скопье, потвърдилъ му старитѣ правдини и му далъ нови имоти. Монастирьтъ ималъ имоти и въ околноститѣ на скопскитѣ села Водно (Горньо и Дольньо) и Нерѣзи, запазени и сега юго-западно отъ Скопье, въ покрайната Каршияка. Като се говори за тия имоти при Водно и Нерѣзи, именно за една забранена гора, въ грамотата на краль Милутина изрично се поменава за околното население, което, покрай владѣтелското сръбско племе, било българско и влашко. И сега въ реченитѣ села живѣятъ българе; въ Нерѣзи покрай българе има и албанци. Реченото мѣсто на кралската грамота гласи така: **И постави кралевство ми забѣль добиткомь светаго Георгиꙗ отъ Жаблꙗнь до Колоушине лоуке и до Воднѣискыхь и Нерѣж'кыхь виноградь . . . И кто оулѣзе оу тьзи забѣль, или срьбинь, или влахь, или бльгаринь, да плати ·р·** (100) **перперь.** — Ст. Новаковић, Законски споменици, Београд 1912, стр. 618.

1317 г.

№ 29. **Охридско и Македония.**

Византийцитѣ наричаха българетѣ съ имената българе или мизи (мизийци), а по нѣкой пѫть и скити. Въ голѣмия тухленъ надписъ на охридската църква Св. София отъ 1317 г. охридскиятъ архиепископъ Григори е посоченъ като духовенъ наставникъ на българетѣ (мизийци), които, като главно население, влизаха въ прѣдѣлитѣ на неговата архиепископия, именно въ Охридско, Македония и др. Този надписъ гласи: „... Григори, като съгради храмъ, мизийскитѣ (българскитѣ) народи поучава всемждро на богописания законъ. Година 6825, отъ Хр. 1317“ (... μωσης ὁ Γρηγόριο(ς) ..... σκηνὴν ἐγείρας τὸν θεόγραφον νόμον: ἔθνη τὰ Μυσῶν ἐκδιδάσκει πανσόφως ·:· ἔτους ςωκέ. — Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 211).

1319 г.

№ 30. **Сѣверна Македония.**

Сръбскиятъ краль Стефанъ Урошъ II Милутинъ владѣеше сѣверна Македония съ градоветѣ Скопье, Тетово, Дебъръ, Кюстендилъ. Ето защо въ извѣстни документи той се издава и за владѣтель на българско население. Така е нареченъ той въ надписа отъ 1319 г. на барската църква, на която кральтъ направилъ голѣми дарове:

„Прѣзъ година хилядо и триста и деветнадесета, мѣсецъ юни, индиктъ втори. Урошъ краль на Рашка и Дукля, на Албания, на България и на цѣлото Приморие отъ Адриатическия заливъ дори до великата рѣка Дунавъ, поржча да се направи украсата на този алтарь и пр. (Anno domini millesimo trecentesimo decimo nono mensis Junii Secunde Indictionis. Urosiusrex Rassie et Dioclie, Albanie, Bulgarie et totius maritime de Gulfo Adriatico a mari usque ad flumen Danubii magni, presens opus altaris... fieri fecit... В. Макушевъ, Итальянскіе архивы. Приложеніе къ XIX-му тому Записокъ Имп. Ак. Наукъ № 4, Спб. 1871, стр. 13).

1326 г.

№ 31. **Петричъ, Струмица.**

Византийскиятъ историкъ Никифоръ Григора миналъ въ 1326 г. прѣзъ р. Струма край Петричъ за Струмица и Скопье, като членъ въ пратеничеството, което отивало въ сръбския дворъ. Населението между Струма и гр. Струмица той посочва за българско или, както Григора нарича българетѣ, мизийско. Ето часть отъ думитѣ на изтънчения гръкъ, попадналъ нощно врѣме въ планинитѣ, срѣдъ българе, въ клисурата Петричъ-Струмица:

„Азъ прѣмълчавамъ за всичко, което се случи съ насъ до Струма ... И като бѣхме обзети отъ страхъ, ето че прѣдъ насъ се изпрѣчиха непадѣйно изъ тамкашнитѣ скали и пропасти нѣколцина мжже, облѣчени въ черни вълнени дрехи и кожуси, които се приготвятъ при потрѣба отъ животни. Тѣ бѣха като сжщински демонски видѣния ... Изпърво нашитѣ хора се ужасиха прѣмного. И можеше ли другояче? Ние се намирахме въ чужди мѣста и между хора, които не знаеха

нашия езикъ. Повечето отъ тукашнитѣ стари жители сж отъ ония българе, които живѣятъ въ съсѣдство съ насъ; тѣ иматъ нрави смѣсени съ нравитѣ на нашитѣ еднoплеменници. Но когато по-сетнѣ тѣ ни поздравиха на своя езикъ добродушно и засмѣно, ние се ободрихме и успокоихме, и нищо хайдушко не съзрѣхме въ тѣхъ . . . . Цѣлия слѣденъ день минахме по пжть и стигнахме до една малка крѣпость, така да се изразя, задоблачна, сградена на една височина, наричана отъ туземцитѣ Струмица" (Καὶ τὰ μὲν ἄχρι Στρυμόνος συμπεπτωκότα ἡμῖν ἐῶ . . . . . Οὐκοῦν ἀλλ' ἐν τούτοις ὄντων ἡμῶν ἐξαίφνης ἀνίστανταί τινες ἄνδρες τῶν ἐκεῖσε πετρῶν καὶ φαράγγων μελαίνας ἐσθῆτάς τινας περικείμενοι, αἳ εἰσιν ἐξ ἐρίων καὶ κωδίων, ἅττα ποτὲ ζώων ἀπεδύσαντο οἷς δήπου γ' ἐχρῆν· ἄντικρυς δαιμόνια φάσματα . . . Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐκπλήξει καὶ δέει καθυπέβαλον τὰ ἡμέτερα. πῶς γὰρ οὔ; ἐν τόποις ἀλλοτρίοις ὄντων καὶ ἀωρίᾳ τοιᾷδε καὶ γλώσσῃ πρὸς τούτοις οὐχ ἡμετέρᾳ χρώμενοι; Μυσῶν γαρ ἄποικοι τῶν ἐκεῖσε προσοικούντων εἰσὶν ἀρχῆθεν οἱ πλεῖους καὶ τοῖς ἡμῖν ὁμοφύλοις ἀναμὶξ τὴν δίαιταν ἔχοντες. ἔπειτα ἀνεφέρομεν καὶ ἑαυτῶν ἐγιγνόμεθα αὖθις. ἠσπάζοντο γὰρ ἡμᾶς ἐκεῖνοι τῇ σφῶν διαλέκτῳ προσηνές τι καὶ ἱλαρόν· καὶ οὐδὲν οὐδαμῇ λῃστρικὸν ἐπεδείκνυντο . . . Τῇ δ' οὖν ὑστερείᾳ πανημέριον ἀνύσαντες πορείαν ἔς τι γιγνόμεθα πολίχνιον, ὡς εἰπεῖν, ὑπερνέφελον, Στρούμμιτζαν οὕτω πως ἐγχωρίως καλούμενον. — Nic. Gregoræ Hist. Byzantinæ VIII. 14. Ed. Bonnæ I, p. 375—379).

1331—1355 г.

№ 32. **Македония.**

Сръбскиятъ краль и по-сетнѣ царь Стефанъ Душанъ владѣеше, освѣнъ Сърбия, още и цѣла Македония, затова често пжти той лично се титулува, пъкъ и други го титулуватъ като владѣтель не само на сърбитѣ, но и на ония народи, които влизаха въ неговата държава. Ето нѣколко примѣра отъ паметницитѣ:

Въ едно писмо до венециянския дожъ Андрея Дандуло, писано въ Сѣръ въ 1345 г., Стефанъ Душанъ се издава и за господарь на българетѣ, чиито земи въ Македония той дѣйствително владѣеше: „По божията милость Стефанъ краль на Сърбия, Диоклия, Захлъмия, Зета, Албания и Приморието,

и обладатель на не малка часть отъ българскатаземя и господарь на цѣлата почти Румъния“ (Stephanus dei gratia Servie, Dioclie, Chilminie, Zente, Albanie et maritime regionis rex, nec non Bulgarie imperii partis non modice particeps, et fere totius imperii Romanie dominus. — Monumenta slav. meridionalium II. Zagrabiae 1870, p. 278).

Въ увода къмъ своя Законникъ Стефанъ Душанъ заявява, че владѣе и български области, а такива бѣха именно македонскитѣ: Тѣмже и азь, вьноукь и сынь ихь, и отрасль благаго корене ихь, светыхь благоисповеднїихь родитель и прѣродитель моихь, нарешти се рабь Христоу Стефань, вь Христа Бога благовѣрны царь вьсѣмь Срьблемь и Грькомь и странамь Бльгарскыимь... Ст. Новаковић, Законик Стефана Душана цара србског. У Београду 1898, стр. 3.

Като владѣтель и на българе той се титулува напр. и въ една грамота, издадена въ Мелникъ прѣзъ 1350 г.: ...Сего ради азь, благовѣрніи и о Христѣ царь Стефань Срьблюемь и Грькωмь и Бльгаромь... — Ст. Новаковић, Законски споменици, Београд 1912 г., стр. 708.

Въ друга грамота, дадена прѣзъ 1347 г. на Хилендарския монастирь отъ Душана, послѣдниятъ се подписва: Стефань вь Христа Бога благовѣрны царь и самодрьжьць Срьблюемь и Грькомь и Бльгаромь (Miklosich, Monumenta serbica, p. 124; Новаковић, Законски споменици, стр. 417).

Като владѣтель на българска земя (Македония) е назованъ Стефанъ Душанъ и въ единъ старъ български паметникъ, именно въ историята на Зографския монастирь, запазена на пергаментъ по прѣписъ отъ XV в. въ сжщия монастирь, № ω. д. 14. Като се говори за посѣщението на Стефана Душана прѣзъ 1351 г. въ Зографъ и за унищожението отъ негова страна на нѣколко монастирски хрисовули, казва се: И придѣ блгочьстиви и хрлюбиви црь Стефань срьбскы, дрьжещей бльгарскѫѭ землю... Срв. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 35.

Въ сръбската хроника въ Печската патриаршия се твърди за Душана, че владѣлъ български земи, за което носѣлъ и титулъ „български“: Семꙋ ѿцꙋ снаслѣдовалъ сынъ егωвъ шестый Стефанъ Немана реченныи Дꙋшанъ, егω же силна область толикꙋ великꙋю крѣпость воспріяла бышє, иже землю

болгарскꙋ и босанскꙋ сербскомꙋ кралѣвствꙋ пріѡбщеніемъ притворилъ бѣше и себѣ царемъ: сербскои, греческои и болгарскои области назвавъ (Общи лист из патријаршије Пећске. Гласник XXXIV. Отд. отпечатъкъ. Бѣлградъ 1872, стр. 87).

И българскиятъ историкъ Паиси прѣзъ 1762 г. твърди сѫщото: Той Стефанъ ꙋзел неколико земла ѿ Грци и отъ Болгарй но весма за кратко било то негово цр҇тво ѡн покорил ѡхридского крала й ѡни тамошни Болгари и писал се цр҇ъ Болгаромъ (Исторія Славѣноболгарская, Изд. Йор. Ивановъ, стр. 50).

1336 г.

№ 33. Тесалия.

За българе живущи въ Тесалия прѣзъ 1067 г. вече поменахме. Тѣ запазили своето име и народность и по-късно, прѣзъ 1336 г. За тѣхъ се говори въ единъ хрисовулъ на императора Андроника Младши за правата на епископията Стагска (Стагъ или Стаги — Στάγος, Στάγοι е сегашното Калабакъ на р. Саламврия въ срѣдня Тесалия). Тая епископия въ началото на XI в. спадала подъ юрисдикцията на Охридската българска архиепископия, както знаемъ отъ грамотитѣ на Василия Българоубиецъ. Въ речения хрисовулъ отъ 1336 г. се говори за владѣния на Стагската епископия т. е. за „... Всички клирици, които сѫ подъ властьта на светата епископия, както и жителитѣ, селищата, монастиритѣ, а сѫщо посветенитѣ подъ нейната область власи, българе и албанци“ (...Πάντα τὰ ὑπὸ τὴν ἁγιωτάτην ἐπισκοπὴν, τοὺς κληρικοὺς δηλάδη, τοὺς ἐνοίκους, τὰ χωρία, τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ὑπὸ τὴν ἐνορίαν αὐτῆς ὄντας ἱερωμένους Βλάχους τε καὶ Βουλγάρους καὶ Ἀλβανίτας... — Heuzey et Daumet, Mission archéologique de Macédoine. Paris 1876, p. 453). Отъ имената на селата, изредени въ хрисовула, за своята българщина говорятъ напр. слѣднитѣ: Дупяни (Δουπιάνη) Лабохово (Λαμπόχοβο), Черничево (Τζηρνιτζοβο), Слатина (Σθλατένα), Буковикъ (Μποκοβιχ), Мелово (Μέλοβο), Сушица (Σουσιτζα) Гребено-село (Γρεβενοσέλο), Козякъ (Κοζιακ), Търбухуница (Τραμπουχουνιστα) и др. Нѣкои отъ тия села и сега дори сѫ запазили старитѣ си български имена, а населението имъ е погърчено: Слатина, Гревенаки и др.

1340—1350 г.

№ 34. **Прилѣпъ.**

Срѣдата на XIV в. въ Византия бѣ ознаменувана съ редъ религиозни движения и разпри. Едно отъ първостепеннитѣ лица въ тия духовни борби бѣ Григори Акиндинъ, виденъ полемистъ и писатель, ржкоположенъ за солунски архиепископъ. Въ единъ гръцки ржкописъ отъ XV в. № 1238 на Bibliothèque Nationale de Paris, дѣто сж събрани главно статии на Палама, противникъ на нашия Акиндина, послѣдниятъ е посоченъ за родомъ отъ Прилѣпъ (... τοῦ πριλαπηνοῦ Ἀκινδύνου), а по родъ мизнецъ т. е. българинъ (ἦν ἐκ τοῦ γένους καὶ τῶν ... Μυσοὺς πατρίων). Срв. O. Tafrali, Thessalonique au XIV-e siècle. Paris 1913, p. 191.

1355—1371 г.

№ 35. **Македония.**

Слѣдъ смъртьта на Душана сръбската държава се разпаднала на отдѣлни, независими и дори враждуващи области. Деспотъ Углешъ взелъ юго-източна Македония, а братъ му краль Вълкашинъ западна Македония съ часть отъ Стара-Сърбия. Поради това, че тѣзи владѣтели държали земи съ българско население, въ нѣкои паметници сж наречени български господаре.

Самъ сръбскиятъ писатель Михаилъ отъ Островица, въ своята хроника, писана между 1496—1501 г., като говори за двамата братя (Вълкашинъ и Углешъ) и за Душановия синъ и наслѣдникъ Уроша Луди, за послѣдния казва, че билъ отредилъ двамата братя да владѣятъ българскитѣ дѣлове на сръбската държава: „Овај је дао био двама браћама (Вукашину и Угљешу) да управљају са бугарском царством" (Гласник XVIII, 75). Въ хрониката на сжщия сръбски писатель подъ г. 1371, като е дума за Черменската битка, упрекаватъ се братята Вълкашинъ и Углешъ, че сж се отметнали отъ своя господарь Уроша Луди: „Кад је био само још четири миље далеко отъ Дренопоља, онда она два брата, који су заузели бугарску земљу, противъ свог господара устала" (Пакъ тамъ, 76).[1])

[1]) Срв. сжщото и въ новото издание на хрониката въ полския й оригиналъ: Pamiętniki Janczara czyli kronika turecka Konstantego z Ostrowicy, napisana między r. 1496 a 1501. Wydal Jan Loś. W Krakowie 1912.

И албанецътъ Иванъ Музаки, който е познавалъ добрѣ македоно-албанскитѣ страни и дѣла, сжщо свидѣтелствува въ своитѣ мемоари отъ 1510 г. за краль Вълкашина, че е владѣлъ българска земя: „Отъ този синьоръ Теодоръ се роди синьоръ Андрея Мозаки втори, който бѣ севастократоръ, и се би съ краль Вълкашина, който бѣше краль на България" (Da questo Signor Theodoro nacque il Signor Andrea Mosachi secondo, lo quale fù sevastocrator, il quale combattì col Rè Vucasino ch'era Rè de Bulgaria. — Giov. Musachi, Historia della casa Musachia. Срв. Hopf, Chroniques gréco-romaines. Paris 1873, p. 281). — И българскиятъ историкъ Паиси прѣзъ 1762 г. казва за Вълкашина: кралъ билъ болгарски и србски (Історія словѣноболгарская. Изд. Й. Ивановъ, стр. 50).

1371–1394 г.

№ 36. Западна Македония.

Слѣдъ смъртьта на баща си Вълкашина въ 1371 г., Марко (Крали Марко) станалъ пълновластенъ краль на западна Македония, отъ Шаръ до Костуръ, съ градове: Скопье, Прилѣпъ, Битоля, Костуръ и др. Скоро той станалъ турски васалъ и неволенъ тѣхенъ приятель; като такъвъ той загиналъ въ боя на Ровине 1394 г. Въ негово врѣме сръбската държава се бѣ дръпнала на сѣверъ и се управяваше изпърво отъ князь Лазара, а слѣдъ него отъ сина му Стефана Лазаревичъ. Марко, по народностьта на населението, което влизало въ неговата държава, се титулува въ паметницитѣ като български князь, като владѣтель на българска земя.

Византийскиятъ писатель отъ XV в. Францисъ въ своята Хроника за Марка казва: „Марко, който още управяваше една часть отъ България" (Μάρκου τοῦ τῆς Βουλγαρίας ἔτι μέρος δεσπόζοντος. — Phrantzes Chron., p. 54. Ed. Bonnæ).

Отъ сжщия XV в. е свидѣтелството на горѣпоменатия сърбинъ Михаилъ отъ Островица, който въ своитѣ записки говори за „Марка бугарског кнеза" (Гласник XVIII, 80).

Албанецътъ Иванъ Музаки въ своитѣ мемоари зове Марка „Марко Краля" (Marco Kralia, стр. 281) и земята му въ Македония нарича българска, докато пъкъ на сѣверъ отъ Македония поставя князь Лазара сръбски. Музаки изрежда християнскитѣ господаре, що се опълчили срѣщу турцитѣ,

така: „Деспотъ Лазаръ Сръбски и Марко краль на България и Теодоръ Музаки втори, по потекло отъ нашия родъ, и други господа отъ Албания, съединени въ едно, дойдоха на бой“ Lazaro (Despoto de Servia e Marco Rè di Bulgaria et Theodoro Mosachi secondo genito da nostra casa e altri signori d'Albania uniti insieme vennero alla battaglia. — Hopf, Chroniques gréco-romaines, Paris 1873, p. 273).

Цариграждапинътъ Теодоръ Спандуни Кантакузинъ (XV—XVI в.), въ съчинението си за Турция, запазено въ старъ френски и италиянски прѣводъ, нарича Крали Марка сѫщо така български владѣтель: „. . . Марко Краловичъ деспотъ, т. е. господарь на България, наричана отъ френцитѣ Бюргеръ“ (Marc Carlovich despot, c'est à dire, seigneur de Bulgarie, dicte des Françoys Burgaire. — Petit traieté de l'origine des Turcqz par Théodore Spandouyn Cantacasin. Publié par Ch. Schefer. Paris 1896, p. 272).

Тия сръбски, гръцки и албански вѣсти за българщината на Кралимарковата земя по-нататъкъ се повтарятъ и у писатели и хронисти отъ по-далечни земи, като напр. въ хрониката на еврейския историкъ Йосифъ Бенъ Йошуа отъ XV в., въ хрониката на Филипа Лоницера отъ XVI в., въ хърватската хроника на Ивана Томашичъ отъ XV в. и др.

Любопитно е, че Крали Марко минава за български господарь и въ народната поезия на сърби и българе, както и въ сърбскитѣ художествени пѣсни, нагласявани по народнитѣ. Извѣстниятъ далматински поетъ Андрей Качичъ Миошичъ (1696—1760) въ своята сбирка Разговор угодни народа словинскога, писана по подражание на народната поезия, изрежда балканскитѣ славни юнаци:

Босна слави Рељу Бошњанина,
Сењ бијели Иву Сењанина,
Унгарија Сибињанин — Јанка,
Булгарија Краљевића Марка,
Ерцеговци Милош Кабилића и пр.

Въ сръбскитѣ народни пѣсни срѣщаме стихове като слѣднитѣ:

Ето теби Краљевићу Марко
От лијепе земље Бугарије . . .

или

Свака земља хвали господара,
Бугарија Краљевића Марка и др.

Сжщо е и въ българскитѣ народни пѣсни; тамъ Марко дори е отъ българска народность:[1])

Іа приклекни на десно кольано,
Та напиши іедна бьала книга,
Напиши іа с кржваво мастило,
Запрати іа вов Прилепа града,
Та калесаі Марко блжгарина (Мсб. XIV, 88).

Въ друга пѣсень, Филипъ Маджаринъ се кани да убива трима юнака:

ІЕдно-то ю Реля Шестокрилца;
Друго-то ю Иванъ Бѣлиградецъ;
А трекё-то Марко Бугарче-то.

Самодивата, Маркова посестрима, насърчава Марка:

Нека знаю и старо и младо,
Нека знаю Марка отъ Прилепа,
Нека знаю Марка Бугарина,
Отъ ю Марко самодивско чедо.

(Болгарскія народныя пѣсни собранныя Люб. Каравеловымъ. Изданныя подъ наблюденіемъ П. А. Лаврова. Москва 1905, стр. 55).

Въ народнитѣ юнашки пѣсни отъ Разлогъ (Македония) Крали Марко се възпѣва като юнакъ отъ българския градъ Прилѣпъ, сестра му Ангелина и той сж българи, а езикътъ що говорятъ е български. Въ една пѣсень Марко срѣща плѣнената си сестра Ангелина:

Излезе Марко на негови порти,
Тамъ си виде бугарка да плаче,
Плаче и дребни сжзи рони.
Марко си на бугарка говори:
Ой ти бугарко сестро моя,
Отъ дека си и кого трасишъ?
А бугарка на Марко говори:
„Ой ти чичо, чичо отъ незнайна,
Я си чичо котъ тебъ бегамъ,
Колторисай ме чичо отъ арабски раце,
Ке си сжмъ тука пропаднала.
Я сжмъ отъ земя бугарска,
Земя бугарска отъ града Прилепа.“

(С. Ив. Б., Сборникъ отъ български народни пѣсни. София 1884, стр. 96).

---

[1]) Това намираме и въ сръбски печатни трудове. Въ историята на загребската катедрала, писана отъ Крчелича прѣзъ XVIII в., Марко е посоченъ като българинъ, източно православенъ, съ непостояненъ, промѣнчивъ характеръ (Erat Bulgarus, græca fide plenus, inconstans, varius). И другъ сръбски историкъ отъ XVIII в., владиката Вас. Петровичъ въ своята Исторія о Черной Горы, 1754, изкарва Марка, че „билъ отъ націи болгарскіи“. Срв. Ил. Руварац, О кнезу Лазару. Нови Сад. 1888, стр. 420, 422.

Въ друга пѣсень Марко се залюбва въ арабска дѣвойка, която отъ Марка се научава да говори български:

Арабка, покрай Марко, се научи,
Научи се бугарски да дума (Пакъ тамъ, 23).

Марко се чуди, какъ да заведе арабска дѣвойка въ своята земя, дѣто ще му се чудятъ:

Леле Боже сполай ти на тебе;
Какво ке воде таа арабска девойка.
Арабка девойка по наша земя,
По наша земя, чиста Булгария.
Кой ка види, какво ке ми рече:
За Марко нема бела бугарка,
Еми си води цжрна арабка (Пакъ тамъ, 25).

1371—1394 г.

№ 37. Сѣверна Македония.

Слѣдъ Душана и разпадането на неговата държава, македонскитѣ земи се отдѣлиха отъ сръбската власть и образуваха три независими държавици: западна Македония взе Вълкашинъ и сетнѣ синъ му Марко, южна Македония взе Углешъ, а сѣверна Македония управяваше Дѣяница Евдокия съ синоветѣ си Константина и Драгаша. Отъ 1371 г. въ турскитѣ документи за владѣтель на сѣверна Македония се сочи обаче само Константинъ. Той умрѣ въ 1394 г., заедно съ Крали Марка, като турски васалъ, въ боя при Ровине. Константиновото княжество е държало сѣверна Македония на западъ по Вардаръ, на югъ по Бѣласица, на сѣверъ до Рила.

Споредъ народностьта на населението въ тая область, Константинъ е билъ смѣтанъ за господарь на българетѣ. Така въ Пчинския поменикъ (Пчинскиятъ монастирь се е намиралъ въ обсега на Константиновата земя), дѣто сж изредени имената на Константина, на родителитѣ му, на брата му, за Константина е добавено съ червено мастило, че е „български войвода“:

Помѣни господи благочьстивꙋ господоу . . .
Раба божіа Деꙗна деспоть . . .
Рабоу божію Еѵдоѯію деспотица
Раба божіа Драгаша
Раба божіа Костадина воевода бльгар҆ски[1])
Споменик XXIX, 9).

[1]) Въ ржкописа малко е забъркано: бр бльѕар҆ски.

И турскитѣ документи сочатъ, че Костантиновата область (сѣверна Македония) е била българска страна. Така, въ извѣстната география на Хаджи-Калфа отъ XVII в., като се гавори за Константиновия столиченъ градъ Кюстендилъ, добавя се: „Този градъ е билъ нѣкога столица на българетѣ“ (Giustendil . . . Diese Stadt war ehemals ein Sitz der Bulgaren. — H. Chalfa, Rumeli und Bosna, p. 88).

Единъ отъ най-съвѣстнитѣ турски историци на XVII в., Ходжа-Сеадединъ, въ своята добрѣ извѣстна „Корона на историитѣ“ (Тачъ-юлъ-теварихъ), като говори за похода на турцитѣ въ Македония прѣзъ 1371 г., изрично посочва, че сѣверна Македония, която владѣлъ Константинъ заедно съ рудницитѣ въ Кратово и др. била българска страна: „Наистина, кюстендилскиятъ владѣтель, познатъ съ името Константинъ и прочутъ съ владѣнието на обширни земи и спахии, бѣше върховенъ властникъ въ българската область и притежаваше земитѣ, въ които се намиратъ рудницитѣ Тала и Накра . . .“
(کوستندیل تکوری که قسطنطین دیمکله مذکور و کثرت ممالك وسپاه ایله مشهور
اولوب دیار بلغارده فرمان گذار وطلا و نقره معدنلرینه مشتمل مملکتلرده شهر
Въ печатното издание — отъ 1279 г. отъ егира, томъ I, یار ایدی
стр. 88, или въ съотвѣтния хубавъ турски ржкописъ въ Нар. библ. въ София, л. 51).

И въ друга ржкописна „Ощба и турска история“ (Тарихи умумииле тарихи османи), писма прѣзъ 1638 г. отъ Рамазанъзаде и сега съхранявана при турскитѣ ржкописи на Народ. библ. въ София, на л. 298, за завоеванието на сѣверна Македония и кратовскитѣ рудници отъ турцитѣ четемъ: „Слѣдъ като били завладѣни и останалитѣ градове и мѣста, кюстендилскиятъ господарь, който владѣелъ българската земя (диаръ болгаръ) съ златнитѣ и сребърни рудници . . . .“

1379 г.

№ 38. Епиръ.

Въ така наречената Епирска хроника отъ Комнина и Прокла (Ἱστορικὸν Κομνηνοῦ τοῦ μοναχοῦ καὶ Πρόκλου μοναχοῦ περὶ διαφόρων Δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ τυράννου Θωμᾶ τοῦ Δεσπότου καὶ Κομνηνοῦ τοῦ Πραλούμπου. Издадена отъ Г. Дестунисъ, Спб. 1858) се намиратъ извѣстия за бъл-

гарско население въ Епиръ прѣзъ XIV в. Прѣзъ 1379 г. сръбскиятъ деспотъ Тома Прѣлюбовичъ, чиято столица била въ Янина, наказалъ съ голѣма суровость побунилия се народъ албанци, българе и власи. За това въ хрониката се разказва:

„Тогава Тома събра въ крѣпостьта най-знатнитѣ албанци, а другитѣ прѣдаде на своитѣ велможи и на гражданетѣ и имъ заповѣда да ги продаватъ. Намѣренитѣ пъкъ на острова албанци остави на волята на народа, който ги и продаваше; а що се отнася до българетѣ и власитѣ, заповѣда да имъ отрѣжатъ носоветѣ. Янина тогава бѣше като пъленъ сѫдъ съ кръвь, както нѣкога Никомидийската столица съ своитѣ мѫченици . . . Послѣ се явиха възмутители нѣкои: по тѣхни клевети единъ отъ българетѣ по име Иванъ биде хвърленъ отъ високо мѣсто, Теохаръ бѣ посѣченъ, Гастрициоти влѣченъ отъ коне, на други извадиха очитѣ, и всичко това повечето пѫти безъ вина“ (Τότε δῆτα καὶ ὁ Θωμᾶς τοὺς ἐγκρύτους τῶν Ἀλβανιτῶν ἐν τῇ φρουρᾷ συναθροίζει, τοὺς δὲ ἑτέρους πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸν λαὸν τῆς πόλεως συνεμερίσατο, καὶ αὐτοὺς πωλεῖν παρήγγελε. Τοῦ δὲ πλήθους, ὅσοι ἀνευρέθησαν ἐν τῷ νησίῳ, τοὺς μὲν Ἀλβανίτας πρὸς τὸν λαὸν διεμέριζε πρὸς κυβέρνησιν, καὶ ἀπημπώλουν αὐτούς, τοὺς δὲ Βουλγάρους καὶ Βλάχους ῥινοτομεῖν αὐτοὺς ᾑρετίσατο. Αἱμάτι δὲ χύτρα ἦν τότε ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων, ὡς ἔκπαλαι τῶν μαρτύρων ἡ Νικομηδέων μεγαλόπολις... ἐντεῦθεν οἱ δημεγερτεύοντες ἐξεφάνησαν καὶ τὸν Ἰωάννην, ἕνα τῶν Βουλγάρων, διὰ τοῦτο κατεκεκρήμνησαν, τὸν Θεοχάρην κατέκοψαν, τὸν Γαστριτζιώτην ὑπὸ ἵππων κατέσυραν, ἑτέρων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξώρυξαν, εἰ καὶ οἱ πλείονες χωρὶς πταίσματος. — Стр. 21—22).

XIV в.

№ 39. **Сѣверна Македония.**

Една сръбска грамота, отдавана на краль Стефана Дечански (1321—1331 г.) но компилирана по-късно и сега пазена въ Хилендарь подъ № 11, кральтъ, който владѣеше цѣла сѣверна Македония, е подписанъ като господарь на цѣлата сръбска земя и на Приморието (адриатическо), а сѫщо и на областитѣ Щипски (Овчеполски) и Кюстендилски (Велбуждски), не влизащи въ етнографскитѣ сръбски земи: **Стефань Оурошь кра͠ ·:· въ Х͠а Б͠а вѣрни и самодрьжавни. кра͠**

всеи Срьпскои земли и Поморьскои ·:· и Ѡвчєпольскои и Бєлъбоуждьскои ·:· (Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, 153, 158).

1474 г.

№ 40. Монастирь Св. Якимъ Осоговски.

Въ нѣдрата на Осоговската планина, близо до гр. Крива-паланка (сѣверна Македония) се намира старински монастирь Св. Якимъ Осоговски или Сарандапорски, основанъ отъ св. Якима, единъ отъ духовнитѣ ученици на св. Ивана Рилски. Калугере отъ тоя монастирь се отзовали прѣзъ 1474 г. въ Дубровникъ да искатъ помощь отъ богатата република. Добрувнишкиятъ съвѣтъ по просбитѣ (consilium Rogatorum) разрѣшилъ да се дадатъ 20 перпера (жълтици) „милостиня на българския монастиръ Св. Якимъ" (...elemosinam monasterio Sancti Joachim partium Bulgarie. — Liber Rogat. отъ 1473—1476 г. на дубровнишката архива, цит. у K. Jireček. Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer, p. 63—64, Sitzungsb. d. Akademie, B. 136).

1479 г.

№ 41. Граница (Кюстендилска околия).

Кюстендилската покраина, заедно съ Дупнишко, е поставяна до най-ново врѣме сѐ въ македонскитѣ прѣдѣли. За българската народность на кюстендилското население отъ първия вѣкъ на турското робство говори ясно свидѣтелството на югославѣнския писатель Владиславъ Граматикъ, родомъ сърбинъ, който познавалъ отъ лично спохождане сѣверна Македония. Това свидѣтелство се намира въ повѣстьта на сѫщия за обновлението на Рилския монастирь отъ трима братя, които били отъ с. Граница при Кюстендилъ (Велбуждъ): **„Моужїє нѣцїи ѿ иже въ мірѣ соущїихъ, блгоговѣйны и блгородны по родоу соуще. блъгаре на родомь. при Бєлъ-боужди на селѣ нѣкоторѣ живоуще, Граница же оуко томоу прозванїє имоущоу"** (Рилски панегирикъ на Владислава Граматика отъ 1479 г., л. 261).

1479 г.

№ 42. **Рила.**

Сжщиятъ писатель, въ сжщото си съчинение, по случай възвръщането останкитѣ на св. Ивана Рилски отъ Търново въ Рила (ѿ града Тръновa ѿ землѥ Загорскыє... въ поустыню Рылскоую) прѣзъ 1469 г., ублажава рилскитѣ български земи, задѣто сж се удостоили пакъ да се осветятъ отъ тѣлото на светеца: ꙗко да и западнаа пакы страны блъгарскыє того ѿчьствіа пришъствіємь єго ѡсщет се (Рилски панегирикъ отъ 1479 г., л. 265).

1546—1549 г.

№ 42. **Халкидика.**

Прѣзъ год. 1546—1549 пжтувалъ изъ земитѣ на Турция френецътъ Пиеръ Белонъ. Въ 1553 г. излѣзълъ напечатанъ неговиятъ пжтописъ: Pierre Belon, Observations de plusieurs singularitez et choses mémorables, trouvées en Grèce, Asie etc. Paris 1553. Той посѣтилъ и металоработилницитѣ въ Сидерокапса на Халкидическия полуостровъ. Населението и работницитѣ, които работили въ рудницитѣ, били отъ разни народности, прѣдимно българе. Белонъ за това казва: „Ония, що работятъ въ рудницитѣ на Сидерокапса, сж събрани отъ разни народности и говорятъ различни езици, като славѣнски, български, гръцки, турски, албански... Рударетѣ, които сега работятъ, сж главно отъ българска народность“ (Ceux qui habitent aux mineres de Siderocapsa, sont gents ramassez et usent de langage different, comme esclavon, Bulgare, Grec, Turc, Albanais... Les ouvriers metaillaires qui y besognent maintenant, sont paur la plus part de nation Bulgare. — Belon, Observations etc., p. 45—45ᵛ).

1557—1766 г.

№ 44. **Сѣверна Македония.**

Прѣзъ 1557 г. се възобнови сръбската Печска патриаршия съ помощьта на потурнака бошнякъ и великъ везирь Мехмедъ Сокологлу, който издѣйствува и султански beратъ за утвърждение на брата си Макария за патриархъ. Благодарение на турската власть, въ обсега на сръбската патриаршия биде

включена цѣла сѣверна Македония. Това трая двѣ столѣтия, отъ 1557 г. до 1766, когато Пекската патриаршия бѣ присъединена къмъ гръцкия цариградски прѣстолъ. Прѣзъ всичкото туй врѣме сръбската духовна власть признаваше, че началствува не само на сърбитѣ, но и надъ българетѣ въ сѣверна Македония — въ Скопье, Куманово, Тетово, Щипъ, Кратово, Самоковъ. Това го признаваха и останалитѣ сърби.

Така, още за първия печски патриархъ Макария се казва прѣзъ 1564 г.: кѵр Макаріоѵ подрьжещоѵ срьбскоѥ начелство и Блъгарем и помор'скым странам (Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, № 645). — Наслѣдницитѣ на Макария — Герасимъ, Йеротей, Паиси, Мойсей, Арсени III, Арсени IV и пр. сжщо се обявятъ за началници и на българско население. Прѣзъ 1580 г. за патриарха Герасима се говори като за: архіепископа пекскаго и патріарха въсѣмь Срълюм и Блъгаром и севѣр'нымь странам и прочїимь кѵрь Герасїма (Пакъ тамъ, № 751). — Прѣзъ 1589 г. се пише книга въ днїи прѣωсвещеннаго архіепископа пекскаго, ωтца и оучитлꙗ Срьблюми Блъгарωм ї инїим многїим странам владике кѵр Їеродеа (Пакъ тамъ, № 806). — Отъ началото на XVII в. се подновява печската църква, въ врѣмето на . . . вс́ѣх сербскихъ земль и болгарскихъ и западнаго помаріѧ архіепископѵ кїръ Пансею (Пакъ тамъ, № 843). — Отъ 1629 г. сжщиятъ Паиси се титулува: Въсемь Срблюмь и Блъгаромь патріархь (Пакъ тамъ, № 1202). — Въ 1682 г. патриархътъ се подписва: Арсеніе, божїею милостїю патрїархъ пекски и въсем Срьб. и Блгар. и прочим (Пакъ тамъ, № 1794). Патриархъ Мойсей прѣзъ 1714 г. се подписва: Мωѵсеи, мл҃стїю бж҃їею архїеп҃скопь Пекскы и въсем' Срьбіем' и Блгарωм, и въсего Іллирика патриархь (Споменик LI, 110). Сжщиятъ ималъ и на печата си упоминание за българското си паство: Моѵсей археп҃кь пюкски и всем Срблюм и Болгар. патриарх (Срв. писмото отъ 1721 г. въ Споменим XXXIV, 93). — Арсени IV и той се подписва саморжчно прѣзъ 1735 г. . . . . а҆р'хїеп҃кпъ п҃ескы', и҆ вас:м ср'бо сла́вено҃ бωлга́рω҃' и҆ ва́сего Іллирика патрїа́рхь (Спространовъ, Описъ на ржкописитѣ при Рилския манастиръ. София, 1902, стр. 113) и пр. и пр. Право казва сърбинътъ Рад. М. Грујић, който обнародва редъ патриаршески писма, какво „додатак — у наслову наших патријараха — и бльгарωм', не беше само празна титула, него да

су заиста патријарси наши вршили јурисдикцију и над православном црквом у једном делу југо-западне Бугарске“ (Споменик LI, 106). — Така сж схващали и самитѣ патриарси титула и блъгарωмь. Патриархъ Арсени III прѣзъ 1688 г. е съобщавалъ на руския посланикъ въ Виена, какво австрийскиятъ императоръ подканялъ Арсения чрѣзъ писма да се присъединятъ къмъ воюващитѣ съ турцитѣ австрийци и др. народи, каквито имало въ неговата духовна область—„Сербовъ и Болгаръ и иныхъ народовъ, которые въ его епархіи“ (Споменик XXXVIII, 73). — Че е имало сърби и българе въ тая область, подсѣща и записътъ въ една книга отъ 1747 г., по случай възкачването на печския прѣстолъ на бившия скопски владика Атанасия: и бистъ радость великаа всѣмъ сербомъ и болгаромъ (Ястребовъ, Податци за историју српске цркве. Београд 1879, стр. 70).

И гърцитѣ въ своитѣ сношения съ Печската патриаршия сж титулували сръбския патриархъ и като български. Това знаемъ отъ единъ гръцки ржкописъ отъ края на XVII в., обнародванъ отъ хартофилакса на Цариградската патриаршия Ман. Гедеонъ. Между друго тамъ четемъ какъ сж се обржщали къмъ речения сръбски патриархъ: „Блаженѣйши и богопочтенѣйши архиепископе на Пекъ, на България и на всичка Сърбия“ (Τίτλος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰπεκίου: Μακαριώτατε καὶ Θεοσεβέστατε ἀρχιεπίσκοπε Ἰπεκίου, Βουλγαρίας καὶ πάσης Σερβίας.—Μαν. Γεδεών, Ἔγγραφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἐν Κωσσταντινουπόλει 1908, νέ).

1586 г.

№ 45. Сѣверна Македония.

Видѣхме, какъ отъ 1557 г. сѣверомакедонскитѣ области се нахождали подъ духовното вѣдомство на сръбската патриаршия. При все това тѣ се смѣтали не за сръбски по своето население, а за български. Така, въ 1586 г. отишли въ Москва да искатъ помощь отъ царя Теодора Ивановичъ прѣдставители на сѣверомакедонскитѣ монастири, именно отъ Осоговския монастирь при Крива-паланка, отъ Блоговѣщенския монастирь при Кюстендилъ (Коласия), отъ Билинския монастирь при Трънъ. Тѣ носили съ себе си прѣпоржчително писмо отъ сръбския патриархъ Саватия. Въ архивнитѣ документи по това пратеничество въ Москва четемъ, какъ на руския царь

било съобщено: „О пріѣздѣ къ нимъ изъ Болгарской земли, изъ обители Благовѣщенія митрополита Виссаріона Колоссейскаго, и отъ великой горы (О)соговицы изъ обители пустиножителя Іоакима, игумена Гервасія, да изъ Былина монастыря Архангельскаго священника Стефана“ (Сношенія Россіи съ Востокомъ по дѣламъ церковнымъ. Спб. 1858, т. I, стр. 182; Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 206).

1591 г.

№ 46. Македония.

Прѣзъ 1591 г. е пѫтувалъ за Цариградъ прѣзъ Македония венециянскиятъ посланикъ Лоренцо Бернардо. Отъ неговия пѫтописъ направи извадки П. Матковичъ въ Rad CXXXVI, стр. 15 сл. Отъ Албания Бернардо дошълъ въ Струга, за която се говори слѣдньото:

„Струга, казватъ, че е градъ, а въ сѫщность е повече село; тя е първо по редъ селище въ България. Прѣзъ Струга минава рѣка, която изтича изъ Охридското езеро; тукъ, казватъ, извира и рѣката на гр. Лѣшъ (р. Дримъ). Току-речи цѣлото стружко поле е питомо, обработено и твърдѣ плодородно; малко по-нататъкъ, при началото на стружкото поле, се минава по единъ мостъ, който е на границата между Албания и България. Българетѣ говорятъ славѣнски и слѣдватъ гръцки (изт. православенъ) обредъ“ (Struga, vele, da je varoš, dapače selo, prvo je mjesto u Bugarskoj, protječe ju riečica, koja da iztječe iz jezera Ohridskoga; tu da postaje i rieka lješka (Drim). Polje stružko skoro je vse pitomo, uradjeno i vrlo rodno; malo dalje, na ulazu stružkoga polja, prelazi ze preko mosta, koj je tu granicom izmedju Albanije i Bugarske. Bugari govore slovinskim jezikom, a grčkoga su obreda. — Relazione del viaggio fatto da Lorenzo Bernardo... 1591 Aprile. Rad CXXXVI, p. 30—31).

По-нататъкъ, за Битоля се бѣлѣжи слѣдньото: „На 23 май, като вървѣха по-нататъкъ по добъръ пѫть, стигнаха въ 19 часъ[1]) въ Битоля. Битоля е български градъ, твърдѣ населенъ, както казватъ, 1500 кѫщи, между които и 200 еврейски“ (Dne 23. krenuvši dalje prispjeli su dobrim putem u 19 ura

[1]) Италиянско смѣтане на часоветѣ, до 24.

u Monastir (Monasterio); to je bugarska varoš, vrlo naseljena, imajuća, kako se priča, 1500 kuća, a medju timi 200 židovskih ... — Ibidem, 31).

Отъ Воденъ посолството слѣзло въ ениджевардарското поле, познато въ старитѣ български паметници съ името Сланица. Въ пѫтописа за това мѣсто се разказва така: „На 27 май, като слѣзоха по хълма, изобиленъ съ вода и кладенци, тръгнаха по политѣ на планината, що се намираше отсрѣща на хълма, па слѣзоха въ едно широко поле, което турцитѣ наричатъ Вардарова, а българетѣ — Сланица“ (Dne 27. silazeć s brežuljka puna vode i bunara, podjoše po strani brda, što bijaše nasuprot brežuljku, pa stupiše na prostrano polje, koje Turci zovu Vardarova, a Bugari Slanizza.—Ibidem, 32).

Отъ Ениджe-Вардаръ (Genizze) пѫтницитѣ минали по моста на долния Вардаръ и отишли въ Солунъ. За тоя мостъ и населението около него се съобщава слѣдньото: „Тѣ минаха по дървенъ мостъ, дългъ 300 крачки, що води прѣзъ р. Вардаръ, която по-горѣ протича прѣзъ Скопье ... Този мостъ е граница между България и Тесалия. Близу до моста има кѫща, отъ която дойде една българска дѣвойка съ погачи, печени подъ пепель“ (... prěšli su drvenim mostom, 300 koraka dugim, što vodi preko r. Vardara, koj više gore protječe Skoplje (Uscopia) ... Ovaj most granicom je izmedju Bugarske i Tesalije (Tesaglia). Blizu mosta ima kuća, s koje dodje bugarska djevojka s pogačami (fogaccie), pečenimi pod pepelom. — Ibidem, 33).

XVI в.

№ 47. Кюстендилъ.

Въ сѣвeромакедонския градъ Кюстендилъ и досега е запазена една джамия, останала отъ най-мощния градителенъ периодъ на турцитѣ въ тоя градъ, именно XVI в., отъ когато датуватъ повечето подобни стари турски сгради. Тя била съградена отъ нѣкой богатъ потурченъ българинъ, Хаджи Мехмедъ, който, за да покаже голѣмата си ревность къмъ новата вѣра, съградилъ на свои срѣдства хубава, каменна джамия. По народностьта на потурнака, турцитѣ нарекли сградата „Булгаръ-джамиси“ т. е. джамията на българина, българска джамия. Съ това име е позната джамията и до днешенъ день (Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 171).

1628 г.

№ 48. Горица (Корча).

Прѣзъ 1628 г. отишълъ за милостиня въ Москва митрополитъ Неофитъ Корчански и билъ приетъ отъ царя. Той носѣлъ прѣпоржчителна грамота отъ охридския архиепископъ Йоасафа. Титулътъ на Неофита билъ: митрополитъ Селасфорски (сега Звѣзда въ Долня Прѣспа) и Корицки. За Неофита се казва: „Изъ города Корца прибыли митрополитъ Неофитъ съ архимандритомъ Мелетiемъ, изъ Болгарiи“ (Сношенiя Россiи съ Востокомъ по дѣламъ церковнымъ. Спб. 1858, т. II, стр. 51, 52).

1628—1655 г.

№ 49. Македония.

Извѣстниятъ турски историкъ и географъ Хаджи-Калфа, родомъ цариграждaнинъ, е писалъ своитѣ трудове прѣзъ втората четвърть на XVII в. Той е умрѣлъ прѣзъ 1655 г. Отъ географското му съчинение „Румелия и Босна“, познато въ науката само по нѣмския прѣводъ на Хамера (Hadschi Chalfa, Rumeli und Bosna. Wien 1812), извличаме за Македония слѣднитѣ бѣлѣжки, що засѣгатъ българското население:

„Кюстендилъ... Този градъ е билъ нѣкога столица на българетѣ. При завоеванието на тия страни прѣзъ год. 773 отъ хегира (1371—1372 год.), тогавашниятъ владѣтель на града[1]) се помолилъ на високата Порта да му се опрости данъка, което и било утвърдено“ (Kostendil, Giustendil..... Diese Stadt war ehemals ein Sitz der Bulgaren. Bei Eroberung dieser Länder i. J. 773 wandte sich der damalige Befelshaber der Stadt an die hohe Pforte, mit der Bitte, des Tributes enthoben zu zeyn, was ihm auch zugesichert ward.—Rumeli und Bosna, p. 88).

„Хрупища, до брѣга на Костурското езеро, 2 часа далечъ отъ Костуръ. Въ съсѣдство лежатъ (казитѣ) Костуръ, Билища,

[1]) Думата е за Константина Дѣяновъ, владѣтель на сѣверна Македония съ столица Кюстендилъ. Въ неговото княжество влизали градоветѣ: Кюстендилъ, Кратово, Щипъ, Радовишъ, Струмица, Велесъ, Тиквешъ (Кавадарци), Дойранъ, Петричъ, Мелникъ, Дупница, Радомиръ. Срв. Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 124 сл. Константинъ, заедно съ Углеша, Вълкашина и Марка, управявали своя дѣлъ земя въ Македония самостойно, като отцѣпници отъ сръбската държава. Населението въ тѣхнитѣ области бѣше българско. Срв. още № 35, 36, 37.

Населица. Жителитѣ сж българе“ (Horpiscta, am Ufer des See von Kesrje, 2 Stunden davon entfernt. Zunächts liegen: Kesrje, Bilischta, Naslidsch. Die Einwohner sind Bulgaren. — Ibidem, 98).[1])

„Билища е кадилъкъ, 17 деня отъ Цариградъ. Наоколо лежатъ: Костуръ, Горица (Корча), Прѣспа, Хрупища. Жителитѣ сж българе и албанци“ (Bilischta, Belista eine Gerichtsbarkeit, 17 Tage von Konstantinopel. Herum liegen: Kesrje, Goridsche, Persepe, Horpischta. Die Bewohner sind Bulgaren und Arnauten.—Ibidem, 98).

„Битоля (Толи Монастиръ), между Леринъ, Прилѣпъ, Прѣспа и Охридъ. Отъ Цариградъ тукъ се дохожда прѣзъ Солунъ, Вардаръ и Воденъ за 15 деня. Жителитѣ сж българе“ (Toli Monastir, Betoglia, zwitschen Filorina, Pirlipa, Persepe und Ochri. Man kömmt von Konstantinopel über Salonik, Vardar und Vodina in 15 Tagen hierher. Die Einwohner sind Bulgaren. — Ibidem, 97).

„Охридъ, юго-западно отъ Скопье, 16 деня пжть отъ Цариградъ, на изочния край на едно езеро. Граничи съ Прѣспа, Старово, Кърчево; жителитѣ сж българе“ (Ochri, Ochrida, südwestlich von Uskub, 16 Tagereisen von Konstantinopel, an der Ostseite eines Sees. Die Gränzen sind: Persepe, Istarda, Firdschova; die Einwohner sind Bulgaren. — Ibidem, 140).

1635 г.

№ 50. Катраница (Кайларска околия).

Отъ с. Катраница се издава като българинъ монахътъ Данаилъ, който прѣзъ 1635 г. иждивява свои срѣдства за светогорската Лавра на св. Атанасия. За това знаемъ отъ два гръцки надписа въ сжщия монастирь:

1) „Съ иждивението на йеромонаха Данила, българинъ отъ Катраница“ 2) „Изографиса се тази фиала... при настоянието на всечеснѣйшия между йеромонаситѣ проигумена киръ Данила въ година 7143 (1635)“ 1) (Δι ἐξόδων τοῦ ἱεροῦ Δανιὴλ Βούλγαρη Κατρανιτζιώτου... 2) Ἐζωγραφίθη ἡ παροῦσα φιάλη... ἐπιστατοῦντος τοῦ πανοσιοτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ

[1]) Х. Калфа дава една любопитна вѣсть за смѣсено население (мелеза) въ костурскитѣ планини: „Въ планинитѣ обитава едно племе смѣсено отъ сърби и власи“ (Die Berge werden von eine, von Serviern und Walachen gezeugten Stamme bewohnt. — Ibidem, 97).

προηγουμένον κυροῦ Δανιὴλ ἔτει ,ζρμγ. — Millet, Pargoire et Petit, Recueil des inscriptions chrétiennes du Mont Athos. Ire partie. Paris 1904, № 390, 391). Както ще видимъ, отъ Катраница се вѣстяватъ българе и по-късно.

1636 г.

№ 51. **Македония.**

Въ 1636 г. бива печатанъ църковнославѣнски псалтирь въ Къмполунгъ, въ печатницата на угровлахийския господарь Матей Бесарабъ. Книгата е била прѣдназначена за употрѣба у православнитѣ балкански народи — **най-паче же Болгáромъ Сръ́бωм Оу̑нгровлáхомъ, Молдовлáхωм, и̑ прод̑.** Отъ това вече личи отчасти, че печатарьтъ на псалтиря е гледалъ да задоволи прѣди всичко нуждитѣ у българетѣ. И наистина, като издатель се явява българинъ македонецъ, Мелети Македонски. Послѣдниятъ казва за себе си... **Повелѣ́нїемъ же прѣсвѣтлаго Гп̑дарѧ Іѡ̑ Мадеа Басарáба... напечатовáти сїю книгоу глемоу ѱа̑тиръ мнѣ хоужъшемоу въ сщенойноцѣ Мелéтїю Македóнскомоу игоуменоу ѡ̑бщежителнаго монастира Говора, храма Оу̑спенїа прты̑ѧ Бца. понéже желáнїемъ въждѣлехъ на сїе хоудóжно дѣло типограф́ское е̑гда прїахъ мнишескїи ѡ̑браз' въ Стой горѣ Адонскои, въ великой Бóлгарской лáврѣ монастира Зоугрáфъ зовéмаго** (Каратаевъ, Описанiе славяно-русскихъ книгъ. Спб. 1883, стр. 459—460).

1640 г.

№ 52. **Български земи.**

Българскиятъ епископъ Петъръ Богданъ Бакшичъ, отъ католишката пропаганда, ето какъ схващалъ прѣзъ 1640 г. границитѣ на българската земя и езикъ: „България и нейнитѣ граници. България се нарича днесъ всичката оная земя, която се зовѣла нѣкога Първа Горня Мизия, часть отъ Долня Мизия, цѣла Тракия, съ изключение на приморието Калиполско, дѣто се говори грѣцки езикъ, по-голѣмата часть отъ Македония, цѣла Морава, та до Охридъ, до прѣдѣлитѣ на Албания и Гърция, и отъ Сърбия на изтокъ до Черно море; Дунавътъ я дѣли на сѣверъ отъ Влашко и Молдава, въ старо врѣме наричани Древня Дакия, Прѣздунавска Дакия

и пр.“ (Bulgaria, e suoi termini. La Bulgaria si chiama adesso tutto quello, che si chiamava prima Misia superiore, et parte della inferiore Misia, tutta la Tracia, pur che adesso intorno al mare di Gallipoli s'usa la lingua Greca, e la maggior parte della Macedonia et tutta la Morava sino l'Ohirida, et sino alli confini d'Albania et di Grecia, et della Servia, et verso l'oriente si estende sino al Mar negro; et il Danubio la divide di Aquilone con la Valacchia e Moldavia, anticamente dette Dacia antiqua, ultra Danubium etc. — E. Fermendžin, Acta Bulgariae ecclesiastica ab A. 1565 usque ad 1799. Zagrabiæ 1887, p. 69).

1655 г.

№ 53. **Охридъ.**

Сѫщиятъ католишки архиепископъ Петъръ Богданъ направилъ описание на града Охридъ прѣзъ 1655 г. Отъ това описание изличаме слѣднитѣ редове:

„Охридъ, български градъ, описанъ отъ Петра, софийски архиепископъ. Градътъ Ахрида се нарича по славѣнски Охрида или Охридъ, разположенъ при езерото, наричано Лихнидско или на славѣнски Блато Охридско. Той е билъ съграденъ отъ императоръ Юстинияна, който го и назовалъ Юстинияна Първа и свое отечество... Но въ наше врѣме той припада на царство България и е неинъ главенъ градъ: и днесъ всички, които живѣятъ вѫтрѣ въ града (крѣпостьта), сѫ българе“ (Achrida civitas Bulgariæ a Petro archiepiscopo Sophiensi describitur. La città di Acrida chiamata in slavo Ocrida ovvero Ohrid, apresso il lago chiamato Lichnido in slavo Blato Ohridsco, fabricata da Guistiniano Imperatore da lui chiamata Jutstiniana prima et sua patria... Ma come sta oggidi è nel regno di Bulgaria et sua metropoli; et hogi di tutti quelli, che si trovano dentro nella città, sono Bulgari. — E. Fermendžin, Izprave tičuće se Crne gore i Stare Srbije, Starine XXV, 191).

1659, 1667 г.

№ 54. **Скопье.**

Още въ XVI в. въ Скопье католишката пропаганда е имала свой епископъ. Тая пропаганда е поставяла Скопската

епархия въ България. Така, отъ единъ документъ, сега въ виенската държавна архива, отъ г. 1659 г., между друго срѣщаме: „Въ града **Скопье**, градъ **български**, архиепископъ е монсиньоръ донъ Андрея“ (Nella città di Scopie però città di Bulgaria è Mons. D. Andrea Arciv. — Н. И. Милевъ, Католишката пропаганда въ България прѣзъ XVII вѣкъ. София 1914, стр. 152). Епархията е обхващала и български и сръбски земи, послѣднитѣ на сѣверъ Шаръ, въ Стара-Сърбия.

За българско население въ Скопската епархия по-ясно се говори въ релацията на епископа Петъръ Богданъ отъ 1667 г., който изрично сочи, че Скопье, сѣдалището на владиката, се намира между българско население и че подъ сжщия владика имало и сръбски земи т. е. тѣзи на сѣверъ отъ Шаръ, както напр. Яньево, дѣто по-рано е било сѣдалище на католишката пропаганда: „Нѣкои автори, казва Богданъ, поставятъ скопското архиепископство между българетѣ, защото подъ вѣдомството на това архиепископство между българетѣ се намиратъ може би нѣкои католици; други обаче католици, на които сжщо началствува архиепископията, се намиратъ въ Сърбия“ (Scupen. quoque Archiptum nonulli authores inter Bulgaros constituunt, et sub ipsius cura fortassis inter Bulgaros aliquis catholicus reperitur, alii tamen quibus ipse præest, sunt in Servia. — Милевъ, пакъ тамъ, стр. 152).

1660 г.

№ 55. Сѣверна Македония.

Единъ отъ най-цѣннитѣ извори за вжтрѣшното състояние на балканскитѣ земи подъ турската управа сж обширнитѣ пжтописни бѣлѣжки на турския писатель отъ XVII в. Евлия Челеби. За сѣвeромакедонскитѣ градове и области той говори въ томъ V на своето Сияхатъ наме, излѣзло отъ печатъ въ Цариградъ прѣзъ 1315 г. отъ егира (1897 сл. Хр.) подъ надсловъ:

اولیا چلبی سیاحتنامه‌سی بشنجی جلد درسعادتده «اقدام» مطبعه‌سی ۱۳۱۵

Отъ тоя пжтописъ ще извадимъ бѣлѣжкитѣ на Евлия, дѣто случайно е посочена народностьта на нѣкои сѣверомакедонски селища, прѣзъ които пжтникътъ е минавалъ или се е спиралъ по-дълго тамъ, главно прѣзъ 1660 г., защото той е кръстосвалъ полуострова нѣколко пжти.

За кюстендилското село Друганъ, което той посѣщава като пжтува за София, Евлия Челеби бѣлѣжи: „Като станахме отъ тука на изтокъ и вървѣхме единъ день пжть, пристигнахме въ село Друганъ; то има двѣстѣ кжщи и е българско село“. (Сияхатъ наме, V, 568. — بورادن قالقوب ينه جانب شرقه كيدرك بر مرحله‌ده (دورغان قريه‌سی) نه كلدك. ايكی يوز خانه‌لی بلغار كوييدر.)

На пжть отъ Кратово за Крива-паланка Евлия миналъ прѣзъ кумановското голѣмо село Нагоричино и се спрѣлъ въ с. Мурадъ. За това казва: „Отъ тукъ като станахме и вървѣхме на изтокъ, минахме прѣзъ Нагоричи(но), което е българско село, и се спрѣхме да промѣнимъ коньe въ с. Мурадъ. Това село е българско, има шестотинъ кжщи и изкарва желѣзни руди. Отъ тукъ като вървѣхме напрѣдъ, стигнахме въ Егри-дере (Криворѣчна-паланка) или Байрамъ-пашовата крѣпость“. (Сияхатъ наме, V, 564. — بورادن قالقوب جانب شرقه كيدرك (ناغوريجی) نام بلغار كويی كچدك (مراد قريه‌سی) نده منزل آلدق. التی يوز خانه‌لی، دمير معدنی چقار بلغار كوييدر. بورادن ايلری كيدوب (اكری دره) ياخود (بيرام پاشا حصاری) نه كلدك.)

На пжтя отъ Велесъ за Прилѣпъ пжтникътъ се спрѣлъ въ с. Изворъ (Велешко), за което казва слѣдньото: „Слѣдъ като вървѣхме часъ и половина на югъ, пристигнахме въ селото Изворъ. То е разположено край рѣка и въ политѣ на единъ хълмъ; има сто кжщи и е българско село“ (Сияхатъ наме, V, 571 — ينه لودوس جانبنه بر بچق ساعت كيدوب (ازوور) قريه‌سنه كلدك. بر دره كنارنده و بر بایر ديبنده يوز اولی بلغار كوييدر.)

За християнското население въ Скопье Евлия говори мимоходомъ, като поменава за християнскитѣ църкви: „Църквитѣ му. Тукъ има църкви на арменцитѣ, българетѣ, сърбитѣ и евреитѣ; френцитѣ, маджаретѣ и нѣмцитѣ нѣматъ църква, но латинцитѣ, които тукъ се нахождатъ доста, се черкуватъ въ сръбската църква“ (Сияхатъ наме — كليسالری. — ارمنی، بلغار، صرب و يهوديلرك ديرلری واردر، فرنك مجار و نمسه‌لك‌ك يوقدر، بولاتينلر چوقجه اولوب آنلر دخی صرب كليسالرنده اجرای آيين ايدرلر
V, 558.)

Явно е, че тукъ се говори не за сръбска православна църква, а за католишка, която била посѣщавана главно отъ търговската колония на така нареченитѣ и сега „латинци“ т. е. албанци и сърби католици, за които по онова врѣме въ Скопье е имало и католишки епископъ. Срв. № № прѣдидещи.

Сѫщиятъ Евлия Челеби, като говори за църквитѣ въ Нови-пазаръ (Стара-Сърбия), между сръбскитѣ и католишкитѣ поменава и българска, може би принадлежаща на нѣкоя търговска българска колония (Сияхатъ наме, V, 545).

1686 г.

№ 56. Монастирь Св. Якимъ Осоговски.

Този монастирь се намира въ българскитѣ прѣдѣли на сѣверна Македония, които били подчинени духовно на Печската сръбска патриаршия. Прѣзъ 1686 г. печскиятъ патриархъ Арсени Черноевичъ споходилъ Осоговския монастирь и записалъ за тая случка собственорѫчно вь едно евангелие между друго слѣднитѣ редове:... **иже по благодати прѣсветаго и животворещаго духа даннимі ѡбласти всехь србских и поморских и бьлгарских землъ: и прїидѡх зде въ монастиръ Ѡсоговъ** (И. С. Јастребов, Податци за историју српске цркве. У Београду 1879, стр. 83).

XVII в.

№ 57. Български земи.

Единъ рѫкописъ (Поменикъ на Зографския монастирь въ Света-гора), писанъ прѣзъ XVII в., съ допълнения отъ XVIII в., съдържа имена на дарители на Зографския монастирь, които да се споменаватъ въ църква. Имената сѫ дѣлени на групи, споредъ областитѣ отъ дѣто произхождатъ лицата. Българскитѣ земи въ този паметникъ сѫ слѣднитѣ: за сѣверна България е употрѣбено старото име Загорие; за южна България, на югъ отъ Стара-планина, имена на области: Пловдивско поле, Срѣдецъ (Софийско), Високъ (Пиротско), Знеполье (Трънско); Македония е обхваната въ проширеното значение на името Пелагония (Битолско) и Разлогъ. Ето имената на градоветѣ, селата и монастиритѣ въ собствена Македония („Пелагония“), поменати въ паметника, на л. 7 и 8:

Пелагоніа[1]) Блъгáрска землѩ: селò Гвóздово,[2]) Хаиватово,[3]) Пáзарь, селò Кракопéци, Тиквеш, Коишáнци, град Прилеп и Велесь и Струмиц и Рáдовиш (л. 7а).

Пелагоніа Блъгарска землѩ: грáдъ Велес, селò Дединово, село Чичево, Оризáре, селò Рóсоман, Дéдино, селò Грънчища, Криволак, Златáре, монастир Јнкос (л. 7б).

Блъгарска землѩ: грáдъ Бытолѩ, Маловища, Гръ́лѩни, монастир Ковáнец, монастир Орле, Дóлна Пре́спа, монастир с Илиа, монастир Бигор, грáдь Щипь, селò Нóво по Щипь (л. 8а).

Пелагоніа Блъ́гаŗска землѩ: монастир Пóлошко, монастир Прóдром, монастир Ді́хово, монастир Лакочерей, селò Рéсень, монастир Тре́скавец, монастірь Ѕръ́зей, монастір Бóшава, монастир Градище, монастир Кръ́нино, монастир Букоец, монастир Орле, монастир Стрéжево, град Кичава (л. 8б).

Фотографски снимки отъ сѫщото, заедно съ имената на записанитѣ за поменъ лица, сѫ прѣдадени на стр. 61—62. На стр. 63 е прѣдаденъ фотографски текстътъ за Блъ́гаŗска землѩ град Пирот мѣсто Високь, (монастир) Сты Архаггль (л. 4б).

XVII в.

№ 58. **Скопье.**

Въ Описаніе турецкой имперіи составленное русскимъ бывшимъ въ плѣну у Турокъ во второй половинѣ XVII вѣка (подъ редакціею П. А. Сырку, Палестинскій сборникъ т. X, Спб. 1890) намираме бѣлѣжки за населението на нѣкои македонски градове. За Скопье се казва, че всичкитѣ селяне наоколо сѫ българе: „А окрестъ таго мѣста Скопи съ трехъ странъ уѣздные люди все болгарские“, стр. 38.

---

[1]) Въ рѫкописа вм. Пелагония (Πελαγονία) стои Пефлагония, което показва само срѣдневѣковна маниерность на прѣписвачитѣ да се покажатъ учени. Прѣписвачътъ се е повелъ по името на малоазийската область Παφλαγονία.

[2]) Сега с. Гювезна (Солунско).

[3]) Сега Айватово при Солунъ.

ПЕФЛАГОНЇА

градъ			веле
село дединo	БЛЪГАРЕТСА	ЗЕМАНЪ	петра
	ІѠАННА	ПЕНКѠ	веле
	АНАНЇА	КЕЛНЕЛКА	К
	СТЕПАНА	СТОЇАНА	С
	ПЕТРА	МАРІКА	М
	НИКЛА	АНДОНА	[illegible]
	НЕѠФИТ ієромо	МЪРЦА	
	ДОРОѲЕА ієромо	САКА	
се житеко	ПЕТКО	ПЕТАНА	
	ІАННИКЇА монахи	ІАНКА	
	НЕДЕЛКА	ГЪЛЪБА	
орисифе	НЕДЕЛКО	ПЕТРА	
село	КРЪСТЕ ерей	НИКЛА	
росоман	МИТАНЬ ерей	НИКОЛА	
	ДАМЧЕ	МАНИКА	
	ІѠВКО	КОСТА	
	ГАВРЇЛЬ	СТОЇАНА	село
дедино	МАКАРЇА ієромона	СЕРГЇА ієромона	грънчир
	МАРКО	ГЮРА	[illegible]
	КЇРАКЇА	ВАСИЛЬ	крпиколаис
	СТОИНА	ДИМИТРЕ	златарь
	ХРЇСТА	НИКАНОРА	монастико
	ДИМИТРА	[illegible]НРАСИМО	монахо

градъ	Блъгарениа	Землиа	Бантоа
кычолиа	Ѳеѡма	Влъкашин ерей	долна пресп
	Стоина	Митрофана ермон	мона(стир) Светиа
	Кальча	Агапиа	мона(стир) Кито
	Стоиана	Богдана	градъ
маловир	Нано	Ананиа архиерей	срипъ
	Миле	Грухно	
	Секула	Трена	
	Стале	Іѡвица	
	Рале	Анћель	
	Богом	Петко	село Ново
	Руса	Никола	почивъ
грълиани	Стоиана	Павла Вела	
	Петра	Фруга	
	Бенедикта	Аѳанаса	
	Захариа	Ела	
	Кида	Мина	
	Пахна	Станислава	
мон Іѡнан	Петрониа ермон	Милослава	
лон Ерик	Арсениа ермон	Стамена	
	Герасима ерм	Милоша	
	Елевѳериа ерм	Радивои	
	Лазо ерей	Богослава	

Блъгарьска земля

	градъ	пиротъ	
гра пиро	дойча	младена	мокетро
	никола	іѡвана	високъ
	оивана	радикоя	
	стояна	цола	
	станула	цуржа	
	ружа	стояна	
	никифора ермон	радикоя	
	боина	стояна	
	яника	дамаскина ер	
	мица	мартиріа ермон	
	иліа	никифора	
	китана	нифона	
	владимира	влада	
	младень	нецо ерей	
	ѳ. есдра	неделка ерей	
	неца	лепоя	
	петра	марча младена	
	иліа ерей	радула нейко	
	цветко	ѳ. есдра	
	богословь	цоца мелетіе	
	милчо	неца мелетіе	
	неца	пеня	
		Тимоѳей : ермон	ареи

1704 г.

№ 59. Велесъ.

Сръбскиятъ писатель Йеротей Рачанинъ пѫтувалъ прѣзъ 1704 г. за светитѣ мѣста, въ Йерусалимъ. Той миналъ прѣзъ Нишъ на югъ, и отъ Морава, която той нарича Бугарска Морава, слѣзълъ въ вардарската долина. Между друго, въ неговия пѫтописъ четемъ за Велесъ: „И паки дойдосмо на 14 конак у **Велез град Бугарскый**, а турци зову Тюпрюлія“ (Гласник XXXI, 299).

1704—1706 г.

№ 60. Кратово.

Турско-австрийската война прѣзъ 1689 г. принуди голѣмъ брой християне да избѣгатъ въ Австрия заедно съ отстѫпващитѣ отъ сѣверна Македония и Косовско австрийски войски. Отъ тия бѣжанци е билъ и Велко Поповичъ отъ Кратово, който прѣзъ 1704 г. въ Буда прѣписва сборници и лѣтописи, а прѣзъ 1706 г. съпровожда отъ Буда до монастиря Крушедолъ (Срѣмъ) останкитѣ на сръбския патриархъ Арсения Черноевичъ III. Ако и да е работилъ въ сръбска срѣдà, Велко не е забравялъ българското си отечество, та на двѣ мѣста въ своитѣ рѫкописи, единъ въ монастиря Раваница (Срѣмъ), другъ въ Гргетекъ, той бѣлѣжи: 1) Книгȣ сию чрьта҃ оу Бȣдимскои вароши дїакь Вѣлко Поповичь штьчьствомъ же ѿ **Бльгарскїе** земли, ѿ места **Кратова** . . . вь лѣто 1704. 2) Сїа книга избранна разлнчними слови чрьта҃ ю оу Бȣдимскои вароши дїак Вѣлкѡ Попович ѿчьствꙋ҃ же ѿ **Бльгар҆скїе** зем҆ли, ѿ места **Кратова** . . . въ лѣто ҂а҃ѱ҃д҃ (1704). По том же по двой лѣтѣ҃ ҂а҃ѱ҃ѕ҃ (1706) вь҃ преставленїе светопочившомȣ патрїархȣ . . . (Срв. Љ. Стојановић, Записи, № 2128, 2129, 2147).

1706 г.

№ 61. Страцинъ (Кратовско).

Прѣзъ 1706 г. миналъ прѣзъ Страцинъ, което е на срѣдъ пѫтя между Куманово и Крива-паланка, дубровчанинътъ (сърбинъ) Маринъ Кабога съ мисия въ Цариградъ. Въ своя журналъ, писанъ на италиянски, Кабога говори за българско население при Страцинъ:

„На 12 (августъ) тръгнахме отъ Куманово и изъ пѫтя срѣщнахме единъ турчинъ, когото нашитѣ хора помислиха, че е разбойникъ (кеседжия), защото питаше кои сме и какво носимъ; ние се усъмнихме, да не е шпионинъ съ свои другаре, та не пожелахме да останемъ въ Страцинъ, толкова повече, че имаше само единъ развален ханъ съ нѣколко кѫщи българе наоколо, пъкъ и тѣ диви“ (Adi 12 partimo de Kamanovo e per strada incontrassimo un Turko credutto dalla nostra scorta per chiesegia qualo si informava chi erimo e cosa portavamo, ci diede sospetto questi poter esser spia delli altri compagni onde non volsimo fermar in Strazin esende il hano distrutto con poche case di Bulgari atorno e questi salvatici. — Giornale del nobile Marino di Maroizza C. Caboga. Споменик XXXIV, стр. 221—222).

1719 г.

№ 62. Скопье.

Въ обсега на сръбската Печска патриаршия влизаха и сѣверомакедонскитѣ български краища, поради което и въ титула на патриарситѣ сѫ стояли и думитѣ „патриархъ на всичкитѣ сърби и на българетѣ“. Срв. № 44. Главенъ градъ въ тия области е Скопье, смѣтанъ отъ самитѣ патриарси за български градъ. Така, въ едно писмо на патриарха Мойсея, писано въ Скопье на 4 окт. 1719 г., се казва, какво той (патриархътъ), още прѣди Кръстовъ-день (14 септ.) билъ съобщилъ отъ своя прѣстоленъ градъ Пекъ на митрополита Викентия, че ще дойде на обиколка въ българската часть на своята духовна область и че сега (4 октомври) се намира тамъ въ Скопье: ... се ... обрѣтаемо зде ꙋ местꙋ Скоплю. Како смо се вааздвигнꙋли ѿ своего нам прѣстолнаго места прежде Ваздвиженїа частнаго и живѡт'ворѣщаго крьста, ва тим бо смо и братствꙋ вашем ѿписали о нашем шаствїю пꙋт Блгарские земли (Споменик LI, 120—121).

1722 г.

№ 63. Солунъ.

Иконописната и фрескова живопись у гърцитѣ, българетѣ и сърбитѣ отдавна е черпила образци и умѣние въ Света-гора. Извѣстни сѫ прѣзъ XVIII и XIX в., освѣнъ светогорската,

и другитѣ школи — янинската, самоковската, трѣвненската, дебърската, разложката, ще рече школи гръцка и българска. Българскитѣ зографи сж работѣли не само изъ българскитѣ земи, но и въ сръбскитѣ, въ сегашното сръбско кралство и въ Босна. И патриаршеската сръбска цървка въ Пекъ е била прѣзографисфана отъ иконописци българе и гърци, дошли отъ Солунско. Въ едно писмо на сръбския патриархъ Мойсея отъ год. до 1722 до митрополита Викенти Павловичъ между друго четемъ:

Извѣстно бѫди вашемѹ прешсщен'ствѹ гнѣ брате, како нам прїишли есѹ пис'ци из' Солѹна нинѣ третїе недели по пасхи, единь бѹгарин' монах' и един' гр'къ мир'ганин' по с'едним' оучеником' (Споменик LI, 127).

1725 г.

№ 64. **Солунъ.**

Рускиятъ пжтешественикъ В. Г. Барски пжтувалъ прѣзъ първата половина на XVIII в. по светитѣ мѣста и посѣтилъ Св.-гора и Солунъ. Прѣзъ 1725 г. се спрѣлъ въ Солунъ. Между другото население на града той поменава и за българе, каквито никога не е прѣставало да има тамъ, околнитѣ села бидейки български. Барски казва: „Пребихъ въ Солунѣ точїю день и не могохъ ничтоже разсмотрѣти. Пристанище мое тамо бистъ благополучно, понеже обрѣтохъ отъ своея страни знаемыхъ людей, къ тому же и Болгаровъ, и тїи мя угощаху и наставиша въ путь“ (Василій Григоровичъ-Барскій, Странствованія по святымъ мѣстамъ Востока съ 1723 по 1747 г. Изданіе Правосл. Палестинскимъ Обществомъ. Спб. 1885—1887. Часть I, стр. 218).

1734—1735 г.

№ 65. **Охридъ.**

Прѣзъ 1734 г. бѣлградската митрополитска власть събирала подробни свѣдѣния за духовнитѣ лица на своята епархия. Въ с. Търгъ (Неготинско) свещенствувалъ българинъ Янко, прѣселенецъ отъ Охридъ: Іерей Ян'ко, родил се ѹ Охридѹ ва Блгарской земли, синъ Стоıана Блгарина, капитана ѹ Краинни ѹ мѣстѹ Исикови (Споменик Српске краљевске

академије XLII, 104). Прѣзъ слѣдната 1735 г. за сжщия е отбѣлѣзано: Іереи Инко Бигарин родомь, родил се у Охриде (Пакъ тамъ, стр. 118).

1734 г.

№ 66. Баняни (Скопско).

Въ с. Кленье (Бѣлградска епархия) прѣзъ 1734 г. свещенствувалъ прѣселенецъ Петъръ, родомъ отъ с. Баняни при Скопье (скопска Църна-гора). Попъ Петъръ, ако и да се училъ въ Певската сръбска патриаршия, сé не можалъ да се отвикне отъ своята българска рѣчь, както узнаваме отъ доклада за сжщия попъ: Іереи Петрь Кленски, синъ земледѣлца Михаила, рожденіемъ и воспитаніемъ из села Банянского, близ Скопліа, учил се книги ва патріаршіи Ипекской у Георгіа еромонаха Печанина . . . Искушенъ виѣ како читати знаетъ святое писаніе, пробацію из царствующих книг читаетъ среднимъ разумом, заноситъ язикомъ булгарскимъ.“ (Споменик XLII, 114).

1740 г.

№ 67. Охридъ.

Българетѣ, които сж се прѣселвали въ Русия на малки групи или на отдѣлни сѣмейства, записвали се били обикновено въ общинитѣ на така нареченитѣ „гръцки колонии“ въ южна Русия, каквито е имало изпърво въ Нѣжинъ, сетнѣ и въ Одеса. Колкото много църквата тогава да е задушавала националностьта, сé пакъ нѣкои българе сж издавали своята народность изподъ гръцката се религиозно-училищна прѣмѣна. Такива случаи срѣщаме въ запазенитѣ списъци на реченитѣ гръцки колонисти, напр. въ Нѣжинъ. Тукъ ще поменемъ за единъ случай съ единъ българинъ отъ Охридъ, отишълъ въ Нѣжинъ прѣзъ 1740 г. За други случаи ще кажемъ по-долу при други години. Въ списъка се бѣлѣжи: „Семенъ Өедоровъ болгаринъ турецкой области з города Отрида, находился въ Нѣжинѣ съ 1740 году“ (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ 1902. Томъ II. Москва 1905, стр. 224).

1745 г.

№ 68. **Скопье.**

Скопянинътъ Иванъ Димитриевъ Сталевски се прѣселилъ въ Русия и прѣзъ 1745 г. билъ записанъ въ грѣцката колония въ Нѣжинъ, но като българинъ: „Иванъ Димитріевъ Сталевскій болгаринъ Македонской провинціи з города Искипъ,[1]) заехалъ въ Нѣжинъ въ 1745 году“ (Труды XII археолог. съѣзда въ Харковѣ 1902. Томъ II. Москва 1905, стр. 225).

1753 г.

№ 69. **Дойранъ.**

Историкътъ на сръбската лиература Йованъ Скерличъ, въ своето дѣло Српска књижевност у XVIII веку, Београд 1909, стр. 247, така почва своитѣ бѣлѣжки за автора на Стематографията: „Първиятъ сръбски писатель прѣзъ XVIII в., който обнародва свое произведение, е билъ Христофоръ Жефаровичъ, а първата сръбска книга печатана въ Австрия е неговата Стематография.“ Е добрѣ, сега се знае, че този прѣдвѣстникъ въ новата югославѣнска книжнина и художникъ билъ българинъ, родомъ отъ македонския градъ Дойранъ. Жефаровичъ се е поминалъ въ Москва, въ тамошния Богоявленски монастирь на 18 септ. 1753 г. Неговото завѣщание и данни за него се пазятъ въ дѣло № 326 на Синодалния архивъ въ Петроградъ (срв. Н. М. Петровскій, Къ біографіи Христофора Жефаровича, въ Извѣстія втораго отд. Имп. ак. наукъ за 1910, кн. II, 297—302). Реченото дѣло носи надсловъ: „1754-го года септабря 7-го дня. По доношенію коллегіи Иностранныхъ дѣлъ о пожиткахъ священика булгаря Зефаровича, кои оставлены въ Москвѣ подъ охраненіемъ синодалнаго ризничево“. Отъ дѣлото узнаваме, че Жефаровичъ ималъ братъ свещеникъ на име Проданъ, а за родния му край узнаваме между друго отъ думитѣ: „имѣются по немъ оставшія въ живыхъ въ турецкой области въ православной архіепископіи Салонской (т. е. Солунской) въ городѣ Догріанѣ братъ родной священикъ и протчія сродники“.

Освѣнъ тая бѣлѣжка на завѣщанието, за българската народность за дойранчанина Жефаровича говори и Павелъ Ненадовичъ (сръбски Карловски митрополитъ, 1749—1768)

---

[1]) Искюпъ е турското име на Скопье.

въ посвѣщението си до автора на Стематографията (1741 г.), дѣто между друго четемъ: **Бл҃го-Почтеннѡмꙋ Господинꙋ Христофорꙋ Жефаровичꙋ . . . ревнителю ѿчества Болгарскаго . . . Павелъ Ненадовичъ . . . ѿ ꙋсердїѧ сїе восписꙋетъ.**

1753 г.

№ 70. Кратово.

Въ описа на дѣвическия монастирь Язакъ въ Фрушкагора (Срѣмъ, южно Маджарско) отъ г. 1753 се поменаватъ и двѣ прѣселени монахини, едната Теодосия монахиня отъ България, другата „Ана монахиња, родиласја у Кратову во Болгаріи, љет имат от рожденија 81 . . . Пришла здје в монастир 1747 " (Д. Руварац, Опис српских Фрушкогорских манастира од 1753 године. Ср. Карловци 1905, стр. 98, 99).

1753 г.

№ 71. Катраница (Кайларско).

При описване на фрушкогорскитѣ монастири прѣзъ 1753 г., въ монастиря Врѫдникъ се намиралъ прѣселенецъ монахъ българинъ отъ с. Катраница: „Филип Іеромонах, проигумен Димић. Родилсја в Катраници у Бугарској, љет имат 47". Неговъ братъ се заселилъ въ Вуковаръ (Д. Руварац, Опис српских Фрушкогорских манастира, стр. 42—43). Прѣзъ сѫщата година въ монастиря Ремета се намиралъ другъ българинъ отъ с. Катраница: „Монах Іоаникиј Манојловић, родом от Болгаріи, рожден и воспитан у Катраници, љет 42, книги училсја по мало гречески у граду Сервиже . . . Пришел здје прешедшија турецкија рати бившија 1739 с своим игуменом Михаилом—јеромонахом . . . От фамилии имат 2 брата трговца у Шиклеушу" (Д. Руварац, пакъ тамъ, стр. 321—322).

1753 г.

№ 72. Смолани (Прилѣпско).

Въ фрушкогорския монастирь Фенекъ прѣзъ 1753 год. живѣлъ като ратай съ жена си българинътъ Стоянъ Вучковъ. Той билъ отъ прилѣпското с. Смолани, отдѣто се изселилъ прѣзъ врѣме на турско-австрийската война: „Стојан Вучков, родом от Болгарији из села Смољана, жена его Смиљана, пришел 1745" (Руварац, Опис и пр. 22).

1757 г.

№ 73. **Струмица.**

Струмичанинътъ Нако Божикъ се прѣселилъ въ Русия и се записалъ прѣзъ 1757 г. въ Нѣжинъ, въ гръцката колония, като българинъ: „Нако Божикъ булгаринъ македонской провинціи з мѣстечка Струмича, находится въ Нѣжинѣ съ 1757 г.“ (Труды XII археол. съѣзда. Томъ II. Москва 1905, стр 225).

1760 г.

№ 74. **Солунъ.**

Прѣзъ 1760 г. се заселилъ въ Нѣжинъ Стоянъ Петровъ и се записалъ въ така наречената гръцка колония. Нѣма съмнѣние, че лицето е припадало на българска народность, защото името Стоянъ е непознато у гърцитѣ: „Стоянъ Петровъ турецкой области з города Салоники“ (Труды XII археол. съѣзда. Томъ II. Москва, стр. 215).

1762 г.

№ 75. **Македония.**

Паиси, бащата на българската история, великанътъ, който запали огъня на българското възраждане, се родилъ въ сѣверомакедонскитѣ прѣдѣли, въ пририлскитѣ крайща. Отъ него излѣзе прѣзъ 1762 г. първиятъ грамовенъ зовъ: Болгарине... знай свой родъ и ꙗзыкъ! У него ще чуете тия пълни съ българско национално съзнание думи: азъ излиха (прѣмного) поревновахъ по рода и по ѿтечество болгарское (стр. 6), или: ѿ неразꙋмне і юроде, поради что се срамишъ да се наречешъ болгаринъ и не четишъ по свой ꙗзикъ и не дꙋмашъ! (стр. 6—7).

Като говори за заселението на българетѣ на Балканския полуостровъ, Паиси посочва и мѣстата, дѣто и сега живѣятъ българетѣ, мѣста които той е познавалъ и отъ лично посѣщение; той казва: Тако болгари востали въ то време и ѡсвоили много место ѿ грци, сва Трновска и Видинъска и Нишка епархи(а) и стали самовластни и населили се пространо по тиа епархии... И по мало како ишли ѡни се мно-

жили и силили и ѡдолевали много крати грцехъ и римлановъ, и ѕзимали ѿ нихъ земла и место и тако до после оу҆зели сва Тракиа и Македониа ї Илирикъ некоѧ часть и населили се болгари на таѧ земла и донинѣ како се видитъ (стр. 13).... Батоѧ кралъ силни и храбри на бранехъ възелъ ѿ Нишкаѧ епархиѧ, Скопска и сва Ѡхридска земла и патриаршиа колико заповеда, и поставилъ прѣстолъ въ Ѡхридъ градъ Їѹстиниановъ. ... Паки ц҇ръ Крѹнъ и Михаилъ ѕзели ѿ грци епархиа Софиска, Филибелїска, Самоковска, Щипска, Стрѹмичка, Едрене и населили по тиѧ страни и епархии народъ болгарски. Последи Їоанъ Калиманъ, синь Асѣна ц҇ра стараго взелъ ѿ грци епархии Драмска, Серска, Мелничка, Солѹнска и изгналъ ѿ тамо грчки народъ и населилъ болгари; тако и ва Едренелискаѧ страна ѡнъ поселилъ болгаровъ. Тиѧ петь цари най разпространили и разширили землю болгаромъ и населили ихъ по тиѧ епархии іакоже рече се. И до днесъ болгари сѣдатъ и живѣютъ на таѧ земла (Исторія славѣноболгарская собрана и нарежденa Паисіемъ іеромонахомъ в҆ лето 1762. Изд. Йор. Ивановъ, София 1914, стр. 14).

За българската етнографска граница, споредъ схващането на Паисия, можемъ сѫди отъ главата, дѣто сѫ събрани бѣлѣжки за българскитѣ светци. И споредъ тая глава македонскитѣ области сѫ смѣтани за български. Отъ българскитѣ светци, които били родомъ или просияли въ Македония, Паиси поменава между други: св. Климента и св. Наума Охридски, св. Николая Охридски, св. Илариона Мъгленски въ Воденско, св. Ивана Рилски, св. Гаврила Лѣсновски, който поживѣль вь пѹстиню Лѣсновскою вь є҆пархїи Щипскїи, св. Якима Сарандапорски при Крива-паланка, св. Йоаникия Дѣвически, който живѣіаль въ горѹ Девичѹ, на предѣлъ се́рвски и бо́лгарски, въ є҆пархїи Грача́нскїи на Бѣло по́ле, св. Ангела, мѫченъ прѣзъ 1750 г. въ Битоля, ѿ село Флори́на (Леринъ). За последния се прибавя: То́и с҇тїи м҇никь А҆нгг҇ль вь на́шаіа вре́мена просїіаль вь Бо́лгарскою зе́млю. На края на бѣлѣжкитѣ си за бъл-

гарскитѣ мѫченици (стр. 83) Паиси добавя: толи́ко возмого́хъ ѿ тихъ мѹ́чениковъ и҆мена и҆зѡбрѣсти, що са били ѿ бо́лгрски ро́дъ и҆ ꙗ҆зикъ.

1770 г.

№ 76. **Битоля.**

Най-напрѣдъ въ 1770 г. и сетнѣ въ 1802 г., като второ издание, е печатанъ четириезиченъ рѣчникъ-разговорникъ на четиритѣ християнски езика, употрѣбявани въ Битолската епархия. Неговъ авторъ е билъ куцовлахътъ попъ Данилъ отъ Москополе (Корчанско). Тая книга е озаглавена въ второто издание: Εἰσαγωγικὴ διδασκαλία περιέχουσα λεξικὸν τετράγλωσσον τῶν τεσσάρων κοινῶν διαλέκτων, ἤτοι τῆς ἁπλῆς ῥωμαϊκῆς, τῆς ἐν Μοισίᾳ Βλαχικῆς, τῆς Βουλγαρικῆς, καὶ τῆς Ἀλβανιτικῆς. Συντεθεῖσα μὲν ἐν ἀρχῇ χάριν εὐμαθείας τῶν φιλολόγων ἀλλογλώσσων νέων παρὰ τοῦ Αἰδεσιμωτάτου, καὶ Λογιωτάτου Διδασκάλου, Οἰκονόμου, καὶ Ἱεροκήρυκος κυρίου Δανιὴλ τοῦ ἐκ Μοσχοπόλεως, Καλλυνθεῖσα δὲ καὶ ἐπαυξηνθεῖσα τῇ προσθήκῃ τινῶν χρειωδῶν καὶ περιεργείας ἀξίων, καὶ εὐλαβῶς ἀφιερωθεῖσα τῷ Πανιερωτάτῳ, καὶ Λογιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Πελαγωνείας, Ὑπερτίμῳ, καὶ Ἐξάρχῳ πάσης Βουλγαρικῆς Μακεδονίας Κυρίῳ Κυρίῳ Νεκταρίῳ, τῷ ἐκ Μουντανίων, οὗ καὶ τοῖς ἀναλώμασι τύποις ἐκδέδοται δι' ὠφέλειαν τῶν Ἐπαρχιωτῶν αὐτοῦ εὐλαβῶν Χριστιανῶν. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αωβ' 1802.

Вече отъ това заглавие, както и отъ азбучния акростихъ, пъкъ и отъ съдържанието на разговорника се учимъ, че книгата е била прѣдназначена за употрѣба отъ християнетѣ гърци, българе, цинцаре и албанци въ епархията на битолския митрополитъ Нектария, който е далъ срѣдства за отпечатване на книгата. Съ други думи гръцката духовна власть тогава е признавала, че славѣнското население въ централна Македония, въ Битолската епархия (Битоля, Прилѣпъ и др.) е българско. Дори и митрополитътъ въ Битоля (Пелагония) тогава съ достоинство се е титулувалъ, както личи и въ горньото заглавие, като митрополитъ и „Екзархъ на цѣла българска Македония“ (Μητροπολίτης Πελαγωνείας ... καὶ ἔξαρχος πάσης Βουλγαρικῆς Μακεδονίας).

Въ разговорника българскиятъ езикъ е прѣдставенъ по битолското нарѣчие. Ето за показъ началото на разго-

ворника само на гръцката и българска часть, която въ третия стълбецъ прѣдаваме и съ български букви (разговоритѣ сѫ прѣдадени съ гръцки букви и за четиритѣ езика: гръцки, български, цинцарски и албански):

'Αρχὴ τοῦ τετραγλώσσου λεξικοῦ

(Начало на четвероезичния рѣчникъ).

Ῥωμαΐκα	Βουλγάρικα	
Ὁ θεος ἔκαμε τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ ἄστρα.	Γόσποτ στόρη νέποτω, ζέματα, σχντζετω, μεσετζήνατα, σδέστητε.	Гóспот стóри нéбото, зéмята, сьнцето, месечи́ната, звéздите.
Καὶ ὕστερα ἐπρόσταξε τὴν θάλασσαν, ταῖς λίμναις, τὰ ποτάμια, καὶ εὔγαλαν τὰ ὀψάρια, τὰ χέλεα.	Ἤ σέτνε πώελλια μόρετω, ἐζέρατα, ρέκιτε, ἤ ἰζβάτωα ρήπητε, ἰαγκούλητε.	И сéтне пó(в)еля мóрето, езéрата, рéките и извáтоа ри́бите, агу́лите.
Πάλιν εἶπε καὶ εὐγῆκαν ἀπάνω εἰς τὴν γῆη ὅλα τὰ δένδρα.	Πάκ ρέτζε ἤ ἰζλέκωα γκῶρε να ζέμιατα σφῆτε ντέρβα.	Пак рéче и излéгоа горе на зéмята сфи́те дървa.
Καὶ εἶναι ἡ γῆ γεμάτη ἀπὸ ξύλα δρύϊνα, ἀπὸ ὀξειάν, ἀπὸ ἰτέαν, ἀπὸ λεῦκον, ἀπὸ κυπαρίσσι, ἀπὸ πεύκου.	Ἤ γιέτ ζέμιατα πώλνα ὀτ τφρβα, ὀτ μποῦκα, ὀτ ντάμπωη, ὀτ βέρμπα, ὀτ τοπόλικα, ἰάσηκα, ὀτ σέλβεια, ὀτ πώρ.	И йéт зéмята полна от дърва, от бука, от дáбои, от вѣрба, от топóлика, я́сика, от сéлвиа, от бор.
Καὶ ἄλλα εὑρίσκονται εἰς τὸν λόγγον.	Ἤ τρούση σε ναΐτουατ βῶ ὅρμανοτ.	И дру́зи се нáйдуат во óрманот.
κλ.		и др.

1771 г.

№ 77. Македония.

По искането на руския адмиралъ Орловъ, прѣзъ 1771 г. било направено доста подробно описание на турската държава и нейнитѣ населения отъ сръбския патриархъ Васили Бркичъ: **Описаніе провинцїи турецкїѧ державы ... патрїарха сербскаго Василїа Бркича**, 1771, обнародвано въ Споменик Српске краљ. академије X, 43—66. Това описание, изходеще отъ рѫката на Бркича, е поучително за въпроса, що ни занимава, та ще направимъ отъ него съотвѣтнитѣ извадки.

Провинцїꙗ Македонскаꙗ ... Єдино превеликое (мѣсто) которое називаетсѧ Серезъ, в неможе домовъ тꙋрецкихъ болше двадесѧтъ тысѧщъ наодитсꙗ, к томꙋ есть и хрїстїанства Грековъ и Болгарѡвъ до тысѧща домѡвъ ... Прочее же деревни Болгаре и Тꙋрки, но какъ Болгаровъ много болше Тꙋрковъ, такъ во всеи Македонїи вси Тꙋрки болгарскїи ꙗзикъ ꙋмѣютъ (стр. 47).

Четвертое княжество Ѡхридъ . . . Албанезωвъ малω въ немъ находится и Грекωвъ, но болшая часть Болгари и Влахи, Тѵркωвъ въ семъ княжествѣ малω находится но все нашегω исповѣданія люди (стр. 50).

Третіе княжество ѿ Дарданіи называется Скоплѣ... По деревнамъ весма малω Тѵркωвъ но Болгари и серби (стр. 54). Бѣлѣжката на Бркича, че скопскитѣ села сѫ населени съ българе и „сърби" е продиктувана вѣроятно отъ началническото гледище на сръбскитѣ патриарси спрѣмо ония български околии, които се нахождаха подъ духовната власть на сръбската патриаршия.

1784—1854 г.

№ 78. Дабица (Прилѣпско).

Отъ прилѣпското с. Дабица е билъ родомъ Доситей Новаковичъ (1784—1854 г.). Доситей приелъ монашество въ Зографския български монастирь въ Св.-гора, сетнѣ се връщалъ въ отечеството си, но, поради буйния си духъ, той ималъ тамъ неприятности съ турцитѣ, та билъ принуденъ да избѣга въ свободна Сърбия. Когато въ 1833 г. Зайчаръ влѣзълъ въ състава на сръбското княжество, Доситей билъ поставенъ за тимошки владика, изпърво съ сѣдалище въ Зайчаръ, сетнѣ въ Нѣготинъ, дѣто се и поминалъ на 1854 г. Доситей е билъ извѣстенъ като българинъ, пъкъ и въ Зайчаръ се е намиралъ между българе.[1]) За българската му народность явно изповѣдва и неговиятъ дяконъ Стефанъ Ковачевичъ, родомъ отъ Призрѣнъ. Въ едно саморѫчно писмо на тоя дяконъ отъ 1851 г., пазено подъ № 402 въ рѫкописното отдѣление на софийската Народна библиотека, между друго четемъ: „Я 1831 год.... будемъ отъ нашега болгарина Зографскаго во Аѳонѣ монастыря, господина Епіскопа Досіѳея во діакона рукоположенъ и при нѣму у Заичару... служилъ".

1792 г.

№ 79. Разлогъ.

Отъ българскитѣ търговци, които прѣзъ края на XVIII в. живѣли въ Виена и се занимавали съ износа главно на па-

---

[1]) Свидѣтелство на сръбски ученъ: „Бугарски се говори само у В. Извору, у Грљану, и нешто у самом Зајечару" (М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, у Беуграду 1876, стр. 923).

пукъ отъ Драмско и Сѣрско, билъ и Марко Теодоровичъ. Той билъ родомъ отъ Разлога (Македония). Прѣзъ 1792 г. той далъ срѣдства да се напечата църковнославѣнски букварь, за употрѣба у сърбитѣ и българетѣ. Книгата съдържа, освѣнъ букварска часть, още и наставления за вѣрата, молитви, начала отъ числителница, нѣщо отъ география и история и календарь. Марко Теодоровичъ напечаталъ букваря въ Виена, въ сръбската печатница на Новаковича, и слѣдъ името си означилъ своята българска народность. Любопитно е, че въ каталога на Бѣлградската библиотека, при описа на сѫщата книга, сѫ изхвърлени думитѣ: **бꙋлгара родомъ изъ Разлога**, а тѣ дѣйствително стоятъ въ оригинала, както се вижда и отъ фотографската снимка на заглавния листъ на букваря, стр. 76.

1792 г.

№ 80. Скопье.

Йеросхимонахъ Спиридонъ, единъ отъ ученицитѣ на историка Паисия, като говори за Скопье, поставя го въ българскитѣ прѣдѣли, които различава отъ сръбскитѣ. За завоеванията на султанъ Мурада II той говори така: **Мꙋратъ же... пойде на Сербов и плѣни сербскꙋ землю и взѧ гради Борчь и Раваницꙋ в лѣто** 6946 (= 1438); **таже пріиде въ Болгаріи изгори град Скопіѧ, и въ немъ много дꙋши изгорѣша** (**Спиридонъ, Исторіѧ во кратцѣ о болгарскомъ народѣ славенскомъ. Сочинисѧ и списасѧ въ лѣто** 1792. Изд. В. Н. Златарски. София 1900, стр. 94).

1794 г.

№ 81. Сѣверна Македония.

Бащата на сръбската история Йованъ Раичъ, който, като сърбинъ отъ българско потекло[1]), се е живо интересувалъ и за българското минало, поставя Косово-поле като южна гра-

---

[1]) Йованъ Раичъ е билъ синъ на видинеца Райко, който се прѣселилъ въ Карловци. Самъ историкътъ въ своя родословъ бѣлѣжи: „... Отецъ мой Раја родился во Видинѣ болгарскомъ в' лѣто 1699. Женился въ Карловцѣ лѣтъ сый 26. 1725 года“ (Гласник I, 171). На друго мѣсто, недоволенъ отъ цензора на неговата история, за неумѣстно употрѣбена думата шалваре, Раичъ сърдито заявява, че е отъ български родъ: „... Ја добро знамъ што су шалваре и видіо самъ ихъ много пута, и башъ мой бугарскій родъ и до данасъ употреблюе ихъ“ (Д. Руварац, Архимандрит Јован Рајић. Ср. Карловци 1901, стр. 146).

Первое оученіе

хотѧщымъ оучитисѧ книгъ писмены Славенскими, называемое.

Букварь.

Съ многими полезными и потребными

Наставленіями,

по которыма возможно въ краткомъ времени Ѿрока, не токмо Церковныѧ, но и Гражданскіѧ

Славенскагѡ ѧзыка Писанія

совершеннѡ читати обꙋчити; къ правомꙋ Богопознанію и Богопочитанію наставити; и къ понятію разныхъ въ Гражданскомъ житіи нꙋжныхъ вещей привести.

Иждивеніемъ

Г. Марка Феодоровича

Болгара родомъ изъ Разлога.

Въ Вѣнѣ,

при Г. Стефанꙋ Ѿ Новаковичъ

въ Славенно-Сербской, Валахійской и Восточныхъ Ѧзыковъ Привилег. Тѵпографіи

1792.

ница на сръбската земя, съпрѣдѣлна съ българска Македония. Когато говори за похода на Янко Хунияди, добавя: „Переходитъ съ ними (войскитѣ си) въ Муссію, отходитъ оттуду и въ Булгарскую страну къ Видину. Не многи ту пробавивъ дни, спѣшитъ на Косово поле, еже съ Булгаріею граничитъ“ (I. Раичъ, Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, найпаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ. Въ Віеннѣ 1794. Цитувано по второто издание отъ 1823 г., часть III, стр. 206).

1794 г.

№ 82. **Радовишъ.**

Въ македонския градецъ Радовишъ се родилъ прѣзъ XVIII в. единъ новъ мѫченикъ за Христовата вѣра, по име Спасъ или Анастасъ. Той билъ мѫченъ отъ турцитѣ въ Солунъ, дѣто умрѣлъ на 29 августъ 1794 г. Неговиятъ животъ и мѫчение сѫ описани на гръцки; има и съотвѣтенъ руски прѣводъ въ книгата: Христіанскіе мученики пострадавшіе на Востокѣ. Съ новогреческаго языка перевелъ священникъ Петръ Соловьевъ. Спб. 1862. Нѣмамъ на рѫка гръцкия оригиналъ, та ще приведа бѣлѣжка за народностьта на мѫченика по този руски прѣводъ, за да се види, какъ по-рано се е смѣтало славѣнското население въ Радовишъ:

„Св. мученикъ Анастасій, по болгарски Спасъ, родился въ струмицкой епархіи (древній Тиверіополь), въ селеніи Радовичахъ ... пострадалъ въ 1794 г., 29-го августа, въ Салоникахъ“ стр. 240. — Въ синаксаря на гръцкия писатель Никодимъ Светогорецъ, който е билъ съврѣменикъ на мѫченика, подъ 8 августъ, изрично се бѣлѣжи за нашия светецъ, че е българинъ: „Светиятъ новомѫченикъ Анастаси българинъ, който билъ мѫченъ въ Солунъ прѣзъ 1794 г....“ (ὁ ἅγιος νεομάρτυς Ἀναστάσιος ὁ Βούλγαρις, ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ μαρτυρήσας ἐν ἔτει αψϟδ΄... Νικόδημος Ἁγιορείτης, Συναξαριστής. Ἐν Βενετίᾳ 1819). Сѫщиятъ Никодимъ е описалъ живота на Анастасия въ Νέον μαρτυρολόγιον. Βενετίᾳ 1799.

1795 г.

№ 83. **Слатина (Мъгленско).**

Село Слатина (Мъгленско, епархия Воденска) дало сѫщо така единъ новъ мѫченикъ за Христовата вѣра, именно дѣ-

вицата Злата, която пострадала отъ турцитѣ на 13 октомври 1795 г. Нейният животъ и страдание сѫ описани въ Νέον μαρτυρολόγιον отъ 1799 г. на Никодима Светогорецъ. Понеже нѣмамъ на рѫка грьцкия оригиналъ, ползувамъ се отъ руския прѣводъ въ горѣприведената книга Христіанскіе мученики, дѣто на стр. 275 четемъ за мѫченицата Злата: „Святая дѣвственница и невѣста Христова Злата родилась и пострадала въ Мегленской болгарской епархіи, въ селеніи Златенахъ". [1])

XVIII в.

№ 84. **Разлогъ.**

Покрайната Разлогъ, сѣверна Македония, е давала винаги монаси за Рилския монастирь. Отъ Разлогъ е билъ о. Серапионъ, единъ отъ най-виднитѣ рилски монаси и книжовници. Прѣзъ 1757 г. той е билъ хиротонисанъ за архиерей въ Щипъ, а по-късно билъ мѣстенъ за митрополитъ на Дабробосанската епархия съ име Серафимъ. На старини билъ владика самоковски и се поминалъ въ Рилския монастирь около г. 1800. За неговата народность е запазена слѣдната бѣлѣжка, въ Дамаскинъ № 354 въ софийската Народна библиотека: Ймаше въ Дѹпница 1820 лѣто ѥдѝнъ старъ сщ҃енникъ ймененъ попъ Іовчо Халдѐнцше, казѹваше зацѣо господинъ Серафимъ влика болгарй родо̀ йзъ Разлóга седелъ въ Дѹпница зацѣо въ Самоковъ владичка кацѣа немало ни цръква въ градо (Б. Цоневъ, Описъ на рѫкописитѣ, стр. 385).

XVIII в.

№ 85. **Македония.**

Въ рѫкописната сбирка на Сръбската кралска академия въ Бѣлградъ се пази рѫкописъ № 323, отъ XVIII в. Той е сборникъ-дамаскинъ, писанъ и употрѣбяванъ въ Македония. Той бѣ издаденъ отъ Јов. Х. Васиљевић подъ надсловъ: Маћедонски сборник прошлога века (Споменик XXXI, 6—36). Езикътъ на паметника е простонароденъ македонски говоръ изпъстренъ съ църковнославѣнски рѣчи и обрати. Самъ прѣ-

---

[1]) Рускиятъ прѣводачъ е прѣдалъ грьцката форма Σλάτενα, както гърцитѣ именуватъ българското с. Слатина, съ Златена. Сега въ туй село всичкото население е мохамеданско, но матерниятъ му езикъ е запазенъ — българския

писвачътъ на паметника е схващалъ езика като български, та го заявява напр. при Слово Дамаскина философа... мънаха иподїакона пре(ве)дено ѿ езика грьческаго на болгарски езикь зело дꙋшополезно (Споменик XXXI, 7, 29).

Около 1800 г.

№ 86. Македония.

Феликсъ Божуръ е билъ френски консулъ въ Солунъ въ края на XVIII в., по врѣме на революцията. Въ съчинението му Voyage militaire dans l'empire Othoman par Félix de Beaujour. Paris 1829, дѣто сж събрани данни освѣнъ отъ края на XVIII, но и отъ началото на XIX в., тукъ-тамѣ е казано нѣщо за населението въ нѣкои македонски градове и села. Македония у Ф. Божуръ държи на сѣверъ до Витоша. За града Скопье казва, че е главенъ ключъ на Македония (la principale clef de la Macédoine). За населението въ сѣверна Македония е отбѣлѣзано слѣдньото: „Нѣкои отъ селата, които се срѣщатъ край пжтя отъ Щипъ за Велесъ и отъ Велесъ за Скопье, сж населени отъ българе християне, чиято работливость[1]) и чистота се противопоставятъ на мързела и нечистотията у другитѣ християне“ (Quelques-uns des villages que l'on rencontre sur la route d'Istip à Keuperli et de Keuperli à Uscup, sont habités par des chrétiens Bulgares, dont l'activité et la propreté contrastent avec la paresse et la saleté des autres chrétiens. — Voyage militaire etc., p. 207).

Въ южна Македония случайно отбѣлѣзва за българетѣ въ с. Постолъ (Ала-клисе), на пжтя отъ Солунъ за Енидже-Вардаръ, при развалинитѣ на древнята Пела, столицата на Александра Македонски слѣдньото: „Пела се е издигала амфитеатрално по наклона на единъ хълмъ, на височината на който е стояло укрѣплението, при сегашното малко село Ала-клисе (Постолъ), населено съ българе християне“ (Pella s'élevait en amphitéâtre sur la pente d'une colline, qui portait sa citadelle, vers le lieu où l'on voit aujourd'hui le petit village d'Alla-Clissia, habité par des chrétiens Bulgares. — Idem, ibid., 197).

---

[1]) За пословичното българско трудолюбие Божуръ е ималъ сгода да узнае при своитѣ консулски занимания и проучване търговията въ Турция, както се вижда и отъ съчинението му: Tableau du commerce de la Grèce depuis 1787 jusqu'en 1797. Paris 1800, 2 vol.

1801 г.

№ 87. **Македония.**

Пуквиль, френски консулъ при Али-паша Янински и членъ на разни учени дружества, е пжтувалъ прѣзъ Балканския полуостровъ, особено прѣзъ юго-западнитѣ му области, тъкмо въ врѣме на размирията, които се ознаменуваха въ Турция прѣзъ края на XVIII и началото на XIX в. Въ своитѣ обширни пжтописи той дава цѣнни вѣсти за политическото и битово състояние на балканскитѣ народи прѣзъ онова врѣме. Споредъ него мнозинството на македонското население е българско, население малокултурно, почти диво прѣди единъ вѣкъ.

За естественъ прѣдѣлъ между албанскитѣ, сръбски и български земи Пуквиль поставя Шаръ-планина, която той именува Призрѣнска планина, по близостьта ѝ до едноименъ градъ. „Шаръ-Планина, казва той, изглежда като естествена граница между България, Сърбия и Илирия“ (Le mont Prisrendi semble la limite naturelle de la Bulgarie, de la Servie et de l'Illyrie. — Pouqueville, Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801. Paris 1805. Vol. III, p. 241).

За сѣверомакедонскитѣ планинци българе въ околностьта на Крива-паланка, дѣто миналъ прѣзъ 1801 г., той казва: „Слѣдъ като се спрѣха въ Кюстендилъ, френцитѣ се запжтиха за Паланка . . . Човѣкъ, ако и да привиква на опасноститѣ, кога е пжтувалъ нѣколко деня сé изъ планински мѣста, мжчно е да не се поддаде на ужасаещитѣ впечатления, които се пораждатъ отъ стръмниниитѣ и отъ скалитѣ, които сж надвиснали като да се срутятъ и смачкатъ пжтника . . . Къмъ тѣзи природни ужасии трѣбва да прибавимъ и неприятноститѣ отъ мѣстата за нощуване, както и отъ дивашкото току-речи състояние на българетѣ“ (Après avoir fait halte à Kiustendil, les Français se mirent en route pour Palanka . . . Quoiqu' on se familiarise avec les dangers, quand on a voyagé pendant quelques jours au milieu des montagnes, il est difficile de résister à l'impression toujours terrible qu' offrent des flancs à pic, des roches qui semblent prêts à s'écrouler et écraser le voyageur . . . Qu' on ajoute à ces horreurs sublimes le désagrément des gîtes, l'état presque sauvage des Bulgares . . .“ Idem, ibidem, p. 249).

Южната граница на българското население Пуквиль постава правилно въ Костурско. Така, на пжть за Костуръ, той разказва: „Ние се спрѣхме въ Пякосв или Дупяри,[1]) село разположено близо до Костурското езеро. До тамъ пжтувахъ като въ позната страна, защото можехъ да се разговарямъ съ хората (на гръцки) и да се съобщавамъ съ тѣхъ, но тукъ сцената се промѣни. Азъ навлизахъ въ областъ съ българе; трѣбваше да прибѣгвамъ до нѣколкото славѣнски думи, които бѣхъ научилъ прѣзъ врѣме на прѣбиването си въ Рагуза" (Nous nous arrêtâmes à Piacos, ou Doupiari, village situé à peu de distance du lac de Castoria. Jusque là j'avais voyagé comme en pays de connaissance, puisque je pouvais parler aux hommes, et communiquer avec eux, mais ici la scène changeait. J'entrais dans la région des Bulgares, et il fallut recourir à quelques mots esclavons que j'avais appris pendant mon séjour à Raguse. — Pouqueville, Voyage dans la Grèce. Paris 1820, v. III, 346).

Като говори за с. Личища, на източния брѣгъ на Костурското езеро, бѣлѣжи: „Личища, 50 сѣмейства българе и турци" (Listitza, cinquante familles bulgares et turques. — Idem, ibid, 358 note). За други свои обиколки въ Костурско Пуквиль казва: „Село Лънга е разположено на горнята частъ на планината Саракина. Тамъ вече не можехъ да завръзвамъ разговоръ съ селянетѣ, що срѣщахме, защото по-голѣмата частъ отъ тѣхъ бѣха българе" (. . . le village de Longa, situé à la partie supérieure du mont Sarakina. Je ne pouvais plus lier conversation avec les paysans que nous rencontrions, qui sont, la majeure partie, Bulgares. — Ibidem, 362). Населението сѣверно отъ Костуръ, къмъ Леринъ, Пуквиль го нарича „българе необщителни и полудиви" (des Bulgares intraitables et à demi souvages. — Ibidem, 364).

1805 г.

№ 88. Струмица.

Въ синаксаря на Никодима Светогорецъ при 28 ноември се описватъ страданията на тивериополскитѣ (струмишки) мжченици. Гръкътъ авторъ, като поменава за Тивериополъ, бърза да заяви, че сега градътъ се нарича Струмица по бъл-

[1]) Сега Дупякъ, българско село.

гарски, и съ това косвено сочи за българщината на този градъ по врѣмето, когато е сглобилъ своята книга, именно прѣзъ 1805 г.[1]) За нѣкои отъ реченитѣ мжченици казва какъ „отишли въ Тивериополъ или както се нарича сега по български Струмица, която се нахожда на сѣверна страна отъ Солунъ". (. . . καὶ ἐπῆγαν εἰς τὴν Τιβεριούπολιν: ἤτοι εἰς τὴν νῦν καλουμένην βουλγαρικῶς Στρούμμιτζαν. ἥτις εὑρίσκεται πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς Θεσσαλονίκης. — Ν. Ἁγορείτης, Συναξαριστής. Ἐν Βενετίᾳ, 1819, I т., стр. 313).

1807—1808 г.

№ 89. Катраница (Кайларско).

Прѣзъ 1807 г. билъ сключенъ миръ между Турция и възстаналитѣ сърби, при посрѣдничеството на Петъръ Ичковъ, който билъ сръбски доброжелатель и бивши чиновникъ изъ турскитѣ посолства. Мирътъ се нарича въ историята, по името на посрѣдника, „Ичковъ миръ". Петъръ Ичковъ билъ българинъ отъ с. Катраница (Кайларско). На слѣдната 1808 г. 5 май той билъ отровенъ отъ сърбитѣ въ Топчи-дере.... Вукъ Караджичъ разпитвалъ по-късно да узнае нѣщо повече за тая личность. Прѣзъ 1820 г. Вас. Василиевичъ му съобщава отъ Земунъ слѣдньото: „Што се тиче г. Петра Ичка мого сам извјесно и поуздано разумети: да је у Катраници рођен (дакле бугарин), није бијо ожењен, и у цесарским државама научијо се немачки, његов братъ Наум јесте ожењен, и има двоје деце; један му је син овде у Земуну на науки" (Вукова преписка, Београд 1909, III, стр. 91).[2])

1812—1830 г.

№ 90. Български земи.

Въ единъ ржкописъ, прѣправка на Паисиевата българска история, писанъ между 1812—1830 г.,[3]) сега въ ржкописната

---

[1]) Срв. на стр. 9—10 въ прѣдговора: Τῷ δὲ 1805. τῷ καὶ 57. τῆς ζωῆς του (т. е. на писателя) . . . μετέφρασεν ἐρανίσας τὸν παρόντα μέγαν Συναξαριστήν.

[2]) Ст. Новаковичъ въ студията си Ичков мир (Глас LXVI) изкарва Петра Ичковъ за „славѣнинъ"! Новаковичъ добавя, че бѣлградскитѣ фамилии Бадемлић и Дапић сжщо били по потекло отъ Катраница.

[3]) Че книгата е писана между 1812—1820 г., личи отъ двѣ бѣлѣжки. Послѣденъ по редъ султанъ е поменатъ Махмудъ II, който се възцарилъ на 1812 г. Единъ притежатель пъкъ на ржкописа, попъ Йоанъ, се е подписалъ при дата 1830 год.

сбирка на Етнографския музей въ София, № 583, листъ 61, е помѣстенъ списъкъ на българскитѣ области и градове. Списъкътъ нѣма строго етнографско значение, защото въ него сж поставени и небългарски градове и крайща; той е занимателенъ повече като паметникъ отъ началото на XIX в., когато се възраждаше българскиятъ народъ и когато у българскитѣ книжовници се зрѣеше мисъльта за историко-етнографскитѣ прѣдѣли на българскитѣ земи. Ето този любопитенъ списъкъ:

Болгарская землѧ на четиры части са раздѣлява, первая часть Мисиніа или, и колко градовѣ има оу Болгаріѧ.

Бѣлоградчикъ: Негот(и)нъ: Фетісла(мъ): Берковица: Кутловица: Видинъ: Враца: Оурѧшву: Лома: Ловичъ: Нікополъ: Севліюво: Плевенъ: Свищовъ: столный град Терновꙋ: Руссы: 'Арбанасъ: Родостолъ (Селистра): Ряшву: Разграда: Мачинъ: Жумая: Шуменъ: Козла: Кесаковꙋ: Пазарджикъ: Преслава: Баба: Тулча: Каварна: Варна: Козложа: Тыя са градовѣ вси в Задгоріа: между Стара планена, и Дунай: ѿ Черное море до Ветисла(мъ): лг(33): градовы болгарскы.

Часть вторая оу Өракіѧ колко градовы има болгарски:

Созовꙋ: Бабайскы: Сара: Нова: 'Адріанъ: Бургасъ: 'Айло: Месевріѧ: 'Айтосъ: Палчікъ: Мало Териновꙋ: Карнобатъ: Жеравна: Оузунджовꙋ: 'Аскюю: Чирпанъ: Захра: Загора: 'Ямболъ: Сливенъ: Котелъ: Казанлакъ: Карловꙋ: 'Етрополы: Філибе: Стана: Пазарџікъ: Самоковъ: Ихтиманъ: Златица: Пещера: Софіа: Радоміръ: Дупница: Жумаж: Кюстенділъ: Баня: Брезн: Транъ: Пиротъ: Враня: Лесковицъ: Нішъ: Круша: Тыя са градовы вси оу Өракіѧ, между Стара планена: и Трача планена: ѿ Черное море: и 'Андріаяновꙋ до Нішъ: мг (43): градовы болгарскы.

Часть третая Македоніѧ, колико градовы има болгарски:

Новай: Козястена: Скеча: Гюмюрџіна: Смилянъ: Захна: Просечена: Драма: Філиопусъ: Неврокопъ: Мешміѧ: Баня: Мелникъ: Сера: Деміирсаръ: Жумая: Дохранъ: Петричъ: Радовішъ: Віиница: Струмница: Щіпъ: Кочани: Паланка:

Кра́тову: Кома́нову: Ти́квишъ: Бѣ́лясъ: Θелері́съ: Скопѣ: Ба́лжа: Бо́динъ: Новгра́дъ: Негошъ: Катра́ница: Карда́ръ: При́щина: Тыя са гра́довы всѝ оу Македоні́а между планенá Де́спота, и между Гре́цыя: лз (37): гра́довы бо́лгарскы.

Часть четве́ртая: коли́ко гра́довы и́ма бо́лгарскы оу Дарда́нія.

Охрі́дъ: ста́рая сто́лица бо́лгаромъ: Бы́тола: При́липъ: Но́ви Пазаръ: Дія́кову: При́зрянъ: Те́тову (Калка́нда): Ѐлвасá: Шко́дра: Рѣ́ка: Де́бра: Оу́жеца: Горна рекá: Долна Де́бра: Ске́ндеръ: Кру́шовица: Ко́рабь: Ново село: Пля́сову: Бе́ръ: ка (21): градови:

Тыя са гра́довы всѝ оу Дарда́нію. крайна венеція́номъ: то́ е за́падная странà бо́лгаромъ: Θракі́я восто́чна странà бо́лгаромъ: Македо́нія: ю́жна странà бо́лгаромъ: Загорі́е севе́рна странà бо́лгаромъ:

1814 г.

№ 91. **Южна Македония.**

Добъръ познавачъ на южна Македопия е билъ Кузинери. Той е служилъ като канцлеръ въ френското консулство въ Солунъ прѣзъ 1773—1779 г., отъ 1786—1793 г. билъ титуларенъ консулъ въ Солунъ, и най-сетнѣ въ врѣме на реставрацията, отъ 1814 г., заелъ пакъ сѫщата длъжность. Тогава именно отново обиколилъ южна Македония и написалъ съчинението си Voyage dans la Macédoine, par Cousinéry. Paris 1831, 2 vol. Ще рече, неговитѣ свѣдѣния отъ края на XVIII в. сѫ провѣрени съ нови данни прѣзъ първитѣ години на реставрацията. Кузинери на всѣкждѣ се явява горещъ елинофилъ, та не бива да го укоряваме за пристрастие къмъ българетѣ.

Изобщо за християнското население въ Македония той казва: „Гърцитѣ, които сѫ стари пеласги, и българетѣ, дошли отъ Татария прѣзъ Тракия, съставятъ мнозинството на това разноплеменно население. Гърцитѣ държатъ горитѣ и планинитѣ, които сѫ ги запазили отъ нахлуването на българетѣ прѣзъ врѣме на завоеванието; българетѣ сѫщо продължаватъ и сега да обитаватъ било въ други планини, било изъ полетата, дѣто нѣкога се настанили като побѣдители и

дѣто турцитѣ, завоеватели по реда си, ги оставили, благодарение на земледѣлието, съ което се занимаватъ току-речи всички българе. Въ градоветѣ гърци и българе сж се смѣсили повече било чрѣзъ носията, било чрѣзъ езика и вѣрата си. Въ селата тѣ живѣятъ съвсѣмъ отдѣлени едни отъ други; тамъ и носията на българетѣ се различава повече отъ гръцката носия“ (En Macédoine... les Grecs, anciens Pélasges, et les Bulgares, venus de Tartarie par la Thrace, forment la majeure partie de cette population hétérogène. Les Grecs occupent les bois et les montagnes qui les ont garantis de l'invasion des Bulgares lors de la conquête; et ceux-ci continuent à habiter, soit dans d'autres montagnes, soit dans des plaines où ils s'étaient établis comme conquérans, et où les Turcs, conquérans à leur tour, les ont maintenus, à cause de la profession de cultivateurs qu'ils exercent presque tous. Dans les villes, les Grecs et les Bulgares sont plus confondus, soit par le costume, soit par le langage et la religion... Dans les campagnes, ils vivent entièrement isolés les uns des autres; c'est là aussi que le costume des Bulgares diffère le plus de celui des Grecs. — Voyage dans la Macédoine, I-er vol., p. 15.)

Цѣлото поле при Солунъ, при устието на Вардара, Кузинери посочва като заселено съ българе, съ изключение на . . . „Колакия ... голѣмо село изцѣло заселено съ гърци, които, изглежда, тамъ да сж обитавали отъ край врѣме, въпрѣки владичеството на българетѣ, които ги заобикалятъ по цѣлия просторъ на полето“ (Colakia, ... grand village entièrement peuplé de Grecs, qui paraissent y avoir toujours résidé, malgré la domination des Bulgares, dont ils sont entourés dans toute l'étendue de la plaine. — Ibid. I, 61).

Воденската епархия, на западъ отъ Солунъ, споредъ Кузинери, цѣлата е населена съ българе (.... diocèse peuplé entièrement de Bulgares. — I, 77). Ето защо „всички архиепископи, които дохождатъ въ Воденъ, ако и гърци по народность, казва той, сж принудени да научатъ български езикъ; тѣхната епархия се състои отъ 100 села и повече, чиито селяне говорятъ само тоя езикъ, и сжщо така и турски. Българскитѣ жени знаятъ само матерния си езикъ. И тъй, ако архиепископътъ знае да говори само турски и гръцки, той, при свойтѣ годишни обиколки, би билъ приетъ съ по-малко почести и приходитѣ му би били много по-незначителни“.

(Tous les archevêques qui se succèdent à Vodina, quoique Grecs de nation, sont dans l'obligation d'apprendre la langue bulgare; leur diocèse se compose de plus de cent villages, dont les habitants ne parlent que cette langue, et en même temps le turc. Les femmes bulgares ne parlent que leur langue maternelle. Or, si l'archevêque ne savait parler que le turc et le grec, il recevrait, dans ses courses annuelles, moins d'hommages publics, et ses revenus seraient beaucoup moins considérables.— Ibidem I, 77).

За съсѣдната покраина Мъгленъ (Сѫботско, Караджа-абадъ) Кузинери казва: „Караджа-оваси или Черна-страна е поселище .... на българе вѣроотстѫпници или помаци“ (Karadja-ovasi ou Contrée noire, séjour ... de Bulgares apostasiés“. — Ibidem I, 83). За селото Постолъ (Пела), въ Енидже-Вардарско, се казва: „Пела ... населението му е изцѣло българско“ (Pella ... la population est entièrement bulgare. — Ibidem I, 84); за женитѣ пъкъ добавя: „Българскитѣ жени въ Пела минаватъ за твърдѣ цѣломѫдрени“ (les femmes bulgares de Pella passent pour être très chastes. — Ibidem I, 93).

На изтокъ отъ Солунъ почватъ гръцки села. „Селото Йени-кьой (Киречъ-кой, Пайзаново, Ново-село), казва Кузинери, е единственото въ тая покраина село,[1]) населено съ българе. Това население, което говори своя старъ езикъ (български), както и гръцки и турски, като нѣма достатъчно земя за обработване, избрало си е занятие, което най-добрѣ да отговаря на природата на неговия край; то се занимава съ варджийство и съ това е станало твърдѣ полезно ... Тѣзи българе пѫтуватъ съ мулета, които имъ служатъ за прѣнасяне на варьта“ (Le village de Ieni-kieui ... est le seul de tout le canton qui soit habité par les Bulgares. Cette peuplade qui parle son ancienne langue, ainsi que le grec et le turc, n'ayant pas beaucoup de terres à cultiver, a choisi le métier qui lui convient le plus par la nature de son domicile; elle s'occupe de faire de la chaux, et à cet égard, elle s'est rendue fort utile ... Ces Bulgares voyagent sur des mules qui leur servent au transport de la chaux. — Ibidem I, 111—112).

За българскитѣ селища на сѣверо-изтокъ отъ Солунъ Кузинери казва: „Това село (Сърпа, при Нигрита), ако и на-

---

[1]) Сега Киречъ-кьой (= варджийско село) е вече градецъ.

селено само отъ гърци, носи българско название. Името Сърпъ би могло да послужи за доказателство, че прѣзъ срѣднитѣ вѣкове всичкиятъ този край на Бизалтия[1]) е съставялъ часть отъ земитѣ подчинени отъ България. Отъ X вѣкъ насамъ току-речи всичкото поле, по което протича (долня) Струма, и всичкитѣ склонове на Керкинската планина[2]) сж били заети, както сж и днесъ още отъ българе" (Ce village, quoique entièrement habité par des Grecs, porte une dénomination bulgare. Le nom de Serpa pourrait servir à prouver que, dans le moyen âge, toute cette côte de la Bisaltique faisait partie des pays soumis à la Bulgarie. A compter du dixième siècle, presque toute la plaine que parcourt le Strymon et toute la côte du mont Cercine furent occupées, comme elles les sont encore aujourd'hui, par des Bulgares. — Ibidem II, 53).

За града Сѣръ се казва: „Старата часть на града се зове „варошъ ... Въ Сѣръ тая махала е заселена съ гърци, българе и нѣколко еврейски сѣмейства" (La ville porte le nom de varouch ... A Serrès, ce sont de Grecs, de Bulgares et quelques familles juives qui occupent ce quartier. — Ibidem I, 159).

1814—1819 г.

№ 92. Македония.

Първиятъ писатель, който почна въ началото на XIX в. да печата книги на народенъ български езикъ, бѣ македонецътъ Хаджи Якимъ. Дѣйностьта му като учитель засѣга пакъ македонски градове: Кърчово (Кичево), Кратово и др. Лицата, които му подпомагатъ въ печатането на книгитѣ, сж търговци отъ сѣверна Македония, отъ Кратово, Щипъ, Крива-паланка, Сѣчища (Тетовско). Градоветѣ и селата, отдѣто се вѣстяватъ особено неговитѣ спомощници, пакъ сж главно отъ сѣверна Македония. Най-сѣтнѣ езика на своитѣ книги той нарича български, а самитѣ книги прѣдназначава за българскитѣ македонски градове.

Така, първата книга на Хаджи Якима, печатана въ Будинъ 1814 г. — Пóвѣсть рáди стрáшнагѡ и вторáго пришé-

[1]) Планинския край Бешикъ-дагъ, Богданско, споредъ картата на Кузинери.
[2]) Шарлия планина или Бродска планина на сѣверъ отъ Сѣръ, споредъ картата на Кузинери.

ствіѧ Хрістова, е била подпомогната отъ търговци отъ Щипъ, Кратово, Крива-паланка и Сѣчища, а самата повѣсть бива написана на простѣйшій ıазыкъ Болгарскій, ползованіѧ ради простѣйшыхъ человѣковъ и некнижниxъ. Срв. тукъ фотографска снимка отъ заглавния листъ на повѣстьта:

Повѣсть ради страшнагѡ и вторагѡ

пришествіѧ Хрістова,

собраннаѧ ѿ различныхъ стыхъ писаніахъ, и преведенна на простѣйшіи ıазыкъ Болгарскій, ползованіѧ ради простѣйшыхъ человѣковъ и некнижниxъ;

списаннаѧ

ѿ

хаджи Іѡакіма Даскала,

и преведіса на тупъ Потщаніемъ

господаря

кѵръ хаджи Ніца ѿ Щипъ,

и

кѵръ хаджи Стайко ѿ Кратово,

и

кѵръ Димитрій Філіпповичъ

ѿ Егри Дере Паланка

за

душевное ихъ спасеніе

Настоатель бысть

Димитрій Іѡанновичъ

Зугра ѿ Сѣчища.

Въ Будинѣ градѣ,

Писмены Кралев: Всеучилища Оунгарскагѡ

1814

Втората Якимова книга — Мытарства, казва се въ началния листъ, била прѣведена отъ Іωакіма даскала Крчовскагω и печатана съ иждивението на християнетѣ Штипскихъ и прочихъ градωвъ Болгарскихъ, и съ помощьта на търговци отъ Кратово, Крива-паланка и Сѣчища, въ Будинъ 1817 г.

Прѣзъ сжщата 1817 година, и съ помощьта на сжщитѣ търговци била напечатана пакъ въ Будинъ третята книга на хаджи Якима: Чудеса престыя Богородицы, преведены ω книга Амартолоінъ сотиріа, на Болгарскій языкъ.... Трѣбва да забѣлѣжимъ, че самъ Авксенти, митрополитъ на Кюстендилската епархия (въ която влизаха Кюстендилъ, Кратово, Щипъ, Кочани и пр.), ако и гръкъ и прѣдставитель на Цариградската гръцка патриаршия, се явява на чело на спомощницитѣ и улеснява появянето на българска книга за нуждитѣ на своето българско паство. Другитѣ спомощници на книгата идатъ главно пакъ отъ сѣверна Македония: Кратово, Самоковъ, Дупница, с. Рила, Крива-паланка, Кочани, с. Ковόшинъ (Кумановско), Скопье, Струмица.

Четвъртата книга на хаджи Якима излѣзла пакъ въ Будимъ, прѣзъ 1819 г. — Различна поучителна наставленіа. За нея помогналъ търговецътъ Нешо Марковичъ отъ Кратово, както и много спомощници отъ разни други български градове. Като изключимъ нѣколко спомощника отъ Пловдивъ, Нишъ, Лѣсковецъ и Самоковъ, другитѣ идатъ се́ отъ Македония: Щипъ, Ново-село при Щипъ (то само дава 500 гроша!), щипскитѣ села: Балванъ, Варсаково, Нѣманици, Стануловци, Доляни, овчеполскиятъ монастирь Гюрище, Кратово, кратовското с. Шлегово, кумановскитѣ села Довезенци и Пезово, Радовишъ, Струмица, Велесъ, Битоля, Скопье, Кучевищкиятъ монастирь при Скопье, дебърскитѣ голѣми села Гарье, Тресанче, Лазаро-полье, Галичникъ, гр. Гостиваръ, Джумая.

1816–1840 г.

№ 93. Скопье, Тетово.

Въ южното подножие на Шаръ-планина се намира селото Теарце, при гр. Тетово. Отъ тамъ е билъ видниятъ просвѣтитель и писатель на новобългарската възродителна епоха, Кирилъ Пейчиновичъ (умрѣлъ 1845 г.). Той е дѣйствувалъ

се́ въ сѣверна Македония, въ Скопско и въ Тетовско, винаги съ високо съзнание на българска национална свѣсть. Неговитѣ книги се явяватъ между първитѣ ранни опити да се печата на простонароденъ български езикъ. Въ 1816 г., когато Кирилъ билъ игуменъ на Марковия монастирь при Скопье, излѣзе въ Будинъ неговото ‛Ѡгледало, написано препростѣйшымъ и не книжнымъ ıазыкѡмъ Болгарскимъ. Книгата била напечатана съ разходитѣ и старанието на попъ Коста Стошичъ отъ гр. Призрѣнъ. Срв. по-добрѣ фотографската снимка отъ заглавния листъ на Огледалото, стр. 91.

По-късно, прѣзъ 1840 г., бѣ напечатана друга Кирилова книга Оу҆тѣшеніе грѣ́шнымъ въ българската печатница въ Солунъ. Тогава Кирилъ бѣше игуменъ на Лешечкия монастирь, при Тетово. Печатарьтъ-писатель архимандритъ Теодоси отъ Дойранъ (Македония) написалъ прѣдговоръ къмъ книгата. На листъ в[б] въ прѣдговора, между друго, четемъ за Кирила Пейчиновичъ, за изворитѣ, които прѣвелъ и стъкмилъ за книгата си Оу҆тѣше́ніе грѣшнымъ: приведе́ ги со толкова́ніе на прости ѧзыкъ болга́рскій долнїѧ Му҆ссій Ѕко́пскїй, и҆ Те́товскій да ѧ чатат҄ь и҆ про́стїю на́родъ. . .

1818 г.

№ 94. Кратово.

Едно отъ първитѣ печатни новобългарски дѣла е и календарьтъ, печатанъ прѣзъ 1818 г. въ Будинъ съ иждивението на кратовския търговецъ Нешо Марковичъ, който помага и на другъ български писатель, на Хаджи Якима. Цѣлиятъ надсловъ на този първъ български календарь е слѣдниятъ: Календа́рь и҆ли́ месецословъ вѣчний. Ѕобранъ ѿ мно́го страни̑ въ кратцѣ, ра́ди леснота́ Бꙋлгарскомꙋ наро́дꙋ. положи́хъ ма́лін трꙋдъ, а҆́зъ Цве́тко ҳаџи́ Геѡ́ргѡвъ, родомь ѿ Панагю́рища, в 1818. ме́сець ѻ҆кто́врїа, и҆ начерта́нїю посла́сѧ въ Бꙋдимѣ. На ті́пъ и҆здатъ трꙋдомъ Г. Не́шомъ Ма́рковичемъ, родомъ ѿ Кра́това.

1819 г.

№ 95. Солунско и Халкидика.

За българско население около Солунъ, както и за погърчени българе въ източнитѣ села на Халкидическия полуостровъ разказва Атанаси Стагирски, който въ началото на

КНИГА СІЯ ЗОВОМАЯ

ѾГЛЕДАЛО

Ѿписася ради потребы и ползованія
препростѣйшымъ и не книжнымъ языкомъ
Болгарскимъ долнія Мусіи, много-
грѣшнымъ во Іеромонасѣхъ и недостой-
нѣйшымъ Ігуменомъ Краль Марко-
ваго Монастыря; иже во Скопіе
оу Маркоа река храма стагѡ ве-
ликомученика Димитріа

КѴРІЛЛЪ ТЕТОЕЦЪ ПЕЙЧИНОВИКЪ

И издася на тупъ иждивеніемъ и потщаніемъ
Благоговѣйнагѡ во Священницѣхъ
ГДНА КОСТЕ СТОШИКА
Попа ѿ Призрена града.

ВЪ БУДИНЪ ГРАДѢ,
Писмены Кралевск: Оуніверсітета Пештанскагѡ.

1816.

XIX в. билъ професоръ по гръцки езикъ въ Виена и който произхождалъ по родъ отъ реченитѣ халкидически села. Въ своето съчинение Ἠπειρωτικά, излѣзло въ Виена на 1819 г., той между друго ни разказва и слѣдньото:

„По източнитѣ крайбрѣжия на Македония, дѣто се е намирала страната наречена Халкидика, срѣщатъ се още паланки, села, планини и други такива съ български имена: Изворъ, Станъ, Ново-село и др. Запазени сѫ и нѣколко рѣчи и пѣсни на гръцки езикъ, съдържащи български имена, както и нѣкои имена на староседѣлци българе. Сега тамъ нѣма жива душа българска, както ги има около Солунъ и другадѣ, нито се нахожда другъ нѣкой народъ или езикъ, освѣнъ нѣколко латински думи, като маникя (рѫкави), колигасъ (другарь) и др. нѣколко. Отъ това прочее се вижда, че и тука е имало български жители, но тѣ били принудени отъ (великата) църква и мѣстнитѣ условия да се погърчатъ, защото тѣ нѣмали нито свещеници, нито църковни книги на свой езикъ. А и гръцкитѣ обичаи тамъ се извършватъ съ голѣма явность и свобода; освѣнъ това, наблизо се намира и Света-гора, та никога не сѫ липсвали, нито липсватъ и сега тукъ светогорски църковни отци, духовници и наставници на вѣрата“ (Κατὰ τὰ Ἀνατολικὰ παραθαλάσσια τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἦτον ἡ χώρα Χαλκιδικὴ καλουμένη, ὠνομάζονται ἔτι κωμοπόλεις, καὶ κῶμαι, καὶ ὄρη, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, μὲ ὀνόματα Βουλγάρων· Ἴσβουρος, Στανὸς, Νιβοσέλον καὶ λοιπά· σώζονται καὶ τινὲς λέξεις, καὶ τραγούδια εἰς γλῶσσαν Ἑλληνικὴν, περιέχοντα ὀνόματα Βουλγάρων· εὑρίσκονται καὶ ὀνόματα τινῶν ἀρχαίων ἐγκατοίκων Βουλγάρων. Ψυχὴ Βουλγάρου ὅμως ἤδη δὲν ὑπάρχει, καθὼς εὑρίσκονται περὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἀλλαχοῦ, οὔτε ἄλλου ἔθνους, οὔτε γλώσσης, ἐκτὸς τινῶν λατινικῶν, μανίκια, κολίγας, καὶ τινῶν ἄλλων. Ἐκ τούτων οὖν φαίνεται ὅτι ἦσαν καὶ ἐκεῖ Βούλγαροι ἐγκάτοικοι, πλὴν ἐξελληνίσθησαν, ἀναγκαζώμενοι μάλιστα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἐκεῖ ἐθίμων· ἐπειδὴ δὲν εἶχον οὔτε Ἱερεῖς, οὔτε βιβλία ἐκκλησιαστικὰ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Τὰ δὲ ἔθιμα τοῦ γένους ἐκτελοῦνται μετὰ πολλῆς παῤῥησίας καὶ ἐλευθερίας· ἔτι δὲ εἶναι καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος πλησίον, καὶ δὲν ἔλειψάν ποτε, οὔτε λείπουσιν ἐκεῖθεν πατέρες ἐκκλησιαστικοί, πνευματικοὶ καὶ κατηχηταί. — Ἀθανασίου τοῦ Σταγειρίτου, Ἠπειρωτικά. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1819, p. 352).

1821 г.

№ 96. Сръбски земи.

Въ книгата на сръбския писатель Дим. Давидовићъ (1789—1838), Исторія народа србског̃ъ. Бе́оградъ, при кньигопечатньи Княжества Србіє, 1848, чието издание отъ 1821 г. и второто отъ 1846 г. нѣмахъ на ржка, а само третьото, се изреждатъ всички земи, дѣто тогава живѣли сърби. За Македония нѣма ни поменъ. Давидовичъ на стр. 9—10 казва: „Землѣ, у коима Србльи сада пребываю, єсу ове: 1. Србія: између рѣке Дрине, Саве, Дунава и Тимока. 2. Босна. 3. Ерцеговина. 4. Црна Гора. 5. Рагуза. 6. Бока Которска. 7. Далмація. 8. Илирія: између рѣке Купе и Драве. 9. Рватска. 10. Славонія и Сремъ. 11. Бачка. 12. Банатъ. 13. Подунавлѣ у средной Мађарской“.

Къмъ книгата е прибавена и карта съ заглавие: Землѣ у коима пребиваю Србљи. Тукъ долу даваме изводъ отъ тая карта съ означение границата на южнитѣ прѣдѣли, засе-

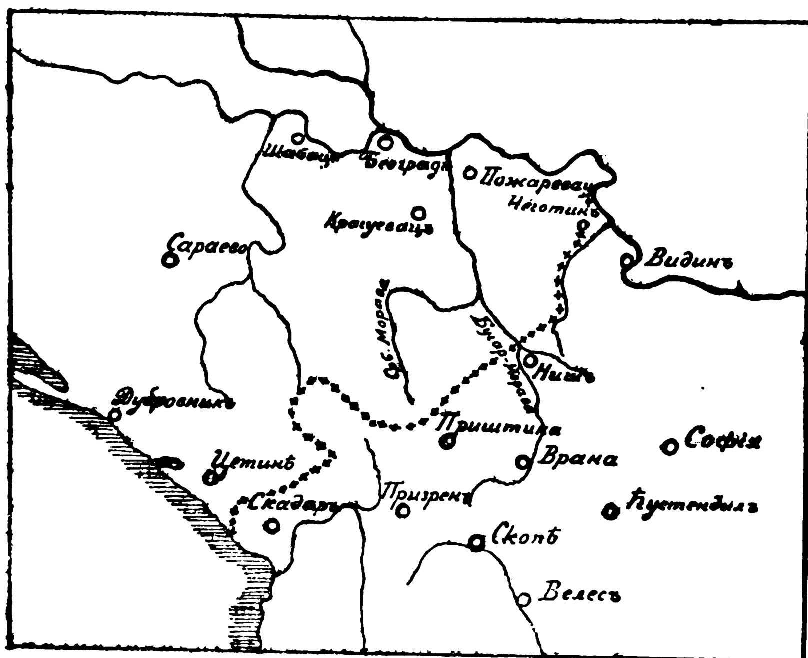

Изводъ отъ сръбската карта на Давидовича 1848 г.

лени съ сърби. Призрѣнъ и Косовско, които били заети отъ албанско мнозинство, слѣдъ прѣселението на мѣстното сръбско население въ Австрия, сѫ поставени извънъ сръбската черта. Като български сѫ посочени: Нишъ, Враня, Скопье и пр.

1822 г.

№ 97. **Разлогъ.**

Въ малката българска колония въ Виена прѣзъ XVIII и началото на XIX в. имало и нѣколцина търговци отъ покрайната Разлогъ (Македония). Отъ тия именно разложане узналъ нѣщо повече за българския езикъ великиятъ сръбски етнографъ Вукъ С. Караджичъ. Още прѣзъ 1815 г. въ своята Пѣснарица Караджикъ бѣ обнародвалъ една разложка пѣсень подъ заглавие „Пѣсна бугарска“ (№ 101):

Не рани рано на вода
Дозъ белолико.
Не клопай ведри ковани
На тыя быстри кладенци и пр.

Прѣзъ 1822 г. обаче Караджичъ обнародва своя „Додатак к Сантпетербургским Сравнительним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим огледима бугарског језика“. Тамъ сѫ дадени образци отъ български езикъ, български пѣсни и бѣлѣжки по българска граматика. Тоя пръвъ наученъ приносъ за новобългарския езикъ е основанъ именно на македонския разложки говоръ. Пѣснитѣ Вукъ записалъ отъ едного разложанина въ Виена, а другъ разложанинъ му далъ образцитѣ отъ новия завѣтъ и словаренъ материалъ.

1822 г.

№ 98. **Македония.**

Въ главната църква на Зографския монастирь въ Светагора се намира старинска чудотворна икона на св. Георги, наречена „арабска“. Сребърната риза на иконата била направена съ иждивението на одескитѣ търговци българе, родомъ отъ Македония, както личи отъ надписа, що стои на металнa плоча подъ иконата, год. 1822. Самата плоча била изработена въ Петроградъ. Отъ тоя надписъ привеждаме слѣднитѣ редове: Сїѧ риза сре́бреннаѧ оу̑строе́на... подаѧнїемъ хр̃толюбивыхъ рабѡвъ бж̃їихъ ѻ̑десскихъ кѹпцѡвъ Славеноболгарскихъ македонскихъ оу̑рожде́нцѡвъ ӥзъ ра́зныхъ епа́рхїѧхъ,

йхже почте́ннаѧ и҆мена̀ напи́сана сꙋть въ сѵнода́лнꙋю кни́гꙋ ра́ди вѣ́чнагѡ спомѧнове́нїѧ съ достоблаже́нными кти́торами стыѧ ѻби́тели се́ѧ. ҂аѿкв: — въ Санктпетербꙋргѣ (Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 209).

1826 г.

№ 99. Солунско.

Въ книгата на нѣкой си гръкъ Г. А. М. е била описана Гърция и Европейска Турция и съчинението печатано въ Парижъ прѣзъ 1826 г. подъ надсловъ: Résumé géographique de la Grèce et de la Turquie d'Europe par M. G. A. M., citoyen grec. Orné d'une carte par M. Perrot. Paris 1826. На стр. 529 авторътъ говори за чисто българско население по двата брѣга на езерото Бешикъ при Солунъ, та до Бѣломоре, именно въ селата: Буюкъ-Бешикъ, Базаръ-Джедидъ (сега Пазаракя) и Сидеро-Кайши и пр.[1]) Сега тамъ нѣма жива българска душа, съ изключение на нѣколко още кѫщи въ Пазаракя, които сѫ двоезични т. е. говорятъ български и гръцки и сѫ на погръчване.

1826—1842 г.

№ 100. Македония.

Павелъ Йосифъ Шафарикъ, първиятъ славѣнски етнографъ и славистъ на врѣмето си, особено се е стараелъ да събере положителни вѣсти за бита, езика и миналото на македонскитѣ славѣне. Като не му̀ се удало обаче да задоволи своитѣ мечти и да споходи светитѣ за него мѣста въ отечеството на Кирила и Методия, Шафарикъ почналъ да събира вѣсти за тая земя и народитѣ ѝ отъ ония македонци търговци, които той срѣщалъ въ Бѣлградъ, Нови-Садъ и др. Той живѣлъ много години въ Нови-Садъ като учитель и директоръ на сръбската гимназия. Между латинскитѣ бѣлѣжки на Шафарика отъ 1826—1827 г., които събралъ отъ устата на търговеца цинцаринъ Никола отъ с. Магарево (Битолско), ще приведемъ слѣднитѣ редове:

„Въ Манастиръ (т. е. Битоля), Тиквешъ, Прилѣпъ, Мегленъ, Воденъ и пр. живѣятъ чисти българе; сѫщо и турцитѣ

---

[1]) Цитувано по Венелина, Древніе и нынѣшніе болгаре. Москва 1829 г., стр. 3.

говорятъ български... Славянетѣ въ цѣла Македония сами се наричатъ българе. Сърбитѣ начеватъ отъ Прищина и задъ Нишъ. Също й нишлиитѣ пó-обичатъ да се наричатъ българе" (Срв. Ив. Д. Шишмановъ, Личнитѣ сношения на Шафарика съ българитѣ. Български прѣгледъ, год. II, кн. XII, стр. 78).

Прѣзъ 1842 год. излѣзе Slowanský národopis. Sestawil Pawel Josef Šafařík. S mappau: W Praze 1842. За първъ пжть въ тая специална книга по славѣнска етнография е посочена по-точно границата между сръбското и българското племе. Тая граница подробно се указва на стр. 40 и 50, а още по-ясно тя личи въ приложената къмъ съчинението етнографска карта, озаглавена: Slovanský Zeměvid od P. J. Šafaříka. V Praze MDCCCXLII. Юго-западната и южна българска граница върви по Тимокъ на юго-западъ, минава на $1^1/_2$ миля западно отъ Нишъ, който остава въ българскитѣ прѣдѣли, минава Българска-Морава, върви край нейния западенъ брѣгъ и, като оставя Враня въ Българско, върви западно по Шаръ и на югъ отъ Призрѣнъ слиза по вододѣла на р. Дринъ до Дебъръ, върви по рѣката до изворитѣ й отъ Охридското езеро, продължава на югъ отъ езерото, като включва градоветѣ Билища и Костуръ. Южната линия е по-малко проучена. Тя обгржща Влахо-клисура, изключава голѣмото българско село Катраница и берскитѣ български села, слиза до Солунъ, минава на сѣверъ прѣзъ Нѣгованъ, Рупелъ, отдѣто върви на изтокъ до Места и пр. Гл. картата, стр. 97.

1829—1838 г.

№ 101. Български земи.

Първиятъ руски ученъ, който посѣти български земи и написа редъ съчинения, съ които да запознае руситѣ съ българския народъ, съ неговата история, езикъ и възраждане, бѣше Юри Ивановичъ Венелинъ. Въ всичкитѣ си трудове Венелинъ признава, че българското племе съставя мнозинството на населението въ Дунавска България, въ Тракия и въ Македония.

Въ първото си съчинение — Древніе и нынѣшніе Болгаре, Москва 1829, стр. 2—3, за областитѣ, дѣто живѣятъ българе, той говори:

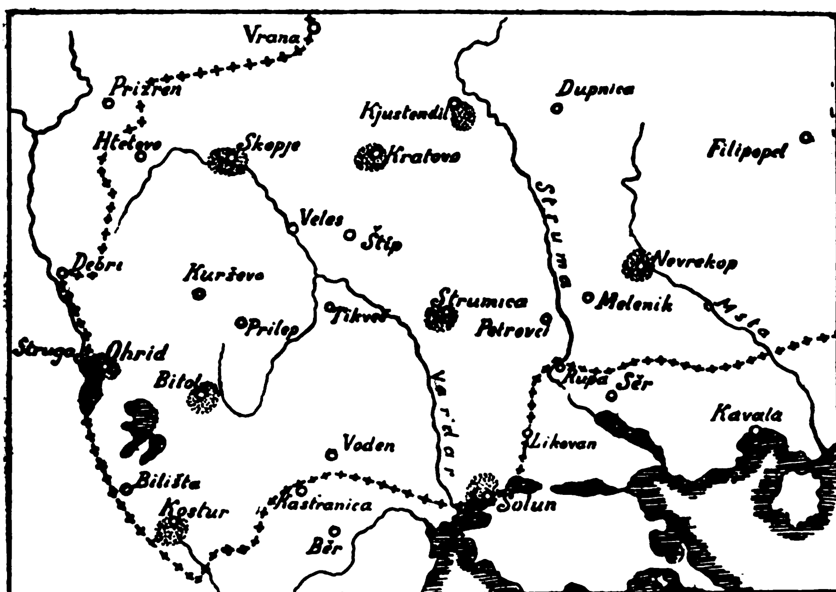

Изводъ отъ етнографската карта на Шафарика, 1842 г.

„Нынѣ, по вѣрнымъ извѣстіямъ, если разобрать народонаселеніе каждой Турецкой области порознь, выйдетъ слѣдующее положительное свѣденіе:

Населеніе Болгаріи составляють:

a) Главное Болгаре.

b) Частное Турки, Волохи, Греки.

Населеніе Румеліи составляютъ:

a) Главное Болгаре.

b) Частное Турки, Греки и пр.

Населеніе Македоніи составляютъ:

a) Коренное Болгаре.

b) Частное Турки, Греки.

Населеніе Албаніи составляютъ:

a) Главное Скипетари (Албанци, Арнауты).

b) Частное Болгаре.

Населеніе Ѳессаліи составляютъ:

Волохи, Болгаре, Турки, Греки.

Въ съчинението си О характерѣ народныхъ пѣсень у славянъ задунайскихъ, Москва 1835, на стр. 42 за Македония казва, че е населена вредома съ българе:... „Болгаре изъ Македоніи, которую они всплошь населяютъ“. Въ сѫщото

7

съчинение, стр. 65, българетѣ и сърбитѣ сж разпрѣдѣлени така по области: „Болгаре по Болгаріи, Бесарабіи, Румеліи или Өракіи, и Македоніи,... Сербы по Сербіи, Босніи, Герцеговинѣ, Черногорьи, и Далмаціи“.

Въ друго свое съчинение — О зародышѣ новой Болгарской литературы, Москва 1838, за броя на българското племе и земитѣ, които то населява Венелинъ казва слѣдньото, на стр. 6—7: „Бывши за Дунаемь, я всячески старался добывать Географическія и Статистическія свѣденія о тѣхъ областяхъ Европейской Турціи, въ которыхъ мнѣ побывать было невозможно. Шафарикъ (въ своей всеобщей таблицѣ народонаселенія Славянскихъ племенъ Gesch. der Slawisch. Sprache, 1826, стр. 26) число Болгаръ полагаетъ въ 600,000 [1]). Однако послѣ долговременныхъ справокъ и извѣстій на мѣстѣ оказался слѣдующій, весьма приблизительный статистическій итогъ Болгарскаго народонаселенія въ Турціи.

Въ Болгаріи	750,000		
Въ Македоніи	1,000,000	съ	лишнимъ
Въ Өракіи	600,000	„	„
Въ разнѣхъ мѣстахъ Өессаліи, Албаніи и Южной половинѣ Ново-базарскаго Пашалыка	100,000	„	„
Разныхъ рабочихъ и промышленниковъ въ Цариградѣ .	20,000		
Въ Бессарабіи и Новороссійскомъ краѣ	75,000		
Итого . . .	2,545,000		

1829 г.

№ 102. Кратово.

Въ едно свое писмо отъ 25 августъ 1829 г. Вукъ Караджичъ бѣлѣжи, какво македонското Кратово е българско и го различава отъ сръбското въ Стара-Сърбия: „Осим Буга̓рскога Кратова има и Српско и данас, негђе око Лима и Сјенице“ (Вукова преписка, т. I, 348).

---

[1]) Такива сж били свѣдѣнията на Шафарика прѣзъ 1826 год., но по-късно (1842 г.) той се билъ добралъ до по-вѣрна цифра — 3.587.000, която намираме въ неговия Slowanský národopis, w Praze 1842, стр. 148, 150.

1830 г.

№ 103. Скопье, Призрѣнъ.

Българското национално чувство прѣзъ XIX в. било изразено всенародно най-напрѣдъ въ Скопско. Това било около 1830 г. Недоволно отъ гръцкитѣ владици, които освѣнъ дѣто не знаели мѣстния езикъ, но посѣгали и на монастирскитѣ права и имоти, българетѣ поискали общенародно отъ патриаршията да имъ се прати владика отъ български родъ. За населението се застжпилъ и самиятъ валия Амзи-паша. Борбата между население и патриаршия се изострила: отъ 1828 г. до 1833 г., ще рече въ шесть години, се промѣнили четирима гръцки владици: Анани, Гедеонъ, Генади, Неофитъ. Българетѣ искали да се постави за владика овдовѣлиятъ попъ Димитъръ, скопянинъ, който тогава изпълнявалъ протосингелска длъжность и билъ обичанъ отъ всички. Прѣзъ 1833 г. патриаршията се ухитрила и изпратила владиката Гаврила, който се прѣпоржчилъ на народа за българинъ по майка (той говорилъ на населението: „Дзанамъ, и я сумъ бугаринъ, майка ми е бугарка, и нема да боравимъ на мънастиротъ“). Гаврилъ поукротилъ народа: челъ по български и гръцки, обнасялъ се добрѣ и взелъ за свой помощникъ-епископъ едного българина, Софрони, който билъ отъ София. Вѣсти за това врѣме дава съврѣменникътъ Натанаилъ-Богданъ Стояновичъ, български дѣецъ и по-късно владика, родомъ отъ с. Кучевища, Скопска околия (Срв. Псп. LV—LVI, стр. 110 сл.). Въ своето Пріятелскоѥ писмо отъ Блъгарина къ Грьку написалъ Н(атанаилъ) Богданъ, 1852 г., стр. 6, той разказва между друго:

Около 1830 годины прьвъ пжть сѧ въздроди мысль за владыкы роденыхъ Блъгаръ.... Въ Самоковъ около 1833 годины самоковскы христіане... принждихж сѧ да просьѧтъ достойнаго архіерея и при това такъваго, кого оны сами избирыѫтъ... они приготвихж за архіерея ученаго и достопочьтенаго своѥго ѥднородца Рылскаго їеромонаха отца Неофита... Нъ надежда имъ остана всуѥ. Патрїархъ побръза и прати имъ изъ Цариграда владыкж Грька, и кѫй не знаѥше баримъ слово по блъгарску. Въ това исто врѣмѧ въ Скопїи скопїянскы Блъгаре христіане когдато промѣнихж два владыкы грькы за ихъ злоупотрѣбѥніѥ и не приличны по чинъ имъ работы, обрьнахж сѧ съ молбж къ

Цариградскомꙋ Вселенскомꙋ Патріархꙋ за да имъ даде̓ архипастирꙗ достойнаго и родна Блъгарина, надѣꙗщисѧ, що патріархъ ще̓ имъ чꙋе̓ просбѫ, и они готвꙗхѫ своего протопопа и економа за владышки санъ и прѣстолъ, добраго почътенѣйшаго и испытанаго старца отца Димитріа; нъ и нихна надежда оста праздна и всꙋе, защо Вселенскы и Цариградскы Патріархъ имъ прати пакъ владикѫ Грькѫ.

Като изрежда по-нататъкъ развоя на гръцко-българската църковна борба, Натанаилъ-Богданъ Стояновичъ поставя и Призрѣнско въ българското отечество: ... Нъ Патріаршьство-то ако и глѧда̓, какъ гоньатъ и рꙋгаꙗтъ грько-владыкы мꙋ, кою сѧ слꙋчи, какъ всѣмъ то ю̓ извѣстно и выю зилюте, въ Трьновѣ, Ловчи, Свищовѣ, Шꙋмлѣ, въ Видинѣ, Срѣдици, Пловдевѣ и Призрѣнѣ и дрꙋгъ-кдѣ въ дрꙋга мѣста, обаче оно прѣзъ тѫѭ недобросъвѣстнѫ и хитрѫ своѭ грьцкѫ политикѫ, и юще отклонꙗва̓ желаніе народа Блъгарскаго (Пакъ тамъ, стр. 8).

1833 г.

№ 104. Прилѣпъ.

Сѣверо-западно отъ Прилѣпъ, на 2 часа пѫть, на Златоврръхъ-планина, е разположенъ старинскиятъ монастирь Успѣние Богородично, познатъ съ прозвището Трескавецъ. Трескавецъ е прочутъ монастирь въ Македония; той е гордость на прилѣпчане. Въ два отъ неговитѣ описани паметника е посочена народностьта на християнското население въ тоя край. Единиятъ паметникъ е Словото за успѣнието Богородично (храмътъ на монастиря), окачено въ стъкло и рамки въ една отъ гостнитѣ стаи. На края на словото е поставена датата и името на монастиря: 1833. ап(рилиꙗ) 18 болгарцки монастиръ Трескавецъ.

За българщината на прилѣпското население говори и единъ надписъ въ сѫщия монастирь. На една отъ монастирскитѣ стаи, правена съ разходитѣ на терзийския еснафъ въ Прилѣпъ прѣзъ 1867 г., стои мряморенъ надписъ, дѣто между друго четемъ: иждивениемъ Болгарскіотъ терзїйски еснафъ. Срв. А. П. Стоиловъ, въ Мсб. XVI—XVII, 493, 495.

1833—1874 г.

№ 105. Солунъ.

Българска колония въ Солунъ никога не е прѣставала, но колкото тя се е засилвала съ нови български поселенци отъ Солунската околия или по-далечнитѣ македонски крайща, толкова приблизително отъ нейнитѣ стари членове незабѣлѣзано се прѣтопявали на гърци, подъ влиянието на гръцката духовна власть, на гръцкитѣ училища и гражданственость. За българското население въ Солунъ прѣзъ XIX в. сѫ запазени интереснитѣ бѣлѣжки на солунчанина Вело Негревъ, родомъ отъ с. Селце (Дебърско), записани на бѣлитѣ листове на Раичовата история. Между друго тамъ четемъ за келийно българско училище въ Солунъ, за Теодосия печатаря и за опитъ за съграждане училищна сграда:

На 1833 :та: година битката щото била во онова време заведе ме татко отъ мое отечество ѹ Солѹна града ѹ ханъ Папѹджи хани и тамо ме преда дедѹ на колено ѫ рока мѹ целѹвахъ и брада мѹ любихъ (.) Дедо ми подаде едно бело книже со црно нашарено (:) земи синче това книже иди да ѹчишъ книга(.) Я ѫ дедо мили дедо не ѹча герцка книга овде бѹгарски нема ѹчителъ . . . и до(и)де ѹчитель той за рака ме поведе близѹсѣдната одаѫ ме внесе и положи ме да седна и приведе ми дрѹжина за да не сѹмъ самъ още до 15 дрѹ(ги) деца и ѹчихме двѣ години цѣли кой бѹкваръ, наѹсница, немахме си книги на още да ѹчиме(.) Во онова време намерѹваше се единъ бѹгаринъ дѹховникъ[1]) ѹ цѫрквата наша именемъ свѧта Сина и онъ си пожали своето народне чада защо си нематъ книжици децата за да ѹчатъ; нажали мѹ се и донесе печатница за бѹквари со церковни бѹкви и со два ѧзика бѹгарски и грѫцки . . . отъ времето владика Мелетиѧ до времето на Еронима . . . Во времето негово писмо ни доиде отъ Цариградъ отъ некоѧ жена подари за 3: града ѹчилища да направитъ едно ѹ Солѹнъ и едно ѹ Битола и дрѹго дека да е прилично. И мие зедохме писмото и зарадвахме се защо дошло времето и пакъ брзо станае по првите маистори отъ искрено наротъ отидое при дедо владика за да имъ даетъ благословъ по

[1]) Думата е за Теодосия отъ Дойранъ, който отвори въ 1838 г. въ Солунъ българска печатница.

просто изинъ, за да си направатъ това нещо. И щомъ отишле тамо перво и престретилъ протошингелъ дедо владика Иеронима: що сакате маистори, и они му казали како писмото имъ беше, и онъ имъ отговорилъ съ лукавщина: о бъдали бугари, той ветовъ огонъ едва сме го угаснали, пакъ вие сакате да го палите . . . По голѣмио майсторъ, рекоми Иванъ Камбуръ, а по мали Иосифъ Франго, е реколъ: айде бре, що го слушашъ това куче, да идеме при деда владика самаго . . . И що се качие горе влезое му во одаита и поклониха му сѧ и бациле му рока . . . Они му отговорили то истото щото бее рекли протошингелу . . . и испудие ги и дойдое майсторитѣ скорбни отъ страната на дѣда владика . . . (А. Шоповъ, Изъ новата история на българитѣ въ Турция. Пловдивъ 1895, стр. 57—58).

Тукъ можемъ да приведемъ още единъ разказъ за възраждането на българщината въ Солунъ. Тоя разказъ придружава стария поменикъ на шивническия еснафъ дебране, крушевци и кичевци въ Солунъ. Поменикътъ е билъ съставенъ прѣзъ 1817 г., сетнѣ прѣзъ 1841 г. имената били прѣписани съ гръцки букви, за леснота на гръцкитѣ попове, които не можели да четатъ българския поменикъ на живитѣ и мрътвитѣ. Ето прочее този разказъ, докаранъ до год. 1874.

Плакокожница или терзиски еснафъ Дебрани въ Солунъ... Перво почнати еснавъ терзіи бул(гарски): у Солунъ предисловіе на тая книга именуемая: памятница или споменіца на живи и на мертви на той благословений еснафъ шивѣнскій и словенскій язикъ и писменосъ подражатели и народолюбиви братия и желаеми о народъство и писменосъ свои, но нужда ради града сего именуемый Солунъ, како ненавидиле това слово и ако да имало некои свещеникъ сиръ или некои попъ да зное да пее славянскій, не го оставиле; по тая причина претвориле памятніца сея по гречески. А тои благоговѣини руфетъ рекомій Дебренци и Крушовцй и Кичевци жалеейи на серцето си за словото си отеческо отъ денъ на денъ почнае да се мислатъ како да сѧ потрудатъ и да си направатъ некакво средство: за словото си да не се изгубатъ, та да си направатъ или цръква или некое училище. И почнае малу по малу ѿ 1833: года ѿ некои си ученика учена у тоя градъ, ѿ некои си мона(хъ) Абанция сиречъ чуждицъ учителъ по славянски. И тіе благородніи терзии имале су мали

деца, рекле мȣ: Оче, молим те, ȣчини нама мило како знаешъ кніга нашинска сиречъ славѧнска или ти на просто бȣгарска, наȣ̆чи ни тиѧ наши дечица за споменъ вѣченъ твои и за словото да не ȣгасне со свѣ. И той лȣбивши стар самакъ[1]) сиречъ по гръцки, именемъ: Исаиѧ родомъ рс҃[2]) не сѧ обленилъ и исполнілъ желаемото на по мощни маистори. Первие биле Степанови синове Симонъ и Алека, Тодоръ, Зафиръ, Цвѣтко, Дойчинъ приѧтели монаха того и зелъ имъ децата да имъ (г)и ȣчи и край ни(хъ) и ѿ сиотъ еснавъ зелъ децата и имъ ȣчилъ до 2 години и отъ тие ȣченици пробȣдиѧ татковците си и братиѧта си да сѧ потрȣдатъ да си направа некои храмъ или[3]) ȣчилище по слово и по ѧзикомъ и почнае цверто[4]) да сѧ трȣдатъ ѿ 1861: до 1867. И по теѧ сотвори едно мало девическо ȣчилище ȣ единъ бла(го)роденъ бȣгаринъ именемъ Костадинъ Динго Дрзиловицъ ȣ кȣћата негова ȣчителка кћерка мȣ Слафка по заповѣстьта.[5]) На тоѧ времѧ ȣста баши Десподъ Крȣшовали, маисторъ Иосифъ Франго, Ћешко ѿ Галичникъ, Петко Десповъ ѿ Радоища, Стоѧнъ Богово ѿ Ермніца: тие по перви беѧ маистори ȣ еснавот шивѣлски ȣ това време що почно цврство за това народное добро. А на ȣчилището преставителите поставене беѧ тие: первио Ћерће Костадино, вториатъ (над)зирателъ Бело Негревъ ѿ Селце, трети Ћирѧко братъ Костадиновъ Дрзиловицъ. Ѿ тога почна и за цръква да се мисли, но весъ опщина не може да би това нещо и соединисме со домоправителскиотъ помощенъ еснафъ и согласихме сѧ совокȣпно и повикахме ѿ народа по первите да направи опщина и намери се благословено ȣ Панаиотъ Лазаревъ и тамо направи сѧ пръвата опщина ѿ 12: лица и тие почнае да сакаетъ ѿ владиката гръцки, а вла(ди)ка владееше на това време цркви Не(о)фитъ, но владика не сѧ показȣва, че ѧ не би дава, народат ніете, гратски питропи не дават. А нашите преставители ѿ народатъ ні поставені беѧ тиѧ: Ћерће Динговъ, Иосифъ Ѧковъ ѿ Косоврасти, Петрȣшъ Шȣмковъ, Петро Танковъ ћемѧ и рекое мȣ на митрополита:

---

1) = монахъ.

2) = рȣсинъ.

3) Въ рѫкописа и н е.

4) = цвръсто.

5) Тая дума може да се отнесе и къмъ слѣдньото прѣдложение.

само ти говоришъ ни, ни нє видимо, но свикай и нихъ тȣва да (г)и чȣємє и ми ȣсно, така да сє ȣвѣримо. И ȣ ȣтрєшнио-дєнъ дадє имъ своръ ст҃нѧ мȣ: да до(ид)єтє на 4: часо-асъ ћє вии повика тȣка да чȣєтє ȣсно. И на ȣтринта народ-нїтє ни прєставитєли ни нандоє какво що бѣ реколъ вла(ди)-ката и сѧ сами тиѧ ȣсно ѿговориѧ: ви приѧтєли вчєра ѿ владикава нї стє сакалє єдна цръква коѧ да є да си пєєтє по ѧзикотъ ви, по славѧнский; цръквитє ни сє наши сирєчъ грєчски, а нє сє владицки, да владиката, нє нї (г)и направилъ, та да ви даєтъ отъ наша страна, ниє нємамє повєчє цръква да ви даємє, направитє си и имаитє си. И тога послє почна народа да сѧ грижи за црква и 1873: мєсєца иніє дєнъ 25 намєри благословно привремєнъ єдно параклисъ сирєчъ мало-молєбно цръквичє и тако кȣпиє ȣчилищєто на Панагȣда ма-хала чрєзъ питропитє народнї имєнємъ Настє Крȣшовєцъ, Пєтрȣшъ Шȣмко Крȣш(овєцъ), Димитриѧ Паȣнчовъ Охритли ћȣрчїѧ, на врємєто ȣста вашиѧ ћєрћє Стоѧновъ ѿ Ермница. И това врємє опочахъ видовитє що видє и ѿ сєга занапрєтъ оставамъ мєсто[1]) и дрȣги кои ћє видєтъ живъ да сѧ нє лєнитъ но (да) остави споменъ по сєбє си на єснавотъ и на искрата и на изворотъ на гла(ва)та с(вє)ти Кирилъ и Мє-тодиѧ; тиѧ сѧ на изворъ на наши народъ, що ни[2]) напоилє со дȣховно просвєщєніє и со славѧнска писмєнє съ славно имъ имѧ до вѣка с оцєм и со синомъ и ст҃и дȣхомъ аминъ.

1874: мѣсєца фєврȣариѧ дєнъ 6: срєда, писахъ асъ Бєло Нєгрєвъ ѿ село Сєлцє и ви сѧ мола що згрєши(хъ) да мѧ опроститє братиє, защо токмо єдинъ Богъ є бєсъ грєхъ и пакъ ви сѧ мола и ви зарочȣва за искрата и изворотъ да пєчалимъ и тиѧ по насъ що ћє да останатъ по добро да ѧ искрата засилатъ и голємъ ого(нъ) да ѧ направатъ и изворотъ и искрата да го поотворатъ и на рєки да ȣмножєтъ, а изворотъ и искрата є това ȣчєніє и законотъ божій. (Срв. А. Шоповъ, Изъ новата история на българитѣ въ Турция, Пловдивъ 1895, стр. 53—56; Д. Матовъ, Кратка расправия по етнографията на Македония, въ Псп. XXXV, 701—703).

---

[1]) Писачътъ на разказа прѣкѫсналъ тукъ, а сетнѣ продължилъ.

[2]) Въ ркп. диалектично: н е.

1835 г.

№ 106. **Македония.**

Въ първата българска география, написана отъ Неофита Хилендарски (Бозвелията) и отъ Емануила Васкидовичъ (отъ гръцка народность) и печатана въ Крагуевацъ въ сръбската княжеска типография прѣзъ 1835 г., срѣщаме кратки вѣсти за българското население въ Македония. Книгата носи заглаавие: **Кра́ткое політі́ческое землеописа́ніе за ѡбꙋче́ніе на Болга́рското младе́нчество. Напеча́тано съ ѡдобре́ніемъ е҆го̀ свѣтлости кна́зѧ се́рбскаго и пр. въ Крагꙋевцѣ, ѹ҆ кна́жеско-сербской тѵпогра́фіи** 1835.

Споредъ тая география обсегътъ на Македония се схваща въ прѣдѣлитѣ, въ които и ние я познаваме днесъ (стр. 29). За населението на Македония е казано изобщо: **жи́тели, Гре́цы, Бо́лгари, Кꙋцовла́си, всѣ восточноблагочести́вы, и҆ ма́ло Могамета́не, и҆ Е҆вре́и** (стр. 29).

За населението въ отдѣлни македонски градове срѣщаме слѣднитѣ бѣлѣжки: **Пе́рвенствꙋющій гра́дъ е҆ Со́лꙋнь . . . и҆ нахо́ждатсѧ до 70.000 жи́тели междꙋ̀ които са 30.000 Тꙋ́рцы, 20.000 Е҆вре́іи, и 20.000 Гре́цы и҆ Бо́лгари** (стр. 29). — **Се́рѣсъ гра́дъ... Жи́телити са, Гре́цы, Бо́лгари, и҆ Тꙋ́рцы. — Менли́къ гра́дъ . . . и҆́ма е҆дно̀ пресла́вное е҆ллиногре́ческое ѹ҆чи́лище — жи́телити са, Гре́цы, Бо́лгари и҆ ма́лко Тꙋ́рцы. — Междꙋ̀ Бо́лгарскі́итѣ, и҆ Македо́нскитѣ прѣдѣли: нахо́ждатсѧ мно́го Бо́лгарскіи градищ̀а, ка́кто: Бо́бошево — Дꙋпница — Стрꙋ́мица с митрополі́а — Петрі́чъ — Ра́довишъ — Пала́нга — Щи́пъ — Кюстенді́лъ — Кꙋма́ново — Разлогъ, на кого́то е҆, пѐрвото се́ло Ба́нско — Са́моковъ, съ митрополі́тско сѣда́лище, и҆́матъ е҆дна̀ преокраше́нна це́рква, и҆ добропоря́дочное Славенобо́лгарско ѹ҆чи́лище, и҆ мно́жество самоко́ви** (стр. 29—30).

За българетѣ въ албанскитѣ прѣдѣли е забѣлѣзано: **А҆лба́ніа . . . Жи́телити са А҆рнаꙋ́ти, Гре́цы, Бо́лгари** (стр. 31).

1835 г.

№ 107. **Разлогъ.**

На Македония българетѣ дължатъ много за своето духовно възраждане и национално обособление. Бащата на българскитѣ педагози и филолози е разложанинътъ (отъ с. Банско)

о. Неофитъ Рилски (1793—1881 г.). Неговата обществена, училищна и писателска дѣйность съставятъ най-виднитѣ страници на възраждаеща се България. Този самоукъ македонецъ се издава за българинъ въ всичкитѣ си книжовни работи, бива начинатель на множество български училища, изкарва хилѣди ученици и въ ржцѣтѣ имъ дава български книги, съчинени отъ него и печатани главно въ Бѣлградъ, Крагуевацъ или Цариградъ.

Отъ многобройнитѣ му писани дѣла ще приведемъ само една-двѣ кжси извадки, за да се посочи основата на Неофитовата дѣйность, именно българската просвѣта. Печатаната въ Крагуевацъ прѣзъ 1835 г. Болгарска граматіка е прѣдназначена... за оупотребленіе на славеноболгарските оучилища за болгарското просвѣщеніе. Авторътъ прѣпоржчва книгата си: „И вы, о любезніи единоплеменни болгари, пріимите малый сей мой трꙋдъ со оусердіемъ, и подражайте дрꙋги те народи въ наꙋки те ... Стига толкова спаваніе, що е спавала нашата Болгаріа доволни вѣкове ... да се распростре и по сичка та Болгаріа това добро дѣло (стр. 70—71).

Въ автобиографията си Неофитъ говори за своето начално гръцко учение въ Рила 1816 г. и въ Мелникъ слѣдъ 1821 г., и за зародената у него рано мисъль да улесни своитѣ сънародници съ единъ гръцко-български рѣчникъ: „Той (автобиографията си е написалъ въ 3° лице, отъ смирение) совзелъ тахѫ идеѭ още когато былъ въ училището да мислы, ако бы было возможно да ся направи единъ словарь грекобългарски за улесненіе на учащіитѣ ся тогда българе въ греческитѣ школы, понеже нѣмало тогава нигдѣ школа въ всичкѫтѫ Българіѭ, въ коѭто да ся преподава по високо ученіе, освѣнъ часословитѣ и псалтиритѣ що учили нашитѣ българчета“ ... (Откъслекъ отъ историята на Рилский мънастирь. София 1895, стр. 99).

1836—1837 г.

№ 108. Македония.

Изпърво заедно съ Ами Буе, а сетнѣ и самъ е пжтувалъ изъ Македония (1836—1837 г.) френскиятъ ученъ А. Викенель, познатъ съ голѣмия си трудъ върху Турция. Отъ неговото съчинение ще извадимъ само общата бѣлѣжка за областитѣ, въ които живѣли българе:

„Българскиятъ народъ, смѣтанъ на повече отъ 3.000.000 души, изповѣдва изобщо източноправославна (гръцка) религия; мохамедане брои само 60.000 и католици 40.000 души. Отъ Молдо-Влахия го дѣли рѣка Дунавъ, по десния брѣгъ на която населява земята наричана сѫщинска България, сетнѣ по двата склона на Балкана, по-голѣмата часть на Тракийската равниниа, прониква въ Родопитѣ въ Горня Албания, въ Македония и дори въ Гърция“ (La population bulgare ou boulgare, évaluée à plus de 3.000.000 d'âmes, professe en général la religion grecque, et ne comprend que 60.000 musulmans et 40.000 catholiques. Séparée de la Moldo-Vlachie par le Danube, elle occupe sur la rive droite du fleuve le territoire de la Bulgarie proprement dite, les deux versants de la chaîne du Balkan, la plus grande partie de la plaine de la Thrace, et pénètre jusque dans les montagnes du Rhodope, dans la Haute Albanie, dans la Macédoine et même en Grèce. — A. Viquesnel, Voyage dans la Turquie d'Europe. Tome Ier, Paris 1868, p. 397).

1836—1847 г.

№ 109. Македония.

Учениятъ френецъ Ами Буе прѣзъ 1836—1838 г. пропѫтува на длъжь и на ширь земитѣ на тогавашна Европейска Турция, придруженъ отъ нѣколцина другаре учени специалисти по различни отрасли на науката. Плодъ на това пѫтуване бѣ, между друго, и четиритомната книга La Turquie d'Europe par Ami Boué, Paris 1840. Въ нея авторътъ излага добититѣ резултати отъ пѫтуването си, които засѣгатъ природата, населението и неговия животъ, както и управлението на турската държава. За пръвъ пѫть въ тая книга Европейска Турция бѣ проучена въ цѣлия ѝ обсегъ обективно, научно и доста обстойно, и то на самото мѣсто.

Съ името „Македония“ Ами Буе означава онзи дѣлъ отъ Балканския полуостровъ, който и сега отъ повечето учени се именува така, именно областитѣ включени между Шаръ-планина и Рила на сѣверъ, линията отъ Шаръ-планина до Грамосъ на западъ, Бистрица и Бѣло-море на югъ, Места на истокъ (срв. La Turquie d'Europe I, 177—198). Качаникскиятъ проходъ въ Шаръ-планина е нареченъ отъ Буе „врата на Македония“ (porte de la Macédoine II, 339).

Мнозинството на македонското население Буе посочва да сж българетѣ, за които той дава слѣдната обща бѣлѣжка: „Българетѣ, казва той, населяватъ България, Долня Мизия и по-голѣмата часть на Горня Мизия; тѣ съставятъ при това главната ядка на населението въ Македония, съ изключение на най-крайната юго-източна часть отъ Костуръ до и по Бистрица. Планинитѣ между водостоцитѣ на Леринъ и Костуръ, между Кайларе и Сятища, между Острово и Беръ, и между Воденъ и Нѣгушъ, служатъ за юженъ прѣдѣлъ на земитѣ, дѣто се говори само български и за сѣверенъ прѣдѣлъ на земитѣ, дѣто селянетѣ говорятъ гръцки. Българе се намиратъ още пръснати или събрани въ села изъ Тракия, дори до Текиръ-дагъ (Родосто), а сжщо дори и въ юго-източна Сърбия.“ (Les Bulgares — Boulgares dans les langues de ce pays — occupent la Bulgarie, la Mœsie inférieure, et la plus grande partie de la Mœsie supérieure, tandis qu'ils forment le noyau principal de la population de la Macédoine, à l'exception de la partie tout-à-fait S.—O. depuis Castoria et sur l' Ingde-Karasou. Les montagnes entre les bassins de Florina et de Castoria, entre Kailari et Schatista, entre Ostrovo et Verria, et entre Vodena, et entre Vodena et Niausta, limitent le territoire où on ne parle que bulgare, de celui au midi, où le grec est la langue du paysan. On trouve encore des Bulgares épars ou même réunis en villages dans la Thrace, jusque dans le Tekir-Dagh (Bulgarskoë), et même dans le S.—E. de la Servie. — Ibidem, II 5—6).

За сѣверна езиковна граница на македонскитѣ българе Буе не говори изрично, както туй прави за гръцко-българската. Отъ даннитѣ обаче, които се даватъ за областитѣ заселени съ сърби, се вижда, че Буе смѣта Шаръ-планина за сръбско-български прѣдѣлъ въ Македония. Сърби, споредъ Буе (II, 6, 11—12), живѣятъ въ княжество Сърбия, въ Босна, Херцеговина, Черна-гора и въ една часть отъ пашалъцитѣ Прищина, Пекъ и Призрѣнъ (въ нѣкогашната Рашка) и въ южно Маджарско. Но че южниятъ склонъ на Шаръ-планина е населенъ съ българе, напримѣръ въ Тетово, Буе поменава изрично въ т. II, 15, дѣто посочва, че населението на тоя градъ е смѣсено българско съ албанско: Dans la ville même de Kalkandel ils (les Albanais) se mêlent aux Bulgares.

Буе е познатъ и съ етнографска карта на Балканския полуостровъ. Тя е помѣстена у Berghaus, Physikalischer Atlas отъ 1847 г. VIII Abth. Taf. 19. Ето изводъ отъ нея за българската земя въ Македония, ограничена съ кръстчета:

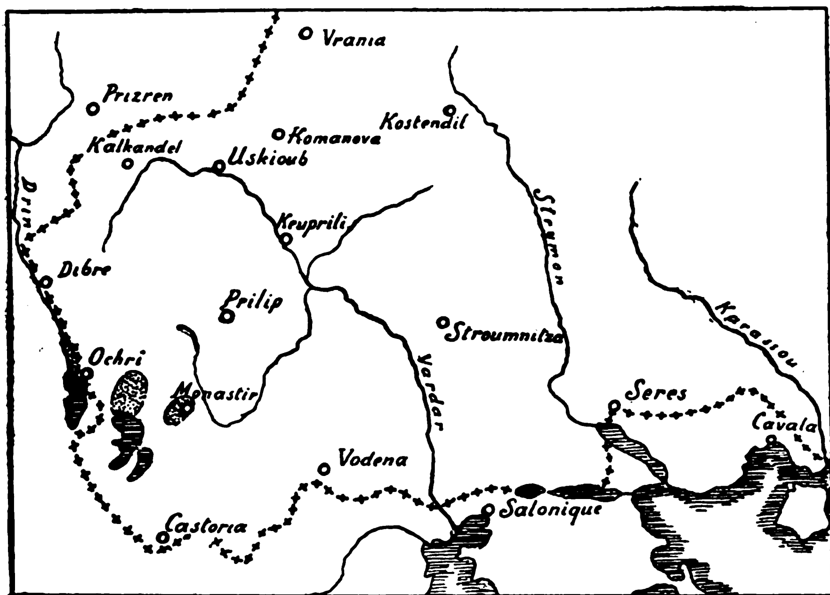

Изводъ отъ етнографската карта на А. Буе 1847 г.

1838—1843 г.

№ 110. Дойранъ, Солунъ.

Първа българска печатница е била основана въ Солунъ, майка на Македония. Неинъ директоръ е билъ българскиятъ списатель, архимандритъ Теодоси Синаитски, родомъ отъ македонския градъ Дойранъ. Печатницата е работила отъ 1838 г. до смъртьта на Теодосия, въ 1843 г.

Първата извѣстна книга, печатана въ тая печатница, е Начáлное оучéніе съ молитвы славянобóлгаркіи и грéческыя, год. 1838. Срв. фотографска снимка отъ заглавния листъ, стр. 110.

Прѣзъ 1839 г. папа Теодоси печаталъ Слѫжéніе еврéйско... во прóстый и кра́ткый язы́къ болга́рскій къ разѹмѣ́нію прóстомѹ нарóдѹ.

Н а ч а́ л н о е О у ч е́ н і е

съ мол и́ т в ы О у т р е н н і ѧ

Славѧноболгарскіи и греческыѧ

напеча́тасѧ во гра́дъ со́лоунъ,
со и́зновъ ту́пъ:
при́ хаџи папа́ деодώсіа а́р-
хімандри́та Сунаи́тскагω.

лѣта аѾли

Прѣзъ 1840 г. той печата книгата на Кирилъ Пейчиновичъ, сѫщо македонецъ отъ Тетовско, подъ надсловъ Оѵтѣшеніе грѣшнымъ. За нейния езикъ се говори на л. В^{б}: со толкованіе на прости ѧзыкъ болгарскій долніѧ Мѷсій Скопскій, и Тетовскій. Срв. № 93.

Прѣзъ 1841 г. папа Теодоси печата вече книга — разговорникъ на три езика, диктувана не отъ религиозни нужди, а отъ търговски: Книга за наѹченіе трихъ ѧзиковъ:

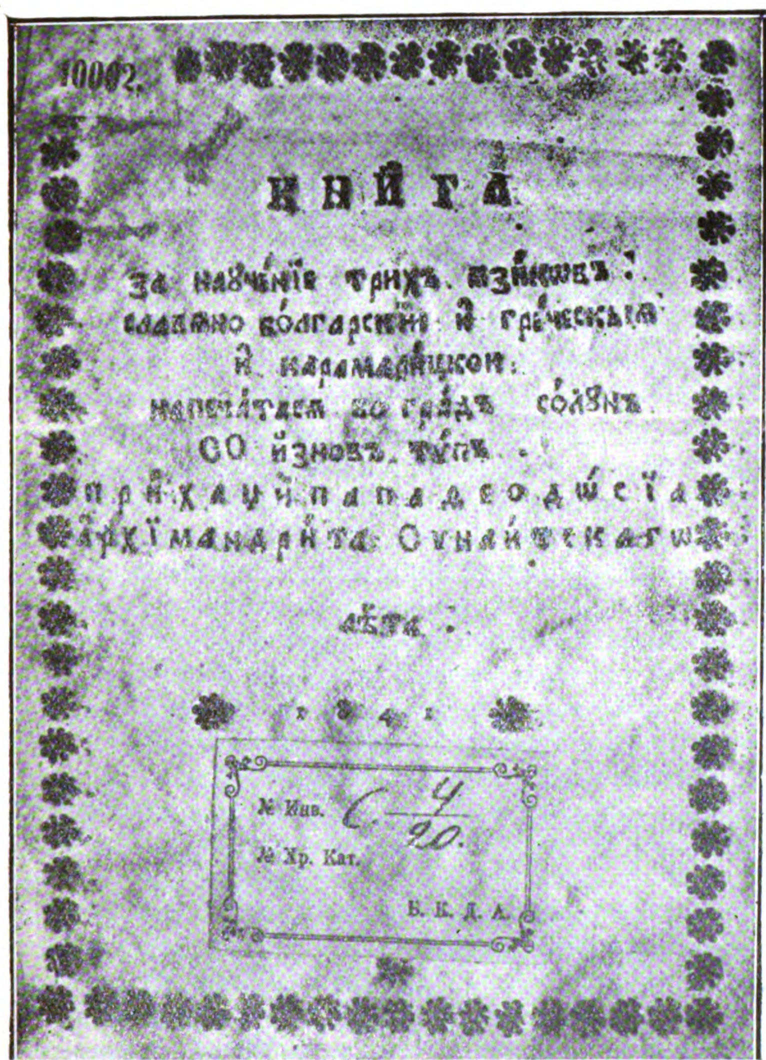
10002.

КНИГА

за наѹченіе трихъ ѧзиковъ:
славено болгарскіи и греческіи
и карамаңицкои:
напечатаси во градъ солунъ
со изновъ тупъ
при хаџи папа деодосіа
архіманарита синайскагѡ

лѣта

1841

славѧноболгарскїи и греческыѧ и карамалийцкои. Напечата сѧ во градъ Солунъ со изновъ тупъ при Хаџи папа Θеодωсїа архїмандрита Сунайтскагω. лѣта 1841. И въ тая книга той схваща своя роденъ езикъ като български. Другитѣ езици що се употрѣбявали въ Македония въ търговията и които сѫ застѫпени въ разговорника, сѫ гръцки и турски (= караманлийски). Срв. фотографска снимка отъ заглавния листъ на разговорника, стр. 111.

1839 г.

№ 111. Македония.

Единъ отъ най-внимателнитѣ пѫтешественици прѣзъ Македония въ първата половина на XIX в. е билъ ученията естествоизпитатель Гризебахъ, професоръ въ Гьотингенския университетъ. Той пѫтувалъ прѣзъ 1839 год. Покрай флората, главенъ прѣдметъ на неговото пѫтуване, интересували сѫ го отчасти и народитѣ, що населяватъ полуострова, и тѣхнитѣ езици. Той е далъ кратко и прѣгледно разпрѣдѣление на народноститѣ по езикъ. Тукъ ще приведемъ редоветѣ, които засѣгатъ езиковната граница между гърци, българе и сърби:

„На 24 юни (н. ст.), казва Гризебахъ, въ 6 часътъ сутриньта тръгнахъ отъ Солунъ и съ четириконна пощенска кола ударихъ по пѫтя за Воденъ. Небето бѣше ясно и горещината доста ярка още въ тоя ранъ часъ. Прѣдъ Вардаръ-капия срѣщнахме множество групи селяне въ българска носия, които идѣха въ града да продаватъ своитѣ произведения. Отъ Солунъ на западъ вече не се слуша гръцки езикъ, защото отъ тукъ та до албанскитѣ гранични планини живѣятъ българе. Споредъ даннитѣ, които събрахъ, границитѣ на главнитѣ езици, които се говорятъ въ Румелия сѫ приблизително слѣднитѣ. Гръцкиятъ езикъ заема току-речи сѫщитѣ области, дѣто прѣзъ древнитѣ времена се е говорило елински, именно въ Морейския полуостровъ та до Епиръ и Македония, въ Архипелага и припадащитѣ му азийски и европейски брѣгове. Въ наше врѣме се́ гръцки се приказва въ южна Албания на югъ отъ Янина; отъ тамъ сѣверната граница на гръцкия езикъ върви по планинската верига между Тесалия и Македония до Олимпъ, държи една тѣсна прибрѣжна ивица до Солунъ, завива сетнѣ къмъ Сѣръ и слиза слѣдъ това до одринския меридианъ за-

едно съ южнитѣ вериги на Родопитѣ; най-послѣ по цѣлата южна и юго-източна страна отъ тоя градъ (Одринъ) до Мряморно-море и до протоцитѣ владѣе гръцки езикъ. Тая линия, която при Солунъ се допира до самото Бѣло-море, служи сжщевремѣнно, съ изключение отъ къмъ Албания, за южна граница на славѣнскитѣ езици, които държатъ отъ тукъ та до Дунава. Българскиятъ езикъ обгржща южнитѣ и източнитѣ страни на тая область, а сръбскиятъ сѣвернитѣ и западнитѣ, но граничната черта между тия двѣ дъщери на славѣнското племе не могатъ точно да се посочатъ, напротивъ било е твърдено, че тѣ чрѣзъ постъпенно смѣшение на думитѣ се размѣсили взаимно въ една току-речи прѣходна зона. Ако да не бѣхме привикнали у насъ (Германия) дори въ равнинитѣ да виждаме запазени сродни диалекти, строго единъ отъ другъ обособени, тогава щѣхме да намѣримъ подкрѣпа за това мнѣние въ обстоятелството, дѣто Сърбия не се дѣли отъ българскитѣ крайща съ никакви естествени южни граници" (24. Junius. Morgens 6 Uhr verliess ich Salonichi und schlug mit vier Postpferden die Strasse nach Vódena ein. Der Himmel war heiter und die Wärme schon in dieser frühen Stunde drückend. Vor dem Vardarthore begegneten uns zahlreiche züge von Landleuten in bulgarischer Tracht, welche Lebensmittel in die Stadt zum Verkauf führten. Westlich von Salonichi hört man die griechische Sprache nicht mehr und Bulgaren wohnen von hier bis zum albanischen Grenzgebirge. Nach den von mir eingezogenen Nachrichten sind die Grenzen der in Rumelien vorherrschenden Volkssprachen etwa folgende. Die griechische Sprache gehört ungefähr denselben Landschaften an, in denen zu den Zeiten des Alterthums Hellenisch gesprochen ward, nämlich der Halbinsel bis nach Epirus und Macedonien, dem Archipel und dessen asiatischen und europäischen Küsten. Sie wird heutiges Tags in Albanien südlich von Jánina allgemein geredet; von da geht ihre Nordgrenze über die Gebirgskette zwitchen Thessalien und Macedonien bis zum Olymp, beschreibt einen schmalen, Küstensaum bis Salonichi, wendet sich weiter nach Seres und fällt sodann bis zum Meridian von Adrianopel mit dem südlichen Hauptzuge der Rhodope zusammen; endlich ist alles südlich und südöstlich von jener Stadt gelegene Land bis zur Marmora und den Meerengen vorherrschend griechisch. Diese Linie, velche nur bei Salonichi das ægæische Meer

selbst berührt, ist zugleich, mit Ausnahme von Albanien, die Südgrenze der slavischen Sprachen, welche von da bis zur Donau allgemein sind. Das Bulgarische umfasst den südlichen und östlichen, das Serbische den nördlichen und westlichen Theil dieses Gebiets, aber die Grenzscheide dieser beiden Töchter des slavischen Stamms konnte nicht genau angegeben werden, vielmehr wurde behauptet, dass die durch allmählige Vermischung der Wörter greichsam in einer Uebergangszone mit einander verschmölzen. Wäre man nicht gewohnt, bei uns sogar in der Ebene verwandte Dialecte scharf von einander abgetrennt erhalten zu sehen, so könnte man eine Stütze für diese Meinung in dem Umstande erblicken, dass Serbien durch keine natürliche Südgrenze von bulgarischen Landschaften abgesondert wird. — A. Grisebach, Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839. Göttingen 1841, II B., p. 65—66).

И тъй Гризебахъ посочва езиковната граница между гърци и българе, а сръбско-българската езиковна межда не се наема да опрѣдѣли главно поради сѫществуването на прѣходни диалекти. Българското обаче сѣверно ядро въ Македония, за което нѣма съмнѣние, че е такъво и което не влиза въ спорнитѣ прѣходни говори, Гризебахъ посочва въ съчинението си на нѣколко мѣста. Така, като говори за скопската область и за казитѣ, влизащи въ вилаета на тогавашния скопски валия Хавзи-паша, който спрѣмо централната власть се държалъ като вице-краль, пѫтешественикътъ прибавя: „Намѣстническата власть на Хавзи-паша, който има едва 46 години, а отъ 20 год. насамъ какъ е облѣченъ въ това си достоинство, се простира сега надъ 14 кази и обгрѫща сѣверната половина на Македония, както и една тѣсна ивица отъ сѣвероизточна Албания. Тѣзи кази, споредъ главнитѣ си градове, сѫ слѣднитѣ: Скопье, Качаникъ, Тетово (Калканделенъ), Кърчово (Кичево), Дебъръ, Кюстендилъ, Мелникъ, Струмица, Радовишъ, Шипъ, Кратово, Куманово, Крива-паланка и Кочани. Така посочената область държи срѣдньо 10 географски мили отъ сѣверъ на югъ и 30 геогр. мили отъ изтокъ на западъ, а има около 300 квадратни мили повръхнина и съдържа въ по-голѣмата си часть плодородни, твърдѣ добрѣ обработени, гѫсто населени, отъ българе обитавани полета, съ ломбардски климатъ, дѣто прѣуспѣва прѣдимно оризътъ и пшеницата“ (Die Statthalterschaft von Avsi Pacha, der erst 46

Jahre alt ist, aber schon seit 20 Jahren seine Würde bekleidet, erstreckt sich gegenwärtig über 14 Casa's und umfasst die nördliche Hälfte von Macedonien, so wie einen schmalen Streif des nordöstlichen Albanien. Jene Casa's sind nach ihren Hauptorten folgende: Uescüb, Cátchanik, Calcándele, Crítchovo; Dibre; Cóstendil, Mélenik, Ostromdscha, Rádovich, Istib, Caratova, Comanova, Egri Palanka und Cótschana. Das hierdurch umschriebene Gebiet, im Durchschnitt 10 g. Meilen von Norden nach Süden und 30 g. Meilen von Osten nach Westen ausgedehnt, hat demnach einen Flächeninhalt von ungefähr 300 Quadratmeilen und enthält grösstentheils fruchtbare, durchaus woll bebaute, dicht bevölkerte, von Bulgaren bewohnte Ebenen, mit dem Clima der Lombardei, in so fern Reis und Waizen hier vorzugsweise gedeihen. — Idem, ibidem, p. 233).

Освѣнъ общото посочване за българско население въ сѣверомакедонскитѣ кази, като въ Тетово, Скопье, Куманово и пр., Гризебахъ говори за българе и въ слѣднитѣ лично посѣтени отъ него села въ сѣверна Македония, именно селото Теарце (родното мѣсто на българския писатель Кирилъ Пейчиновичъ, † 1845 г.), селото Лѣшокъ съ монастиря Св. Атанаси — и двѣтѣ въ Тетовската каза, селото Стриница подъ Люботенъ, най-високиятъ връхъ на Шаръ-планина и др. (Срв. за тия мѣста томъ II, стр. 252, 255, 256, 277, 280).

Гризебахъ заговаря мимоходомъ за българското население и въ други градове и села изъ Македония: Текели при Солунъ, „малко, бѣдно, българско село“ (II, 75); село Св. Георги, на пѫтъ между Енидже-Вардаръ и Воденъ (II, 81); градъ Воденъ (II, 82, 83, 87), села въ Бабуна (II, 221); градъ Тетово, втори пѫтъ (von Bulgaren bewohnte Téttovo, II, 243); областъ Тиквешъ (II, 67) и др.

1839 г.

№ 112. Източна Македония.

Прѣзъ 1839 г. миналъ прѣзъ България руски богомолецъ, монахъ Пертени. Отъ Пловдивско той ударилъ къмъ Сѣръ за Света-гора. Впечатленията си излага въ книгата: Инокъ Парѳеній, Сказаніе о странствіи и путешествіи по Россіи, Молдавіи, Турціи и святой землѣ. Москва 1856, 2° издание. За източна Македония се говори въ частъ II.

8*

Изобщо за гръцко-българскитѣ отношения Партени бѣлѣжи: „Бѣдные болгары не только отягощены отъ тяжкаго ига турецкаго, но и отъ грековъ страждутъ не много меньше. Ибо во градахъ, гдѣ есть архіереи, которые бываютъ изъ грековъ, не позволяютъ болгарамъ по-славянски ни пѣть, ни читать, ни дѣтей учить: впрочемъ, по селахъ не смотрятъ на архіереевъ, но по-славянски по россійскимъ книгамъ поютъ и читаютъ. Болгарское нарѣчіе ближе къ славянскому нежели великороссійское“ (II, 51).

За гр. Сѣръ казва: „Богослуженіе отправляютъ на греческомъ языкѣ. Люди живутъ больше трехъ родовъ: греки, болгары, а болѣе коцовлахи, всѣ православные христіане. Есть немного турокъ“ (II, 69).

За монастиря Св. Иванъ Прѣдтеча (Продромъ), който се намира близо до гр. Сѣръ, богомолецътъ разказва, че въ него имало тогава около 100 монаха, които „канонаршили и пѣли весьма чинно греческимъ языкомъ, такожде и читали“ (II, 64). Въ монастирската библиотека му показали: „Множество кожаныхъ и бумажныхъ рукописныхъ славянскихъ книгъ, болѣе тысячи; лежатъ безъ всякаго бреженія“. Като били запитани за това нехайство, монаситѣ отговорили: „Читать ихъ мы не знаемъ. Хотя и всѣ братія — болгары, но читать по славянски ни одинъ не разумѣетъ“ (II, 64).

Отъ Сѣръ за Св.-гора пѫтникътъ миналъ прѣзъ село Нигрита: „И взошли въ село христіанское Негриту; и приняли насъ ласкаво, но уже не болгаре, а греки: по-болгарски мало что знаютъ говорить“ (II, 70).

За светогорското население се казва: „Здѣсь въ Святой Горѣ русской братіи довольно: болѣе пяти десяти великороссіанъ, и болѣе ста малороссіанъ, а болгаровъ и сербовъ болѣе тысяча, а всей братіи въ Аѳонѣ болѣе пяти тысячъ“ (II, 110).

1839 г.

№ 113. Тиквешъ.

У различнитѣ македонски населения е запазено и до наше врѣме едно любопитно старо прѣдание за мѣстнитѣ езици, кой въ коя покраина се говори най-чисто. Азъ го чухъ въ Македония прѣзъ 1907 г. Споредъ него турски се говорѣло най-добрѣ въ Цариградъ, албански въ Елбасанъ, а

български въ областьта Тиквешъ на срѣдния Вардаръ. Прѣданието е познато у турцитѣ дори като поговорка:

Истанболу̂нъ тюркчеси,	استانبولك تركجه سى
Елбасанѣнъ арнау̂тчеси,	البسانك آرناودجه سى
Ти́квешѣнъ булга́рджеси.	تيكوشك بلغارجه سى

За старостьта на това прѣдание знаемъ и отъ една бѣлѣжка у нѣмския ученъ пжтешественикъ изъ Македония, Гризебахъ, който го чулъ още прѣзъ 1839 г. „Азъ чухъ да увѣряватъ, казва той, че най-добрѣ албански се говори въ Елбасанъ, а български най-чисто се приказва въ македонската околия Тиквешъ, която лежи на пжтя отъ Скопье за Солунъ". (So hörte ich die Versicherung, dass man das beste Albanisch in Elbassán rede, das reinste Bulgarisch aber in dem macedonischen Bezirke Tícavech, den die Strasse von Ueskûb nach Salonichi durchschneidet. — A. Grisebach, Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839, II B, p. 67).

1840 г.

№ 114. Търлисъ (Неврокопско).

Иванъ Симеоновъ отъ с. Търлисъ (Неврокопско, източна Македония) печата прѣзъ 1840 г. въ Пеща на гръцки езикъ единъ поучителенъ сборникъ, подъ заглавие „Многоцвѣтна градина": Ἰωάννου Συμεωνίδου, Κῆπος πολυανθής. Ἐν Πέστῃ 1840. Авторътъ въ прѣдговора благодари на гърцитѣ, задѣто научилъ гръцки езикъ и съ това сполучихъ да вкуси отъ плодоветѣ на музитѣ, особено пъкъ при липса на българска книга. Едва въ негово врѣме се чуло, че има и българска граматика. Иначе той издава явно българския си родъ: „Защото моя народъ, казва той, именно българското племе" (Διότι τὸ ἔθνος μου, λέγω τὸ γένος τῶν Βουλγάρων . . .).

1841 г.

№ 115. Охридъ.

Василъ Априловъ, извѣстниятъ просвѣтенъ дѣецъ по българското възраждане, който подъ влияние на гръцката си образованость изпърво се е гърчеялъ и го е било срамъ да се нарича българинъ, въ книгата си Денница ново-болгарскаго

образованія, Одесса 1841, говори тукъ-тамѣ и за народностьта на населението у нѣкои македонски градове въ него врѣме. Между друго за Охридъ казва слѣдньото: „Будучи столицею Болгаріи, Охрида былъ богатый и знатный городъ; нынѣ-же, хотя и укрѣпленъ, но весьма упалъ, имѣетъ всего 7,000 жителей, болѣе Турковъ и Болгаръ. Рыболовство составляетъ главный промысль народа“ (стр. 72).

1841 г.

№ 116. **Солунъ.**

Въ своята Денница Василъ Априловъ поменава за българското население въ Солунъ, което въ негово врѣме съставяло четвъртината отъ всички жители и се подигнало доста културно, за да се погрижи и за своя печатница: „Өессалоникъ, казва той, по болгарски Солунъ, по Турецки Селаники, первенствующій городъ Македоніи... Жителей считаютъ около 60,000... Въ 1832 году, онъ почти истребленъ былъ пожаромь. Четвертую часть народонаселенія Өессалоники составляютъ Болгаре съ частью Грековъ, половину Турки, и остальною часть Евреи... Нынѣ Болгаре заводятъ въ Солуни свою собственую Болгарскую типографію для печатанія церковнихъ и свѣтскихъ книгъ[1]...“ (Денница ново-болгарскаго образованія. Одесса 1841, стр. 72—73).

1842 г.

№ 117. **Македония.**

Въ 1842 г. бѣ прѣведена на български Венелиновото изслѣдване за новобългарската книжнина, подъ заглавие: **Заради возрожденіе новой болгарской словесности или науки... Превелъ М. Кифаловъ Тетевенецъ. Букурещъ** 1842. Въ края на своя прѣводъ (стр. 186—190) Кифаловъ се разпорежда да се разпратятъ отъ книгата екеземпляри изъ разнитѣ български училища **за просвѣщеніе бѣднаго нашего отечества,... за просвѣщеніе злочестой нашей Болгаріи.** Той разпрѣдѣля българската земя на три области, едната сѣверна България,

[1]) Априловъ бѣлѣжи за печатницата, че още не била устроена окончателно за работа. Тая бѣлѣжка ще се отнася за врѣмето, когато печатницата дѣйствително бѣ спрѣла поради изгарянето й. А тя работѣше още прѣзъ 1838 г., отъ когато имаме печатани въ нея български книги. Срв. № 93, 110.

другата Тракия, и третята Македония. За всѣко отъ по-главнитѣ градски училища въ послѣдната область той изпраща по 5 книги:

Въ Македоніа:

Въ Дупничeенское оучилище 5, **въ Разлогское** 5, **въ Кюстендилское** 5, **въ Велеское** 5, **въ Битолское** 5, **въ Щипское** 5.

1844 г.

№ 118. **Охридъ.**

Рускиятъ славистъ В. Григоровичъ, на пжть за Македония, прѣзъ 1844 г. се спрѣлъ въ Цариградъ. Тамъ се запозналъ „съ болгариномъ Іоанномъ Димитровичемъ, родомъ изъ Охриды", който по това врѣме прѣвеждалъ книги на славѣнобългарски езикъ и ги печаталъ въ печатницата на Вселенската патриаршия. (Григоровичъ, Очеркъ путешествія по Европ. Турціи, 2-е изд., стр. 8). Грьцката патриаршия била отредила въ своята печатница отдѣлъ за български книги, да ги разпространява срѣдъ своето българско паство. Прѣзъ сжщата година този охридчанинъ билъ напечаталъ тамъ два свои прѣвода, подъ заглавие: **Първоначална наука за должностите на человѣка. Франгіска Соавіа. Преведена ѿ греческагѡ на славено-болгарскій, и издадена ѿ Іѡанна Димитріевича 'Охридтанина, съ присовокупленіемъ Плутарховa Слова за въспитаніе дѣтей на словенскій мзыкъ, въ оупотребленіе на словено-болгарските училища. Въ Цариградъ, оу Патріархіата** 1844.

По-късно, прѣзъ 1853 год. този охридчанинъ печата въ Бѣлградъ своя Служебникъ малій и пр.

1844 г.

№ 119. **Сръбски области.**

Въ своята величествена пѣсень „Ђачки растанак", родоначалникътъ на сръбската нова лирика Бранко Радичевичъ схваща като сръбско-хърватски областитѣ населени съ: сърбиянци (така се наричаха тогава сърбитѣ въ княжество Сърбия), хървате, босненци, херцеговци (еро = херцеговац), срѣмчане, черногорци, далматинци, дубровничане, славонци, банатчане, бачване, жителитѣ сърби край Дунавъ и Драва. За Македония нѣма поменъ. Ето стиховетѣ въ „Ђачки растанак" съ съотвѣтнитѣ областни сръбски имена:

Брже, браћо, амо, амо,
Да се скупа поиграмо!
Србијанче, огњу живи,
Ко се теби још не диви!
Хрваћане, не од лане,
Од увек си ти без мане!
Ој Босанче, стара славо...
. . . .
Ао, Еро, тврда веро,
. . . .
Ао, Сремче, гујо љута,
Сваки јунак по сто пута!
Црногорче, царе мали,
. . . .
Ој соколе Далматинче,
. . . .
Ој ти красни Дубровчане
. . . .
Ој Славонче танани!
Банаћане лагани!
Ој Бачвани, здраво, здраво,
. . . .
И ви други дуж Дунава
И ви други где је Драва...

Бр. Радичевић.

1845 г.

№ 120. **Велесъ.**

Въ Велесъ е имало българско учение още прѣзъ XVIII в. Учили се въ велешкитѣ келии на духовници отъ Рилския, Хилендарския и др. монастири. Прѣзъ втората четвърть на XIX в., още въ 1837 г., Велесъ е ималъ вече и уредено взаимноучително училище, съ отдѣления мжжко и дѣвическо. Училището по-късно си е направило и печатъ въ срѣдата съ емблемата на събуждането, на възраждането на българщината — пѣтелътъ; подъ пѣтела стои дата 1845 г., а наоколо надписъ: Печ(атъ): велеското . бжлгарск(о): училищ(е):

Писма съ печатъ отъ сжщото училище се намиратъ въ архивата на Александра Екзархъ, сега пазена въ Етнографския музей въ София, инв. № 5080.

1845 г.

№ 121. Башино-село (Велешко).

Велешкото с. Башино-село е имало сжщо така уредено българско училище. На училищния печатъ при 1845 г. четемъ надписъ: пєч: башовскот(о): бжлгарск(о): ѹчилищ(є): 1845. Писма и печатъ отъ това училище се пазятъ въ горѣказаната архива на Александра Екзархъ.

1845 г.

№ 122. Македония.

Именитиятъ руски славистъ Викторъ Григоровичъ, отличенъ познавачъ на южното славѣнство, пжтува прѣзъ 1844—1845 г. изъ Македония и обогати науката съ многоцѣнни изслѣдвания и паметници отъ миналия и сърѣменъ животъ на българското племе. Самото си пжтуване изложи въ Очеркъ путешествія по Европейской Турціи. 2-ое изданіе Москва 1877. Мнозинството на македонскитѣ жители Григоровичъ признава за българе възъ основа на етнографията, историята и езика на тамошното славѣнско население. Ето нѣколко извадки отъ неговитѣ пжтописни бѣлѣжки за разни македонски градове и крайща:

„Несмотря на близость болгарскихъ поселеній, въ Солунѣ мало постоянныхъ жителей Болгаръ. Въ махалѣ (части города) св. Аѳанасія находится только сто домовъ, имъ принадлежащихъ. Большинство жителей, составляютъ Евреи разныхъ сектъ и Турки; затѣмь македонскіе Валахи и Греки живутъ здѣсь въ весьма близкомъ между собою сходствѣ. Сверхъ этихъ много Цыганъ и, наконецъ, Европейцевъ. Болгаре, какъ постоянные жители, весьма легко смѣшиваются съ Греками отъ вліянія греческаго образованія и господствующаго въ городахъ Македоніи пренебреженія къ имени ихъ. Мнѣ особенно важно было сближеніе съ рабочими пришельцами изъ Болгаръ. Такихъ оченъ много въ Солунѣ. Особенно изъ Дебра и Битоля...“ (стр. 89).

„Отъ Солуня до Ениджe лежатъ въ горахъ села... Поселение ихъ преимущественно болгарское, которое начинается у самаго Солуня, съ западной стороны. На востокъ отъ Солуня поселеніе греческое, за исключеніемъ болгарскаго села

Киречкіой или Ново-село, которое я навѣстилъ было, и 20.000 Болгаръ на полуостровѣ Касандрѣ, обхватило теперь, кажется, всю Халкидику" (стр. 91).

„Недоѣзжая до Енидже, близъ села Алаклиси или Апостоли, гдѣ живутъ Болгаре въ 80-и домахъ, обозрѣлъ я родину Александра Великаго" (стр. 91).

„... Пространство это, которое могу ограничить съ запада рѣкою Черною, съ востока Караджовою, съ сѣвера чертою отъ Водены до Битоля, съ чертою Кастраницы до Флорины, населено преимущественно Болгарами съ примѣсью Валаховъ и Турковъ" (стр. 92).

„Водена (прежде Эдесса) въ очаровательномъ мѣстоположеніи, столица митрополита Эдессы, заключаетъ народонаселеніе смѣшанное, котораго главную часть однакожъ составляютъ Болгаре. Ограниченный въ своихъ отношеніяхъ, я не могъ много съ ними обращаться, тѣмъ болѣе, что сдѣшніе жители мало гостопріемны. Нездоровье мое заставило просить пріюта у митрополита Мелетія. Это еще болѣе удалило меня отъ сообщенія съ ними. Въ городѣ обозрѣлъ я 9 церквей, и новоучрежденное греческое училище, гдѣ, замѣтно, одни лишь болгарскія дѣти" (стр. 93).

„Острово, примѣчательное село у нагорнаго озера, заселено наполовину Болгарами и Турками" (стр. 93).

„Въ Битолѣ при большомъ количествѣ войска, помѣщаемаго въ казармахъ (кишлахъ), построенныхъ Болгарами, живутъ Болгаре, Македоно-Влахи и Албанцы. Мнѣ сказывали, и я самъ замѣтилъ, что Болгаре составляютъ большинство, но если не ошибаюсь въ своихъ наблюденіяхъ, Валахи въ этомъ городѣ, какъ и въ сосѣдномъ Кичевѣ (на картахъ Кричево), своимъ нейтральнимъ обращеніемъ пріобрѣли особенное вліяніе" (стр. 96).

„Городъ (Охридъ) въ настояще время заселенъ Болгарами, Валахами и Турками, отчасти также Греками и Албанцами. Первые многочисленнѣе... Охридскіе Болгаре отличаются образованіемъ и живостью характера" (стр. 101—104).

„Въ Стругѣ находится одна церковь во имя св. Георгія... При церкви училище греческое. Жители города Болгаре и Албанцы, магометане и христіане" (стр. 107).

„Въ Перовѣ, болгарскомъ селѣ, нашелъ я ветхую церковь во имя св. Аѳанасія" (стр. 113).

„Городъ Ресна (Ресен), въ четырехъ часахъ отъ озера, заселенъ Болгарами..." стр. 114).

„Жители города (Серреса) — Турки, Болгаре, Македоно-Влахи и Греки. Послѣдные два элемента замѣтно подавляютъ болгарскій" (стр. 121).

„Въ Валовиште... обозрѣлъ я варошъ, т. е. возвышенную часть города, гдѣ живутъ Болгаре, церковь св. Георгія и училище, гдѣ учатъ погречески" (стр. 123).

Григоровичъ е билъ първиятъ славистъ, който съ познание и вѣщина е опрѣдѣлилъ особеноститѣ на българския езикъ и неговитѣ нарѣчия, въ които влизатъ и македонскитѣ. Ето нѣкои съотвѣтни извадки отъ неговия Очеркъ путешествія, стр. 162 сл.: „Языкъ и названія племенъ болгарскихъ. При невозможности обозрѣть область болгарскаго языка во всей его обширности, я старался, по крайней мѣрѣ, коснуться тѣхъ мѣстъ, гдѣ, по видимому, я долженъ былъ найти особенности нарѣчій языка. Собственно въ основаніи плана путешествія лежала всегда мысль — собирать свѣдѣнія въ странахъ, которыхъ географическое положеніе условливало раздѣленіе нарѣчій. Поэтому достигъ я границъ Албаніи, углублялся въ доспатскія горы, сходилъ въ долину ѳракійскую и два раза посѣщалъ подунайскую Болгарію... Вообще, Болгаре знакомы или съ турецкимъ или съ греческимъ языкомъ, и ето обстоятельство мѣшаетъ дѣлать изъ перваго разговора заключенія о природномъ ихъ языкѣ. Только въ домашнемъ быту ихъ, при участіи женскаго пола, который, какъ извѣстно, очень робокъ, возможно было мнѣ соображать о лексикальномъ богатствѣ и постоянныхъ его формахъ. Особенно въ Македоніи Болгаре, при встрѣчахъ, мало заботятся о выборѣ словъ, и, иногда, говорятъ языкомъ, смѣшаннымъ изъ трехъ. Но коль скоро въ кругу своего семейства Болгаринъ почувствуетъ себя не принужденнымъ, разговоръ его дѣлается яснѣе, получаетъ до значительной степени чистоту и носитъ отпечатокъ древней полноты... О нарѣчіяхъ сами Болгаре имѣютъ еще неясныя понятія. Они судятъ о нихъ болѣе въ лексикальномъ отношеніи, и потому, напр. въ Македоніи, жители, особенно городскіе, отличаютъ много нарѣчій, какъ-то: воденское, прилѣпское, велеское, шопское. Эти всѣ нарѣчія, однакожъ, ближе разсматриваемыя, сводятся къ едному. Тоже можно сказать о другихъ странахъ, гдѣ употрѣбляется болгарскій

языкъ. Основываясь на собственныхъ соображеніяхъ и бесѣдѣ съ знатокомъ этого предмета Х. Костовичемъ,[1]) я раздѣлилъ бы всю область языка болгарскаго на двѣ половины, въ которыхъ различное его употрѣбленіе можно назвать діалектическимъ. Первую назову западную, ибо она обнимаетъ всю Македонію до доспатскихъ горъ и, по направленію ихъ къ сѣверу, включаютъ часть подунайской Болгаріи до самаго Видина; второю — восточною, т. е. страну на востокъ отъ Доспата и на сѣверъ и югъ Балкана. Самые рѣзкіе признаки нарѣчій этихъ двухъ областей суть..."

По-нататъкъ Григоровичъ изрежда особеноститѣ на българскитѣ говори изобщо и тѣзи въ Македония, въ Дебърско, Солунско, Воденско, Битолско, Корчанско; посочва и нѣкои племенни прозвища на македонскитѣ българе (мърваци, шопи, пуливаковци, бабуни, кецкари, мияци, бърсяци), па сетнѣ говори за българскитѣ училища, които тогава достигали на брой до 51.

1845 г.

№ 123. Македония.

Единъ отъ първитѣ книжовници на възраждаеща се България бѣше Хр. К. Сичанъ Николовъ. Въ прѣдговора къмъ своята Болгарска аритметика, Бꙋкꙋрещъ 1845 год., той засѣга въпроса за българскитѣ нарѣчия и настоява за единъ общъ книжовенъ езикъ, който да се издига надъ отдѣлнитѣ говори и тѣхнитѣ различия и да спорява източното говорене съ западното. Къмъ западнитѣ езиковни области Сичанъ Николовъ поставя Софийско, Видинско, Нишко и Македония. Като говори за най-типичния бѣлѣгъ на българския езикъ, именно членътъ, който отличава тоя езикъ отъ всички други славѣнски езици, които нѣматъ членъ, Николовъ бѣлѣжи:... Подобно и мнѧщіитєсѧ членовє нє са єдинъ видъ. Въ вся Македоніа обыкнꙋватъ членъ є кадѣ Охрида отъ. Въ Болгаріа въ Нишко, Софійско, Видинско, въ Терново и по селата които са отъ Ореховица на долѣ, въ Рꙋсчꙋкъ сосъ селата, Шꙋменъ сосъ селата и прч. обыкнꙋватъ членъ ‹·: презъ планината, Кърк=клисійскитє села и прч. подобно членъ ·:. Отъ двѣтє страны въ предножіѧта на Стара планина до

[1]) Туй що да е билъ Хаджи Константиновъ Йорданъ отъ Велесъ. За него срв. №№ 131, 132, 133, 140, 153.

Искаръ и въ полето Свищовъ, Никополь, Плевенъ, Ловечъ, а т ъ произносатъ. Въ Тракіа въ полето, западната страна всичката, Помацыте по Достатската планина иматъ членъ а, изъ дрȣгата страна Помацыте въ Македоніа иматъ членъ о (стр. VI).

1846 г.

№ 124. Кюстендилъ.

Прѣзъ 1845 г. цариградскиятъ патриархъ назначилъ за кюстендилски митрополитъ Дионисия, погърченъ албанецъ. Епархията обнемала Кюстендилската околия, Радомирската, Кочанската, Кратовската, Щипската и Срѣдорѣшката покраина (между р. Пчиня и Крива). Въ началото на слѣдната 1846 г. владиката събралъ първенцитѣ и духовенството и рѣшили да се съгради въ сѣдалищния градъ на епархията по-голѣмо училище, дѣто да се подготвятъ и по-възрастни юноши за граждански или духовни нужди. Учението трѣбвало да се води главно на мѣстния български езикъ. Въ изработения правилникъ за училището е прѣдвидено, напр. за учителя, да се покорява на архиерея, да пази наредбитѣ на източната църква, „да прилѣжава, елико възможно, да ги учи (дѣцата) да прочитатъ церковни книги, писание, аритметика, священний катихизисъ, история и елика другая, що ползува юношеството на Болгарско. Понѣкогажъ да ги обучава и на прочитание елинскихъ книгъ“ (Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 330, 368). Ще рече, гръцката духовна власть сама е признавала прѣзъ 1846 г. сѣверомакедонската епархия, съ градоветѣ Кюстендилъ, Щипъ, Кратово, Кочани и пр., за българска.

1847 г.

№ 125. Велесъ.

Единъ отъ най-ревностнитѣ велашане за просвѣтата на своя градъ прѣзъ първата половина на XIX в. билъ Ангелко Палашовъ. Той билъ синъ на богати родители търговци, които търгували съ Австрия; тамъ тѣ пратили и сина си на учение, именно въ Землинъ. Ангелко се научилъ на нѣмска и сръбска книга, но не забравилъ българската си народность. На търговския си печатъ той поставилъ (по стематографията на Жефаровича) лъвски образъ съ корона и наоколо името си: Ангелко Палашовъ. Ангелко много се трудилъ за училищата

въ своя градъ и дълги години билъ училищенъ настоятель. Ето нѣколко извадки отъ бѣлѣжкитѣ и смѣткитѣ, държани отъ Палашова за българското училище въ махалата Пърцорѣкъ (източната страна на гр. Велесъ, който се дѣли отъ Вардаръ на часть Пърцорѣчка и часть Спротивчане, на западната страна).

а) Мцā Април 23ª лѣто 1847.

Іанко Христовъ и другары бысть 4 годины епитропы на училището Словено-Болгарско Перцоречкой стаго Георгиа Самописца . . . .

б) Язь грѣшный и рабъ божій Анѥлько Палашовъ зрытель и настоѧтѣль Словено-Болгарской училиште прьцеречкогъ стаго Георгіа Самописца начна водиты рачунъ сосъ страхъ Божій . . .

месецъ Априлъ 23ª лѣто 1847.

Велесъ городъ.

(Срв. К., Сегашното и недавното минжло на градъ Велесъ, Псп. XLI, 565—566).

1847 г.

№ 126. **Струмица.**

Родомъ отъ Струмица е билъ единъ отъ най-виднитѣ монаси на Зографския монастирь, архимандритъ Антимъ Ризовъ. Той получилъ високо образование въ Русия и въ Атина, билъ учитель въ монастиря, игуменъ и се занимавалъ съ книжнина. Въ едно свое писмо до В. Априловъ отъ 1847 г. той високо заявява за своята българска ревность и окайва невѣжеството на българетѣ въ родния си градъ Струмица. Извличаме часть отъ това му писмо:

Достопочтенѣйшій и любороднѣйшій

Господине Василіе Априловъ!

Много ми е жаль, что не ся удостоихъ да Вы видж, когда въ 1838-тж годинж заминжхъ презъ Едесъ сосъ о. Архимандрита Анатоліж Зографскаго за Аѳинж. Со всѣмъ тѣмъ и ако никогда не могохъ да ся удостоіж лично да Вы видж, доволно Вы знаіж. Добродѣтельный и ученый человѣкъ е, какъ едно сълнце, коего лучи нигдѣ отъ никого не могжтъ да ся скрыжтъ... Таковъ е добродѣтельный и ученый человѣкъ, таковъ и Васъ, достопочтенный Василіе Априловъ! пока-

захѫ великата Ви ревность, неусыпнытѣ Ви и неутомымы многолѣтны трудове и мудрытѣ Вы сочиненія о ползѣ и просвѣщеніи народа нашего, кои всѣмъ извѣстенъ Вы сотворихѫ! таквы и венцы исплетохѫ, и ще Ви плетѫтъ доклѣ ще сѫществува наши-атъ народъ.

Азъ понеже отъ 1824-тѫ до 1838-тѫ годинѫ ся намѣрувахъ на сѣверъ въ една Бессарабскѫ глѫбокѫ пустынѭ... рѣдко когда азъ видяхъ ясное сіяніе естественаго сълнца, а Васъ — нравственнаго свѣтила лучи, които можахѫ да изгонѭтъ отъ душѫтѫ ми великій мракъ печали и уныніа за отечеството ми и да бльснѫтъ во мнѣ радостнѫ надежда за просвѣщенію тому, не могохѫ да проникнѫтъ до мене. Малко ся грыжахъ азъ за първѫтѫ тщетѫ, понеже навыкновеніето мрачнѫтѫ и печальнѫ пустыня ми бяше обратилъ въ свѣтлый и радостный земный рай; но послѣдната ми бяше несносна, когда на умъ-атъ си приведовахъ въ какво состояніе ся намѣрова и все почти общото ны отечество, а найпаче частното мое Струмица, гдѣ видишъ българе попове до едного да служатъ по грьчки, пакъ да не знаѭтъ едно слово грьчко; слушашъ вси българе да говорѭтъ въ църквата Κύριε ἐλέησον! пакъ да не знаѭтъ, что говорѭтъ, а другитѣ заблужденія отъ това невѣжество, кой може да ги изброи? — Все това когда помышлявахъ, ся забуравахъ. Когда ся свѣстувахъ, проливахъ горкы сльзы и казувах: Господи! нещешъ ли нѣкогашъ да ся умилосердишь и надъ нашій-атъ народъ, и да го избавишъ отъ това окаянство!

Въ 1838-тѫ годинѫ... заминувамъ за Грьціѭ презъ Едессъ; тамо паче надежды виждамъ и слушамъ това, что всегда души желаяхъ. Виждамъ граматики и исторіи българскы и Венелиновы книжкы; слушамъ, что на много мѣста въ Българія ся открыли българскы училища, что за нихъ млады и въ Едессъ и въ другы мѣста ся приготовляватъ въ учители, и много книгы и глобосы и все нужное отъ тамо ся изпраща. Еднимъ словомъ, виждамъ и слушамъ вся вѣрныя знаменія и прѣдвещанія, что Бг҃ъ Великій е началъ и за нашій-атъ народъ да помышлява, и неизреченныя радости ся исполнявамъ . . .

Въ Грьція азъ бѣхъ до лани — до 1846 — г., гдѣ, като ся поучихъ нѣколко въ гимназіѭ-тѫ и университетъ-атъ, имахъ намѣреніе да си идѫ въ отечеството ны, и да си идѫ съ намѣреніе, не грьчки, но български Българитѣ какъ

Българинъ по силѣ моей да учѫ, да не ся осудѫ какъ лѣнивый-атъ рабъ. Това, като мысляхъ, ето дохожда единъ побратимъ мой отъ монастырь-атъ ны Зографъ нарочито посланъ за мене съ письма отъ старцы-тѣ нашы и отъ младитѣ собратья, сосъ които много мя моляха да дойдѫ въ монастырь да имъ преподамъ Славянскѫ-тѫ граматикѫ и что друго могѫ. Понеже видохъ приглашеніето имъ согласно съ моето намѣреніе, дойдохъ; начахъ дѣлото, за което бѣхъ призванъ, и го продължавахъ съ удоволствіе. Имахъ обаче желаніе, ако бѫде воля Божія да идѫ и въ отечеството ми Струмицѫ, и ако не друго, поне да сѫ потрудѫ съ помощію Бж҃іею да убѣдѫ тамышнытѣ градскы старшины да внесѫтъ въ училището и църквитѣ славянскій языкъ... (А. П. Стоилвоъ, Изъ живота и дѣйностьта на архимандритъ Антимъ Ризовъ, въ Училищенъ прѣгледъ XII, кн. 6, юний 1907, стр. 543—545).

1848–1850 г.

№ 127. Вашино-село (Велешко).

Въ Башино село е имало мѫжко българско училище още прѣзъ 1845 г. Скоро се основало и дѣвическо. За това и за българското национално съзнание въ това село узнаваме отъ архивата на Александра Екзархъ, съхранявана въ Етнографския музей въ София, инв. № 5080. Тукъ привеждаме часть отъ едно писмо отъ башиноселци до Ал. Екзархъ, отъ 1848 г.:

Милостивѣйшій Господине Александре! Здравствуй.

Като чухме за ваша милость, и желаніето дето имате ради просвѣщеніето на народа Болгарскаго, отъ господина Θеодора Мискиновича, премного сме са зарадвали, и не сме пропущиле време чрезъ горнаго господара, да вамъ обявиме за нашето желаніе и состояніето на училището, тоже и за церковь-та, но совсемъ това и ны долуподписующимся жители Башиноселскій, изъ Велешка каза; доходиме вамъ обявити состояніето наше...

Селото имаме 150„ кащи све Болгаре и училище имаме добро, ради учитель отъ истото село само на Болгарскій языкъ, а деца се збираятъ до 80„ на които имъ е уроко букварu, часословъ, псалтири, месецословъ, історіа ветхаго и новаго завѣта, катихисисъ краткій. Ова предаваніе имъ е на

юношите; а причината е дето книги немаме состояніе да получиме, а учитело достоинъ е да и болшой урока предавати; На учитело плаща му се на година гро^ш 1200„ отъ опщо сирѣч': има малко нівѣ и малко лозѣ школскій...

Башино село у 10: Маіа 848: (Подписи)

Въ едно писмо отъ 8 юли 1850 г., въ сѫщата архива, башиноселци благодарятъ за помощьта, която имъ пратилъ Алекс. Екзархъ. Отъ него писмо извличаме слѣднитѣ редове:

„Чрез' настоящето ни преблагодарственное и̑ рабское на́ше писмо́ и̑звѣствѹваме ва́шемѹ Люборо́дію, какъ сосъ голе́ма припознаность пріѧхме ȏсъмьте́ сто́тинь гро́ша отъ почита́емѣйшаго свято-ве́лесскаго Господина 'Аѵксе́нтíа, ко́йто гѝ прі́ѧ чре́з' Господи́на Сотира́кіа К: Дамѧ́нова, и̑ неме́дленно превръчи́ на́мъ по завѣща́нію ва́шемѹ да ги ѹ̑потре́бими на дѣви́ческото ни ѹ̑чи́лище. Благода́рства безчи́сленни ви́ и̑сповѣ́дѹваме, и̑ а̑ко̀ да ни́ бе́ше ѹ̑стро́ено дѣви́ческото ѹ̑чи́лище до сега́, за напре́д' съ ва́шата рѹкопо́мощь ще го́ наре́диме по́харно... ȏ просвѣще́ніи простѣ́йшаго ро́да на́шего и̑ тѹ̀ въ Западной Бѹлгаріи"...

1849 г.

№ 128. Кюстендилъ.

Къмъ срѣдата на XIX в. живѣлъ и работилъ турскиятъ лирически поетъ Кятибъ-оглу-Мустафа, родомъ отъ Кюстендилъ. Между турскитѣ пѣсни на една негова ръкописна сбирка, сега въ софийската Народна библиотека, сѫ помѣстени и нѣколко негови български пѣсни на кюстендилско нарѣчие. Тия пѣсни авторътъ е озаглавилъ „Шарки болгаръ" (български пѣсни), по народностьта на кюстендилкото не турско население. Ето една двуезична (българската часть на кюстендилски говоръ) пѣсень на Кятипъ-оглу-Мустафа, съчинена на 1849 год.

Дилберън елънде тести,
Ярънда селямън кьести.
Тако ти велички пости,
Помилуй, погледуй мене,
Я съм сирома' сираче!

Дилберън елънде кашик,
Я тебе бар нели съм ашик,
Тако ти заминалио божик,
Помилуй, погледай мене,
Я съм сирома' сираче!

Дилберън фустани богасй,
Изгорѐ мене, кога си,
Каде си, ти моя си.
Помилуй, погледай мене,
Я съм сирома' сираче!

Ашадан гелийор Кочй,
Сърмая бензейор сачи.
Тако ти църните очи,
Помилуй, погледуй мене,
Я съм сирома' сираче!

Витошунъ евине япъна̀
Коюна гирсъм о̧ яна.
Тако ти свети Йована,
Помилуй, погледай мене,
Я съм сирома' сираче!

1849 г.

№ 129. **Монастирь Св. Архангелъ Михаилъ (Велешко).**

Обѣднѣлиятъ монастирь Св. Архангелъ моли прѣзъ 1849 г. за помощь Александра Екзарха въ Цариградъ. Просбата се намира въ Етнографския музей, инв. № 5080. Извличаме отъ нея слѣднитѣ редове:

„Мы долуподписати препокорнѣйше припадаме ѝ смиренно просим; недостаткитѣ наши са огромни; а при това може быть что и Вашему Высокородію! са явни, които во кругъ цѣлой Болгарій и Македоній до днеска бѣды разоренія са свирѣпствавали ... Сега обаче на доваждане од ново на тае Епархіа; наш Высокопреосвященній Господин Аѵксентіе! като любитель своего рода — особенно Славяноболгарин, преминал, и сврна у наш Монастырот за одпочинка, кои са на среща излегли были .... дали совѣт священицкый? да припаднеме Вашему Высокородію! у милостьта...“

1850—1860 г. и слѣд.

№ 130. **Македония.**

Янко Шафарикъ, като директоръ на Бѣлградския музей, прѣпоржчва на сръбското правителство прѣзъ 1846 г. „да се пошље способно лице у Стару Србију, Македонију и Албанију, да тамо на рачун и трошак правительства српског старе рукописе купи и купује“ (срв. Rad Jug. Akademije XLII, 203). Србското правителство усвоило плана на Шафарика и изпратило като свой агентъ въ Македония Ст. Верковича. За това говори и Ст. Новаковичъ: „Идеја Шафарикова, да се когод пошље у јужне словенске земље под Турцима, нарочито у Македонију и Стару Србију, дала е повод, те је српска влада потпомогла одлазак, а послије потпомагала бављенье Ст. J. Верковића на тим странама, који је помагао и српском музеју. . .“ Rad XLII, 204).

Прѣзъ 1860 г., слѣдъ нѣколкогодишно проучване на Македония, сръбскиятъ агентъ Стефанъ И. Верковичъ издаде въ Бѣлградъ сборникъ отъ български народни пѣсни, събирани повечето въ южна Македония, въ Сѣръ, а по-малко въ останала Македония — Велесъ, Крушево, Дебъръ и др. мѣста. Сборникътъ бѣ напечатанъ въ бѣлградската правителствена печатница и посветенъ на Княгиня Юлия Обреновичъ; той носи слѣдния надсловъ: Народне песме Македонски Бугара. Скупіо Стефанъ И. Верковићъ. Кньига прва. Женске песме. У Београду. Правителственомъ кньигопечатньомъ 1860. Гл. фотографската снимка на стр. 132 Сборникътъ е важенъ отъ много страни за въпроса, що ни занимава. Прѣди всичко събирачътъ на пѣснитѣ е сърбинъ, бошнякъ, проводенъ въ Македония съ срѣдства на сръбското правителство; той признава славѣнското македонско население за българско. Книгата се печата съ съдѣйствието на сръбската власть и срѣдства въ Бѣлградъ. Не по-малко заслужава внимание прѣдговора къмъ сборника, написанъ отъ Верковича, дѣто се даватъ доста подробности за разпрѣдѣлението на народноститѣ въ Македония и особено за българетѣ. Отъ тѣхъ ще приведемъ слѣднитѣ редове, дѣто се изреждатъ крайщата на Македония, населени съ българе:

„Овде у кратко наводимъ границе онога предѣла Македоніе, у комъ ти бугарски славени седе. Предѣлъ той у комъ ови македонски славени обитаваю, лежи међу планиномъ Родопскомъ и Егейскомъ моремъ. Цео тай предѣлъ дели се на области или нахіе: Солунску, Серезку и Драмску. Границе пакъ овога предѣла у южной Македоній одъ бугарскы' славена заузетога и населѣнога, простиру се по момъ известномъ знаню као што слѣдуе. Одъ Солуна къ северу пружаю се ови бугари преко варощица Калкаша (бугарски Кукушъ), Доріяна и Петрића до вароши Меленика . . . отъ Меленика истоку . . . преко Демира-исара (бугарски Валовишта) и Сереза; далѣ иде преко Субашкіойе, Везниково, Довишта, Просочина, Драме и Кузлу-кіойе до реке Неста, коя дели Тракію одъ Македоніе . . .“ (стр. II—III).

„А одъ Солуна къ западу пружа се граница, делећа Славене те одъ Грка узъ заливъ солунскій до предгорія Олимпа, гди река Бистрица утиче у заливъ солунскій. А одъ реченогъ предгорія узъ реку Бистрицу продужую се преко

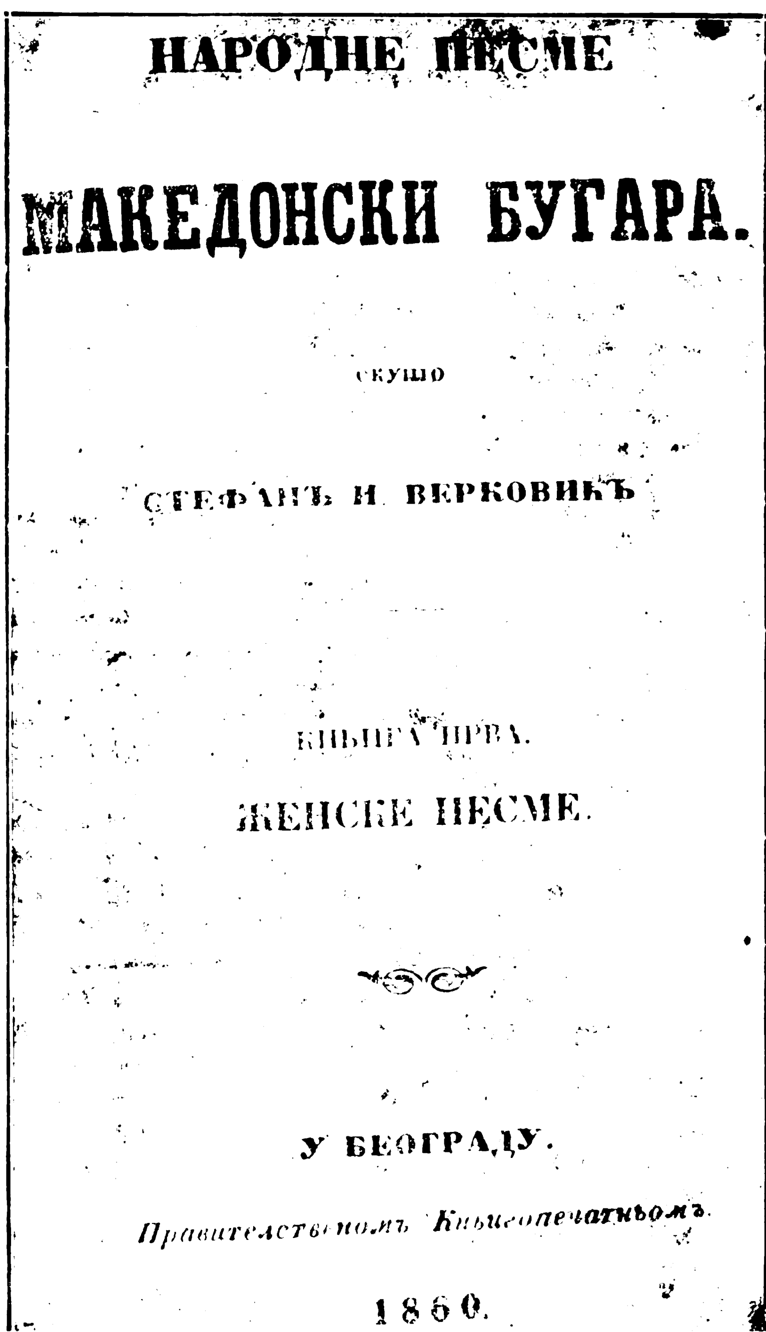

НАРОДНЕ ПЕСМЕ

МАКЕДОНСКИ БУГАРА.

скупио

СТЕФАНЪ И. ВЕРКОВИЋЪ

КЊИГА ПРВА.

ЖЕНСКЕ ПЕСМЕ.

У БЕОГРАДУ.

Правителственомъ Књигопечатньомъ.

1860.

Кожана, Саћисте и Костура до границе Епирске. Река Бистрица дакле природна є граница... између славенскогъ и грчкогъ света и до ове реке по селима свуда имаю превагу бугарски славени.... Много села бугарска... између Битола и Кожани... Овде у предѣлу одъ бугара и цинцара а понешто грка' и арнаута населѣномъ, осимъ назначени места іошъ ова заслужую да се спомену, т. є. Вардар-Єница (бугарски Лука)... Водена... и Науста (бугарски Негушъ)... У онимъ предѣлима, кои на западъ одъ Солуна леже, као Вардар-єницкомъ, Воденскомъ, Негушкомъ, Кожанскомъ и Костурскомъ, већина села бугарскогъ є народа" (стр. IV—VIII).

Верковичъ говори сетнѣ за помацитѣ българе, за занимането на българетѣ селяне, а за гражданетѣ добавя: „Има занатлія бугара по паланкама и по варошима, но ови сви знаю и грчки; и врло многи преливаю се у грке, єръ осимъ куће єднако грчки или турски говоре, а деца іимъ у школи само грчки уче. У обште ова славенска грана имала є найнесрећнію судбину" ... (стр. IX).

А що се отнася до самия надсловъ на своя сборникъ, Верковичъ казва слѣдньото: „Я самъ ове песме назвао бугарскима а не словенскима, збогъ тога єръ данасъ кадъ бы когодъ македонскогъ словенина запитао: што си ты? съ места бы му одговоріо: я самъ болгаринъ, а свой єзыкъ зову болгарскимъ" (стр. XIII).

Въ друга своя статия — Описаніе быта Македонскихъ Болгаръ, излѣзла въ Москва въ 1868 г., Верковичъ дава етнографски бѣлѣжки за цѣлия обсегъ македонска земя, заселенъ съ българе.

Още по-закрѫглено и по-основно прѣдставя Верковичъ границитѣ на българското племе въ Македония въ късно излѣзлото негово дѣло: Топографическо-этнографическій очеркъ Македоній. Составилъ С. И. Верковичъ. С.-Петербургъ 1889. Отъ прѣдговора къмъ книгата вадимъ слѣднитѣ обобщения на автора: „Поселившись въ названной странѣ (т. е. Македоніи) ради археологическихъ изслѣдованій, посрѣдствомъ безпрерывныхъ поѣздокъ, я ознакомился съ языкомъ и обычаями обитателей македонскихъ деревень и на первыхъ же порахъ убѣдился, что Македонія далеко не принадлежитъ грекамъ, а насе-

лена преимущественно славянами, живущими въ перемѣшку съ турками, греками и куцо-валахами. Всѣ македонскіе славяне, составляющіе подавляющее большинство населенія, исключительно называютъ себя „болгарами“. Числительность ихъ превосходитъ въ нѣсколько разъ нетолько каждую изъ прочихъ народностей, населяющихъ Македонію, но и всѣхъ остальныхъ, вмѣстѣ взятыхъ. Вотъ почему я приложилъ особенное стараніе къ изученію быта, именно болгаръ“ (стр. 1—2).

Границитѣ на българския езикъ въ Македония спрѣмо гръцкия на югъ и сръбския на сѣверъ Верковичъ опрѣдѣля така: „... Границу эту можно обозначить такъ: рѣка Бистрица отъ истоковъ до устья, затѣмъ Хортачъ, Вавдо, Коломонта, Какаво и Ерисово. Къ югу отъ упомянутыхъ рѣкъ и горъ преобладаетъ греческій языкъ, а къ сѣверу болгарскій. Далѣе граница идетъ по отрогамъ Перина и Родопы или Доспата, гдѣ опять къ сѣверу господствуетъ болгарскій, а къ югу греческій и турецкій языки, такъ какъ здѣсь уже встрѣчается много турецкихъ поселеній. По греческихъ говорятъ въ городахъ и мѣстечкахъ не только одни греки, но и огреченные болгары и цинцары.

„Очертавъ границу между болгарскимъ и греческимъ племенемъ на югѣ Македоніи, обращаемся къ сѣверной этнографической границѣ болгарскаго племени, гдѣ онъ соприкасается съ сербами. Начиная отъ того пункта, гдѣ отходитъ горная цѣпь, отдѣляющая Призренскій санджакъ отъ Шкодринскаго, границу между болгарскимъ и сербскимъ племенемъ составляютъ высокія горы Шара (по болгарски и сербски „Шаръ-планина“), тянущіяся вплотъ до Качаника, гдѣ они соединяются съ такъ-называемою „Скопскою Черною горою“. Всѣ деревни, по обоимъ скатамъ горы Шара, населены исключительно болгарами, даже въ самой древней столицѣ бывшаго сербскаго царства, въ Призренѣ, населеніе не сербскаго, а болгарскаго и куцо-валахскаго происхожденія.[1]) Отъ Качаника до рѣки Моравы границу составляетъ вышеупомянутая Черная гора. Границу между болгарами и сербами, обитающими на Косовской равнинѣ, составляетъ рѣка Морава. Все пространство между Скопскою Черною горою и бывшимъ Сербскимъ княжествомъ, начиная отъ рѣки Моравы

[1]) Срв. сжщо свидѣтелството на Гилфердинга, № 142.

вплоть до Дуная, населено исключительно одними болгарами, разговорный языкъ которыхъ тождественъ съ языкомъ македонскихъ и ѳракійскихъ болгаръ. Названное пространство обнимаетъ слѣдующія каазы: Гилянскую, Лѣсковацкую, Нишскую, Пиротскую и Видинскую. Значительная часть деревень Гилянской каазы, населенныхъ болгарами, вмѣстѣ съ городомъ Гиляномъ, расположены по лѣвой стороны рѣки Моравы и тянутся по направленію къ Качанику и Приштинѣ до сѣверо-восточной оконечности Косова поля. Болгарскія деревни встрѣчаются также и дальше вдоль лѣвой стороны этой рѣки, вплоть до сербской границы. На всемъ пространствѣ отъ Призрена до Ипека, и въ Косовской равнинѣ отъ станціи Липляна до Новопазарскаго санджака нѣтъ ни одной болгарской дервени, одна часть ихъ населена сербами, а друга — скипетарами. Однако, племенная черта между болгарами и сербами не окончается у политической границы бывшаго Сербскаго княжества, а переходитъ ее, ибо округа Крушевацкій, Алексинацкій, Зайчарскій и Кюпрійскій заселены, съ незначительными исключеніями, болгарами, такъ какъ ихъ діалектъ не сербскій, а одинаковый съ разговорнымъ языкомъ македонцевъ и придунайскихъ болгаръ“ (стр. 43—44).

1851 г.

№ 131. Скопье, Велесъ и др.

Въ едно писмо отъ 20 юни 1851 г., писано отъ Іорданъ Х. Константиновъ, родомъ отъ Велесъ (Македония), печатано въ Цариградски вѣстникъ за 1851 г. № 44, се съобщава за българскитѣ училища въ градъ Скопье (Градъ Скопія, който, както ся знае, е среда на Албанска-та Болгарія): „Училище-то наше е раздѣлено на тры сѣченія, перво Гимназиалное. 2. Дѣтовоспитное. 3. Церковное. Въ перво-то существуватъ 24 ученика, въ другото 120, въ третото 35, и странны дѣца както отъ Призренъ, Тетово, Дебръ, Река имаме 30...“

Въ сжщия брой велешанинътъ Іорданъ Х. Константиновъ прави апология на българскитѣ добродѣтели и обосновава съ романтична екзалтация своето българско родолюбие:... „И ако ме пита нѣкой, школски человѣкъ ли си или Болгаринъ? Азъ полноотвѣтанъ: Болгаринъ самь. Че не е честно на мое-то Славяно-Болгарство да творамъ зло и лукавство, прави Болгаринъ не лажи, не завидуе, не денгубуе, не лицемѣрствуе, не

блудуе, за печена кокошка вѣра-та не размѣнуе. Болгаринъ е производанъ отъ Богъ Болгъ-ар я река — Богата Рѣка или Ри, а прилагателно неправилно степенно: Болій, Болшій вышшій величайшій. Поистинѣ нема по величество отъ Болгаринъ, Болгаринъ чрѣзмѣрно ради, оре, сѣе, торгуе, воинствуе, вѣрность има, гостолюбіе, страхъ Божій, почитаніе своего царя и всичко колко-то е узаконено Богу и царю.

„Ради това азъ самь Болгаринъ, и мое-то благородно Болгарство не мя допуща да не быдамъ добръ, за това имамъ вѣра и надежда и любовь, и человѣчество, и учителство, сосъ кое-то туне дѣлимъ роду моему, и кой иска безлицепріятіе, и безпристрастіе учитель, ето кой-то самь во пламени раченіе, распаленъ самъ подобно Етна и Хекли, и вулканъ Діамантовъ вѣнецъ ми кова. Некъ служамъ роду моему ако е и за крыва Бога! Не е честно мене Болгарину да отчаявамъ, и да вракямъ зло за зло. Болгаринъ прави и вѣрны и благородны човѣкъ, Болгаринъ е любителъ всякое добро, Болгаринъ е срамота да се отрицува отъ свой-атъ родъ и языкъ, той Болгаринъ, който родо свой си хули имя-то му е ни день ни нощь. Азъ самь Болгаринъ, плачемъ за наши-те изгубени Болгаре кои-то ся во долныя Мужія (Мисія) за това должни сме да ся жертвуваме за бракята наши пресладкіи Болгари!

Много ревностный Іорданъ Х. Константиновъ Болгарскій чиновъ“.

1851 г.

№ 132. Гостиваръ.

Българетѣ въ Гостиваръ се молятъ на Александра Екзархъ да имъ проводи помощь за училищата. Просбата я пише Йорданъ Х. Константиновъ, велешанинъ, а гостиварци удрятъ печата си. Тя се пази въ Етнографския музей, инв. № 5080. Ето съдържанието ѝ:

Гостиваръ, Скопска каза,
3„ августъ 1851.

Народолюбый добротворче!

Азъ мнимый[1]) Болгаринъ, като быхъ еднаждь и петъ пъти принуденъ отъ Българите Гостиварски, да идамъ да имъ видамъ църквата и училището. Принуденъ быдохъ и да извѣстамъ ради нихъ и ради нихната прекрасна църква, която едно твердо зданіе е, само отъ камень, понеже каменьатъ

[1]) Т. е. българинъ съ убѣждение, съ мисъль, интелигентенъ.

имъ е бадіава, а общо потрошиле едно сто и четыринадесетъ хіладн гроша. И училище правать което е тридесеть аршини дълго, и двадесетъ широко; Гостиваръ е само двадесетъ къщи български, и двадесетъ села,[1]) во които се находатъ до 70" стари урнисати църквы. — Имаятъ дългъ тридесетъ хилади гроша, и за новото имъ училище учитель не имаятъ, причината е скудоста. Ради това Богъ всемогущій и всещедрій заповѣдува, да по добре на единъ великъ многолюденъ градъ по малко милость учините, и не едно овако чудновато село сугубо помощь да сотвврите, кое е по науколюбно отъ Велесъ, и Щипъ, и Тиквешъ, които не имаятъ честь отъ Бога за помощь. Сега убо, самъ Богъ, и народатъ безъ учени, и азъ многоразгарены Болгаринъ, вы се молиме, да по Божія воля да удовлетворите овіи Болгари изгубени, на които сте имъ пратиле некои книжицы, които така не стоятъ без учитель. Но азъ сумъ преполнъ радость, защо се отварятъ училища, чини ми се да се отвара небото и невеста украшена слезнуе на дуга Ноева. И знайте, защо низъ Албанска Българія ще са труда до Охрідъ подъ име Българска Вигиланца училища да отвориме, и колку що зимамъ плата, всичка за мои братія Болгари ке я потрошимъ. И досега сумъ раздалъ 230„ и старіи различити, които во Австріиско сумъ ги добивалъ. Зато азъ ще имъ поможемъ на гостиварцыте 500„ гроша, а и вы присудете како Богиня Ѳемида, а я сумъ имъ помагалъ и на други многу окрестны паланки и села. Во Галешникъ Дебрски и во Кичова двама учители сумъ потврдилъ, по име Крстанъ Петревъ и Янко Войновъ. Овіи печатъ (положени сѫ 6 печата, отъ които единиятъ на Гостиварския монастирь Св. Димитъръ) за вѣрность на Гостиварцыте.

Іор. Х. Константіновъ Българскій чиновъ.

1852 г.

№ 133. Македония.

Въ писмо до „Цариградски Вѣстникъ" 1852 г. брой 95, велешанинътъ Іорданъ Х. Константиновъ говори за духовното невѣжество на македонобългарскитѣ крайща. Отъ това писмо изваждаме слѣднитѣ редове:

---

[1]) Въ града Гостиваръ другитѣ християне сѫ албанци, но силно смѣсени съ българетѣ.

„Има и други языцы, но и они са достойни за сожалѣнія. Има Грецы, Цинцаре, Коцоцинцаре, Арбанокоцоцинцаре, Тоскогрецы, Гегогрецы, Бугарогрецы и Цинцарогрецы, кои отнюдъ не ти знаятъ ни две ни три ни четыри, много неучены и непостояны. — Охридъ е за голема жалость, тіи Болгаре, (sic) не са ни Болгаре, ни Грецы, ни Цигане, ни Арбанази. Но азъ можамъ съ големо разсужденіе да ти речамъ, че они да се помаци;[1]) понеже языкъ ихъ свидѣтелствува да се во никой родъ, и училища нещатъ, отъ своего Болгарскаго языка се гнусатъ, и го хулатъ. Нека Богъ уразуми и просвети, негли до после ще се познаятъ кои се, защо родъ рода не храни, но тежко му кой го нема. — Дебръ, Крчова, Галикъ, Река, кои Болгаре ся въ злохуди места, и страдаятъ отъ дивихъ Арнаутовъ. . . . Они (Болгаре) повече по чуждина работатъ най искусны архитектони во Турція. Имаятъ чудесенъ и прекрасенъ монастырь во Дебръ, Галичко, пазиваемый Св. Іоаннъ Креститель Быгоръ, монаси болгаре. . . — Тетово, Гостиваръ Болгаре най неучены прости, достойны за сожалѣнія, защо се непостояны, всекій ги лаже, сами се предатели т. е. сами себе мученицы отъ неурежденіе се мучатъ; христяне добри, и Болгарскій въ церква служатъ Богу. — Скопіе (Ускупъ) градъ великъ и старъ и чудесенъ, окрестъ него близу двадесетъ монастыра все отъ сербски государи зиданы; стари Болгаре, но како се вселили десетъ кущи Арбаногегогрецы, пременили нарави, и гостолюбія болгарскій; народъ е Болгаропомачки, собраны отъ всегда, едва има двадесетъ кущи Скопяне. Имаятъ три церкви, служеніе изборавено болгарогречески и безпорядокъ... — Вранѣ градъ Болгарскій, стари Болгаре, неучени, непостояны, суевѣрцы, скоро се лажатъ за още да е, много за жаленѣ са достойны, най изгубены Болгаре на света, Болгарски служатъ е четатъ, то есть, помачки, ни Болгаре ни Срби. — Куманово, Паланка, Болгаре помаци неучены, непостояны, предатели, единъ другиму злочинцы, и се мучатъ невидимо, четатъ

---

[1]) І. Х. Константиновъ обяснява въ брой 113 на сѫщия Цариградски вѣстникъ, що разбира той съ думата помакъ. Той нарича българетѣ въ Македония помаци, когато иска да означи прости хора, овчаре, неучени. Той се опитва дори да дири етимологията на думата въ грыцката рѣчь ποιμήν (овчарь), която ужъ турцитѣ промѣнили въ помакъ. Явно е, че Константиновъ не е знаелъ истинското назначение на тая дума, съ която наричатъ българетѣ мохамедане.

болгарски, безпорядочно, за сожалѣнія достойны. — Велесъ. Чудноватъ градъ отъ 8000 Болгаре славяне пеоны, но помацы, неучены излишно, горделиви, мечтателны, непостояны, суевѣрны, лажливи. Прави християне, богобоязливи, вѣрны, неизелицы, трудолюбиви, гостолюбиви, весели пѣснопѣвцы, играчи чудесны, духове неустрашими, быстроумны, непокорны, едни пути и за големъ присмехъ и сожалѣнія достойны са. Училища клко (sic) никой нигде имаятъ, учители безчестатъ, неучены, и не можатъ да познаятъ що е ученіе. Всички се чинатъ да знаятъ, а имя свое не знаятъ да си пишатъ. Болгаре добри, красноличны, жены отъ вечъ прекрасны и многотрудны. Велесъ е основанъ на две страны, на четыри холми высоки. и една равнина именуемая „Дворове" и два дервена (долины), первый дервенъ, вторый Памукъ баба. На среде Вардаръ и великій мостъ древенъ, има две цркви прекрасны и велики, во нихъ Болгарски се служи Богу т. е. неуредно совсѣмъ и гнусота. Старый градъ Велесъ 4 часа е далече отъ сегашнаго на юга по край Вардаръ, и има страшна развалена крепость отъ единъ страшны холмъ, и въ него и изъ вонъ него има 20 развалени церкви, отъ кои само Св. Димитрія существува, и на воскресеніе последнаго дня служатъ и быва великъ соборъ до 3000 человѣка и пр. Велесъ има и 3 монастыра увеселителны. — Прилепъ красенъ градъ древны болгарскій, днеска ся повече болгароцинцаре и помацы, отвечъ неучены, непостоянны, суевѣрны, изборавены, ни тамо ни вамо. Окрестъ Прилепъ има выше отъ 40 развалены церквы, и единъ прекрасенъ монастырь именуемый Трескавецъ. — Щипъ градъ болгарскій, болгаре юрукопомачки, неучены, суевѣрны, непостояны вртоверны лажливи, богобоязливи, хрістияне, но достойни за велика жалость; болгарскій служатъ въ црковъ Богу. — Тиквешаны (това е едно окружіе сосъ много богати села, вси Болгаре), Болгаре юрукопомацы, излишно неучены, дробивѣрци, непостоянни, суевѣрцы, издайницы, отвечъ прелещены, ни тамо ни вамо, Богъ да ги помилуе, а мы да ги сожалиме. — Струмица градъ Болгарскій, отвечъ неучены, изгубены, непостояны Болгаре, болгарскій отнюдъ ни Господи помилуй не знаятъ да речатъ; они са Болгаре юрукопомацы, сосъ греческа литература са погрузены, и Богъ и царь да ги помилуе, и да ги сожали! — Дорянъ, Кукушъ, преку Вардаръ, Воденъ, Мегленъ,

Вардаръ Eниче, Солунъ и пр. Совсемъ ни Болгаре ни греци, ни турцы, можеме да речеме Болгаре изгубены, именуемый трчаще, тако се зоватъ, защо кога говоратъ трчатъ много смѣшно во языка; нихъ тамошныхъ священиковъ ги лажатъ, че отъ греческа книга друга на света нема.... Азъ сумъ прошеталъ низъ вси овіи градове и села и паланки на 1846 г. августа 12 до септабря 8 и все сумъ испытувалъ двойно, щомъ знати буду како ся владаятъ, и како живѣятъ; но во Дорянъ архіерея чу и ме призва, сосъ овіи речи ме изгони: „Бен бакаіръмъ ничинъ сенъ гельмишънъ, на анакатонисъ бу Бугарларъ, бу геже ръзънленъ гидесунъ.“ ¹)

„Азъ му се поклонихъ, с'Богомъ во една нощь у Воденъ отидохъ. За това сладкій брате, мучно е западна Болгарія за много годины да ся просвети“.

1852 г.

№ 134. Марковъ монастирь при Скопье.

Прѣзъ 1852 год. монашеството на монастиря Св. Димитъръ при Скопье, наричанъ още Марковъ монастирь, се отнесло съ просба до Александра Екзарха въ Цариградъ за помощь. Монаситѣ тамъ издаватъ българската си народность. Писмото, което се пази въ Етнографския музей въ София, инв. № 5080, почва съ слѣднитѣ думи:

Добродѣтелный господине!

Мы убогій іеромонаси изъ Скопья Марковаго монастыра, святаго великомученика Димитрія Мѵроточиваго, чуемы вашата щедроподатливая рука, чи подава утѣшеняя и защита на убогите Болгаре; и мы смиреннострахопочитателно припадамы, и просимы отъ ваша добротворная сѣнка сѣнь...

1852 г.

№ 135. Кониково (Енидже-Вардарско).

Прѣзъ 1852 г. е било печатано въ Солунъ недѣлно евангелие по говора въ с. Кониково, околия Енидже-Вардарска, епархия Воденска, въ долнята Вардарска долина. Този

¹) „Азъ виждамъ за що си дошълъ — да разбъркашъ умоветѣ на тия българе... Още тая нощь почтено да си отидешъ!“

ΕΥΑΓΓΕΛΙΕ

ΝΑ ΓΟΣΠΟΔΑ ΜΠΟΓΑ Η ΣΠΑΣΑ ΝΑ ΣΕΓΟ ΙΗΣΟΥΣΑ ΧΡΙΣΤΩ, ΣΙΓΑ ΝΟΒΟ
ΤΥΠΟΣΑΝΟ ΝΑ ΜΠΟΓΑΡΣΚΟΙ ΓΕΖΙΚ. ΖΑ ΣΕΚΟΑ ΝΕΔΕΛΙΑ
ΟΤ ΓΟΔΙΝΑ ΔΟΓΟΔΙΝΑ ΣΟΡΕΤ.

ΠΡΕΠΙΣΑΝΟ Η ΔΙΟΡΤΩΣΑΝΩ ΟΤ ΜΕΝΕ

ΠΑΥΕΛ ΙΡΟΜΟΝΑΧ,

ΜΠΟΖΙΓΡΟΠΣΚΗ ΠΡΩΤΟΣΥΓΓΕΛ, ΡΟΔΟΜ ΒΟΔΕΝΣΚΑ (Επαρχια)

ΟΤ ΣΕΛΟ ΚΟΝΙΚΟΒΩ

ΣΟΛΟΝ,

ΣΤΑΜΠΑ ΚΥΡΙΑΚΟΒΑ ΔΑΡΖΙΔΕΝ.

1852.

говоръ е назованъ още въ заглавния листь „богарски йезикъ". Този паметникъ е любопитенъ не само по своя новобългарски южномакедонски говоръ, но още и съ начина, по който сѫ прѣдадени българскитѣ звукове и форми съ гръцки букви. Това показва, какъ българетѣ славѣне подъ гръцко духовно влияние пишатъ своята родна рѣчь съ гръцки букви, тъй както е било по врѣмето на солунскитѣ братя Кирила и Методия. На стр. 141 даваме фотографска снимка отъ заглавния листъ на Кониковското евангелие, съ гръцкия шрифтъ, а тукъ прѣдаваме сѫщото заглавие съ съотвѣтни български букви:

Евангелие на Господа Бога и спаса нашего Иисуса Христо, сига ново типосано на богарско йезикъ. За секоа недѣля отъ година до година со ретъ. Прѣписано и диортосано отъ мене Павелъ иромонахъ, божогропски протосингелъ, родомъ Воденска епархия отъ село Кониково. Солонъ, щампа Кирякова Държиленъ 1852.

Тая книга е интересна и отъ друга страна. Солунската печатница, въ която е печатано евангелието, е принадлежала на българина キрякъ Динговъ Държиловецъ, отъ с. Държилово, Воденско. Братовата дъщеря на Киряка — Славка е отворила първото българско училище въ Солунъ прѣзъ 1865 г.

1852 г.

№ 136. Охридъ, Струга и пр.

Въ едно писмо отъ Димитъръ Миладиновъ (отъ Битоля 20 августъ) до Александра Стоиловъ Екзархъ въ Цариградъ се даватъ многоцѣнни вѣсти за възраждането на българщината въ западна Македония къмъ срѣдата на XIX вѣкъ, когато по-голѣмата часть отъ българското население се учело на гръцки и когато самъ Д. Миладиновъ прѣподавалъ въ Охридъ Тукидида на своитѣ сънародници. Писмото е писано на гръцки и се пази между писмата, пращани до Александра Екзархъ (№ 26), сега съхранявани въ Етнографския музей въ София. То бѣ обнародвано изцѣло въ списанието „Минало", кн. I. Тукъ ще приведемъ само една малка часть:

„Нека ми бѫде простено, казва Миладиновъ, да кажа нѣкои юношески наблюдения. Току-речи шесть осмини отъ Македония, които сѫ населени отъ едноезични българе. всички се учатъ на елинска книга и отъ елинитѣ се наричатъ

елини.... Единъ руски пжтешественикъ, по име Викторъ Григоровичъ, професоръ въ Казанъ, особено се зачуди, като видѣ славѣнски книги въ Охридъ, въ родния ми градъ Струга, въ Прѣспа и др., като че ли тукашнитѣ българе да сж останали неизвѣстни за европейскитѣ народи и да сж смѣтани отъ тѣхъ като чужденци. Като прѣподавахъ веднажъ въ Охридъ Тукидида, Григоровичъ съ очудване възкликна:[1]) „нели наши братя сте?“ Струваше му се, че бълнува и не му се вѣрваше, че славѣнскиятъ езикъ ни е майчинъ и прадѣдовъ. Когато двамата стигнахме на вечерьта въ родното ми мѣсто Струга, той поржча на старата ми майка да попѣе („бо́гарска пѣсма“), която си и записа; освѣнъ това той ме замоли настоятелно да напиша граматика на тукашния говоримъ български езикъ и я очакваше въ Виена. Тамъ нѣкои гърчуля и албанци отъ околнитѣ мѣста на татковината ми, подбудени отъ нѣкого, бѣха го обвинили несправедливо и бѣха го нарекли крадецъ на книги, когато въ сжщность моитѣ съотечественици му подариха съ удоволствие нѣкои книги. Отъ това разбирамъ, че „гърцитѣ и френцитѣ за нищо не ни бораетъ“. (Ἄς μοι συγχωρηθῇ νὰ εἴπω καί τινας μειρακιώδεις παρατηρήσεις. Τὰ ἐξ σχεδὸν ὄγδοα τῆς Μακεδονίας κατοικούμενα ὑπὸ ὁμογλώσσων Βουλγάρων ὅλοι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα σπουδάζουν καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἕλληνες ὀνομάζονται... Περιηγητής τις Ῥῶσσος Βίκτωρ Γρηγόροβιτζ ἐπονομαζόμενος, καθηγητής ἐν τῷ Καζανίῳ, μέ μεγάλην ἔκπληξίν του ἴδε σλαβικὰ βιβλία ἐν Ἀχρίδι, ἐν τῇ πατρίδι μου Στρούγα, ἐν Πρέσπᾳ κλπ. ὡς νὰ μὴν ἦσαν γνωστοὶ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη οἱ ἐνταῦθα Βούλγαροι, ἀλλὰ νομιζομένων ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀλλόκοτον τι ἔθνος. Παραδίδοντος ἐμοῦ τὸν Θουκυδίδην ἐν Ἀχρίδι ἐξεφώνησεν ἐνθους »ῶ ἔλι νασι μπράτια στέ;« Καὶ ὡς ὀνειροπολῶν καὶ μὴ πιστεύων ὅτι τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν ἔχομεν μητρικὴν καὶ προπατορικὴν, φθάσαντες οἱ δύο μας εἰς τὴν πατρίδα μου Στρούγαν, εἰς ἑσπέρας διέταξε τὴν γραῖαν μητέρα μου νὰ τραγωδήσῃ (μπόγαρσκα πέσμα) τὸ ὁποῖον καὶ ἐσημείωσε. Καὶ ἑπομένως μ'ἐπαρακάλεσεν νὰ συγγράφω εἰς τὴν ἐδῶ καθομιλουμένην Βουλγαρικὴν γραμματικὴν καὶ ἐπερίμενεν ἐν Βιέννῃ, ὅπου Γραίκουλοί τινες καὶ Ἀλβανοὶ τῶν πέριξ τῆς πατρίδος μας ὑποκινηθέντες ὑπό τινων προσῆψαν αὐτῷ ἀδίκους κατηγορίας καὶ κλεψοβιβλίαν, ἐνῷ εὐχα-

[1]) В. Григоровичъ е билъ въ Охридъ прѣзъ 1845 год.

ρίστως οἱ πατριῶται μας τῷ ἔδωκαν βιβλία τινά. Μὲ τοῦτο ἐννοῶ ὅτι »Γάρτζυτε ἢ φρέντζιτε ζα σίστο νε νὲ μπόραετ«).

1853 г.

№ 137. **Езиковна граница между сърби и българе.**

На 1853 г. въ Бѣлградъ излѣзе на сръбски езикъ етнографска карта на сръбския народъ, съ означение на говорната сръбска область. Тая сега рѣдка и интересна за нашия въпросъ карта носи надсловъ:[1]) „Србія и землѣ у коима се србскій говори са некимъ частима пограничный земаля управльно и на цынкусу резано одъ проф(есор)а К. Дежардена. У Београду, 1853“.

Споредъ тая карта, сръбски се говори на югъ отъ линията, която съединява Рѣка (Фиуме) съ Сегединъ въ Маджарско и съ устието на Тимокъ; на западъ линията върви отъ Рѣка по Адриатическия брѣгъ та близо до Шкодра. Юго-източната пъкъ граница, която дѣли сръбския говоръ отъ албанския и българския, е посочена въ тукъ приложения изводъ отъ сѫщата карта, стр. 145. Споредъ това цѣла Македония остава въ българската говорна область. Говорната гранична линия иде отъ Призрѣнъ до устието на Тимока, като оставя Скопье, Гиляни, Враня, Лѣсковецъ, Пиротъ (Шаркьой), Мустафа-паша-паланка въ българската часть.

1853 г.

№ 138. **Сръбски земи.**

Прѣзъ 1853 год. сърбитѣ Янковичъ и Груичъ, единиятъ студентъ въ Парижъ, другиятъ въ Берлинъ, издадоха на френски езикъ книга, съ която да запознаятъ европейския свѣтъ съ южнитѣ славѣне, главно съ сърбитѣ: Iankovitch et Grouitch, Slaves du sud. Paris 1853. На страници 74—77 се изреждатъ всички крайща, дѣто тогава живѣли сърби, именно: 1. Войводина (Банатъ, Срѣмъ и Бачка), 2. Славония, 3. Далмация, 4. Истрия, 5. Рагуза (Дубровникъ), 6. Бока Которска, 7. Черна-гора, 8. Метохия (la Métohie ou ancienne Serbie), 9. Босна, 10. Херцеговина, 11. Сърбия (тогава кня-

[1]) Цѣлата карта бѣ фотографски прѣпечатана отъ проф. Иширковъ, Западнитѣ краища на българската земя. София 1915.

Изводъ отъ сръбската карта отъ 1853 г.

жеството). Отъ това се вижда, че Македония никакъ не е смѣтана за область населена съ сърби, а освѣнъ това подъ името Стара-Сърбия (ancienne Serbie) тогава сж разбирали покраината Метохия, на сѣверъ отъ Шаръ-планина.[1])

1855 г.

№ 139. **Македония.**

Прѣди да се повдигне църковния споръ между гърци и българе, гръцката Цариградска патриаршия, подъ чието духовно вѣдомство бѣха подчинени българскитѣ земи, спазваше въ титулитѣ на извѣстни митрополити исторически споменъ за българско население въ съотвѣтнитѣ епархии. Така напр., за митрополитскитѣ прѣстоли, подчинени прѣзъ 1855 г. на Цариградската патриаршия, имаме официалния каталогъ на сжщата патриаршия, помѣстенъ въ сборника на Ралли и Потли, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, т. V.

[1]) Това твърди и сръбскиятъ историкъ Медаковичъ и съобщава отъ кога е влѣзло въ употрѣба това ново име — Стара-Сърбия. Той казва: „Отъ нѣколко години, именно откато се създаде княжество Сърбия и доби политическо име и свои опрѣдѣлени граници, често се слуша, за ония сръбски мѣста, които нѣкога сж били сърце на държавата и на цѣлия сръбски народъ, да се наричатъ Стара-Сърбия“ (Дан. Медаковић, Повѣстница Србског народа, кн. III, Нови Сад 1852 г., стр. 76).

Споредъ тоя каталогъ струмишкиятъ митрополитъ се е титулувалъ: „Струмишки и Тивериополски, всечестнѣйши и екзархъ на българска Македония“ (Ὁ Στρουμνίτζης καὶ Τιβεριουπόλεως, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Βουλγαρικῆς Μακεδονίας). Трѣбва да се забѣлѣжи, че тази титла, съ прибавлението „българска Македония“, е дадена отъ самата гръцка духовна власть слѣдъ 1767 г., до когато Струмица бѣше подчинена на Охридската българска архиепископия и до когато тая титла не се поменаваше. Костурскиятъ митрополитъ сжщо е назовованъ отъ гърцитѣ: „Костурски, всечестнѣйши и екзархъ на всичка стара България“ (Ὁ Καστορίας, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης παλαιᾶς Βουλγαρίας). По-рано, когато Костурската епархия бѣше подчинена на Охридъ, често митрополититѣ ѝ се титулували отъ гърцитѣ, напр. прѣзъ 1564, 1566 г., като „Първопрѣстоленъ на всичка България“ (Πρωθόθρονος πάσης Βουλγαρίας). Срв. Martin Krus, Turcograecia, p. 174.

Слѣдъ закриването на Охридската българска архиепископия въ 1767 г., митрополитътъ на новообразуваната епархия Охридско-прѣспанска често се титулувалъ: „Всесвещенѣйши и богоизбранъ митрополитъ на светѣйшата митрополия Охридска и Прѣспанска, всечестнѣйши и екзархъ на всичка България“ (Πανιερώτατος καὶ θεοπρόβληπτος μητροπολίτης τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ἀχριδῶν καὶ Πρεσπῶν, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Βουλγαρίας. — Ofeïcoff, La Macédoine au point de vue ethnographique etc., 217).

И митрополита на Битоля извѣстно врѣме се титулувалъ като „екзархъ на всичка горня България“ (ἔξαρχος πάσης ἄνω Βουλγαρίας); това било прѣди 1845 год. Срв. В. Григоровичъ, Очеркъ путешествія и пр. 2° изд., стр. 95.

1855 г.

№ 140. Тиквешъ.

Въ брой 215 на Цариградски Вѣстникъ, 1855 г., I. X. Константиновъ дава описание на Тиквешко, което той именува Любляни, ужъ по старо прѣдание. Като говори за населението и езика на Тиквешко, той прибавя: „Любляни е подъ епископство Струмичко, и струмичкій епископъ може да се горди съ тыя наши болгары, кои въ тры години го обагатуятъ съ толко богатство, щомъ да буде що жели; . . . но жално е

защо совсѣмъ въ черна мрака гы е оставилъ. Религія православна и магомеданска. Языкъ само болгарски, защо и магомеданыте болгарски говорятъ. Жители има 15.000".

1856—1857 г.

№ 141. Македония.

Прѣзъ 1856—1857 г. излѣзе въ Атина двутомната историко-географска книга на П. Аравантиносъ за Епиръ и за съсѣднитѣ земи. Съчинението е особено цѣнно съ даннитѣ си за историческата топонимия въ юго-западния дѣлъ на Балканския полуостровъ. То е писано въ оная епоха, когато гръцко-българската църковна борба не бѣ изострена, когато подъ крилото на Цариградската гръцка патриаршия бѣ навелъ глава цѣлиятъ български народъ и когато националнитѣ спорове между гърци и българе още не бѣха покварили чувството на правдивость у историка и географа. Книгата е озаглавена: Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου τῶν τε ὁμόρων ἑλληνικῶν καὶ ἰλλυρικῶν χωρῶν, εἰς τόμους δύο, συντεταγμένη ὑπὸ Π. Α. Π. Ἐν Ἀθήναις 1856—1857.

Аравантиносъ опрѣдѣля границитѣ на Македония така: Родопитѣ откъмъ Тракия, Шаръ-планина откъмъ България и Сърбия, Олимпъ и Хасоветѣ (Камвуница планина) откъмъ Тесалия, разклоненията на Акрокеравнийскитѣ планини и Пиндъ откъмъ Епиръ (II, 102).

Като изрежда македонскитѣ градове, споменава понѣкога и народностьта на населението имъ. Ето нѣкои примѣри:

„Пелагония. — Старъ градъ и область на Македония... Въ Пелагония е разположенъ новиятъ градъ Битоля, нариченъ още и Монастиръ, населенъ отъ 20,000 души... Неговитѣ християнски жители говорятъ главно български езикъ" (Πελαγωνία. — Πόλις ἀρχαία καὶ χώρα τῆς Μακεδονίας... Ἐν τῇ Πελεγωνίᾳ κεῖται ἡ νέα πόλις Μπιτώλια, ἥτις καὶ Μοναστῆρι καλεῖται, ἐνοικουμένη ὑπὸ 20,000 ψυχῶν... Οἱ χριστιανοὶ κάτοικοί της λαλοῦσι κυρίως τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν. — II, 127).

„Струмица. — Градъ, който лежи въ прѣдѣлитѣ на Македония, между Радовишъ и Вардаръ, наричанъ нѣкога Тивериополъ, сега съ население 3,000 души отъ български родъ, съ митрополитъ, нѣкога епископъ подъ Охридската

архиепископия“ (Στρουμνίτσα. — Πόλις κειμένη ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Μακεδονίας μεταξὺ Ῥαδοβισδίου καὶ Ἀξιοῦ, καλουμένη ἄλλοτε Τιβεριούπολις, οἰκεῖται ἤδη ὑπὸ 3,000 ψυχῶν, φυλῆς Βουλγαρικῆς, ἔχουσα καὶ Μητροπολίτην, ἄλλοτε ἐπίσκοπον ὑπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχριδῶν. — II, 162).

„Тиквешъ[1]) Градъ и епархия въ Македония... Градътъ и епархията сж населени съ българе и сж подъ вѣдомството на световелешкия митрополитъ“ (Τίκβεσι. — Πόλις καὶ ἐπαρχία τῆς Μακεδονίας... Ἡ πόλις καὶ ἐπαρχία αὕτη ἐνοικεῖται ὑπὸ Βουλγαρικῆς φυλῆς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Βελεσσοῦ διέπεται. — II, 165).

„Прилѣпъ, или обикновено наричанъ Перлепе, е градъ въ Македония, често пжти се споменава въ византийската история. Сега неговото население се състои отъ 1200 домакинства, мохамедански и християнски; послѣднитѣ сж отъ български родъ и една часть влашки“ (Πρίλαπος, ἡ κοινῶς Περλεπὴς πόλις τῆς Μακεδονίας μνημονευομένη πολλάκις εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ οἰκουμένη ἤδη ὑπὸ 1200 οἰκογενειῶν ὀθωμανικῶν καὶ χριστιανικῶν, φυλῆς Βουλγαρικῆς καὶ Βλαχικῆς. — II, 137).

„Нѣгушъ. — Новъ градъ въ Македония, съ население 2,000 християнски домакинства отъ български родъ, подъ административното вѣдомство на Солунъ“ (Νιάουστα. — Νέα τῆς Μακεδονίας πόλις οἰκουμένη ἐκ δύο χιλιάδων χριστιανικῶν οἰκογενειῶν φυλῆς Βουλγαρικῆς ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς Θεσσαλονίκης. — II, 116).

„Кюстендилъ. — Область въ Македония и градъ съ население отъ български родъ; сѣдалище на митрополитъ“ (Κεστεντίλι. — Χώρα τῆς Μακεδονίας καὶ πόλις οἰκουμένη ὑπὸ Βουλγαρικῆς φυλῆς, ἔχουσα καὶ Μητροπολίτου θέσιν. — II, 82).

Въ една таблица на македонскитѣ окржзи, окржжни градове, църковно вѣдомство, съ означение на народностьта на населението, българе намираме въ Битолско, Прилѣпско, Велешко, Тиквешко, Леринско, Серфидженско, Прѣспанско, Охридско (II, 400—402).

---

[1]) Тиквешъ е име на околията; съ него нѣкои означаватъ и околийския градецъ Кафадарци.

1857 г.

№ 142. Призрѣнъ, Шаръ-планина.

Слѣдъ В. Григоровича и другъ виденъ руски ученъ славистъ А. Гилфердингъ споходилъ югославѣнскитѣ земи. Прѣзъ 1856 г. той билъ проводенъ за руски консулъ въ Сараево, и на слѣдната година пжтувалъ на югъ, за да се запознае съ сегашния битъ на славѣнското население и съ останкитѣ отъ миналото му. Навредъ въ своитѣ изслѣдвания Гилфердингъ признава Македония населена съ българско мнозинство. Естественъ прѣдѣлъ между двѣтѣ племена, сръбско и българско, той поставя на Шаръ-планина. Той признава още, че българското племе е прѣхвърлило отчасти и тая планина, та е повлияло съ своя езикъ върху сръбския езикъ въ Призрѣнско. А въ самия градъ Призрѣнъ, важенъ търговски центъръ, Гилфердингъ видѣлъ население освѣнъ албанско, сръбско, още и доста много цинцаре отъ Македония, българе и гърци.

„Призренъ. Отъ лежитъ на Сербской землѣ, но на самомъ краю ея, у подножія огромнаго хребта, остановившаго движеніе Сербскаго племени на югъ и служащаго гранію между имъ и племенемъ Болгарскимъ, каторое обошло этотъ хребетъ съ юговостока и заняло Македонію и восточную часть Албаніи.. Въ немъ считаютъ около 3,000 мусульманскихъ, 900 православныхъ и 100 католическихъ домовъ, около 12,000 жителей мужескаго пола. Бо́льшая часть мусульманъ и всѣ католики Албанцы; между православными большинство Сербы, но есть также довольно много македонскихъ Влаховъ и Цинцаръ, Болгаръ и Грековъ. Въ рѣчи призренскихъ Сербовъ уже слышпо приближеніе къ Болгарскому нарѣчію; окончанія падежей часто опускаются, особенно въ сочетаніи съ предлогами; напр. я слышалъ не разъ отъ Призренцевъ такія выраженія: онъ га удрио сосъ ножъ, сосъ рука вмѣсто: съ ножемъ, съ рукомъ; онъ э био у Призренъ три годишта (вм. у Призрену); удвоеніе предлога съ, образовавшее форму сосъ, есть тоже чистый Болгаризмъ, безпрестанно употребляемый Призренцами, также какъ слово ра́бота, постоянно замѣняющее у нихъ Сербское посао т. е. дѣло. Занимательно бы было прослѣдить это сліяніе Сербскаго языка съ Македоно-Болгарскимъ въ населеніи, занимающемъ долины Шаръ-планины и Тетовскій край или Пологъ; къ сожалѣнію я принужденъ билъ

ограничить свою поѣздку Призреномъ и повернуть оттуда назадъ на сѣверъ" (А. Гильфердингъ, Поѣздка по Герцеговинѣ, Босніи и Старой Сербіи, въ Собраніе сочиненій III. Спб. 1873, стр. 141—142).

За българско родолюбие на часть отъ призрѣнското население говорятъ и нѣколко исторически данни отъ XIX в. Знае се напр., че призрѣнскиятъ свещеникъ Коста Стошичъ е напечаталъ на свои срѣдства прѣзъ 1816 г. Ѡгледало-то на Кирила Пейчиновичъ отъ Тетовско, препростѣйшымъ и не книжнымъ языкомъ Болгарскимъ. — Знае се отъ друга страна, че прѣзъ врѣме на църковнитѣ борби, въ Призрѣнъ е имало „Българска църковна община". — Най-сетнѣ имаме и свидѣтелството на единъ призрѣнецъ, Стефанъ Ковачевичъ, отъ 20 февр. 1851 г. Това свидѣтелство е просба до великия везиръ Решидъ-паша отъ речения Стефана, сега пазена въ ржкописнатата сбирка на Народната библиотека въ София, № 402. Тамъ Ковачевичъ между друго пише: „Я родился у граду Призрѣну турскомъ владѣніи, имѣлъ всегда душевное желаніе чинъ монашескіи примитъ, и какъ что болгарски нашъ монастиръ святаго Іѡанна Рылскаго у нашемъ отечеству Болгаріи еще изъ древле своимъ скромнымъ примѣромъ отличается и главнымъ монастыромъ у отечеству нашемъ признается. Я 1831 год. на има истогъ монастыря Рылскаго будемъ отъ нашега болгарина Зографскаго въ Аѳонѣ монастыря, господина епіскопа Досіѳея во діакона рукоположенъ и при нѣму у Заичару ... служилъ"...

1857—1858 г.

№ 143. Български земи.

Прѣзъ 1857—1858 г. френецътъ Лежанъ обиколилъ по-голѣмата часть на Европейска Турция съ цѣль да се запознае на самото мѣсто, какъ сж разпрѣдѣлени различнитѣ народности или, да си послужимъ съ думитѣ на самия пжтешественикъ: „En deux voyages exécutés en 1857 et en 1858 nous avons parcouru les parties les plus intéressants de la Turquie Européenne au point de vue de la distribution des races". Резултатитѣ отъ своитѣ издирвания Лежанъ изложи въ Петермановитѣ Geographischen Mittheilungen за 1861, въ статията, която излѣзе едноврѣменно на френски и нѣмски езици — Ethnographie de la Turquie d'Europe par G. Lejean.

За землитѣ, заети отъ гърцитѣ, Лежанъ дава слѣднитѣ граници: „Въ Европейска Турция гръцката раса заема сега цѣлото крайбрѣжие на Бѣло-море, на Мраморно-море и на Черно-море, отъ залива Ламя до вратитѣ на Варна. Тоя широкъ просторъ крайбрѣжия се прѣкжсва на нѣколко мѣста отъ селища, които българското племе вдава до морето, както напр. около Солунъ и Бургасъ“ (Dans la Turquie d'Europe la race grecque occupe aujourd'hui tout le littoral de l'Archipel, de la Mer de Marmora et de la Mer noire, depuis le golfe Lamiaque jusqu'aux portes de Varna. Cette vaste étendue de côtes est interrompue en quelques endroits par les pointes que la race Bulgare pousse vers la mer, comme aux environs de Salonique et de Bourgas. — Lejean, Ethnographie, p. 14).

Сръбскитѣ племенни граници на юго-изтокъ Лежанъ поставя по Българска-Морава и Шаръ-планина. Той смѣта, че отъ врѣме на сръбското владичество сж останали и нѣколко островчета сръбско население на западъ отъ Охридското езеро и въ басеина на Прѣспа, които тукъ, въ извода отъ неговата карта, сж означени съ точици.

Изводъ отъ етнографската карта на Лежана.

За българетѣ Лежанъ казва: „Сега българското племе е включено приблизително между Дунава, Тимокъ и една черта, която минава прѣзъ градоветѣ Нишъ, Призрѣнъ, Охридъ, Костуръ, Нѣгушъ, Солунъ, Одринъ и Созополъ, Черно-море, Бургасъ, Сливенъ, Разградъ. Извънъ тоя периметъръ се намиратъ части отъ българското племе между албанцитѣ, власитѣ, гърцитѣ, въ Бесарабия и Добруджа и други въ Азия. . .“ (Aujourd'hui cette race (bulgare) est à peu près circonscrite par le Danube, le Timok et une ligne passant par les villes de Nisch, Prisrend, Ochrida, Kastoria, Niausta, Salonique, Andrinople et Sizeboli, la Mer Noire, Bourgas, Slivné, Rasgrad. En dehors de ce perimètre il existe des avant-postes ou des débris de race bulgare parmi les Albanais, les Valaques, les Grecs, dans la Bessarabie et la Dobroudja et jusqu'en Asie. Idem, Ethnographie, 29).

1857 — 1859 г.

№ 144. Струга.

Наредъ съ това какъ се засилваше националното българско съзнание въ западномакедонскитѣ области, дѣто властвуваше гръцко духовенство и школи, и четенето въ църквитѣ на славѣнски си пробиваше пѫть, а покрай това се отваряха и първитѣ новобългарски училища и прѣподаване на новобългарския езикъ, ако не смѣтаме дотогавашнитѣ славѣнски монастирски келийни училища въ тия мѣста.

Въ Струга първи бѣха братя Миладиновци, родомъ отъ сѫщия градецъ, що положиха основа на българско училище. За това се разказва между друго въ една дописка до цариградския вѣстникъ „Македонія“ брой 41 отъ 1867 г. слѣдньото:

„На врѣмето на покойнитѣ (т. е. братя Миладиновци) год. 1857: тогашнитѣ учители въведохѫ Българскыйтъ языкъ въ Струшкото взаимно грьцко до тога училище да сѣ прѣдава заради тогашнытѣ обстоятелства поне два пѫти въ седмицѫтѫ въ пѣтъкъ и сѫботѫ, а малку послѣ на 1859 г., като постѫпи Д. М. (= Димитъръ Миладиновъ) въ главното училище, въведоха го и въ него.“

1857 — 1868 г.

№ 145. Скопье.

За народностьта на славѣнското население въ Скопско прѣзъ срѣдата на XIX вѣкъ е важна кореспонденцията между скопския гражданинъ Стоянъ Костовъ, родомъ отъ Враня и руския консулъ въ Пловдивъ Н. Геровъ. Отъ писмата на С. Костова тукъ ще приведемъ нѣколко извадки, които явно сочатъ българския характеръ и съзнание на скопското християнско население:

1) Въ писмо отъ 1 декември 1857 год. Костовъ пише на Герова между друго: „Училище-то ни е учителю весма въ голѣмо неустройство и община-та е расподѣлена на три тарафа, а именно: единъ грьцкый, другый Іωрдановый и третый мой. Грьцкый е слабъ, токмо единъ загорецъ и единъ богатинъ скопянецъ болгаринъ... (Т. Панчевъ, Изъ архивата на Найденъ Геровъ, т. I, стр. 929).

2) Въ писмо отъ 27 юни 1858 г. четемъ между друго: „Скопско-то общество на днешнѣ врѣме е совсѣмъ неуредено, и никой нѣма, что да прѣдстои да ся уреди... Освѣнъ това прьво-то лице е просвящено по гречески, та затова много български не прилѣжава“ (стр. 930—931).

3) Въ писмо отъ 10 януари 1860 г. четемъ: „Единъ отъ тукашны-ты прьвенцы най дебелъ отъ Блъгаре-ты по имя х. Косте х. Стефчевъ (страшенъ грекоманинъ) снадви и силомъ съ нѣколко свои приврьженици, прѣдадени на гречески духъ, писахѫ да доведѫтъ грьцкый взаимный учитель“ ... (стр. 939).

4) Въ писмо отъ 29 май 1860 год. намираме слѣдньото: „Грьци-ти зехѫ прьвнинѫ и начнахѫ да врьшятъ по волѭ-тѫ си; а откакъ учинихме празника на св.-ты Кирилла и Методія, злоба-та что имахѫ върху мене порастна много... Скопскый англійскый консулъ врьна ся пакъ отъ Манастыръ (т. е. Битоля)... Доста противность и онъ има на хр(истіяни)-ты и дума, че, ако блъг(ари)ты добиѭтъ своѭ Іерархіѭ щѫтъ учинятъ бунтъ верху Отоманскѫ дръжавѫ и пр.“ (стр. 946).

5) Въ писмо отъ 7 августъ 1860 г. срѣщаме: „Отъ десять дни наново стана голѣмо смущеніе и раздоръ по между грьци и блъгаре... Гръци сѫ весма мало, нъ единъ блъгаринъ погрьченъ гы спомага... Вчера и днесъ нас-

малко остана да ся исколятъ по между си; грьцка-та страна имаше ножове и пушкы... Освѣнь това въ четвьртъкъ сега стигнѫхѫ писма чрѣзъ митрополитъ-тъ ни отъ Великѫ црьквѫ да иска единъ человѣкъ отъ цѣлѫ епархіѭ за избираніе на новый грьцкй патрикъ. Народъ-тъ ни не ще грьцкый патрикъ и желае за Блъгарскый, затова никакъвъ гласъ не дадохѫ на писма-та“ (стр. 948).

6) Въ писмо отъ 4 септември 1860 г. четемъ: „Вчера ся направи записъ, на когото начна блъгарска-та страна да ся подписува, за да не ще отъ днесъ да сѫ чете грьцкы въ црьквы-ты имъ“ (стр. 949).

7) Въ писмо отъ 24 мартъ 1868 г. намираме: „Нашій владыка ся помина... Нѣколцина отъ пó-прьвы-ты наши, като размыслихѫ, че безъ владикѫ не щѫтъ могѫтъ да ся управляватъ, днесь явяватъ на В. Црьквѫ, така, чтото само Русчюскый митрополитъ г-на Паисія (днесь у Вранѭ сѣди) да не опрѣдѣлява другыго, когото иска, нека опрѣдѣли, тъкмо да знае да извръшва архіерейскы-ты си длъжности по матерный ни славяно-блъгарскый языкъ“ (стр. 968).

1858 г.

№ 146. Галичникъ (Дебърско).

Отъ западнитѣ македонски крайща, отъ с. Галичникъ (Дебърско), прѣзъ срѣдата още на миналия вѣкъ се вѣстява съ живъ български духъ Павле х. Василковъ, въ монашество Партени (1820—1875 г.) Прѣзъ 1859 год. той билъ рѫкоположенъ отъ Патриаршията за кукушки епископъ, прѣзъ 1869 г. за нишавски митрополитъ съ сѣдалище въ Пиротъ.

Въ своитѣ книжовни дѣла, съ каквито се явява още прѣзъ 1857 год. въ Цариградски вѣстникъ, или въ отдѣлнитѣ си съчинения и прѣводи, Партени подига и разглежда въпроси, които му правятъ честь за врѣмето, когато е живѣлъ и срѣдата, въ която се е движилъ. Партени поставя на разглеждане важния въпросъ за книжовния езикъ у българетѣ, за нарѣчията у българетѣ, за особеноститѣ на македонското българско нарѣчие и пр. Той събира и обнародва български народни пѣсни изъ Македония, прѣвежда Климентовото житие отъ Теофилакта, нѣкои отъ книгитѣ си пише на своя дебърски говоръ и пр. (Л. Димитровъ, Обществената и кни-

жовна дѣйность на хаджи Партения Зографски, въ Извѣстия на семинара по славянска филология за 1904 и 1905 г. София 1905, стр. 359—380).

Въ статията си Мисли за болгарскіи-отъ ѧзикъ (Блъгарскы книжици 1858, I ч., кн. 1, 35 — 41) Партени развива мисъльта за необходимостьта да се проучатъ отдѣлнитѣ нарѣчия, „върхꙋ кои-то общїй-отъ ѧзикъ иматъ да се зидатъ“. Партени дѣли българския езикъ на двѣ нарѣчия, едното се говори въ сѣверна България и Тракия, а другото въ Македония. Първото отъ тѣхъ е влѣзло за основа на книжовното нарѣчие. Авторътъ ратува за участието и на второто нарѣчие въ книжнината; и дори нѣщо повече, той иска неговото родно нарѣчие, македонското, да бѫде поставено за главна основа на книжовното: „Македонско-то наречїе не толко не трѣбетъ и не можетъ да бидетъ исключенно отъ общїй-отъ писменнїй ѧзикъ, по добро тьа бѣше ако оно сѧ прїимаше за главна негова основа; по таѧ причина что оно е по-пълнозвꙋчно, по плавно и по стройно, и въ много отношенїѧ по пълно и по богато. Представители на тоа наречїе се югозападни-те страни на Македонїѧ“. Послѣ той дава характеристика на македонското нарѣчие. На края се даватъ записани отъ него нѣколко народни пѣсни отъ Македония.

1858—1863 г.

№ 147. Македония.

Австрийскиятъ консулъ Ханъ е пѫтувалъ на два пѫти прѣзъ Македония съ научна цѣль, първиятъ пѫть прѣзъ 1858 г. и вториятъ прѣзъ 1863 г. Плодъ на тия му пѫтувания сѫ двѣтѣ негови бѣлѣжити книги за опознаването съ западния дѣлъ на полуострова и неговото население; едната носи заглавие: J. G. v. Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik. Wien 1861, другото: Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar unternommen im Jahre 1863. Wien 1867. И двѣтѣ сѫ издадени въ Denkschriften der Philos.-Hist. Classe на Виенската академия на наукитѣ, томове XI и XVI. Ханъ е познавалъ добрѣ албански и гръцки езици, а за сръбски му е помагалъ сръбскиятъ майоръ Франьо Захъ, директоръ на Бѣлградското артилерийско училище, по народность чехъ, който го е придружавалъ въ първото му пѫтуване, 1858 г. Това го е

улеснило, да може да събере по-правилни вѣсти за народностьта на населенията, срѣдъ които е пѫтувалъ, и да провѣри онова, което официалната турска власть или самитѣ жители заявявали по сѫщия въпросъ. Изглежда, че на Заха е било порѫчано отъ сръбска страна да отбѣлѣзва изъ своя пѫть, дѣ живѣятъ сърби, българе или албанци. Това знаемъ отъ едно писмо на Йована Гавриловичъ отъ Бѣлградъ, 7 януари 1859 г., до В. Караджича. Гавриловичъ пише на послѣдния: „Како е Г. Франьо Захъ, управитель овдашнѣ артил. школе путовало съ Г. Хановъ одъ Београда до Солуна, и ова дана се амо вратіо, отидемъ къ нѣму данасъ и упитамъ га: елъ бележіо на своме путу, где Срби, Бугари, Арнаути станую по онимъ краевима. Одговоре ми, да не само е бележіо, него ми на мою велику радость покаже израђену карту у коіои е све што знати желимо означіо“ (Вукова преписка, III, 420). Докладътъ на Заха и картата сѫ останали досега необнародвани, но за тѣхъ знаемъ отъ съобщенията, влѣзли въ пѫтописитѣ на Хана. Ето защо вѣститѣ у Хана сѫ твърдѣ цѣнни за нашия въпросъ.

Сърбско-българската говорна межда у Хана върви по р. Българска-Морава та до Призрѣнъ въ политѣ на Шарь-планина. На юго-изтокъ отъ тая межда държатъ българетѣ, а на сѣверо-западъ сърбитѣ и албанцитѣ. Така, въ Куршумли, Прокуплье (на р. Топлица, притокъ на Българска-Морава), въ покраината Добричъ (между Прокуплье и Нишъ) населението е сръбско (Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, p. 22, 136, 137), а край Българска-Морава[1]) — Курвинъ-градъ, Лѣсковецъ, Враня — населението е българско (пакъ тамъ, 28, 45, 144, 145 и пр.) По горня Българска-Морава, край Гилянъ, с. Видинъ, Бинча албанското население е смѣсено съ малко българско (пакъ тамъ, 169—173), а въ Яньево, Ситница е вече сръбско (пакъ тамъ, 81, 161). Прѣко Шаръ-планина българе се посочватъ малко въ самия градъ Призрѣнъ, чието население, особено слѣдъ голѣмото сръбско прѣселение на сѣверъ въ Срѣмъ, било заето отъ албанци, отъ българе и цинцаре.

За сѫщинска Македония Ханъ дава слѣднитѣ свѣдѣния за българското население. За К у м а н о в о той казва: „Градътъ има 650 кѫщи, 300 отъ които сѫ мохамедански и 350 б ъ л г а р с к и християнски; извънъ тѣхъ има и 30 цигански ко-

[1]) Ханъ именува рѣката Bulgar Morawa.

либи, та всичкото население възлиза на около 3,500 души" (Kumanowa. — Die Stadt hat 650 Häuser, von welchen 300 muchammedanische und 350 christlich bulgarische sind und ausserdem noch 30 Zigeunerhütten, was eine Bevölkerung von etwa 3,500 Seelen ergeben dürfte. — Reise von B. nach S., p. 56). Отъ 134 села въ Кумановската околия 90 споредъ Хана сѫ български (christlich-bulgarisch sind). — За Гилянската околия числото на албанскитѣ кѫщи било 2,300, а на българскитѣ (bulgarisch-christliche) 1,500 (пакъ тамъ, 75).

За населението на вѫтрѣшнитѣ македонски градове, околии или села намираме слѣднитѣ бѣлѣжки у Хана. За небългарското население на околията Прилѣпъ се казва: „Тая околия брои крѫгло 160 села; отъ тѣхъ 18 села сѫ съ мохамеданско население, отъ които 12 албански и 6 българе приели исляма" (... und 6 von zum Islam übergetretenen Bulgaren bewohnt sind. — Ibidem, 113). — Съсѣдната на Прилѣпъ и Битоля „планинска мѣстность Морихово брои 19 български села". (Die Gebirgslandschaft Mariofze. Sie zählt 19 bulgarische Dörfer. — Ibidem, 113). „Селото Варошъ (до Прилѣпъ) е съ 70 български кѫщи" (Dans Dorf Warosch mit 70 bulgarischen Häusern. — Ibidem, 110). — Общото население на гр. Битоля, по прѣброяването отъ 1838 г., достигало 33—34,000 души. А „християнското население, казва Ханъ, е достигало тогава 9,000 българе отъ гръцко вѣроизповѣдание, 4,500 гърци отъ двата рода, 1,200 албанци католици и 700 цинцаре, слѣдователно около 14—15,000 души" (Die christliche Bevölkerung bestand damals aus 9,000 griechisch-gläubigen Bulgaren und 4,500 Griechen beiderlei Geschlechts, 1,200 katolischen Albanesen und 700 Zinzaren (Wlachen), mithin zwischen 14,000 bis 15,000 Seelen. — Ibidem, 116). — Като говори за влашко население въ Крушево, Ханъ прибавя за българскитѣ жители: „И българскиятъ елементъ тамъ се дѣли на два класа, именно на старосeдѣлци, които себе си зоватъ мияци, и на пришелци, дошли отъ покраината Галичникъ и Лазарополе (Горньо Дебърско)" (Auch das bulgarische Element zerfällt in zwei Classen, nämlich in Altbürger, welche sich Miakades nenneu, und aus der Gegend von Galischnik und Lazaropule in Dibre siper zugewandert. — Ibidem, 112). — За Леринъ (Флорина) Ханъ бѣлѣжи: „За кѫщитѣ въ Флорина ... ни се посочи навѣрно прѣувеличено число 3,000, чието население

се състои едната половина отъ мохамедане-албанци и турци, другата половина отъ българе християне“ (Die Häuserzahl von Florina... wurde uns gewiss übertrieben auf 3,000 angegeben, deren Bewohner halb aus albanesischen und osmanischen Muhammedanern, halb aus christlichen Bulgaren bestünden. — Ibidem, 120). За леринското село авторътъ бѣлѣжи: „Баница, село съ 130 български кѫщи“ (Banitza ein aus 130 bulgarischen Häusern bestehendes Dorf. — Ibidem, 121).

Въ втория си пѫтописъ отъ 1863 г. Ханъ е оставилъ сѫщо доста свѣдѣния за народностьта на македонското население. Така за Дебъръ той казва: „Епископътъ и Илясъ-ага едногласно сочатъ числото на кѫщитѣ въ града да е 2,000, отъ които само 170 българско-християнски, а другитѣ албано-мохамедански“ (Die Stadt Diwra. — Der Bischof und Iljas Aga geben übereinstimmend die Häuserzahl der Stadt auf 2,000 an, von welchen jedoch nur 170 christlich-bulgarisch, die übrigen muhammedanisch-albanesisch sind. — Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar, p. 96). — За Струга е отбѣлѣзано: „Струга лежи отъ двѣтѣ страни на р. Дринъ при изхода му отъ езерото и се дѣли отъ рѣката на една мохамеданска и друга християнска половина. Българско-християнската половина, която има 361 кѫщи, лежи на западната страна, а източната половина брои 220 мохамедански и 30 християнски кѫщи“ (Struga liegt zu beiden Seiten des Ausflusses des Drin aus dem See und wird von dem Flusse in eine muhammedanische und eine christliche Hälfte getheilt. Die christlich-bulgarische Hälfte liegt mit 361 Häusern auf der Westseite, die Osthälfte zählt 220 muhammedanische und 30 christliche Häuser. — Ibidem, 99). — За Охридъ (Ochrida) се казва: „... Тази часть се нарича Варошъ и е заселена прѣдимно отъ българе християне, които смѣтатъ себе си за сѫщински граждане-варошане на Охридъ и образуватъ своя собствена община“ (Dieser Theil heisst Warosch und ist vorzugweise von christlichen Bulgaren bewohnt, die sich als die eigentlichen Stadtbürger von Ochrida betrachten, und eine eigene Gemeinde für sich bilden. — Ibidem, 113). — За Рѣсенъ и за покраината Прѣспа Ханъ казва: „Градъ Рѣсенъ брои 600—700 кѫщи; по-положително прѣброяване изглежда да не е правено. Отъ тѣзи кѫщи 150 сѫ мохамедански, 60 цигански (отъ тѣхъ 10 християнски), 100 влашки християнски и оста-

налитѣ (300—400) сѫ българско-християнски. Домашниятъ езикъ на гражданетѣ мохамедане е отчасти турски, отчасти албански, отчасти български. По увѣрения обаче отъ много мѣста, по селата на Горня-Прѣспа се говори само български, докато пъкъ въ Долня-Прѣспа само албански" (Die Stadt Resnja hat 600—700 Häuser; eine genaue Zählung scheint nicht vorhanden zu zein. Von diesen gehören 150 Muhammedaneru, 60 Zigeunern (wovon 10 christlich), 100 christlichen Wlachen und der Rest christlichen Bulgaren. Die Haussprache der städtischen Muhammedaner soll theils türkisch, theils albanesisch, theils bulgarisch sein. Die in den Dörfern von Ober-Presba sollen aber nach mehrseitiger Versicherung nur bulgarisch, die von Unter-Presba aber nur albanesisch sprechen.— Ibidem, 139). — За Велесъ само бѣгло е поменато за негово българско население и български езикъ (Ibidem, 150, 157). — За Гевгели е забѣлѣзано: „Въ него, както ни увѣряваха, има едно ланкастерско училище, съ учебенъ езикъ гръцки и съ единъ учитель гръкъ. Околностьта обаче е изцѣло българска, пъкъ и въ самия градъ домашенъ езикъ е българскиятъ" Gjewgjeli . . . Es hat eine lancastrische Schule, in welcher, wie man uns versicherte, die Unterrichtssprache die griechische und ein Grieche Lehrer sei. Die Umgegend ist noch ganz bulgarisch, und auch in der Stadt bildet das Bulgarische die Haussprache. — Ibidem, 179). — За Дойранъ се казва: „Дойранъ е сѣдалище на полянинския епископъ, който зависи отъ архиепископа на Солунъ. Има 600 мохамедански, 450 българско-християнски, 15 влашко-християнски, 25 еврейски и 25 цигански кѫщи, слѣдователно изцѣло около 1100 кѫщи" (Doiran ist der Sitz des Bischofs von Poliani, welcher dem Erzbischof von Salonik untersteht. Es hat 600 muham., 450 christl. bulg., 15 christl.-walach., 25 Juden — und 25 Zigeuner-Häuser, also im ganzen circa 1,100 Häuser. — Ibidem, 254.)

Въ сѫщия пѫтописъ се даватъ вѣсти за българско население на села и области, напр. край Вардара (стр. 161, 173, 175), край Радика—Дебърско (стр. 229—230), край Охридското езеро (стр. 233—237), Костурско (стр. 237), Охридско-Кичевско (стр. 239), Прѣспанско (стр. 244), Битолско (стр. 245, 246), Тиквешко (стр. 250—251), Гевгелийско (стр. 252—253), Дойранско (стр. 254, 257, 259), Кукушко (стр. 258) и др.

За смѣсеното население на Призрѣнъ Ханъ съобщава слѣдньото: „Призрѣнъ има споредъ официалнитѣ прѣброителни листове 11,540 кѫщи, отъ които 8,400 мохамедански, 3000 гръцко (православни), 150 католически. Цѣлото му население ще възлиза на 46,000 души, отъ които 36,000 мохамедане, 8,000 православни (българе и власи) и 2000 католици" (Prisrend zählt nämlich nach der offiziellen Zählungsliste 11,540 Häuser, von denen 8,400 Muhammedanern, 3,000 griechischen, 150 katolischen Christen gehören. Dieselben werden im Ganzen von 46,000 Seelen bewohnt, unter diesen sind 36,000 Muhammedaner, 8,000 griechische (Bulgaren und Wlachen) und 2000 katolische Christen. — Ibidem, 79). Въ Призрѣнъ тогава имало и българско училище (Пакъ тамъ, стр. 80).

1859—1860 г.

№ 148. Охридъ.

Заедно съ въвеждането на български езикъ въ стружкитѣ училища, сѫщото се направило и въ съсѣдния на Струга гр. Охридъ, дѣто гръцката пропаганда била пуснала корени отъ вѣкове. Въ цариградския в. Македонія брой 40 отъ 1867 г. четемъ:

„Околу 1859 и 1860 год., кога първата искра на Българщинѫтѫ сѣ яви въ Охридъ, отвори сѣ едно частно Българско училище въ Месокастро подъ управленіето на сынъ и татко самарджіи, въ кое ученицытѣ отъ вситѣ Охридски (освѣнъ Влашкытѣ) училища всѣкой день слѣдъ отпусътъ имъ търчахѫ съ радость како овцы на соль, и доста успѣхѫ".

1860 г.

№ 149. Кукушъ, Битоля.

Прѣзъ 1859—1860 г. въ българскитѣ страни се бѣ явило течение за прѣминаване на българския народъ отъ православие въ католичество. Патриотитѣ смѣтаха така да се отцѣпятъ отъ гръцката патриаршия и да избавятъ своя народъ отъ погръчване. Това движение особено бѣ силно срѣдъ македонскитѣ българе въ Кукушъ, Битоля и др. Кукушане въ 1859 г. потърсиха закрилата на папа Пия IX, отъ когото искаха между друго—богослужението да се извършва на славѣнски, а училищниятъ езикъ да е новобългарски. Просбата имъ е напечатана въ в. Българія, № 25, 1859 г. Прускиятъ

посланикъ въ Цариградъ Голцъ съобщава за това въ редъ рапорти. Въ единъ отъ тѣхъ отъ дата 20 февр. 1860 г., посланикътъ, между друго, увѣдомява министра на Външнитѣ дѣла Schleinitz: „Когато най-послѣ прѣзъ послѣдната есень възбуждението въ Македония бѣ достигнало такива размѣри, че 20,000 българе заплашваха съ прѣминуване въ католичество, тогава гръцката кралица, подпомогната отъ не особено голѣмия приятель на гърцитѣ, но строго религиозния руски прѣдставитель въ Атина, писа едно настоятелно писмо до царствуващата царица, за да ѝ обърне вниманието върху дѣятелностьта, която се развива въ Цариградъ. Вслѣдствие на това князь Лобановъ получи инструкции да бжде по-умѣренъ въ прѣслѣдванитѣ отъ него стремления“ (Л. Поповъ, Рапорти на германскитѣ посланици. Приложение на Църковенъ Вѣстникъ, кн. XXI, стр. 89).

1861 г.

№ 150. **Македония.**

Македония, която роди бащата на българската история Паисия, родоначалника на новобългарската филология и педагогия Неофита; Македония, чиито синове Хаджи Якимъ и Кирилъ Пейчиновичъ първи почнаха да печататъ новобългарски книги; Македония, която даде първата българска печатница на дойранчанина Теодосия и пр. и пр., тая сжщата земя роди и първитѣ бѣлѣжити фолклористи на българския народъ, братята Димитъръ и Константинъ Миладинови отъ Струга.

На 1861 г. Миладиновци напечатаха най-значителния за своето врѣме сборникъ, озаглавенъ: Бжлгарски народни пѣсни. Собрани одъ братья Миладиновци, Димитрiя и Константина и издани одъ Константина. Въ Загребъ, въ книгопечатница-та на А. Якича, 1861, стр. VIII+542. Срв. на стр. 162 фотографска снимка отъ заглавия листъ на сборника. Както личи отъ прѣдговора, пѣснитѣ въ сборника сж били събирани главно отъ македонскитѣ прѣдѣли: Струмишко, Кукушко, Стружко, Битолско, Прилѣпско. Между помагачитѣ при събирането на пѣснитѣ билъ и Райко Жинзифовъ отъ Велесъ. Тукъ трѣбва да добавимъ, че този български сборникъ отъ Македония е билъ изданъ съ срѣдствата и покровителството на сърбохърватския архиепископъ Йосифъ Щросмайеръ. За-

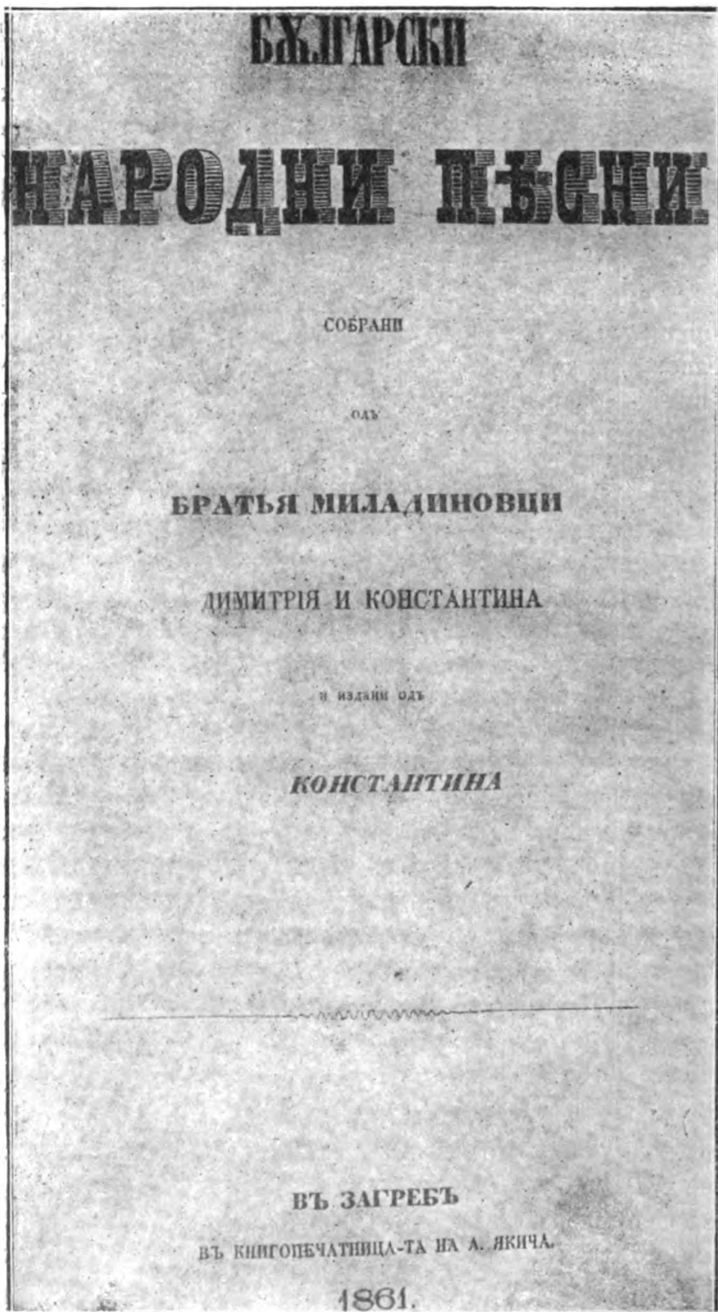

БѪЛГАРСКИ
НАРОДНИ ПѢСНИ

СОБРАНИ

ОДЪ

БРАТЬЯ МИЛАДИНОВЦИ

ДИМИТРІЯ И КОНСТАНТИНА

И ИЗДАНИ ОДЪ

КОНСТАНТИНА

ВЪ ЗАГРЕБЪ

ВЪ КНИГОПЕЧАТНИЦА-ТА НА А. ЯКИЧА.

1861.

това и книгата е била посветена на сжщия архиепископъ, „великодушни-отъ покровитель народната книжнина". Признателното писмо на К. Миладинова до Щросмайера, печатано слѣдъ посвѣщението, съдържа слѣдньото:

Ваша Превозвишеность и Пресвѣтлость!

Предъ неколку години Бжлгарски-ве пѣсни собрани, още много време ке стоюеха закопани въ неизвѣстность, ако не бѣше високо-то Ваше участіе. Ваша Пресвѣтлость глобоко почувствува на народно-то образованіе ѥ найголемо-то ржчателство за благоденствіе-то одъ народ-отъ; и нищо предъ него не щадеещемъ, щедро 'секога и 'секаде помогна въ полезни издаваня и училищни потребности. При 'си-те тіе благородни стремленія Ваша Превозвишеность благоизволи да обжрни вниманіе и на найюжни-те Славяни Бжлгари и да покажитъ великодушно-то ѣ участіе въ издаванѥ-то на това общеполезно сокровище; и на конецъ, окрилатена одъ народно-то доброжелателство, захвати найплодородната идеа, и основа Югославянска-та Академія, той драгоцененъ венецъ на толку голѣми Ваши благодеянія.

При такви сіяйни Ваши услуги на книжнина-та сѣ осмелихъ да посвѣтамъ на име-то одъ Ваша Пресвѣтлость това собраніе отъ народни-те пѣсни, кое, молямъ, благосклоно да пріимитъ заедно со глобока-та ми признателность, съ коя имамъ честь да останамъ

На Ваша Превозвишеность и Пресвѣтлость

Найпокорни слуга К. Миладиновъ.

1861—1867 г.

№ 151. **Велесъ, Македония.**

Райко Жинзифовъ билъ родомъ отъ гр. Велесъ. Първото му учение било на гръцки, а по-сетнѣшното на български; едното и другото придобилъ въ Македония, а висша наука се училъ въ Москва, дѣто и умрѣлъ. Македония за Жинзифова бѣ неотемлено българско отечество, което трѣбва да се отърве отъ гръцката духовна власть. Прѣзъ 1861 г. загинаха отровени въ Цариградъ братята Миладиновци отъ Струга. Жинзифовъ пѣе злочестината, що постигна сѣмейството на

Миладиновци, тѣхния роденъ градъ Струга, тѣхното българомакедонско отечество. Вдовица и дѣца плачатъ въ Струга:

За мажа за деверъ та выка',
А рожбы за татка, за стрыка:
Изеде ги градска темница
Въ приморскѫ коварна столицѫ.

Градъ Струга, градъ Охридъ преславны!
Два брата рогены, два главны
Работницы съ вѣрѫ не мьртвѫ,
На злоба тѣ станахѫ жьртвѫ.

Какъ вѣрно, какъ сложно, сговорно,
По Бугарско поле отборно,
По поле, по то Македонско,
Широко и чисто славянско,
Запалени свѣкы държейки,
На Бугаре пать тѣ свѣтейки....

(Р. Жинзифовъ, Новобългарска сбирка. Москва 1863, стр. 177).

И въ други свои трудове Жинзифовъ схваща своето отечество Македония като българско отечество. За да не привеждаме други извадки отъ неговитѣ писани работи, дѣто се издава българското му родолюбиво чувство, ще посочимъ слѣднитѣ стихове (1862 г.), дѣто поетътъ брани своята родина отъ гръцко похищение:

За народность и за правинѫ,
За бащинъ, за майчинъ языкъ...
Охридъ и Търновъ вечь дали выкъ.
Македонія, чудна страна
Нема да быдитъ гърчка она!
Шума и гора и планина,
Самый камень на тая страна,
Птица и рыба въ Вардаръ рѣкѫ,
Живо, мьртво на свои крака
Ке станѫтъ, ке дадѫтъ отвѣтъ
На цѣла Европа и на цѣлъ свѣтъ:
Я Българка сумъ, Българинъ сумъ я,
Българе живѣятъ въ таѭ странѫ!

(Братски трудъ, Моска 1862, кн. IV, 16).

Прѣзъ 1867 г. въ Москва имаше всеславѣнски съборъ. Между други западни и южни славѣне тамъ имаше и официално сръбско пратеничество, чието пѫтуване, срѣщи и рѣчи описа хубаво М. Ђ. Миличевић, тогава първи секретарь на Просвѣтното министерство (срв. Годишњица Николе Чупића,

кн. VII). На една вечерна срѣща въ дома на Карамзина, синъ на руския историографъ, дѣто били събрани владици и князе и други високи госпожи и господа, отворили разговоръ за Сърбия и за нейния князь Михаила, който се тъкмѣше да прави югославѣнска уния. На срѣщата присжтствувалъ и нашиятъ велешанинъ, поетътъ Райко Жинзифовъ, който нетърпѣливо се намѣсилъ въ разговора и укорилъ сръбския князь, задѣто не се залови на дѣло, да обяви война на Турция и да помогне да се освободи България. Миличевичъ, който поменава за тая сцена, изрично признява, че този македонецъ-велешанинъ е българинъ и отечеството му България: „На један мах, казва той, један младић из Бугарске, чини ми се да се зове: Зинцифов, стаде ружити Кнеза: што не завојшти на Турску, да ослободи Бугарско!? Ја сам уважавао жељу која потиче из родољубива млада срца, али дужан бејах, у одбрану Србије и њенога Кнеза, рећи неколико речи. И рекао сам их... Не смањујући ни мало братскога расположења према Бугарима, цртао сам, овом приликом, наше постунно дизање и ослобођање из турскога ропства...“ (Годишњица Н. Чупића, кн. VII, 69—70). Интересно е, дѣто самъ Гарашанинъ, тогава сръбски министъръ на Външнитѣ дѣла, при изпращане на сръбското пратеничество за Москва, изрично му казалъ: „Можете Русима, где би било потребе и згоде, казати ово: Кнежева влада има пријатељско расположење према Бугарима, и помагаће им, колико год узможе, да се избаве“ (Годишњица VII, 5). Тия думи сж били въ свръзка съ готвеното нападение върху Турция и участието въ него на Сърбия, Черна-Гора и българскитѣ чети подъ войводството на Раковски, Каравелова и др. Жинзифовъ вѣроятно ще е зналъ за тия планове, та е направилъ своята подкана къмъ сърбитѣ, които, слѣдъ като били удовлетворени отъ турцитѣ по извѣстни пунктове, изневѣрили на българетѣ.[1])

На сжщия славѣнски съборъ въ Москва прѣзъ 1867 г., държалъ рѣчь и Р. Жинзифовъ. Въ историята на тоя съборъ — Всероссійская Этнографическая выставка и славянскій съѣздъ въ маѣ 1867 года. Москва 1867, на стр. 371—374 се прѣдава рѣчьта и стихотворението, казани отъ младия велешанинъ. Тукъ ще приведемъ нѣколко реда само отъ тѣхъ: „По прочи-

[1]) Срв. Йор. Ивановъ, Пангерманизмътъ, панславизмътъ и югославянскиятъ съюзъ. София 1902, стр. 42, 43.

таніи во второй разъ стихотворенія Тютчева, взошелъ на столъ молодой болгаринъ, воспитанникъ Московскаго университета г. Жинзифовъ, со словами: „Міръ славянскій, прошу слова“, произнесенными возволнованнымъ голосомъ“... Въ неговата рѣчь срѣщаме такива изрази: „Братья славяне! Какъ Болгаринъ, прошу васъ позволить мнѣ сказать нѣсколько скромныхъ словъ отъ имени того славянскаго племени или народа, извѣстнаго подъ именемъ Болгаръ, который населяетъ значительную часть Балканскаго полуострова... Здѣсь на этомъ мѣстѣ, надъ головами всѣхъ насъ, возвышалась и развѣвалась святая хоругва! Это — священное знамя..., на которомъ изображены лики святыхъ равноапостольныхъ просвѣтителей всѣхъ безъ исключенія Славянъ, святыхъ Кирилла и Меѳодія. Никто не станетъ спорить, что это священное знамя есть достояніе общеславянское. Это такъ! Тѣмъ не менѣе однако, не забудемъ, что наши славянскіе просвѣтители и изобрѣтатели славянской грамоты, св. Кириллъ и Меѳодій, родились въ болгарской, или что все равно, въ славянской Македоніи“...

При завършъка на рѣчьта си Жинзифовъ прѣдложилъ „болгарскую здравицу“, дали му чаша вино, и поетътъ съ въодушавление и гръмливъ гласъ произнесълъ своята стихотворна наздравица, която почва съ слѣдния куплетъ:

Съ руйно вино домордно
Некъ наполнимъ до три чаши,
Братя редомъ, братя сложно
Некъ ги земимъ въ руцѣ наши.
. . . .

По-нататъкъ поетътъ благопожелава да се шири неговата матерна българска рѣчь и да цъвти:

Некъ ся ширитъ, ся раздава
Въ Българія горня, долня,
Отъ Вардара до Дунáва,
Дума свободна, народна.

1862 г.

№ 152. Македония.

Нѣмскиятъ ученъ Хенрихъ Бартъ пропѫтувà прѣзъ България и Македония въ 1862 г. по посока Русчукъ, Търново, Пловдивъ, Рила, Горня Джумая, Малешево, Тиквешъ,

Прилѣпъ, Битоля, Леринъ, Кайларе и на югъ, и слѣдъ двѣ години описа своето пѫтуване въ книгата си: Reise durch des Innere der europäischen Türquei im Herbst 1862 von Heinrich Barth. Berlin 1864. Бартъ не говори специално за различнитѣ народности, а само тукъ-тамѣ поменава нѣщо за тѣхъ, но и отъ тия случайни бѣлѣжки личи, че авторътъ е срѣщалъ въ Македония, покрай владѣтелския турски народъ, главно и български. Така, въ долината на Струмица минава прѣзъ българско село Подарешъ (Bulgarische Dorf Podareshe, p. 109), прѣзъ село Орѣховица, населено съ 150 кѫщи българе (Oreovitsa... 150 Häusern und ausschlislich von Bulgaren bewohnt, p. 110). За Радовишката околия той дава списъкъ на селата съ означение тѣхното население българе и турци и българе мохамедане (на стр. 113 бѣлѣжка), пъкъ за отдѣлни български села, напр. Конче, Липовикъ и др. говори още на стр. 115, 116. За български села поменава въ Тиквешко на стр. 124. Въ града Прилѣпъ намира покрай турското и българско население 11,000 души (Die Stadt Prilip... jedoch ward mir bestimmt versichert, dass die Bulgarische Bevölkerung 11,000 Köpfe zähle, p. 137).

1863 г.

№ 153. Велесъ.

Велешанинътъ Йор. х. Константиновъ-Джинотъ е билъ прѣзъ цѣлия си животъ и страдания фанатизиранъ бранитель на българщината въ Македония противъ посегателствата на гръцкото духовенство. Родолюбивото българско съзнание не го напущало и въ чернитѣ дни на заточението му въ малоазийския градъ Гюзелъ-хисарь. Отъ тоя градъ той се тѫжи съ писмо на българския търговецъ въ Цариградъ Н. П. Тъпчилещовъ. Отъ това писмо отъ 12 април 1863 г. (сп. Минало, год. I, кн. 2, стр. 193 сл.) ще приведемъ слѣднитѣ редове:

„На лѣто 1838 бехъ момче отъ 18 годины, отъ тогава почехъ да любимъ родатъ нашъ Болгарски, и се превручихъ на Божія промысль, но безъ да престанемъ да сумъ гонитель прелажливыте гречулій, съ восхищенность почехъ да опровергавамъ нихныте лукавства и неправды... Препири съ грцы за да си бранимъ родатъ ни болгарскій. Велико мученіе $2^1/_2$ годины отъ скудость, отъ самота, отъ хули, отъ пре-

пири... Наконецъ ударъ ме найде, щехъ да умрамъ, който живимъ не за мене, но за името на **превозлюбленаго ми рода болгарскаго...**

I. Х. Константіновъ".

12 апрілъ 1863 год.
Гюзелъ Хисаръ.

1863 г.

№ 154. **Неврокопъ.**

За събуждането на българщината въ Неврокопъ и за празнуването тамъ на празника св. Кирилъ и Методи прѣзъ 1863 г. намираме вѣсти въ едно писмо на Георги Костовъ до Стефана Захариевъ въ Пазарджикъ. Писмото се пази въ Етнографския музей въ София, инв. № 1209. Ето часть отъ това писмо:

До негово родолюбие Г. Стефана Захарйеву.

Здравствуй за многое лета. Като достигнахме днесъ маия благополучно 11:ый денъ, сговорихме са **Българската община** да си направиме праздника днесъ на светаго Кирила и Методия и да служиме служба по **Български**, а крѫкоманите не дадоха, ими ни са смееха каковъ е тойзи праздникъ, то е праздникъ свети Букъ и свети Дѫпъ и заповедаха на свещеникатъ да не иде вечерта на вечернина за да не влеземе сасъ сила у церквата и в утринта така направиха, а ние отидохме на нащо си **Българско училище** и си светихме водуусвищение чрезъ духовника Христофора и си четихме канонатъ на светаго Кирила и Методия...

Неврокопъ
1863. маия 11:ый

Вашъ покорни
Георги Костовъ Исерлакли.

1863 г.

№ 155. **Неврокопъ.**

Прѣзъ 1863 г. въ Неврокопъ вече имало българска духовна община, която почнала борба противъ гръцката фенерска власть. Отъ едно писмо на тая община, сега въ Етнографския музей въ София, № 1208, до Стефана Захариевъ въ Пазарджикъ, извличаме слѣднитѣ редове:

дена ны дойде едно писмо отъ Рыла Монастыръ
іа духовникъ Г-на Хрістофора, въ което му пису-
стане веднага да си иде, казватъ му, защо были
шите гонители до владиката едно писмо и различно
лій. и владиката като гонитель на просвѣщеніето
га писува до мр͡ѕа да прататъ нарочно човекъ да
ъ. й така да ѹгасатъ сичките ни по(д)крѣпленіа
Еще защо да чете вѣстницы и писма духовника й
народа; думатъ защо негово соученикъ да ѹчи децата
султанови да пее; та се отеглиха от ἑλληνσκο то
едъ децата; ѡтъ зависть чудатъ се какво ѡще да
грековласити. Но народатъ като постоянствува на
сть-та си, като ѹсетиха що дѣйствуватъ противницы-ты,
мислятъ да испадатъ духовника, та да нема кой да
о славянскій чете...

(Слѣдватъ подписи)“

863 иуній 3 Неврокопъ
'Община бѫлгарска.

1863 г.

№ 156. Колакия (Солунско).

Освѣнъ Кониковското евангелие, печатано въ Солунъ прѣзъ 1852 г., познатъ е още единъ подобенъ паметникъ, писанъ и употрѣбяванъ въ най-южнитѣ български етнографски прѣдѣли, въ покраината наричана Вардария. Този паметникъ е изборно евангелие, прѣписвано въ с. Колакия[1]), при устието на р. Вардаръ, и употрѣбявано въ църковна служба, както личи отъ покапанитѣ съ восъкъ листове. Този ръкописъ нѣма нищо общо съ печатаното евангелие въ Солунъ. И въ него обаче народниятъ говоръ („зборъ“) по долния Вардаръ е нареченъ „български езикъ“. На стр. 170 даваме фотографска снимка отъ заглавния листъ на ръкописа, който се пази у писача на тая книга, а тукъ прѣдаваме съ съотвѣтни български букви сѫщото:

Господ(и)ново, и сфета́го еванге́лио, на бо́га на́шаго го́лемата цръкфа христоанофъ, иска́рено, на бѹгарцко изи́кь

[1]) Колакия или Кулакия, сѣдалище на гръцки епископъ, е единственото сега гръцко село посрѣдъ българскитѣ при устието на Вардара. Въ една махала селянетѣ сѫ още двуезични т. е. говорятъ въ кѫщи гръцки и български.

ΓΟΣΠΟΔΝΒΟ. ΙΣΦΕΤΑΓΟ ΕΥΑΓΓΕ
ΛΙΟ. ΝΑ ΠΟΓΑ ΝΑΣΑΓΟ ΓΟΛΕΜΑ ΤΣΡΙ
ΦΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΦ. ΙΣΚΑΡΕΝΟ. ΝΑΠ
ΟΥΓΑΡΤΣΚΟ ΙΖΙΚ. ΤΟΥΒΑΣΝΟ ΖΠΟΡ
ΝΑ ΒΑΡΔΑΡΙΑ. ΖΑ ΟΥΦ ΝΕΔΕΛΙ ΤΕ
ΣΑΤΙ. ΖΑ ΓΟΥΔΙΝΑΤΑ. ΙΖΑ ΣΑΤΙ
ΠΡΑΖΝΙΤΣΙΤΙ ΓΟΛΕΜΙΤΕ. ΖΑ Τ.
ΣΕΛΑ. ΓΟΔΙΝΑ ΖΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΑ –

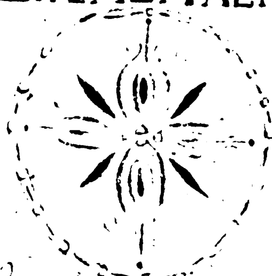

—Σα πισαλο οὖτ Ευσταθιο Κυπριαδη-

– ὁ ἐγ Σελοτο ... Κολατια –
Να 30 Νοεμβρ. – Μ..τς – 1863 –

тува́шно збо́ръ на Вардаріа, за уфъ неде́лите, се́ти, за гуди́ната и за̀ се́ти празни́ците голе́мите за це́ла годи́на за литургіята. Са̀ писа́ло утъ Еста́тио Киприади уфъ село́то Колакия на 30 ное́мврио ме́сицъ 1863.

1863 г.

№ 157. **Македония.**

Английскитѣ филантропки мисъ Мекензи и мисъ Ерби обиколиха прѣзъ 1863 г. македонскитѣ и др. земи. Прѣзъ други години тѣ споходиха и други области на Европейска Турция, именно сръбскитѣ земи, Стара-Сърбия, Босна, Черна-гора, часть отъ Албания и пр. Тѣхниятъ обстоенъ пѫтописъ, снабденъ съ етнографска карта, бѣ посрѣщнатъ възторжено отъ всѣкждѣ. Великиятъ Гладстонъ, въ прѣдговора къмъ второто издание на книгата за послѣднята казва: „Ни единъ дипломатъ, ни единъ консулъ, ни единъ пѫтешественикъ отъ нашитѣ сънотечественици не е направилъ такъвъ цѣненъ приносъ въ нашитѣ свѣдѣния за славѣнетѣ въ Европейска Турция, както този приносъ, който направиха мисъ Мекензи и мисъ Ерби съ изданието на своето „Пѫтуване по славѣнскитѣ области на Европейска Турция“. Ето нѣкои извадки за българския характеръ на македонското население:

„Вече казахме, че Солунъ географски припада на България; съ други думи, Солунъ е едно отъ пристанищата на оная страна, чието население говори славѣнски и се простира отъ Бѣло-море до Дунава. Самиятъ градъ е единъ отъ пунктоветѣ на етнографската граница, която дѣли, въ тая часть на Европейска Турция, славѣнското население отъ гръцкото. Тая граница съвпада донѣкждѣ съ посоката на старинския римски пѫть между Солунъ и Охридското езеро; но освѣнъ това българското население се спуща на нѣколко мили още по̀ на югъ отъ „Via Egnatia“ (We have said that Salonica is geographically Bulgarian; in other words, it is one of the ports of that country with a Slavonic-speaking population which stretches from the Aegean to the Danube. Indeed, Salonica itself forms a point on the ethnographical boundary which, in this part of Turkey in Europe, divides the Slavonic population from the Greek. To a certain extent this frontier coincides with the line of the old Roman road between Salonica and

the Lake of Ochrida; nevertheles some miles of country, inhabited by Bulgarians, stretch south of the Via Egnatia. — G. M. Mackenzie and A. P. Irby, Travels in the Slavonic provinces of Turkey-in-Europe. London 1867, p. 18—19).

Българскитѣ земи въ пѫтописа на Мекензи и Ерби сѫ разпрѣдѣлени на три: сѣверна България, между Дунава и Балкана; Срѣдня България, между Балкана и Родопитѣ, и южна България, която отговаря на сегашна Македония. За тая послѣднята область тамъ четемъ слѣдньото за българското ѝ население: „Южна България се простира отъ Родопитѣ та до границата на древня Гърция. Училищата (български), които ни се удаде да посѣтимъ въ тая часть на страната, не сѫ така значителни по броя на своитѣ ученици и сѫ по-сиромашки отъ другитѣ; впрочемъ, ние не посѣтихме училищата въ Щипъ и другитѣ градове, що лежатъ пó на сѣверъ, между Солунъ и Скопье. А за оняя, които посѣтихме, ще се каже на свое мѣсто. Въ мѣстата, които споменахме до тукъ, гръцкиятъ епископъ игнорираше българскитѣ училища... Въ Въ Воденъ и Ениджe-Вардаръ сѫ основани гръцки училища... Поради тая антинационална политика, българетѣ, които въ други мѣста сѫ така жадни за образование, тука сѫ твърди и нерадиви за науката... Нѣкои пъкъ отъ тия южни българе гледатъ да се възползуватъ отъ римско-католическото влияние, съ цѣль да се отърватъ отъ гръцкия патриархъ, а по-сетнѣ да намѣрятъ срѣдства да се избавятъ и отъ Папата... Въ Битоля униатитѣ си иматъ вече свое училище, а въ Ениджe-Вардаръ се гради църква“ (Southern Bulgaria lies, as we have alreedy indicated, between the Rhodope and the frontiers of ancient Greece. Such schools as we there visited were smaller and poorer than elsewhere, but we did not see those of Istib and other towns lying on the more northerly route between Salonica and Skopia. Those on the line of our journey we will notice as we proceed. Throughout the places we have hitherto mentioned, the Greek Bishop contents himself with ignoring the Bulgarian school... In Vodena and Yenidjé a Greek school is founded... One result of this auti-national policy is, that the Bulgarians, elsewhere so eager to learn, are in these districts listless and dull.... Some of them calculate on using Latin aid to get rid of the Patriarch,

and then finding means to get rid of the Pope... In Monastir the Unionists had a School, and at Jenidjé they were building a church — Idem, ibidem, p. 37).

Ето още нѣкои кжси бѣлѣжки, които бѣгло, но положително говорятъ за българско население въ Македония. За Ениджe-Вардаръ се казва: „Тамъ има 6,000 кжщи, едната половина турски, другата половина български" (Yenidjé numbered about 6000 houses, lalf Bulgarian, half Turks. — Idem, ibid., 61). Като се говори за цинцаретѣ въ Битоля, авторкитѣ прибавятъ: „Ловкиятъ, грубъ и раболѣпенъ характеръ на цинцаретѣ, които живѣятъ въ Турция, имъ отнема уважението и симпатията, каквито биха внушили тѣхното трудолюбие и сржчностьта имъ; докато пъкъ честностьта и добродушието на угнетенитѣ българе извиква неволно съчувствие дори и тамъ, дѣто по умствено развитие тѣ стоятъ твърдѣ низко, както напр. тукъ. Госпожата на британския консулъ, подбудена отъ съжаление и искреность къмъ благодѣяния, бѣ станала приятелка на тия бѣдни хора. Когато бѣхме въ Битоля, тя се сговаряше съ една учителка, за да отвори българско дѣвическо училище. Прѣзъ врѣме на нашето пжтуване, единстветото българско училище въ Битоля принадлежеше на българетѣ униати и се намираше подъ вѣдомството на британския свещеникъ, подпомаганъ отъ мѣстенъ учитель." (The sly, grinding, and servile character of the Tzintzars in Turkey detracts from the respect one would otherwise feel for their industry and shrewdness; while the kindliness and honesty of the oppressed Bulgarian conciliates sympathy, even when, as here, his intelligence is at the lowest ebb. Compassion together wifh a love of fair play, have indiced fhe lady of the British consul to become the friend of these poor people; and at the time we were at Monastir she was endeavouring to hear of a schoolmistress, unter whom she might start a Bulgarian girls'-school. At that time the only Bulgarian school belonged to Unionists, and was superintended by a priest from Brittany, assisted by a native schoolmaster. — Idem, ibid., 74).

За Охридъ и околното българско население сж дадени сжщо вѣсти (стр. 75 сл.). За Прилѣпъ изрично се бѣлѣжи:„ Населението на града Прилѣпъ и на неговия окржгъ е българско" (The population of the town and district

of Prilip is Bulgarian. — Idem, ibid., 83). — За Велесъ четемъ: „Велесъ е чисто български градъ. Отъ 4,000 кѫщи на града, само 1,000 кѫщи сѫ турски и отчасти цинцарски, а другитѣ 3,000 сѫ собственость на християнетѣ славѣне. При таково положение, не е чудно, че тукашнитѣ българе сѫ били прѣзъ врѣме на дългото турско робство пазители на часть отъ националната писменость ....“ (Vélessa is a thoroughly Bulgarian town; out of 4,000 houses only 1,000 are divided between Turks and Tzintrars, while the other 3,000 are Christian Slavs. Under such circumstances the Bulgarians of Vélessa were able, till long after the Turkish conquest, to continue os the guardians of a certain amounst of national learning. — Idem, ib., 110).

За населепието въ Скопско, пѫтувачкитѣ разказватъ: „На сѣворо-изтокъ отъ полето, въ което е разположенъ Скопье, се издига низка планинска верига, наричана отъ турцитѣ Кара-дагъ или Черна-гора, а отъ славѣнетѣ се нарича „Българско Църногорие“. Стражаретѣ ни казваха, че тия планини сѫ населени отъ албанци и отъ българе“ (On the nord-east the plain of Skopia is bounded by a low chain of mountains. called by the Turks Kara Dagh, or Black Mountain; and by the Slavonians „Bulgarian Tzerna Gora“. The zaptiés said that these hills were inhabited partly by Albanians and partly by Bulgarians. — Idem, ibid., 138).

Трудътъ на Мекензи и Ерби бѣ прѣвежданъ на разни европейски езици. Сръбскиятъ посланикъ въ Лондонъ, Чеда Миятовичъ, го прѣведе на сръбски и печата въ Бѣлградъ въ 1868 г. заедно съ приложената етнографска карта на балканскитѣ народи. Споредъ тая карта, изводъ отъ която даваме тукъ на стр. 175, площадьтъ на българското население въ Македония има слѣднитѣ граници: на сѣверо-западъ Шаръ-планина; на западъ източнитѣ водостоци на Дринъ, Охридското езеро та до Костурското езеро; на югъ граничната линия върви отъ Костурското езеро, край Островското езеро, дохожда до устието на Вардара, и, като минава малко сѣверно отъ Солунъ, върви на изтокъ къмъ Тракия, като оставя Сѣръ въ българския дѣлъ. По такъвъ начинъ главнитѣ градове Скопье, Охридъ, Битоля, Прилѣпъ, Воденъ, Енидже-Вардаръ, Сѣръ оставатъ въ обсега на българското етнографско землище.

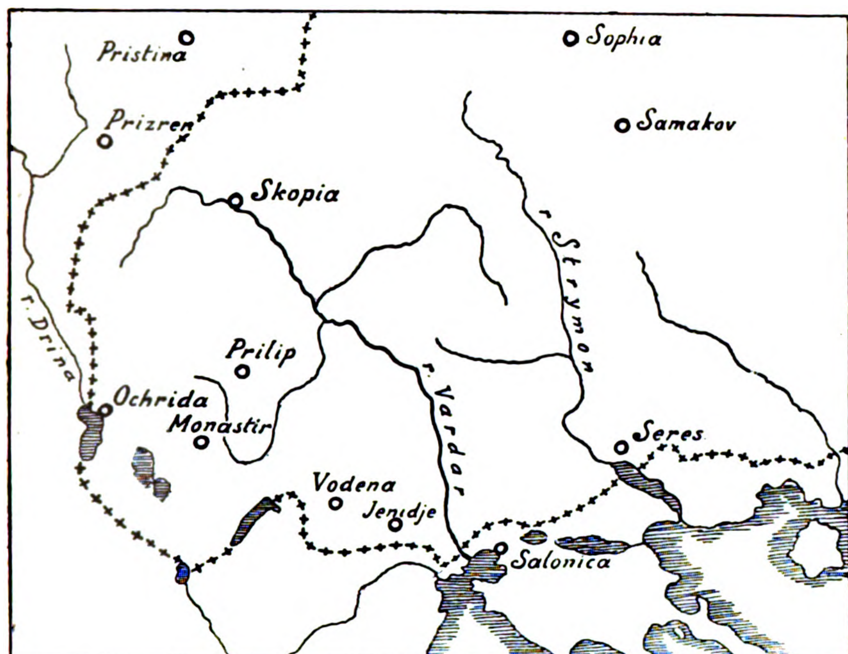

Изводъ отъ етнографската карта на Мекензи и Ерби.

1863 г.

№ 158. Висока (Солунско).

Соло Висо̀ка е едно отъ ония български села въ Лѫгадинската околия (Солунско), които сѫ прѣдставители на най-архаичното българско нарѣчие, онова което е било вложено въ кирило-методиевския прѣводъ на богослужебнитѣ книги прѣзъ IX в. Прѣзъ 1863 г., когато гръцко-българскитѣ църковни разпри бѣха почнали да се подигатъ се̇ по-засилено, и отъ с. Висока се издига гласъ на българщината, изразенъ въ дописката, помѣстена въ № 29 цариградския вѣстникъ Съвѣтникъ отъ 1863. Въ езика на дописката личатъ тукъ-тамѣ нѣкои старински особености на височкия говоръ. Дописникътъ между друго казва: „Но и за насъ нѣма ли нѣщичко да ся пише? И ніе не ли сме Бугари! Гленда се, дописникъ-тъ ви бѣше заборавилъ насъ сиромаси-тѣ, защото сме на високо мѣсто, по коя причинѫ добыхме и име-то Висока, па онъ не може отъ толко долу, дѣка се нахожда во блатистій-тъ Солунъ, да ны виде. Ами и ніе по наша сиромашія, като Бугари що

сме, ето що направихме. Отъ ланѣ още отворихме бугарско училище, повеке отъ любопотство да видиме да ли пжнтъ-тъ по кой-то вървеше училище-то ни, сирѣчь дотогашното ли гърцко ученіе бѣше причина щото чандата ни не напрендваха во образованіе-то, или нѣкоя друга? Вагодишното обаче испитаніе на ученици-тѣ на училище-то ни изевиха истина-та. Ченда-та ны на еднж годинж озгорѣ се научиха прѣзъ майчинъ си ензикъ толко, колко во джлжина-та на толко-тѣ поминали години не можиха никакъ да напрендватъ по ржнководството на грьцкото ученіе."

Петь години слѣдъ това, въ 1868 г. височкиятъ свещеникъ Иванъ нагласилъ на своето родно нарѣчие църковни проповѣди, които и написалъ въ единъ сборникъ. Интересно въ тоя сборникъ е азбуката, съ която си служи попъ Иванъ. За основа взема гръцката азбука, позната на неговитѣ съселяне, а за чисто българскитѣ звукове заелъ букви отъ кирилицата: б, ж, ц, ч, џ, ш, ь, ж и др. Ето нѣколко реда отъ тѣзи проповѣди: Να νȣσι μιάστȣ, δετȣ σα βέλη Παλαιστινης (να Божηγροπцκατж να χαџиλжџκα ζεμια) ημιαшη ἐδνω ἀνδρόγινου Богοσλοβενȣ ȣτ Γοσπȣδια (ἤγȣν) ἐδην μжνчь ἤ ἐδνα zιενα, шο σα βελιαχж μжνџοτ Ιωακυμ, πακ zιενα-τα Ἄνα .., което прѣдадено съ български букви ще изглежда така: На нуси мя́сту, дету са ве́ли Палестинисъ (на божигропцкатж, на хаджилжшка земя) имяши едно андрогину (=сѣмейство) богословену утъ Госпудя т. е. единъ мжнчъ (=мжжъ) и една жена, шо са веляхж мнджотъ Йоакимъ, пакъ жена-та Ана" ... (Срв. Извѣстія отд. русскаго языка и словености X, вып. I, 331—332).

Българетѣ въ Висока и по-късно, прѣзъ 80 тѣхъ години, пакъ се опитаха да си отворятъ българско училище, но турската власть и гръцкото духовенство осуетиха тоя опитъ.

1865 г.

№ 159. Македония.

Англичанинътъ Henry Fanshawe Tozer е пжтувалъ на нѣколко пжти изъ Македония, прѣзъ 1853, 1861 и 1865 г. Пжтуванията си описа и обнародва въ двутомна книга: Researches in the highlands of Turkey. London 1869. Тозъръ признава по-голѣмата часть отъ македонското население за българско. „Българетѣ, казва той, които съставятъ най-

значителния дѣлъ на християнското население отъ Солунъ до границитѣ на Албания, сж твърдѣ интересенъ народъ и се славятъ съ своето трудолюбие и честность. Тѣ сж най-многочислената отъ всички народности въ Турция и се смѣтатъ до 5—6 милиона души“ (The Bulgarians, who form the largest element in the Christian population from Salonica to the confines of Albania, are a very interesting people, and are highly spoken of for industry and honesty. They are the most numerous of alle the nationalities inhabiting European Turkey, and are estimated at between five and six millions. — Researches, I v., 176).

Ето и нѣколко отдѣлни бѣлѣжки за българско население въ градоветѣ на Македония. За Битоля (Monastir) пжтешественикътъ казва: „Населението е около 40,000 души и се състои главно отъ турци и власи, послѣднитѣ отъ които съставятъ търговското съсловие, както пъкъ българитѣ сж земледѣлцитѣ на града. Има и малко гърци“ (The population is about 40,000, and is principally composed of Turks and Wallachs, the latter being the mercantila class, as the Bulgarians are the cultivators of the soil. There are also a few Greeks. — Ibidem, 167). — За Охридъ (Ochrida) казва: „Християнетѣ тукъ сж българе. Тѣ прѣставатъ отвждъ планинитѣ, които допиратъ до западната страна на езерото“ (The Christians are Bulgarians, and these too cease with the mountains which bound the lake on the west. — Ibidem, 186). — За Струга (Struga) четемъ: „... Близо до тая църква има голѣмо училище за български дѣца. Видѣхме около 200 дѣца, много чисти и спретнати, които седѣха по чиноветѣ си, много прилични на чиноветѣ въ Англия. Учительтъ бѣше българинъ, и дѣцата ги учеха да четатъ и пишатъ по български и по грърцки. Български се прѣподаваше два пжти въ седмицата“ (Close by the same church is large school for Bulgarian children. There were 200 of them there, and very clean and orderly they looked as they sat at their desks, very much in the style of an English school. The master was a Bulgarian; and the children are taught to read and write both Greek and Bulgarian, two days in the week being devoted to the latter language. — Ibidem, 199). Срв. за стружкото училище № 144, 148.

1865 г.

№ 160. **Прилѣпъ.**

Прилѣпската българска община прѣзъ 1865 г. дири новъ български учитель, който да замѣсти покойния вече учитель В. За това тя кани учителя Г. Икономовъ отъ Дупница да заеме вакантното мѣсто. Това писмо на прилѣпчане се пази въ Етнографическия музай въ София, инв. № 2196. Ето началото на писмото:

Прилѣпъ на 8 Маия 1865.

Словесній учителю Г-не Г. Экономовъ

Въ Дъпницѫ.

Понеже преть тричетири мѣсеци, Българскійтъ ни учитель В. умрѣ, потърсихме другъ да намѣстиме на овдоелото мѣсто. Измѣжду това Гърцкійтъ ни учитель К. Пасхаліевъ ни предложи за ваше словесіе, и предъ тричетири дни ни извѣстяватъ чи сте имале благодареніе да дойдите за да занемете овдоелото учителско сѣдалище въ града ни...

1865 г.

№ 161. **Солунско.**

Прѣзъ 1865 г. билъ въ Прага за събиране помощи архимандритъ Павелъ, прѣдставитель на йерусалимския „славѣно-сръбски“ монастирь св. Михаилъ. Този Павелъ е сѫщиятъ онзи прѣводачъ на евангелието на новобългарско македонско нарѣчие, печатано въ Солунъ прѣзъ 1852 г. Вж. № 135. На минаване прѣзъ Бѣлградъ, о. Павелъ се сдобилъ съ прѣпорѫчително писмо до Владислава Ригера въ Прага отъ Д-ръ Янко Шафарикъ, директоръ на Бѣлградската библиотека и музей. Отъ това писмо, което се пази въ Етнографския музей въ София, инв. № 151, вадимъ слѣднитѣ редове, въ прѣводъ и въ оригиналъ, които ясно говорятъ за народностьта на о. Павла, който бѣ родомъ отъ с. Кониково, покраина Вардарйя при Солунъ:

Въ Сръбския Бѣлградъ, $\frac{\text{22 септ.}}{\text{4 окт.}}$ 1865 г.

Високопочитаеми Господине и Приятелю!

Приносительтъ на това писмо, благоговѣйниятъ отецъ Павелъ, архимандритъ отъ славѣно-сръбския монастирь Св. Ми-

хаилъ въ Йерусалимъ, ме замоли да му дамъ прѣпоржка за Златна Прага, понеже иска при своето пѫтуване да посѣти тази старославна славѣнска столица. Азъ се осмѣлявамъ да Ви моля, да му помогнете да постигне своята цѣль. Той е роденъ македонски българинъ отъ Солунъ и събира доброволни помощи за възобновление на храма на архангела Михаила въ Йерусалимъ . . .

Д-ръ Янъ Шафарикъ, държавенъ библиотекарь.

W Srbském Bélehradě

dne $\frac{22\ \text{septemb.}}{4\ \text{oktob.}}$ 1865.

Wysoce ctěny Pane a pritely! [1])

Donositel tychto řadku, ctihodny otec Pawel, Archimandrita Slovansko-srbského monastira Svat. Michala w Jerusaleme, požádal mně abych mu dal několik odporučejicich slow do Zlaté Prahy, an na swém cestowáni žáda: toto staroslawné slowanské sydelni město nawštiviti; ja se osmeluji Wás požádati, by ste napomocen byl, by swého cíle došel. On je rozeny macedonsky Bulhar ze Soluna, a zbýra dobrowolné dari obnoweni chramu archanjele Michala w Jeruzaleme . . .

D-r Jan Šafarik, zemský bibliotekar.

1866 г.

№ 162. Сръбска земя.

Въ отговоръ на хърватската партия на Старчевича, която не признавала отдѣленъ сръбски народъ отъ хърватския, извѣстниятъ сръбски поетъ Йованъ Йовановичъ Змай написалъ стихотворението „Нема Срба!“ Въ него поетътъ изрежда областитѣ, дѣто живѣятъ сърби, именно: Черна-гора, Босна, около Дрина и Сава, на изтокъ до Нѣготинъ, дѣто е надгробната плоча на Велко-войвода, отъ Срѣмъ на сѣверъ до Пеща, на западъ до Загребъ. За Македония нѣма ни поменъ. Ето съответнитѣ за това стихове:

Даклем, нема Срба! — Нема, нема, нема!
Веле наши браћа, велики Хрвати.
. . . .

---

[1]) Запазвамъ старинския правописъ на писмото.

А ко је оно што с'у Црној Гори
За слободу бори?
А ко је оно, тужна ли му мати,
Што у сузној Босни за крс часни пати?
А ко је оно око Дрине, Саве,
Што диже барјак светитеља Саве?
А ко је оно, што прикупља моћи,
И мач свој оштри на Вељковој плочи?
А ко је оно од Пеште до Срема?
А ко је оно што се Сремом шири,
Па чак и у Загреб јато му завири?

J. Јовановић Змај.

1866 г.

№ 163. **Щ и п ъ.**

Прѣзъ 1866 г. въ Цариградъ се вѣстява като радѣтель за българска книга Константинъ Анастасовъ, родомъ отъ Щипъ, съ книгата: **Кратко описаніе на свѧтытѣ двадесѧть монастыри въ Атонскѫтѫ горѫ. Издалъ Константинъ Анастасовъ отъ Щипъ. Цариградъ** 1866. За българското родолюбиво чувство и надежди на щипянина Константина говорятъ добрѣ слѣднитѣ напр. извадки отъ **Описаніето**:

1. **Монастырь по сȣхо е Хилендарь... Първи ктитори на тойзи мънастырь сѫ свѧтый Савва Сръбскій и баща мȣ Сѵмеонъ... Въ тойзи мънастырь живѣѭтъ само Българи калȣгери и ѿ тѣхъ множина сѧ послȣжили за възражданіето на българскѫтѫ книжнина и народность. Тȣкашенъ пострыженикъ е былъ отецъ Паисій първыйтъ писатель на българскѫтѫ исторіѭ въ новытѣ времена. Така и отецъ Неофитъ, много страдателныйтъ онзи за народното възражданіе старецъ на когото и гробатъ е въ тойзи мънастырь.** (стр. 3—5).

2. **Монастырь е Зографъ... И тойзи монастырь е чисто българкый и ѿ него сѧ чака нѣкое добро за народа** (стр. 7).

1867 г.

№ 164. **Български земи.**

Викенти Макушевъ, руски ученъ и познавачъ на южното славѣнство и неговото минало, въ съчинението си Задунайскіе и Адріатическіе славяне. С.-Петербургъ 1867 г. така опрѣдѣля границитѣ, въ които живѣе българскитъ народъ:

„Область занятая болгарами, заключается между Дунаемъ, Тимокомъ горами, лежащими на З. отъ Болгарской Моравы, Призреномъ, Охридою, Касторіею, Ніавстою, Солунемъ (Салоники), Адріанополемъ, Сизеболи, Чернымъ моремъ, Бургасомъ, Сливною и Расградомъ. Границы болгарскою племени прежде были гораздо шире: оно занимало на З. страну между Моравою и Тимокомъ и между Ибромъ и Болгарскою Моравою, впослѣдствіе (съ конца XII или начала XIII вѣка) осербившуюся, и доходило до южной Албаніи (Вагенеты); на Ю. оно имѣло поселенія въ Ѳессаліи (Велигостиче) и Мореѣ (Езерце, Маняки и Мильчаны) и на С. въ Влахіи (Сѣверяне, Мильчаны): мало-по-малу слились болгаре въ этихъ мѣстахъ съ господствующею народностью; впрочемъ кое-гдѣ сохранили они и понынѣ свою народность внѣ прѣдѣловъ, нами обозначенныхъ: въ Влахіи ихъ немного и они быстро обрумыниваются; во Ѳракіи они живутъ въ колоніи Булгаръ-кой или Руссъ-кой (2.000 душъ) и особенно въ Инджиджисѣ; въ окрестоностяхъ Каварны и въ Добруджѣ, вблизи Чернаго моря и езера Разина, находимъ болгарскихъ рыболововъ; по парижкому договору 1856 г. городъ Болградъ (8.000 ж.) и большая часть болгарскихъ колоній въ Буджакѣ или южной Бессарабій (съ 1829 г.) отошли къ Молдавіи; нѣсколько тысячъ болгаръ поселены издавна въ Малой Азіи въ окрестностяхъ Мраморнаго моря“, стр. 2 и 3.

1867 г.

№ 165. **Струмица.**

Християнското население въ Струмица моли прѣзъ 1867 г., чрѣзъ българскитѣ прѣдставители въ Цариградъ, турското правителство, което да позволи, въ струмишкитѣ училища прѣподаването да става на матерния езикъ на населението, именно на български езикъ. Ето писмото, изпратено заедно съ съотвѣтната просба на струмичане; то се пази сега въ Етнографския музей въ София, инв. № 4590.

До тѣхни-те Благородія Г-да Г-да Представителіе за Болгарскій-тъ духовенъ Вопросъ въ Цариградъ.

Мы долуподписани-те жителіе отъ Струмница родомъ Българе, отъ много время насамъ като имаме желаніе да начнеме ученіе на матерній-тъ ни язикъ, колко пѫти по-

искахме да ставиме наше-то желаніе въ дѣло, толкова пжти быдохме возбранени затова отъ нашій-тъ духовній-тъ началникъ Іероѳея съ разни интриги, въ кои-то потпомагатъ неколко приверженицы, кои-то ся научени да ся прихранявать съ народна потъ. При сичко това, что Височославно-то Царско Правителство чрезъ своето Високо рѣшеніе дало отъ одавна дозволеніе, всякой народъ отъ вѣрни-те му поданницы, да ся изображява на матерній-тъ си языкъ, нашій-тъ Духовній Началникъ и приверженицы-те му сосъ всякакво лукаво средство ни возбранявать, като и сега отъ три месеца на самъ ни испждиха сосъ сила-та на вліяніе-то имъ двамина учителіе, които мы донесохме сосъ иждивеніе на наши собствени заплати, при сичко това, чтото имамы пълно право, да ся заплаща и на народній-тъ учитель отъ обща-та касса, отъ коя-то се заплащаха и ся заплащатъ и днесъ гърцки-те ни учителіе. И понеже Владыката ни Іероѳея испжди преди 15 дена учителя и челядъ(дѣчица)та ни ся скитатъ сега по сокаци-те, а мы като нема кждѣ на друго место да се оплачеме, ся принуждавамы да ся отнесемъ до Височославно-то Царско Правителство въ Цариградъ съ едно сыновно прошеніе, и да го умолиме, что-то съ Нѣговата голѣма мылость да благоволи да ни помилува съ едно нарочно ираде, что-то да можеме слободно безъ всяко прѣпятствіе да воведеме въ общо-то ни народно училище изученіе на матерній-тъ ни языкъ. На основу того умоляваме Васъ Господа представителіе и Ве ополномощаваме съ наши-те потписи, за да подадете въ наше-то имя приключено-то нрошение на Височославно-то Царско Правителство и да му докажете и устменно наши-те нужди и страданія одъ нашій-тъ Владыка Іероѳея, кой-то противъ Царско дозволеніе ни гони народность-та и языка.

Струмница на 31 октомбрія 867.

(Слѣдватъ много подписи и печати).

1867 г.

№ 166. **Прилѣпъ, Битоля.**

Въ една дописка отъ Битоля, печатана въ вѣстникъ Македонія отъ 1867 г. № 14, се говори за българското национално чувство въ Прилѣпъ и Битоля. Дописникътъ маке-

донецъ защищава укоряванитѣ отъ други лица българе въ Прилѣпъ, че ужъ не радѣли за народнитѣ работи. Той казва:

„Не можамъ да се стърпамъ да не речамъ малко нѣщо и за това що велитъ, че прилѣпчанытѣ быле просты, невѣжи и немарливи къмъ ученіето... Прилѣпчаны сетъ самата причина що ные (т. е. въ Битоля) си отворихме колко годѣ очитѣ, се опознахме оти сме Бугари, издѣйствувахме да си имаме едно общенародно Бугарско училище и най-послѣ си кладохме въ църквѫтѫ св. Недѣля единъ попъ да ни служитъ на майчиный ни язикъ.

„Прилѣпъ е днеска центаръ по нашинскы-ве страны за добрѣ уреденото си училище. Наистинѫ, прѣдъ 6—7 годины не бѣше уредено и се прѣдаваха въ него Часословы и Псалтиры. Но днеска иматъ 4—500 ученицы сите отъ по новѫтѫ наредбѫ... Прилѣпчаны быле немарливы къмъ ученіето, а въ 5—6 годины растояніе не само що чудесно споредъ врѣмето уредиха мѫжкото училише, но постановиха и едно дѣвическо, за кое на пролѣтъ ке му праватъ и особно зданіе!“

1867 г.

№ 167. Бобишча (Костурско).

Дописникъ отъ с. Бобишча (Костурско) се обажда въ в. Македонія отъ 1867 г. съ дълга дописка, въ която обяснява, какъ този юженъ български прѣдѣлъ е попадналъ подъ гръцко влияние и какъ сега се старае да се изтръгне отъ чуждата напасть. Извличаме само часть отъ дописката (№ 16 на вѣстника), тъй както си е написана отчасти на мѣстно нарѣчие:

„Не исказанно се израдваме като чухме за изданіето на вѣстникъ Македонія, на коѭто само името ѝ ке е причина да разбуди много чувствителны за народность Богарскы сърца . . . за това бързаме да ви пишеме кратко за състояніето и безпокойствіята отъ гърцызмытѣ на тукашнытѣ Богари, и отъ слуховетъ които се раздаватъ по свѣто за нашата чиста Богарска Костурска околія.

„Като ны се давае много важны причины отъ безисторическытѣ и безосновнытѣ зборове на нѣкои интересаты и погърчены людиње най повике даскалчета, шчо кажве, оти нашата епархіа дека има синка грьцкы владика, грьцкы училишча и гърцко по цьрквитѣ пѣеніе, а не по майкиный

ни сладокъ Богарски языкъ, да отъ тука заключве малоумнытѣ и не опитнытѣ оти е била и треба да быди гърска, и за това требало да не се извърли гърскіо языкъ отъ нашитѣ места, ама да се уварди и да се рашира опче повике за да не се донеси и введи майкиный ни говоримый и местни Богарскый языкъ".

1867 г.

№ 168. Воденъ.

Отъ една дописка, написана на македонски говоръ и печатана въ брой 26, 1867 г. на цариградския в. Македонія, воденчане между друго казватъ:

„Бугаритѣ на Македоніѫ сакатъ езикотъ си во цьрквыте, сакатъ схолина (т. е. школи, училища) и за да поддържатъ тыя сакаятъ еднородецъ Бугаринъ владика, защо дори до овой сахатъ не салде грьцки владыцы имахѫ туку и фанатицы и терачи (т. е. гонители) на езикотъ както Г-нъ Никодимъ, той що повике отъ два миліони гроша во малко казандиса отъ Бугаритѣ и за дарба имъ остави молещуваніето на уніятството, а да сѫ тресаятъ още кутрытѣ попови да употрѣбатъ баремъ по проститѣ на литургіѭтѫ Бугарскы, и що велѫ? нито „едно Господи помилуй" треска го фащаше Г-на Никодима кога го слушаше".

1867 г.

№ 169. Рѣсенъ.

Въ цариградския в. Македонія, който излизаше на български и отчасти на гръцки езикъ, въ брой 30 отъ 1867 г., виждаме една дописка, пратена отъ нѣкой рѣсенчанинъ, който билъ училъ гръцка книга, та пише на матерния си езикъ съ гръцки букви. Отъ тая дописка изваждаме нѣколко реда, които по-долу прѣдаваме и съ съотвѣтни български букви:

Ρεσεν 1867 Ιουν. 14.

Γοσπόδινε ρεδάκτορε νὰ βέσνικ Μακεδόνια.

Λὸ σέγα νίκογαζ ὀτ νάσιοτ γράτ νὲ σὰ ιὲ πίσαλο κορεσπονδέντζια σεγὰ ζα πάρβο ζαφάσταμε ζὰ δὰ ιάβημε ἠ ὀτ νά-

σιοτ μαλκι γράτ ζὰ δα βί ἴζβεστήμε μάλκου νέστα κοητό σὰ σλοῦτζιλε σέγα ζὰ μάλου βρέμε. Νάσιοτ γράτ ιὲ σοσέμ ὄτ Πούλγαρι νασελὲν τάκα ἡ ὀκόλνητε σέλα νὸ σάμο σὸ ἧμε Πουγάρι ὰ νὲ σο δελόμ νὸ σέγα ἡ τούκα σὰ σοπούδηφμε ἡ ζάφασταμε ζὰ δὰ πάραμε τατκόφνιοτ ιἄζικ ἡ ζὰ τζούδεγνε ιἒ ὄτι ἥσβεδνος σέ ζαπαλια νὰ σήτζκητε σαρτζατα ζὰ δὰ σὴ σάκααt ματέρνιοτ ιάζικ νὸ νὲ μόζιτ δα σὰ ἡσπολνητ ζαλανίετο βὸ γράδοτ νη κατὸ ἧμαμε νάϊ παρβο πρεπέτστβιετο ὄτ βλαδίκατα Μελέτια, φτόρο ἡ ὄτ νέκολκου νέγοβι πριβερζέντζι ἡλὴ νεγόβε λιζιπανητζκοφτζι... νὰ κοητὸ ζὰ σέγα ζαμολτζάβαμε ἡμενάτα δὰ βι κάζιμε κατὸ σα ναδέβαμυ τζὴ ἡ τίη σὲ Πούλγαρι ἡ βὸ ἐδὲν δέν πέλκημ ἡ τίη κὲ δοηδατ νά ρἓδοτ στζό τρέπιτ κατὸ Πούλγαρι . . .

Ресенъ, 1867 г. юни 14.

Господи́не реда́кторе на ве́сникъ Македо́ния.

До се́га ни́когашъ отъ на́шиотъ гратъ не са йе пи́сало кореспонденция; сегà за първо зафа́щаме за да я́виме и отъ на́шиотъ ма́лки гратъ, за да ви известиме малку не́ща, които са случиле се́га за ма́лу вре́ме. На́шиотъ гратъ йе сосе́мъ отъ българи населенъ, та́ка и околните се́ла, но само со и́ме буга́ри, а не со деломъ. Но сега и тука се собу́дифме и зафащаме за да ба́раме татко́гниотъ язикъ, и за чуденые йе, оти и́зведношъ се запалиа на сичките сърцата, за да си са́кaатъ мате́рниотъ язикъ, но не можитъ да са исполнитъ желани́ето во гра́дотъ ни, като и́маме най-първо препе́тствието отъ владиката Мелетия, фторо и отъ не́колку не́гови привърженци или негови лижипаничкофци . . ., на които за се́га замолча́ваме имена́та да ви кажи́ме, като са наде́вами, чи и тий се българи и во еде́н ден белким и тий ке дойдатъ на ре́дотъ, що требитъ като бѣлгари.

1867 г.

№ 170. Солунъ.

Основателка на първото новобългарско училище въ Солунъ бѣ учителката Славка Дингова, родена въ Солунъ, по родители отъ воденското село Държилово. Отъ нѣколкото нейни дописки, печатани въ вѣстницитѣ, тукъ прѣдаваме едно благодарително писмо, подписано отъ нея и отъ надзирателитѣ на училището, чичо й Кирякъ Държиловичъ и др. и помѣстено въ цариградския в. Македонія, брой 35 отъ 1867 г.:

Солунъ, 16-ый Іулія, 1867.

Во 25 брой на почтенійтъ ви вѣстникъ со радо сърце прочетохме извѣстіето, по което малолѣтнытѣ сынове на родолюбныйтъ Г-на Д. Добровичъ Владимиръ и Страшимиръ подаруватъ на новоотворенното у градъ ни народно училище сто букварьі отъ онія на македонско-то нарѣчіе. Постжпката на родолюбивытѣ тія дѣца още отъ сега іе живо доказателство на благитѣ надѣжди, кои има да чека милата ни татковина отъ науколюбнытѣ чувства, кои никнаты у крехкото имъ сърце има соврьстно да растатъ и да са изліятъ врьсъ жедната за наука Българска юность. Народното овдѣшно училище, припознаващемъ важностьта на подарката, написало е подарителытѣ на плочитѣ училищны, като първы благодѣтели и благодаримы имъ во името на цѣлъ македонскый българскый родъ, молещемся Всѣвышнему дано станатъ примѣръ, щото всытѣ вообще народны училища ся удостоятъ да ся хвалатъ со написаніето въ училищнытѣ имъ благодѣяніеви книги на многомина Владиміровцы и Страшиміровцы.

Пріимѣте Г-не увѣреніето на дълбокото ни до Васъ уваженіе со което са подписуваме.

Привремѣнна управителка на народното българско училище

Славка Дингова

Надзирателитѣ { К. Даржиловичъ
Вело Негревичъ изъ Деберъ
Нікола К. Пауновик.

1867 г.

№ 171. **Сѣръ.**

Въ една дописка отъ Сѣръ, печатана въ в. Македонія, брой 36 отъ 1867 г., се тжжатъ отъ погърченитѣ българе въ Сѣрско, Драмско, Солунско. Ето нѣколко извадки:

„Наистина, во таіа страна сичкы скоро калугери сж отъ Болгарско происхожденіе, сирѣчь по сички монастири що ги има по Солунски, Серезски и Драмския санджакъ, но, на жалость, мощно сж рѣткы кои иматъ чувство Болгарско, но повеке сж такива които би, да е кабилъ сичкио Болгарски народъ во една капка вода попили! не вѣрувамъ да и прави Гърци повеке марзатъ Болгарски родъ колко ще всеки денъ

отъ калугери Болгари по тукашни монастири! . . . А това сичко е направилъ нашѫ вѣченъ и непримирими неприятелъ, сиречъ свирепо елинско племя! — да ли ке Български народъ целъ пакъ получити стара своя самосвѣсть и уважавати самъ себе си, какъ що е било во старо време? Това самъ Господъ знае! —"

1867 г.

№ 172. Eниджe-Вардаръ.

За национално съзнание на българетѣ въ Eниджe-Вардаръ говори доста една дописка, помѣстена въ в. Македонія, брой 38 отъ 1867 г. Отъ нея виждаме, какъ българетѣ поставятъ националността си по-горѣ отъ вѣрата, и, за да не станатъ гърци, приематъ униятство. Ето части отъ дописката:

Eниджe-Вардаръ 6 Орачъ (авг.) 1867.

Долоподписанитѣ соединены Българы жители на Вардарската околія, или на старата Макѣдонска столнина „Бѣла"[1] по турскы денеска „Eниджe-Вардаръ"по цьрковното отдѣленіе на Воденската епархія . . . И така: дѣка текло вода, пакъ кѣ тече. Отъ Солунскійтъ народенъ изворъ текло іе просвѣтеніето на Българскытѣ племена; отъ Охридскійтъ народенъ священноначалническій прѣстолъ текло толко врѣме христіянското утѣшеніе и науколюбіе; безъ да тѫрчамъ на по древны изворы на най старата исторія на Македонія, на която столнината градъ Бѣла, бѣше изворъ на народолюбіе крайно. Тия всичтѣ извори народны отъ злобна рѫка похлупены, или отъ теченіето на работитѣ, са таели покрыти, па никой не смѣялъ, а повекѣ въ сегашнитѣ врѣмена, да побутне поклупката, ако и да былъ въ пълно увѣренъ, че подъ тая поклупка ся таяли цѣла златна надѣжда за златно будуще татковинско. Толко годишното неученіе и простота дотолко бѣше соборила духътъ на Македонскытѣ Българы, щото, като обаяны са пазеха отъ народны мысли да споменатъ, колко повекѣ да пріиматъ и да са захванатъ за народнійтъ изворъ. Колко обаче и да бѣха духомъ паднаты, са крыела, като жарче подъ пепельта, искрата на народностьта си. . . .

---

[1]) Думата е за Пела, родно мѣсто и столица на Александра Македонски, сега развалини при българското село Постолъ (Eниджe-Вардарско). Селянетѣ и сега наричатъ стариния граденъ кладенецъ съ името Пелъ.

При първытѣ бѣлѣзы на народното ни разбуденіе, въ околията ни ся сгодилъ да священноначалствува сега въ Цариградъ що ся намира и ся выка Воденскыя владика Никодимъ. Като чистъ служитель на Еллинизмътъ, или повыкѣ на сребренизмътъ, онъ отъ първъ часъ нанесалъ смъртоносенъ ударъ на Енидже Вардарцытѣ, заради то, що они отклупили народныйтъ изворъ во тамъ околіѧ... Найсетнѣ си упурави онъ орудіята си противъ бѣлобрадійтъ и со милна почесть помегю стадото си устарелійтъ 70-годишенъ служитель Божій попъ Дима... Воденскій владыка Никодимъ го извадилъ и на заточеніе да испроводи дозволеніе правителственно извадилъ... Но такво положеніе не можеше да трае на много и така като на секаде народътъ си повьрна очитѣ комъ единородцытѣ и соотечественицытѣ си за помощь и спасеніе напразно, не можи да найде другаде това спасеніе, но само въ человѣколюбивата защита и покровителство на западнытѣ; приелъ уніята и са откина отъ Никодима. Народътъ си поставилъ началникъ и служитель пакъ старецътъ попъ Дима, кой подъ бѣлата брада хранищемъ още доста младо сьрце, са запрегна още веднажъ и на мало врѣме... созидалъ друга цьрква народна Българска, Святыхъ Апостолъ Петра и Павла, въ която първъ пѫть са испѣла служба на народнійтъ ни языкъ, и Българско училище, въ което пакъ почна да се предава Кирило-Методіевото нарѣчіе...

Енидже-Вардарцы

Общій печатъ на Съединенитѣ Българи.

1867 г.

№ 173. Македония.

Въ броеве 42, 44 на в. Македонія отъ 1867 г. сѫ помѣстени пѫтни бѣлѣжки на двама дописници, що пропѫтували нѣкои македонски крайща. Извличаме отъ тия бѣлѣжки слѣднитѣ редове:

„Паланка, на юго-западъ отъ Кюстендилъ; тукъ человецытѣ сѫ народны, а особено свещеницытѣ... Тукъ има 3 народности, Турци, Българи и Егюпты... Цьрква една, училище едно, ученицы до 80.

„Велесъ. Тукъ за гърцы нѣма да говорѭ, извѣтрѣло имъ и сѣмето даже. Колкото за цинцарытѣ, сѫ за уваженіе макаръ

че сѫ 60 кѫщи, тѣ обдьржатъ частно училище но на грьцки языкъ... Тукъ има Българи около 2,300 кѫщи, турцы отъ 500 повече, егюпти около 50 кѫщи... Тоя градъ[1]) е раздѣленъ на двѣ части, едната часть е отсамъ рѣката Вардаръ, а другата отвѫдѣ, сѫщото и черковытѣ имъ сѫ двѣ, общины двѣ, училища двѣ мѫжки и едно дѣвическо въ отвѫдната страна. Отсамното което е днесъ подъ управленіето на г-на Христа, съ единъ помощникъ родомъ тамошенъ, е добрѣ наредено; отвѫдното училище което е снабдено съ единъ главенъ учитель, калугеръ родомъ отъ Дебьръ... и съ другы двама взаимноучители тамошны. Въ помянутытѣ училища ся прѣподава българскый языкъ. Дѣвическото което е въ сѫщыйтъ дворъ ся управлява отъ еднѫ учителкѫ Сърбкынѭ, стара вече но още добрѣ наконтена...

„Прилѣпъ. Разстояніе отъ Велесъ 11 часа; между Бытоля и Велесъ... Тука живѣятъ 4 народности Българи, Турцы, Егюпты, и Цинцари; Гърцы нѣма ни единъ, Българи около 1200 кѫщи, Турцы отъ 600 повече, Егюпти около 200 и цинцари до 75 кѫщи. Цьрква 1, училища 2, едно мѫжко и едно дѣвическо; мѫжкото училище има 2 отдѣленія за български и грьцкы; въ българското отдѣленіе има около 250 ученика, и ся предава и Турскыйтъ языкъ, а въ грьцкото само 40, въ дѣвическото Българско училище ся събиратъ до 150 момичета...

„За Бытоля, Г-не Редакторе въ кратцѣ ще ви бѣлѣжѫ и Вые тълкувайте по широко. Тукъ въ този градъ ако распытамы за человѣцытѣ ще намѣримъ че повечето сѫ Българска крьвь: имамы причини така да мыслимъ. 1-во че тукъ по кѫщята ся говори Български. 2-ро Окружіето на селата сѫ всичкы Българы освѣнъ Крушево, Магарево и Търново що сѫ цинцари... Тукъ цьркови има 3, училища грьцкы 2. А едва лани ся удостоихѫ живытѣ Българи въ този градъ да си отворятъ училище; тука има Българи много както казахъ и по-горѣ, но сѫ мьртвы или по-добрѣ да кажѫ спѭтъ още: и сега въ това училище ся събиратъ до 45 ученика...

„Щипъ; Щипяне ся за уваженіе колкото за наредбѫтѫ на училището имъ, въ това училище ся предаватъ Българскый

---

[1]) Отъ тукъ надолу за Велесъ заемаме отъ вторія дописникъ.

и Турскы языцы. Ученицы около 250. Народности 3, Българи, Турцы и Егюпты. Българи около 2000 кѫщи (освѣнъ Ново-село което съставлява и то близу 600) Турцы отъ 500 повече, Егюпти до 40—50. Гърцы и Цинцари нѣма.

„Радовишъ. 5 часа растояніе отъ Щипъ къмъ Струмицѫ. Тая паланчица е расположена въ най голѣмѫ тишинѫ. Народъ простодушенъ, ученолюбивъ. Тукъ има само Българи и Турцы, но си живѣятъ братскы, а не като съ грьцы. Училището имъ е наредено много добрѣ, ученицы до 120. Църква 1. Българскы кѫщи до 500, Турски 400, а Егюпски до 100.

„Струмица. Забѣлѣжителенъ градецъ който ся споменува въ исторіѭтѫ. Быдохмы щастливы да видимъ да ся отвори и въ това мѣсто Българско училище. Всичкытѣ граждапы тукъ (освѣнъ четворица) сакатъ Българскы да учатъ дѣцата имъ. Но владыката имъ отворилъ грьцко училище за дѣвойкытѣ за да гы погърчи... Тукъ народности чисти 2. Българи и Турцы. Българи около 1200 кѫщи, а Турцы до 600.

„За Неврокопъ сте много пѫти слушали. Тукъ има Българско училище. Гърци нѣма. Цинцари има 13 кѫщи.

„Банско (Разложко окружіе). Това голѣмо село отъ 1000 кѫщи само Българи е расположено на полытѣ на Перинъ планинѫ... Въ това село за сега иматъ добрѣ наредено училище, и ся събиратъ до 250 ученика. Разлошкото окружіе състои отъ 11 села половината сѫ Българи, и въ всѣко отъ тѣзи села има училище..."

Вторията дописникъ говори за сръбскитѣ учителки и учители пращани въ Македония отъ Сърбия. Като укорява велешане, които държели една сръбкиня учителка, добавя:

„Иста-та зараза върлува и въ Враня, Пиротъ, а повече въ Лѣсковецъ и Нишъ, тя има клонь и въ Скопіѭ, но той не ще даде плодъ. Въ Куманово цавти Българщината, училището имъ е много добрѣ наредено. Въ Охридъ училищата ся добрѣ наредени, но страдатъ отъ владикѫтѫ си за когото ся мѫчатъ отъ много врѣме да го изгонятъ, но не можятъ, че мѣстното имъ правителство го крѣпи".

1867 г.

№ 174. **Македония.**

Въ началото на 1867 г. се бѣха заловили прѣговори между сръбското правителство и българската колония въ Букурещъ за образуване на югославѣнски съюзъ и за отваряне война на Турция. На 5 априлъ сжщата година се били събрали въ Букурещъ прѣдставители (около 80 души) на разни български градове; рѣшението си за сръбско-българско политическо единство тѣ изпратили на сръбския министъръ на Външнитѣ дѣла Гарашанинъ. Това българско гледище за сръбско-българска уния почва съ слѣднитѣ думи: „Понеже днешныте обстоятелства викатъ сичкитѣ угнетены въ Турско народы за да зематъ освободителны мѣркы, и ми Българытѣ които живѣемъ въ Българія, Тракія и Македонія, събрахмы сж да размыслимъ и изнамѣримъ средство за освобожденіето на милото наше отечество".

Първитѣ двѣ точки на спогодбата сжщо така ясно говорятъ за българско население въ Македония: „1. Соединеніето Братско трѣбува да стане между Сърбыте и Българете, подъ име Югославянско Царство. — 2. Югославянското Царство ще ся составлява отъ Сърбско и отъ Българско (Българско обема областите Българія, Тракія и Македонія)". На 22 май 1867 г. Гарашанинъ отговорилъ на българетѣ и имъ заявилъ, че се съгласява „потпуно у основу са предложеним точкама". Горнитѣ документи обнародва по оригинала Ив. Ев. Гешовъ въ Псп. LXI, стр. 8—9, 14. Въ сръбски прѣводъ съглашението излѣзе въ книгата на М. С. Пироћанац. Кнез Михаило и заједничка радња Балканских народа. Београд 1895, стр. 37—39.

1867 — 1869 г.

№ 175. **Прилѣпъ.**

Слѣдъ дълги борби на българското население въ Прилѣпъ съ цинцарската колония въ сжщия градъ, покровителствувана отъ гръцкото духовенство, най-сетнѣ прѣзъ 1867 г. 20 юни българетѣ, сполучили да се отдѣлятъ отъ фенерската гръцка църква, а прѣзъ 1869 г. си образували и своя градска община, която да се грижи за общенароднитѣ и училищни

работи. Бѣлѣжка за нейното образуване се намира на първия листъ на една кормчия, пазена съ други разни документи въ желѣзната каса на прилѣпската община.[1]) Ето тая бѣлѣжка:

1869 въ 25-й Марта.

Прилѣпската окружнос отвжрли гжрс(ко)то иго, и побара грабнатата отъ проклетите фанаріоти преди единъ вѣкъ народната си Охритска архіепископія въ 20 Юній 1867 година, а днесъ се состави гратска община отъ 12 члена и единъ свѣщеникъ.

Имената на членовете:

х. п. Костадинъ Динговикъ предсѣдатель, х. Ангеле х. Иліовъ, Іосифъ М. Крапчевъ, Стефанъ Попе, Іовче х. Тошовъ, Стоянъ Ропотоецъ, Димитри х. Наумовъ, Георгіа Протоколевъ, Илиа Пиперковъ, Коста Гезевъ, Спиридонъ Д. Пешковъ, Димитріа И. Біолчевъ, Иліа Д. Здравевъ писаръ.[1])

1868 г.

№ 176. **Крива-паланка.**

Въ Крива-паланка българскиятъ духъ е билъ винаги доста буденъ и то благодарение отчасти на близкия монастирь Св. Якимъ Осоговски. Самото житие на светеца е подържало у четцитѣ споменитѣ за български царь, за Калоа црѣ Болгарскаго, който посѣтилъ монастиря на праздника на свети Якима. Населението се е смѣтало за българско и въ края на XIV в., когато турцитѣ покориха тоя край, подвластенъ на князь Константина, чиято область у турскитѣ лѣтописци е наречена „българска земя“ (диаръ болгаръ). И прѣзъ първитѣ вѣкове на турското робство, българското национално съзнание тамъ е бивало заявявано и въ писани паметници. Самитѣ сърби въ Дубровникъ прѣзъ 1474 г. даватъ на монастиря Св. Якимъ милостиня и го наричатъ български (... elemosinam monasterio Sancti. Joachim partium Bulgarie). Пъкъ и когато Паланешко подпадна подъ духовната власть па сръбската патриаршия, тоя край се е смѣталъ за български. Прѣзъ 1586 г. отишълъ игуменътъ на Осоговския монастирь въ Москва по

[1]) По съобщение на г. А. П. Стоиловъ.

[1]) Бѣлѣжки за възраждането на българщината въ Прилѣпъ гл. въ книгата на прилѣпския учитель Никола Ганчевъ Еничаревъ, Възпоминания и бѣлѣжки. София 1906.

милостиня; въ съотвѣтнитѣ руски книжя е отбѣлѣзано, че игуменътъ присгигналъ „Изъ Болгарской земли“. И сръбскиятъ патриархъ посѣтилъ въ 1686 г. монастиря (пріидохъ здѣ въ монастиръ Осоговъ), който се намиралъ между неговитѣ Блъгарскихъ земль. Прѣзъ края на XVIII и началото на XIX в. въ Крива-паланка учителствувалъ извѣстния новобългарски писатель Хаджи Якимъ, който печата книгитѣ си на простѣйшїй ıазыкъ Болгарскїй, спомаганъ отъ сѣверо-македонски родолюбци и търговци отъ Крива-паланка, като Димитъръ Филиповичъ и др.[1]) Въ 1845 г. паланчане си съградиха нова цържва и въ двора ѝ българско училище. Въ 1868 г. се призна и официално българската цързовна община отъ турцитѣ. Отъ това врѣме е запазенъ и печатътъ на общината, въ кржгла форма, вжтрѣ турски надписъ и дата 1868 г., а изоколу български надписъ:

⁝⁝ Паланечка Българска черковна община.

Ето и едно свидѣтелство за български училища въ Паланка, прѣди още да е сжществувала Българска екзархия:

Свидѣтелство,

Съ което явяваме, че Г. Димитръ Давидовъ родомъ българинъ изъ гр. Криворѣчна Паланка, Македония, въ течение на 22 двадесеть и двѣ години отъ 1-й май 1864 г. е учителствувалъ въ народното ни мъжко училище, въ родното си место, при испълнение точно и добросъвѣстьно длъжностьта си, е ималъ примѣрно поведение и отличенъ успѣхъ.

Въ удостовѣрение на това даваме му настоящето подтвърдено, както съ своеръчнитѣ подписи, тъй и съ общинский ни печать.

13-й юлий 1886 год.

Криворѣчна Паланка — Прѣдседатель на общината Икѡ҃ пѡ҃ Георгия

Члѣнове: Арсо Якимовъ, Максимъ Натевъ, Ване Ангелковъ, Андонъ Дймйшовъ, А. Тотевъ, Цено Колевъ.[2])

---

[1]) Тия вѣсти сж приведени по-обстойно по-горѣ въ №№ 37, 40, 45, 56, 92.
[2]) Съ тоя документъ ми услужи любезно г. Д. Цоневъ отъ Крива-паланка.

1868 г.

№ 177. **Рѣсенъ, Охридъ.**

Въ 1868 г. била напечатана въ Цариградъ кратка свещена история и катихизисъ на македонско нарѣчие, което е наречено въ случая „българско". Авторъ на книгата, Кузманъ Шапкаревъ, билъ отъ Охридъ[1]), затова и основното нарѣчие на свещената история е охридското. Издатель станалъ родолюбивиятъ рѣсенецъ (Рѣсенъ градъ между Битоля и Охридъ) Андрей Анастасовъ. Книжката е озаглавена:

Кратка священна повѣстница отъ вѣтхыйтъ и новыйтъ заветъ и кратко св. Оглашеніе (Катихизисъ) на нарѣчіе поразумително за македонскытѣ Българы. Нарѣдилъ единъ македонецъ. Сѣ издаватъ отъ Андрея Анастасова Рѣсенца. Цариградъ. Въ печатницѫтѫ на В. „Македоніѧ" 1868.

1869 г.

№ 178. **Битоля.**

Градъ Битоля бѣ единъ отъ градоветѣ, дѣто по-късно се замогна българщината. Причината на това се криеше въ голѣмия напрѣдъкъ, що бѣ направилъ тамъ елинизмътъ срѣдъ българското и влашко население. Охридъ и Прилѣпъ се събудиха по-рано. Но прѣди още да се рѣши гръцко-българската църковна разпря, Битоля бѣ вече успѣлъ да заяви въ редъ дѣла своя силенъ български колоритъ. За забѣлѣзване е, дѣто въ Битоля за българщината се заели и самитѣ високопоставени и богати българе, когато въ други градове чорбаджийството дори е прѣчило на народното движение. Резултатитѣ отъ първитѣ усилия въ тая насока сѫ прѣдадени на късо въ една дописка отъ тоя градъ въ в. Македонія, брой 12 отъ 1869 г. Ето тая дописка:

„Битоля, 27 януари.—Бытоля днесь за днесь приближи да е въ пълно значеніе на новобългарскый градъ. Ако обаче хвърлехме само единъ простъ погледъ върху външното ѝ обозрѣніе, отдавна быхмы ѭ намѣрили Българскы градъ; защото отъ народонаселението: Евреи, Турци, Власи, нѣколкомина Гърцы и Арнауты нѣматъ човѣкъ що да не знайтъ Блъгарскы. Въ тържищата, между всичкытѣ народо-

---

[1]) Срв. А. Селищевъ, Отчетъ о занятіяхъ за границею въ лѣтнее вакаціонное время 1915 года. Казань 1915, стр. 78.

насененія, за обще употрѣбителенъ языкъ е Българскыйтъ; но ако погледнехме вътрешно отъ къмъ гражданско отношеніе то быхмы ѭ намѣрили: да гніетъ Блъгаризмътъ въ ползѫ на развываніе на Панеллилизма.

„Днесь, като се удостои да броитъ едно Българско дѣвическо училище, напослѣдне врѣмя смы имали честьтя да ѭ видимъ облагородена въ Блъгаризмътъ и съ единъ главенъ учитель. Блъгаризмътъ постепенно напредватъ. Църквата Св. Недѣля е вече въ пълно значеніе Блъгарска. Мѣстното правителство припознаватъ также за отдѣлно Блъгарскый народъ. Най-благороднытѣ, най-вліятелнытѣ лица въ градътъ, сѫтъ народнытѣ прѣдводители и неуморимы дѣятели за просвѣщеніе на еднороднытѣ си; тѣ прѣдставляватъ народнытѣ желанія прѣдъ правителството.

„Многумина сѫ казвали че ключъ на Македоніѭ е Бытолѭ. Това е наистинѫ. Какъ бы му тупало сърцето отъ радость на всякого Блъгарина ако бы чулъ че той ключь е Блъгарскый? Увѣрявамъ ви прочее че, като се полагѫтъ голѣми грыжи отъ странѫ на овдѣшнытѣ благородцы Блъгари не само за улучшеніе вътрѣшното състояніе на работытѣ, но съ голѣмо стараніе то хвърля поглѣдытѣ си на околнытѣ страны кѫдѣто съ наставленіята си съ подкрѣпляваніята си, можа да ся ококори Блъгаризма, то дѣйствително ще е Бытоля ключъ, за отваряніе на заключеныйтъ отъ великѫтѫ идеѭ Блъгаризъмъ по всичкѫтѫ Македоніѭ.

„Въодушевенъ отъ прѣвъсходнѫтѫ радость като гледамъ туй състояніе на работытѣ, неможамъ да ся стърнамъ да не похваламъ тѣзи благородны лица, що сѫ прѣдпріели това достопохвално, многоуцѣняемо и съотвѣтствующе съ благородството имъ дѣло, съ което ще останѫтъ имената имъ забѣлѣжены съ едры буквы въ страницытѣ на народнѫтѫ ны исторіѭ, както имената на г. г. Братія Робевы, Димка Радева, Тодорчета Док. К. Мешайковъ и пр.“

1869 г.

№ 179. Струмица.

Въ една дълга дописка, помѣстена въ брой 31 и сл. отъ 1869 г. на в. Македонія, струмичане излагатъ развитието на българското учебно дѣло въ Струмица и борбата имъ съ гръ-

цизма. Отъ дописката извличаме само нѣколко реда за показъ на българското родолюбие на нѣкогашни струмичане; дописката е писана съ гръцки букви:

Δολουποδπήσανητε ζήτελη γράδα Στρούμητσε, ρόδομ Μπόλγαρη — στάρη Σλαβjάνη ποσπjεσάβαμε δα βη σοοπστήμ σλέδουϊστετο·

Μηνάχα σε δσουμ γοδήνι η πόβετσε οτ κάκο οτ νάσιοτ γράδ πο νέκολτζινα τσουβστβήτελνι χόρα σε προιαβούβαχα η ση ησκαζούβαχα μπόλκητε ζα δα σα σναπδάτ σο Μπόλγαρσκη ουτσήτελ ζα δα μόγατ τσελjαδ-τα ση δα βοσπητάβατ να μάτερνη jαζήκ βραζουμήτελεν, α νε κάκτο δο σέγα (πο σταρανιατα η ηντρήγητε να φαναριότητε, στο νη ουνηστοζήλε μάτερνϋ jαζήκ ου ουτσήληστατα η οὐ τζέρκβητε) να τσούζδη παπαγάλη — ζαστὸ πο δέσετ γοδήνι στο γη πρασταμε οα γρέτσκητε τούκα ουτσηλιστα, νε μοζέχα νίστο δα ναούτσατ, σαμο παπαγάσκη δα δα πέατ, α δα δόϊδε ρεδ νέκοε πήσμο ζα νέγδε δα νη πήσατ, νε ουμjέατ, α νέκοϊ τεμεσούκ δα ναπράβατ πακ χήτο νε μόζατ — εδβάμ ἤμετο ση ποδπήσουβατ ... Η τακὰ πρεδή 9 ηλή 10 γοδήνη σέδουμ δσουμ δετσὰ τζούδνο νjέστο ου ἐδήν μέσετς σε ναουτζήχα δα τσετάτ η δα πησατ πρη μπλαγορόδναγο γοσποδίνα Κωνσταντῖνα Σούλεβα τεργόβζα, κογότο νέκολκο πριάτελη ζαμολήχα δα ημ στόρη εδνὸ μπλαγοδεjάνιε δα οτβόρη πὰ ζα Στρούμνιτσα ζα δα σε οὔτζατ να μάτερνϊί jαζηκ (κοετο ζα νεγο νε μπέσε πρηλήτσνο, ζαστο ση ἤμα τεργοβίατα—τεργοβία σο Εβρόπα, νο οτ νακλόννοστ κὰμ δομπρὸ η οτ ζαλοστ δα νε γλέδα δα παπαγάλστβουβαμε η δα μπήδεμε Ἕλληνσκη μεκερέτα, ζα εδήν μέσετζ πριέ να σέμπε τρούδ δα πρηγότβη νέκολκο δετζὰ να τσετένιε η πησὰνιε, στοτὸ πόσλε δα πασάκατ η ποβετσε ουτσένιε, α ου ραστοjάνιε νε εδήν μέσετς δετσάτα ρέκοχα να Σλαβjάνσκη Απόστολοτ τρη-τσετήρη πὰτη ου Τσέρκβατα. Οτ τογάβα ποστεπεννο ζελάνιετο να ναρόδα ζα δα σε σναμπδή σο ναρόδεν ουτσήτελ ζα δα μόζατ δετζάτα να μάτερνϊη jαζηκ δα σε βοσπητάβατ ...“

(Долуподпи́саните жи́тели гра́да Стру́мице, ро́домъ бо́лгари — ста́ри славяни, поспи́ешаваме да ви сообщимъ слѐдующето:

Мина́ха се бсумъ годи́ни и по́вече отъ ка́ко отъ нашиотъ градъ по неколцина чувстви́телни хо́ра се прояву́ваха и си исказу́ваха бо́лките, за да са снабдатъ со болгарски учи́тели, за да мо́гатъ челядта си да воспита́ватъ на ма́терни язи́къ вразуми́теленъ, а не ка́кто до се́га (по стараниията и итригите на фанарио́тите, що ни унищожи́ле ма́терний язи́къ у учи́лищата

и у це́рквите) на чу́жди папага́ли — защо по де́сеть годи́ни що ги пращаме на грѣцките ту́ка училища, не може́ха нищо да нау́чать, само папагалски да пе́ять, а да дойде редъ не́кое пи́смо за негде да ни пи́шать, не уме́ять, а не́кой темесу́къ да напра́вать пакъ хичъ не мо́жать — едва̀мъ и́мето си подни́сувать... И така́ преди́ 9 или 10 годи́ни сѐдумъ о́сумъ деца̀, чу́дно не́що, у еди̇́н ме́сецъ се научиха да чета́ть и да пи́шать при благоро́дназо господи́на Констанди́на Шу́лева търго́вца, кого́то не́колко прия̀тели замоли́ха да имъ сто́ри едно́ благодѐяние, да отво́ри па за (?) Струмница за да се у́чать на ма̀терний язикъ (което за него не беше прили́чно, защо си има търгови́ята — търгови́я со Европа, но отъ накло́нность кам добро́ и отъ жалость да не гле́да да папага́лствуваме и да би́деме е́лински мекере́та, за еди́нъ ме́сецъ прие́ на се́бе трудъ да приго́тви не́колко деца̀ на чете́ние и писа̀ние, щото по̀сле да поса́кать и повече уче́ние, а у растоя̀ние на еди́нъ ме́сецъ деца́та ре́коха на слава̀нски апо́столотъ три четири па́ти у церквата. Отъ тогава постепенно желанието на наро́да за да се снабди́ со наро́денъ учи́телъ за да мо́жать деца́та на ма́терний язикъ да се воспита́вать).

1869 г.

№ 180. Неврокопъ.

Въ едно писмо отъ българската община въ Неврокопъ до Стефана Захариевъ въ Пазарджикъ, съ дата 11 юни 1869 г., се говори съ ясно съзнание за българска народность. Отъ това писмо, което се пази сега въ Етнографския музей въ София, инв. 1206, ще приведемъ слѣднитѣ редове:

„Похваляваме ся че и ми станахме членове на Българскый-тъ Народъ, понеже ся опрѣдѣли отъ комисіѭтѫ, която стана въ Царійградъ прѣдъ прѣдсѣдателството на Негово Величество Али пашѫ, заедно съ севѣрскы-ты Менличкы села за да гы покровителствува Българскы Владыка като что и мы българи, а прибиваніето му ще бѫде въ Неврокопъ. Славѫ Богу придобихме онова что желаяхмы, сега еще очякваме свръшваніето на въпросъ съ ферманъ отъ Тишяйшій-тъ ни Царь и Баща Султанъ Абдулъ Азиса. Поздравляваме Ва прѣискренно и смы Ваши прѣлюбими събратя Община Българска Неврокопска

На 11. юнія 1869 (Слѣдвать подписи)“
Неврокопъ.

1869 г.

№ 181. Костуръ и Загоричани.

Въ в. Македонія, брой 48 отъ 1869 год., е помѣстена дописка отъ с. Загоричани за гръцко-българскиитѣ разпри въ Костурско. Едната разпря станала въ гр. Костуръ. За нея дописникътъ пише:

„Невни на недѣля 5-й т. м. (т. е. октомври) у Костуръ на митрополіжтж станжли двѣ голѣмы патжрдіи, едната была отъ Българытѣ жители на тойзи градъ противъ митрополитътъ имъ Никифоръ. Причината было затварянето на 9 църкви въ тойзи градъ за полза на останалитѣ двѣ, кое митрополитътъ бѣше направилъ съгласно со волята на четърмина самозванни общинары гърчоліи. Митрополіята бучѣла отъ викътъ на 400 души еснафліи и махаленскы мухтары противъ тжзи мѣркж и владыката ся принуди да легне прѣдъ народътъ, велещицъ, „отепайте ме ето ме“. А народътъ „те некиме за владыка: ные сме Бугари, и кѣ си найдиме чарето ако не ни слѣдуватъ поповетѣ“ (Δὲν σὲ θέλομεν διὰ Δεσπότην· ἡμεῖς ἤμεθα Βούλγαροι, θὰ εὕρωμεν δὲ τρόπον ἂν δὲν μᾶς ἀκολουθήσουν οἱ ἱερεῖς μας...)

„Втората патжрдія была отъ страна на Загоричани, кои канеты отъ владыкжтж три пжти писменно за да отведжтъ въ митрополіята учительтъ си Георія Динковъ, не хтѣли да го направатъ. Па заради панаирътъ като слѣзнали въ тойзи день и учительтъ съ съпругата му бѣше слѣзналъ и по обычаю слѣдъ отпустътъ на божественнжтж литургіж, той съ другы овдѣ нему познанницы гърци и българи, отишли при митрополитътъ за визита. Па тамо совѣтъ отъ общината Костурска и еллинскытѣ учители петмина, като бѣше составенъ, почнали да осждуватъ Загоричанскыйтъ учитель за непокорливъ на митрополіята и защо нжтрѣ во училището прѣподавалъ Еллинскый языкъ со толкованіе на говоримый българскый. Г-нъ учительтъ Георгій Динка оправдалъ ся доказателственно противнѣ... Колкото за методата на прѣподаяніето еллинского языка Българамъ ученикомъ, онъ казалъ че тая была най-сгодна за да направи Българчетата да изучатъ еллин. языкъ въ двѣгодишно разстояніе а не както машиналнята на десетогодишно разстояніе“...

1869 г.

№ 182. Крушево.

Отъ една дописка, помѣстена въ брой 51 отъ 1869 г. на в. Македонія, узнаваме за състоянието на духоветѣ въ Крушево прѣзъ онова врѣме и за състава на неговото население. Отъ дописката извличаме слѣднитѣ редове:

„Работата мя принуди да поминѫ околу 15 о. м. (т. е. ноември) и прѣзъ главното село Крушово (охридскѫтѫ епархіѭ), въ което ся остановихъ почти единъ мѣсецъ. Това главно село Крушово по настоящему сѫ населява отъ 1600 семейства христіянски, и ю било чисто българско, както и самото му названіе го посвѣдочава. Отъ единъ обаче вѣкъ насамъ прибѣжище ради пресѣлили сѫ отъ сѣвернитѣ страни на Тесалія и Албанія разни Власи и Арнаути [1]), които съ тѣхнитѣ богатства и хитрости освоили постепенно отъ простодушнитѣ Българи секоя цьрковнѫ и гражданскѫ власть, и бѣднитѣ Българи лишени отъ секое първенство, загубили писменныйтъ си языкъ отъ черквытѣ и отъ училищата. Отъ нѣколко врѣме обаче почнали и тѣ да ся възраждать, както по сичкитѣ околности които ся населявать отъ чисто турскый и българскый народъ. Секому е извѣстно безъ сумнѣніе, че въ реченото село ся устрои една българска цьрква съсъ иждивеніето на Българитѣ, която за да усвоѭтъ необходимо бѣше и сраженіе, което и стана въ врѣмето на освященіето й, и тъй ѭ освоили отъ лукавытѣ нокты на Влахо-арнаутскыйтъ грьцизмъ... Постепенно узналъ народътъ, че черквата безъ училище была мрьтва, както и вѣрата безъ добритѣ дѣла, за това опрѣдѣли народътъ еднѫ Българскѫ общинѫ отъ 12 лица, отъ които 4 ся назначихѫ за надзиратели (епитропи) на новоустрояемото въ Крушово българско мѫжко и дѣвическо училище, да бѫдатъ вынагы за ползѫтѫ и благочиніето на духовнытѣ заведенія... За учитель на Българското въ Крушово училище съгласихѫ Г-на Ивана Б. Шумкова, преждебывшійтъ грьцки учитель въ Крушово; а колкото за дѣвическото търсѭтъ еднѫ учителка.

„Това достпохвално дѣло на Крушовскытѣ Българы като видѣхѫ тѣхнитѣ съграждане (Власи-Арнаути) имъ дойде

[1]) Власитѣ дошли въ Крушово слѣдъ разорението на голѣмия влашки центъръ Москополе въ 1788 год., а албанцитѣ прииждали до най-ново врѣме.

непріятно... Подбудени обаче отъ голѣмжтж завистъ и лошомысліе предъ дохажданіето на С. Мелетія въ Крушово, обѣщахж ся да дадѫтъ на Българытѣ 30.000 гроша, само да не бѫде въ Крушово Българскы учитель Ив. Б. Шумковъ: но секоя надежда имъ бы напразно.

„...На конецъ за да гы удовлетвори Мелетія, обѣщахж ся да му ся подпишатъ, че тѣ (Власитѣ) ще да останжтъ подъ Прѣспанскжтж епархіж и подиръ рѣшеніето на църковныйтъ въпросъ и ако напротивъ и Ресенъ (който ся отказа вече отъ грьцкжтж патриаршія) ся даде подъ Охридъ, тіе (Власитѣ) да го запратъ въ Крушово съ своіж заплатж, само да ги не остави подъ българскжтж черковнж власть! (Защото не се сьркала Бугарската попара)..."

1869—1870 г.

№ 183. **Македония.**

Българскитѣ монастири въ Македония и Св.-гора си имали свои печати още отъ прѣди вѣкове. Турската власть допускаше християнски печати за вѣрскитѣ и школски сдружения, както напр. печатътъ на габровското училище, на велешкото българско училище отъ 1845 г., на башино-селското българско училище отъ сѫщата година и др. Но едва слѣдъ хатихумаюна отъ 1856 г. турската власть почна да дозволява да се основаватъ и „български" църковни или градски ученолюбиви общества, които си имаха и печати. На нѣкои отъ тия печати отъ македонскитѣ градове явно е изтъкнатъ българския характеръ на обществото или населението въ съотвѣтния градъ.

По-горѣ, стр. 120, 193, помѣстихме снимки отъ печатитѣ на Велесъ отъ 1845 г., на Крива-паланка отъ 1868 г., а тукъ ще прибавимъ и други нѣкои, каквито срѣщнахме по разни официални книжа отъ онова врѣме, едни въ сбиркитѣ на Етнографския музей въ София, други въ частни рѫцѣ и пр.

Печатътъ на българетѣ отъ гр. Щипъ е отъ 1869 г. На него четемъ думитѣ: Печатъ на Щипското общонародно блъгар(ско) дуовно правленіе 1869. Срв. фотографска снимка на сѫщия печатъ на стр. 201.

Прѣзъ сжщата година кюстендилци си основали и ученолюбиво читалище съ печатъ: Българско читалище 1869 у Кюстендилъ. Срв. тукъ фотографска снимка на сжщия печатъ.

Въ гр. Воденъ сж запазени печатитѣ единъ на българската гражданска община и другъ па църковната община, съ турски и български надписи и дата 1870. На единия печатъ четемъ: Воденска българска община 1870. На другия: Воденска българска църковна община 1870. Прѣзъ сжщата година воденци си основали и ученолюбиво читалище, на чийто елипсовиденъ печатъ четемъ наоколо: Българско читалище въ Воденъ, а вжтрѣ заловени ржцѣ съ отворена книга и дата 1870. Срв. тукъ приложенитѣ фотографски снимки отъ тия воденски печати.

На писма отъ 1870 г. и насетнѣ срѣщаме и печата на българската община въ Солунъ, съ образитѣ на св. Кирила и Методия. На печата стои надписъ: Блъгарска цръковна община въ Солунъ. Срв. тукъ фотографска снимка на сжщия печатъ.

Нѣмахъ на ржка старитѣ печати на другитѣ македонски български граждански или църковни общини, за да ги възпроизведа тукъ.

1870 г.

№ 183. Македония.

Многогодишната и усилена борба, която води цѣлиятъ български народъ съ гръцката патриаршия за църковни правдини, най-сетнѣ се увѣнча съ успѣха за българетѣ на 28 февруари 1870 г., когато султанското правителство врѫчи на българскитѣ делегати фермана за основането на отдѣлна българска църква, въ която да влѣзатъ всички онни краища, дѣто българетѣ съставятъ поне двѣ третини отъ цѣлото население. Ето членъ 10 на сжщия ферманъ, тъй както бѣ оповѣстенъ на врѣмето си въ Цариградъ, като притурка на в. Право:

„Членъ 10-й. Църковныйтъ Округъ на тъзи Българскѫ Ексархіѭ състои отъ Епархіитѣ: Русчушкѫ. Силистренскѫ, Шуменскѫ, Търновскѫ, Софійскѫ, Врачанскѫ, Ловченскѫ, Видинскѫ, Нишскѫ, Пиротскѫ, Кюстендилс., Самоковск., Велеск., Пловдивс. Сливненскыя Санджакъ и каазата Созополи освѣнъ около двадесеть села между Варнѫ и Кюстенджа по крайморіето на които жителитѣ не сѫ Българи, и освѣнь градоветѣ Варна, Ахыло и Месемвріѭ, и освѣнь крайморскытѣ села на каазата Созополи и освѣн градовет. Филибе и Станимака заедно съ селата Куклень, Водинъ, Арнаудкьой, Панагія, Ново-село, Лѣсково, Ахлянъ, Бачково, Бѣлащица, и мънастыритѣ Бачковскый, Св. Безсребърници, Св. Параскева и Св. Георгый. Махалата Св. Богородица вѫтрѣ въ Филибе ако и да ще влѣзе въ Българскѫ-тѫ Ексархіѭ, нѣкои отъ жители-тѣ на тъзи махалѫ, ако не щѫтъ

да са подчиняватъ на Българскѫтѫ Църквѫ и Ексархіѭ, ще бѫдѫтъ волни; А подробности-тѣ на това ще са уредѭтъ помежду Патріаршіѭ-тѫ и Ексархіѭтѫ споредъ вѣроисповѣднитѣ обычаи.

„Освѣнъ тѣзи исчисленны и поименованны мѣста, ако православнитѣ жители на другытѣ мѣста сичкыты или най-малко двѣтѣ третини поискатъ въ духовнытѣ си работы да са подчиняватъ на Българскѫтѫ Екзархіѭ, и това като са испыта ако са подтвьрди и докаже ще имъ са допрощава. Нъ понеже това ще да става както са каза горѣ, съ желаніето и съгласіето на сичкытѣ или поне на двѣтѣ третини, заради това които съ този предлогъ са трудятъ да сѣѭтъ нѣкакъ си несъгласіе и раздоръ помежду жители-тѣ, такывато законно ще бѫдѫтъ подъ отговорность и ще са мъмратъ.“

Ето и съотвѣтниятъ оригиналенъ турски текстъ на сѫщия членъ 10:

عاشرا اشبو بلغار اكسارخياسنك دائرۀ روحانيه‌سی روسجق و سلستره و شمنی و طرنوی و صوفيه و ووراجه و لوفجه و ودين و نيش و شهركويی و كوستنديل و صماقو و وليسا و وارنه شهريله كوستنجه‌يه قدر بحر سياه‌سا حلنده كائن اولوب اهاليسی بلغار اولميان تقريبا يكرمی عدد قرا داخل اولميه‌رق وارنه و احيولی و مسوری قصبه‌لرندن ماعدا اسلاميه سنجاغی و ساحلده بولنان كويلردن ماعدا سوزه بولی قضاسی و نفس فلبه شهری ايله استانيماقا قصبه‌سی و قوقلنه و ودنيا وارنبود كويی و پانايا و نووسلی و لاسقو و ارخلانی و پاجقوو وولاستچه قريه‌لرندن و پاچقوه و ايوس انارگری و ايوس پراشكوی و ايوس يوركی مناسترلرندن ماعدا فلبه متره‌پوليدلكلرندن عبارت اولوب نفس فلبه شهرنده واقع پانايه محله‌سی دخی بلغار اكسارخياسنه داخل اوله‌جق ايسه‌ده محلۀ مرقومه اهاليسندن بلغار كليسا و اكسارخيه‌سنه تابع اولمق استميانلر هر وجهله مختار اوله‌جقلر و بونك تفصيلاتی پطريقخانه ايله اكسارخيا بيننده اصول مذهبيه‌يه توفيقا تسويه قلنه‌جقدر.

اشبو تعداد و تسميه اولنان محللردن بشقه يرلرك اورتودقس مذهبنده بولنان اهاليسنك عمومی و ياخود لااقل ثلثه‌نی امور روحانيه‌لرنده بلغار اكسارخياسنه

تابع اولمق استرلر و بو دخی بالتحقیق ثابت و معین اولور ایسه تجویز اولنوب لکن بو صورت اهالینك بر منوال مشروح جمله‌سنك و هیچ اولمز ایسه ثلثانك اتفاق و ارزوسیله اوله‌جغندن بو وسیله ایله اهالی بیننده بر گونه نفاق و شقاق دوشورمکه چالیشانلر اولدیغی حالده اومقوله‌لر قانوناً مسؤل و معاتب اوله‌جقلردر.

Щомъ ферманътъ стана извѣстенъ изъ българскитѣ земи, движението противъ гръцкото духовенство се засили и въ ония крайща, които бѣха по-уединени или въ които гърцизмътъ бѣ пусналъ дълбоки корени. Ферманътъ ободри и онѣзи българе, които до тогава боязливо даваха гласъ за народностьта си, бидейки застрашавани отъ мѣстнитѣ турски власти, що бѣха въ услуга на фенерското злато. Българскитѣ вѣстници отъ това врѣме сж пълни съ телеграми и дописки отъ разнитѣ крайща на българската земя. За да не привеждаме посочвания отъ тая область, ще поменемъ само за великата уплаха въ гръцката срѣда и духовенство. Въ съчинението на патриаршеския секретарь Мануилъ Гедеонъ по Българския въпросъ (Ἔγγραφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος, 1852—1873. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1908) сж печатани редъ писма отъ гръцкитѣ владици въ Македония до цариградския патриархъ, въ които се сочи, че „българогласнитѣ“ православни не щатъ гръцко духовенство, че елинизмътъ е застрашенъ...

1870 г.

№ 184. Косинецъ (Костурско).

По случай издаването на фермана за българска самостойна цьрква, послѣдвали множество поздрави отъ всички кжтове на българското отечество до Българския съборъ въ Цариградъ. Отъ тѣхъ ще напечатаме само единъ пратенъ отъ най-крайнитѣ точки на българската земя. Думата ни е за с. Косинецъ въ Костурско. Дописникътъ си служи съ гръцки букви за българскитѣ си рѣчи, които праща до редактора на в. Македонія, дѣто е и печатана дописката на 25 априли 1870 г. Ето само нѣколко реда отъ нея:

Κοσηνετς (σέλο να Κοστούρσκατα ἐπαρχία) ἀπρηλ· 16, 1870 ... Γοσποδίνε σοτσηνήτελε! Νεσκαξάεμα ε ραδοστта κοιάτο

οσέτηχμε κογάτο σα ναούτσηχμε ζα ρεσσένιετο να Μπόλγαρσκια βοπρὸς, κόητο οτ δέσετ γοδήνη νασάμ μπέσσε βησάστη, α ναΐ πατσε κογάτο βήδοχμε η φερμάνο . . . (Косинецъ село на Котурската епархия, априлъ 16, 1870 . . . Господине сочинителе! Несказаема е радостьта, която осетихме, когато се научихме за решението на Болгарския вопросъ, който отъ десеть години насамъ бѣше висящи, а най-паче когато видохме и фермано . . .).

1870 г.

№ 185. Сѣръ, Мелникъ, Драма.

Прѣзъ 1870 г. българетѣ отъ източна Македония поискали да се присъединятъ къмъ общебългарското движение за независима национална църква. Гърцитѣ, като не могли да отрекатъ българското потекло на тамкашното население, послужили си съ клевети прѣдъ турскитѣ власти, както за това узнаваме отъ дописка, помѣстена въ в. Македонія, брой 28 отъ 1870 г. Отъ нея извличаме слѣднитѣ редове:

„Сѣръ (Сѣресъ). — Българитѣ отъ тѫзи епархіѭ, както и отъ Менлишката и Драмската ся готвѣли да подадѫтъ жалбѫ на Солунскыйтъ валія за присъединеніето си съ Българскѫтѫ черквѫ. Но Сѣрескыйтъ гъркъ владика, като ся извѣстилъ за туй, побързалъ да излѣзе по селата дано отвьрне селянитѣ отъ таквозъ грѣшно (споредъ него) дѣло, като имъ казвалъ че Българитѣ съ които искатъ тѣ да ся съединятъ не были православны и пр. Селянитѣ Българи като не щѣли да слушѫтъ дѣда си владика, слѣдвали работѫтѫ си енергически. Тогазъ фанаріотинътъ дѣецъ разгнѣвенъ за несполукѫтѫ си показва поголѣмѫ дьрзость и смѣлость та самъ съ рѫцѣтѣ си съдира колкото Българскы книгы намѣрилъ по черквытѣ и училищата въ селата Баница, Фращенъ и Мертатъ (въ полытѣ на Шаръ Планинѫ)[1]) мыслилъ че съ това ще успѣе въ домогваніето си. Но като несполучилъ и съ това рѣшава та наклеветява Българитѣ прѣдь валіѭтѫ като бунтовницы и казалъ, казва дописникътъ ни, че голѣмо съзаклятіе имало въ тѣзъ страны. Валіята тутакъси телеграфиралъ до Сѣрскыйтъ мютесарифинъ да испыта работѫтѫ, а то сѫ случава въ това

---

[1]) Сѣрската Шаръ-планина или Шарлия.

сжще врѣме когато и Българытѣ отъ казанытѣ епархіи были дошли въ Сѣресъ да прѣдставятъ жалбжтж си. Мютесарифинътъ понеже бѣше боленъ, казва дописникътъ ни, тѣ сж прѣдставили при кехая-бея и той като прочелъ жалбжтж имъ отговорилъ имъ че туй което тѣ искатъ не было противно на царскытѣ наредбы и така сж утѣшили горкытѣ селяны ....“

1870—1872 г.

№ 186. Сръбски земи.

Прѣзъ години 1870—1872 въ Нови-Садъ и Бѣлградъ излизаше органъ на сръбската омладина Млада Србадија. На заглавния листъ на вѣстника стои винетка, дѣто сж прѣплетени имената на всички сръбски области, именно: Сърбия (княжеството), Черна-гора, Зета, Стара-Сърбия, Банатъ, Срѣмъ, Бачка, Херцеговина, Босна, Краина, Бока, Далмация. Слѣдователно, Македония тогава не е била смѣтана отъ сърбитѣ за сръбска земя.

1871 г.

№ 187. Велесъ.

Заедно съ движението за придобиване на църковна свобода, българското население взе да се грижи и за просвѣщението на гражданството, та почнаха да се отварятъ читалища, каквито, вече видѣхме, имало въ Воденъ, Кюстендилъ и пр. Съ какъвъ жаръ и щедрость българскитѣ македонци се заели съ това дѣло, ще се види напр. отъ вѣститѣ, които имаме за основанието на читалището „Просвѣщение“ въ Велесъ на 1 септември 1871 г. Отъ една дълга дописка за началото на велешкото читалище, помѣстена въ в. Македонія, брой 41 отъ 1871 г., извличаме слѣднитѣ редове:

...„Сега Вы являвамъ и слѣд. наредбы въ Читалището ны „Просвѣщеніе“. Читалищното настоятелство се состави съ тайно гласоподаваніе и вышегласіе отъ слѣд. лица.

Г-нъ К. П. Шулевъ за Прѣдседатель
„ Тод. Мишевъ „ Подпрѣдседатель
„ Іованъ Весовъ „ Кассіеринъ
„ П. Г. Богдановъ „ Подкассіеринъ
„ Панчо Д. Богдановъ за Писарь.

Г-да Мих. Кушовъ, Илія Весовъ, Андрея Васковъ и Александръ Палашовъ за совѣтницы. Книгохранитель въ идущето събраніе ке се избере.

„Такожде по доле означаваме вы имената на спомоществователитѣ на Читалището, които ся броятъ благодѣтели, особенно, членове основатели, и чл. редовны, но долнето количество на спомоществованіята не составлява освѣнъ $^1/_3$ защото повечето не дойдоха, кои со жито сега се занимаватъ и бази въ св. неделы иматъ повеке работа, кой съ гроздоберъ и ся надѣемы за малко врѣме долнето количество да ся удвои и утрои, дай Боже!

„Имената на спомоществователитѣ: Бр. П. Шулевы 351 (гроша). Мих. Кушевъ 351. Анг. Мишевъ и сынове 351. Анг. Т. Богдановъ 254. Панчи Д. Богдановъ 58. Ст. К. Крепіовъ и сынъ му 175. П. Карамфиловъ 117. Бр. Д. П. Бояджіевъ 117. А. и Г. П. Бояджіевы 117. Георги А. Тодоровъ 117. Пано Кушевъ 117. Сынове А. Ецовы 117. Бр. П. Кочовы 117. Бр. Гизовы 117. К. Зафировъ 117. Тод. П. Саравъ 117. Бр. Науновы 117. Сынове I. Маневы 234. П. Басмаджи 58. I. Маневъ 58. Хр. Х. Науновъ 60. Бр. Бандикевци 58. Игно Чайлевъ 60. Наунъ Пешовъ 60. Георги Богдановъ 351. Нѣговы сынове 117. Бр. Х. Д. Драндаровы 234. Ант. Дойчинъ 58. Георгій Кюпевъ 58. Іорданъ Смилевъ 50. Петре Стояновъ 58. Георги Слезовъ 58. Панче Давчевъ 50. Тод. Лазовъ 117. Илія Н. Тенекеджи 58. Христо П. Яневъ 50. Конст. Бошковъ 58. Нѣг. Благоевъ П. Димитри Намичь 60. П. Іор. Ничовъ 60. П. Яне Трайковъ 50. П. Георгій Трайковъ 50. Икономъ П. Яне Г-нъ Анастасъ Подолешъ 117. Г-нъ Георгій Новоселецъ 234. Г-нъ Іованъ Дерменджи 60. Андр. Георговъ 234. Бр. А. Весовы 351. Учитель К. П. Босилковъ 117. Георги А. Михаиловъ 117. Георги Я. Меянаджи 58. Панчо К. Таневъ 58. Кочо Мацевъ и Сынове 58. Алекс. Т. Стояновъ 58. Конст. Чолаковъ и сынъ 60. Панчо Маджаровъ 58. Іорданъ Левновскій 58. Іов. Наковъ 58. Майчо Сеизъ Трайковъ 58.

„Въ началото на отварянієто на читалището ны нѣкои отъ горѣозначенытѣ достопочтенны лица и друзы направиха волна помощь отъ гр. 1240 за градъ Струмица за отва-

ряніе на едно дѣвическо училище, за да можатъ да ся освободитъ отъ натискътъ на грѫцката пропаганда която вгнѣздява тамо учителкы гъркины отъ Мора.

„Со радость вы извѣстяваме защо и родолюбивытѣ граждане отъ Прилепъ спомогнаха за истата цѣль на Струмичане съ гр. 1000".

1872 г.

№ 188. **Сръбски земи.**

Въ старата сръбска учебна литература Македония никога не е бивала включвана въ сръбскитѣ етнографски прѣдѣли. Па така е вървѣло до ново врѣме. За примѣръ ще посочимъ: Историја српскога народа за основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. Београд, Штампа и издање Држ. штампарије, 1872. На стр. 6 е посочено кои земи сѫ били заети нѣкога отъ сръбското племе и кои населяватъ и сега: „Срби пређу опет Дунав, и заузму земље између Са́ве, Дунава и Тимока, па све до Јадранског мора, у којма и данас живе".

1873 г.

№ 189. **Македония.**

На 1 февруари 1873 г. въ Сръбското учено дружество, сега Академия на наукитѣ, билъ прочетенъ рефератъ отъ Ст. Новаковича и М. Куюнджича за сбирката народни пѣсни отъ Права (Стара) Сърбия отъ Милоша Милоевичъ. Милоевичъ намира сърби по цѣлия свѣтъ; той говори за сърби въ Индия, Мала-Азия, Африка..., за „Спомен нашега народа у Инђији, трагови о некад. живљењу Срба у Инђији, трагови живљења српског у Африци, о становању Срба у Малој Азији, о пропасти Срба у Малој Азији и о доласку старих Јелина и Римљана у српске земље". Референтитѣ отхвърлили работата на Милоевича, който смѣталъ сръбски и македонскитѣ български земи. Тѣ говорятъ по тоя случай: „Из етнографије ових народних песама, о којој напред помињасмо, види се, да Бугара једва где има на Балканском полуострову" (Гласник XXXVIII, 346). Милоевичъ поставя цѣла Македония като „Стара-Сърбия": „Воденска нахија, во Стара Србија, земља Маћедонија"; „Костурска нахија, Стара Србија земља Албанија" и пр. Българетѣ споредъ него не сѫ славѣне, а монголи. Новаковичъ въ реферата си добавя: „Ово је сувише небратски

и неполитично поступање према нај ближем племену на истову нашем. Мало је било што нас оваке ствари и освојачка политика у средњем веку бацише у турско ропство, него треба оваким понашањем према Бугарима, каквим се г. Милојевић одликује, у данашње време да поновимо стара зла“ (Ibidem, 347).

1874 г.

№ 190. **Скопье.**

Щомъ излѣзе въ 1870 г. султанскиятъферманъ за образуване на независима българска църква, изявиха се гласове и отъ ония български краища, които не бѣха влѣзли въ границитѣ на Българската екзархия, а, по членъ 10-и на фермана, трѣбваше да се допита населението имъ и да се види неговия брой. Такъво допитване най-напрѣдъ бѣ направено въ Охридско и Скопско. Всичкото почти тамкашно християнско население, като българско, искаше да се присъедини къмъ българската църква. Портата бѣ принудена да направи плебисцитъ и да проводи и тамъ български владици. Ето извадки отъ посланието на българскитѣ владици до скопското население, което се извѣстява, че, слѣдъ като било провѣрено народното желание, изпраща имъ се български митрополитъ Доротей:

Извѣстно Ви е, че прѣди нѣколко мѣсяцы Честно-то Правителство на Н. Импер. Величество Сѹлтанъ Абдѹлъ Азисъ Хана ефендимисъ ... бѣше благоволило да рѣши да сѧ испытѫ желаніе-то на благочестиво-то и Хрістолюбиво-то население отъ богоспасаемы-тѣ български епархіи въ Македоніѭ и Өракиѭ кои-то не сѧ прѣброены въ Высокославный-тъ Импер. Ферманъ, и да сѧ испълнѭтъ формалности-тѣ, кои-то сѧ изысковатъ отъ Него, отъ ферманъ-тъ, за да сѧ признаи присъединеніе-то на реченыт-ѣ епархій къмъ народнѫ-тѫ ни Ексархіѭ и граждански. Извѣстно Ви е още че по това рѣшеніе испытъ-тъ и испълненіе-то на нужны-тѣ формалности трѣбаше да сѧ почни отъ Вашѫ-тѫ Богоспасаемѫ Епархіѭ и отъ Орыдскѫ-тѫ. Всичко това вече сѧ свърши за Богоспасаемѫ-тѫ Вашѫ Епархіѭ и Царско-то правителство благоволи да признаи Епархіѭ-тѫ Ви къмъ народнѫтѫ ни Ексархіѭ и да ны даде Бератъ на Негово Прѣосвѧщенство г-на Дородеа Скопскы“ ... (Слѣдва дата 25 мартъ 1874 г. и подниситѣ на Антима Видински като екзархъ Български, на

Илариона Търновски, на Евстатия Пелагонийския и на Натанаила Охридски. Оригиналътъ, който се пази у Н. Шишеджиева, бѣ обнародванъ отъ А. Ишırковъ въ книгата му Западнитѣ краища на българск. земя. София 1915, стр. 66—67).

1876 г.

№ 191. Малешево и Пиянецъ.

Прѣзъ пролѣтьта 1876 г., когато въ тракийскитѣ балкански градчета и села българетѣ се тъкмѣха да дигнатъ историческото възстание противъ турската държава, въ сѫщото врѣме и македонскитѣ българе по горня Брѣгалница, въ покрайнитѣ Малешево и Пиянецъ, направиха сѫщото. Тракийското възстание избухна на 19 априлъ (вмѣсто на 1 май), а македонското на 8 май. За подготовката, дѣйцитѣ и развитието на Македонското възстание, което се смѣта за първо между новобългарскитѣ македонски възстания, вж. К. П. Стояновъ, тридесеть години назадъ. Кюстендилъ 1903; Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 309, 352 сл. Знамето на главния войвода Дим. попъ Георгиевъ отъ с. Берово (Малешевско) е било приготвено въ Солунъ отъ Станислава, дъщеря на македонската българска учителка баба Недѣля. На знамето, което сега се пази у сина на войводата, Станимира, въ Кюстендилъ, е изобразенъ лъвъ съ надписи: Македонія. На Осмій маія 1876 = г. Станете. Да ви освобода.

Сѫщата Станислава, по случай тръгването на войводата Дим. попъ Георгиевъ (Малешевски) за македонскитѣ балкани, за да дигне възстанието, е написала въ Солунъ 1876 г. стихотворение, цѣнно за историята на българското освободително движение въ Македония. Ето части отъ това стихотворение, озаглавено: Пѣсень за Димитра Войвода, дѣто войводата се прощава съ мома българка, оставя пѣсни и любовь за борба съ турчина:

Зато прощавай Българко,
Народна ми сестричко,
Ето български войници
Съсъ славнытѣ байряци.

Левътъ ся гордо издигна
Кога Димитъръ извикна:

Я сбирайте се дружина
Да вървимъ противъ турчина.

Елате вси Малешевци,
Ви мои храбри юнаци,
Като герои бѫдете
И ся на Бога надѣйте ...[1])

---

[1]) Цѣлата пѣсень обнародва неотколѣ А. Селищевъ, Отчетъ о занятіяхъ за границею въ лѣтнее вакаціонное время 1914 года. Казанъ 1915, стр. 93—94.

1876 г.

№ 191. Български земи.

Прѣзъ края на 1876 г. и началото на 1877 год. се събра въ Цариградъ конференция отъ прѣдставители на европейскитѣ велики сили, които да обмислятъ какви мѣрки да се вематъ, за да се прѣкратятъ безредицитѣ въ европейскитѣ прѣдѣли на Турция и да се облегчи християнското население въ тѣхъ и особено българското, което бѣ изложено на масова сѣчь и плѣнъ. Между друго прѣдставителитѣ на силитѣ единодушно рѣшиха, щото земитѣ, дѣто прѣобладава българско население, да се отдѣлятъ и въ тѣхъ „да се въведе мѣстна административна автономия, която би уздравила самоуправлението (Self-Gouvernment) на населението въ България“, подъ върховната власть на султана. Въ тая България не влизаха ония прѣдѣли, дѣто българскиятъ елементъ нѣма числено надмощие надъ турското и гръцко население взети заедно. Ако и доста намалена етнографски, тая България обгрждаше слѣднитѣ крайща, изброени въ рѣшението отъ 21 декември (н. с.) 1876 г.:

„България. Органически уставъ. I. Отъ долуозначенитѣ земи и съгласно тукъ приложената карта ще се образуватъ двѣ области (вилаета), които ще се управяватъ по начинъ изложенъ подробно по-долу. Източната область, съ главенъ градъ Търново, ще бжде съставена отъ санджацитѣ Русе, Търново, Тулча, Варна, Сливенъ, Пловдивъ (безъ Султанъ-йерѝ и Ахъръчелеби) и отъ казитѣ Лозенъ-градъ, Мустафа-паша и Късълъагачъ. Западната область, съ главенъ градъ София, ще бжде съставена отъ санджацитѣ София, Видинъ, Нишъ, Скопье, Битоля (безъ двѣ южни кази), отъ една часть на санджака Сѣръ (три сѣверни кази) и отъ казитѣ Струмица, Тиквешъ, Велесъ и Костуръ“.

(Bulgarie. Règlement organique. — Il sera formé des territoires ci-dessous désignés, et conformément à la carte ci-jointe, deux vilayets (provinces) qui seront administrés sous les formes detaillées plus bas.

Le vilayet oriental, qui aura pour chef-lieu Tirnovo, sera comprosé des sandjaks de Routschouk, Tirnovo, Toultcha, Varna, Slivno, Philippopoli (excepté Sultan-Yeri et Achir-Tchelebi) et des cazas de Kirk-Kilissé, Moustapha-Pacha et Kizil-Agatch.

BULGARIE
d'apres
la conférence
de
CONSTANTINOPLE
1876-1877

d'après O.K. et le croquis du
Blue book n° 13 (1878)

AUTRICHE
-HONGRIE
ROUMANIE
SERBIE
Bosnie
MONTE-NEGRO
ALBANIE
MER NOIRE
MER DE MARMARA
MER ÉGÉE
ASIE - MINEURE
CONSTANTINOPLE
Danube Fl.
Vidin
Routschouk
Silistrie
Varna
Choumla
Bourgas
Tirnova
Chaîne des Balkans
Sofia
Nicha
Philippopolis
Maritza Fl.
Andrinople
Dédéagatch
Gallipoli
Uscub
Salonique
Vardar Fl.
Monastir
Kastoria
Lac d'Ochrida

Le vilayet occidental, qui aura pour chef-lieu Sofia, sera comprosé des sandjaks de Sofia, Viddin, Nisch, Uscub, Bitolia (excepté deux cazas du sud), une partie du sandjak de Serès (trois cazas du nord) et des cazas de Stroumnitza, Tikvech, Velessa et Kastoria. — Documents diplomatiques. Affaires d'Orient, 1875—1876—1877. Paris 1877. Annexe III au compte rendu № 8).

Отъ горѣизложеното и отъ приложената къмъ рѣшението карта (гл. тукъ стр. 212) личи, че Европа, чрѣзъ своитѣ прѣдставители, прѣзъ 1876 г. е включвала отъ Македония въ тогавашна етнографска България и то дѣто българското население е съ надмоще (avec une papulation principalement bulgare) градоветѣ Скопье, Битоля, Костуръ. Крайщата, като Ениджe-Вардарско, Кукушко, Солунско Лѫгадинско и пр., сѫ изключени отъ българската граница, ако да има и тамъ българе, защото се е смѣтало, че послѣднитѣ не държатъ числено първенство прѣдъ другитѣ населения, турско, гръцко и пр. взети заедно.

1878 г.

№ 192. **Македония.**

Руско-турската война прѣзъ 1877—1878 г. се завърши съ подписването на Санъ-Стефанския договоръ на 19 февруари 1878 г. подъ стѣнитѣ на Цариградъ. Тая велика война възкръси свободата на българския народъ и създаде българска държава въ границитѣ на българскитѣ етнографски прѣдѣли. Тия граници, които поставятъ цѣла Македония отъ Шаръ до Грамосъ и отъ Грамосъ до Бѣло-море и Порто-Лагосъ въ България, сѫ изредени въ чл. 6 на Санъ-Стефанския договоръ така:

„България се учрѣждава като независимо княжество, поддано (на Султана), съ християнско управление и народна войска.

„Окончателнитѣ граници на българското княжество ще бѫдатъ начертани отъ една нарочнта руско-турска комисия, още прѣди да бѫде изпразнена Румелия отъ императорската руска войска ...

„Обсегътъ на българското княжество е посоченъ, въ главни черти, на тукъ приложената карта, която ще служи за основа при окончателното разграничение. Като оставя новата граница

на сръбското княжество, линията ще върви по западната граница на казата Враня до веригата на Черна-гора (Скопска). Като завие на западъ, линията ще слѣдва по западнитѣ граници на казитѣ Куманово, Качаникъ, Тетово та до планината Корабъ; отъ тамъ, по рѣката Велещица та до съединението ѝ съ Черни-Дринъ. Като тръгне на югъ по Дринъ и сетнѣ по западната граница на казата Охридъ къмъ планината Линъ, границата ще върви по западнитѣ прѣдѣли на казитѣ Корча и Старово дори до планината Грамосъ. Слѣдъ това, прѣзъ Костурското езеро граничната линия ще отиде до р. Меглeница и по течението ѝ ще мине на югъ отъ Enидже-Вардаръ, и отъ устието на Вардара и по р. Галикъ ще се насочи къмъ селата Парга и Сарай-кьой; отъ тамъ, прѣзъ срѣдата на езерото Бешикъ до устието на рѣкитѣ Струма и Места и по морския брѣгъ та до Буру-гьолъ ..."

(La Bulgarie est constituée en principauté autonome, tributaire, avec un Gouvernement chrétien et une milice nationale.

Les frontières définitives de la Principauté bulgare seront tracées par une commission spéciale russo-turque, avant l'évacuation de la Roumélie par l'armée impériale russe...

L'étendue da la Principauté de Bulgarie est fixée, en traits généraux, sur la carte ci-jointe, qui devra servir de base à la délimitation définitive. En quittant la nouvelle frontière de la Principauté serbe, le tracé suivra la limite occidentale du caza de Vrania jusqu'à la chaîne de Karadagh. Tournant vers l'Ouest, la ligne suivra les limites occidentales des cazas de Koumanovo, Kotchani(k), Kalkandelen, jusqu'au mont Korab; de là, par la rivière Velestchitza jusqu'à sa jonction avec le Drine-Noir. Se dirigeant vers le Sud par le Drine et après par la limite occidentale du caza d'Ochride vers le mont Linas, la frontière suivra les limites occidentales des cazas de Gortcha et Starovo jusqu'au mont Grammos. Ensuite, par le lac de Kastoria, la ligne frontière rejoindra la rivière Moglénitza et, après avoir suivi son cours et passé au Sud de Yanitza (Wardar-Yenidjé), se dirigera par l'embouchure du Wardar et par le Galico vers les villages de Parga et de Sarai-keui; de là, par le milieu du lac Bechik-guel, à l'embouchure des rivières Strouma et Karassou, et par la côte maritime jusqu'au Buru-guel . . . — Documents diplomatiques. Affaires d'Orient. Congrès de Berlin 1878. Paris MDCCCLXXVIII, p. 24).

Карта приложена при Санъ-Стефанския договоръ, 1878 г.

На стр. 215 даваме фотографска снимка на картата-скица, приложена при Санъ-Стефанския договоръ, съ границитѣ на България споредъ сжщия договоръ.

1878 г.

№ 193. **Македония.**

Слѣдъ Санъ-Стефанския договоръ, който по искането на западноевропейскитѣ сили не можа да се осжществи напълно, политическитѣ промѣни на Балканския полуостровъ бидоха затвърдени на Берлинския конгресъ, свиканъ сжщата година. Интересно е врѣмето между двата договора. До като западнитѣ дипломатически канцеларии работѣха за разрушението на Санъ-Стефанскитѣ рѣшения, славѣнскитѣ дѣйци и печатъ работѣха за запазване спечеленото. Отъ това врѣме е останало едно писмо отъ бошняка С. Верковичъ, по-рано агентъ на сръбското правителство въ Македония, до славѣнския дѣецъ и професоръ въ Петроградъ Влад. Ивановичъ Ламански. Писмото е интересно за българскитѣ етнографски граници въ Македония и западна България. То се намира у проф. Ив. Д. Шишмановъ, който го и обнародва неотколѣ въ Свободно мнѣние, 20 декември 1914 г. Ето въ изводи това писмо, писано отъ Загребъ на 17 мартъ 1878 г.:

Милостивый Государь Владимірь Ивановичъ!

. . . Мнѣ неизвѣстно, когда я буду тамъ, а такъ какъ теперь рѣшается судьба Балканскаго полуострова, то я считаю умѣстнымъ, послать Вамъ копію съ письма писаннаго мною 6/18 Декабря прошлаго года къ г. Солуньскому консулу Юзефовичу, для того только, чтобы обратить вниманіе на правильную границу между Болгарами и Сербами, не только въ этнографическомъ, но и въ географическомъ отношеніи, предпоставляя, что здѣсь Россія для Славянъ, какъ мать для дѣтей.

Какъ добрые родители не предпочитаютъ одного дитяти другому, такъ думаю поступитъ наша милая мать Россія при опредѣленіи болгаро-сербскихъ границъ. Какъ видно изъ газетъ, Сербы представляютъ совсѣмъ безсовѣстныя претенціи въ разсмотрѣніи своихъ границъ, основывая свои права на какихъ то фантастическихъ и баснословныхъ преданіяхъ исторіи, ибо не должны поступать на основаніи бывшаго, а настоящаго,

т. е. полагать естественныя границы каждаго племени до того мѣста, гдѣ кончается его языкъ. По этому природному неприкосновенному праву нетолько Скоплянскій, Нишскій и Видинскій санджаки не сербскіе, такъ какъ здѣсь говорятъ также какъ въ Солунѣ и Адріанополѣ, но даже и въ самомъ княжествѣ Сербскомъ есть около 200,000 душъ, говорящихъ также какъ жители 3-хъ вышеупомянутыхъ санджаковъ, т. е. на чисто болгарскомъ языкѣ, слѣдовательно принадлежатъ болгарской, а не сербской вѣтви. Упомянутые 200,000 душъ Болгаръ проживаютъ въ округахъ: Крушевачкомъ, Неготинскомъ и Алексинацкомъ до города Чупріи въ Моравѣ. По моему мнѣнію, основываясь на сербской теоріи о народностяхъ, все принадлежало бы Болгаріи до Паратина и города Чупріи на Моравѣ въ Сербіи, такъ какъ на оборотъ Сербы присвоиваютъ себѣ чуть ли не 3 части Болгаріи, называя ее старою Сербіею. Неслыханныя безобразія Сербовъ простираются до того, что они нисколько не стѣсняются лгать предъ цѣлымъ свѣтомъ, говоря: „Сербъ изъ Ниша, Сербъ изъ Пирота. Сербъ изъ Лесковца, Сербъ изъ Врани, Куманова, Водена, Скопля, Велеса, Дибри, Кюстендила, Самокова, Виддина и т. д.... Если выше упомянутые принадлежатъ по языку Сербамъ, то тогда можно сказать, что нѣтъ на свѣтѣ Болгаръ, и слѣдовательно имъ нужно отдать весь Балканскій полуостровъ, тогда пускай свободно... осербиваютъ сколько душъ угодно. Какъ увидите, Милостивый Государь, изъ копіи съ письма къ Г. Юзефовичу, истинной границей между Сербами и Болгарами есть Шаръ Планина. Но и такъ границей отъ меня назначенной, Сербы остаются въ большей пребыли относительно Болгаръ, ибо Гилянская кааза, граничащая съ Приштинскою каазою, населена вся Болгарами, за исключеніемъ лишъ 12 селъ народности и языка арнаутско-скепитарскаго, а также и во всѣхъ селахъ находящихся на Шаръ Планинѣ не только говорятъ по болгарски, но и акцентъ и самый типъ естъ болгарскій. Это было бы правильно и въ общеславянскомъ интересѣ, если бы имъ запретить касяться и ногтемъ до чужаго достоянія. Къ величайшему моему удивленію кажется что скоро подтвердится то, что я прѣдвѣщалъ о Сербіи въ послѣднемъ моемъ письмѣ.... Это можно заключить на основаніи бѣлградскихъ корреспонденцій сообщенныхъ въ „Народную Загребскую Га-

зету", и эти корреспонденціи дышатъ не менѣе себялюбивыми эгоистическими желаніями, чѣмъ сыны гордаго Албіона. Въ нихъ клевещутъ на Россію, что она де имъ, Сербамъ, не желаетъ добра, ибо они слышали, что она хочетъ нѣкоторые чисто сербскіе мѣста, какъ Нишъ, Виддинъ Скопля и Кюстендила, присоединить къ болгарскому княжеству. Ристичъ, и безъ того злобный и разгнѣванный, услышавъ эту великую неправду, которая предполагается для Сербовъ, началъ составлять моморандумъ Царю Александру II-му съ цѣлью отклонить его отъ этого. Кромѣ того онъ думаетъ поднести одну pro memoria и будущему конгресу, въ которой непреложными фактами доказать, что прѣдѣлы въ коихъ пребываютъ теперь сербскіе войска, не только по историческому, но и по этнографическому праву, — суть сербскіе. На такіе коварно соблазнительные жалобы и превратныя понятія человѣкъ, хотя только отчасти знакомый съ Балканскомъ полуостровомъ, не можетъ смотрѣть иначе, какъ съ полнѣйшимъ отвращеніемъ.... Святой Апостолъ Павелъ сказалъ: „что вѣра безъ дѣлъ мертва есть". Это же можно примѣнить и къ политической вѣрѣ. Какъ въ смислѣ духовномъ человѣку ставится въ обязанность дѣйствовать согласно съ поученіемъ и и совѣтомъ Апостола Павла, точно такъже и во взглядѣ на племя, коего онъ членъ, и на свѣтскія отношенія. Каковъ я въ этомъ отношеніи, это видно изъ рапортовъ поднесенныхъ мною Азіатскому Департаменту, г. Аксакову, Вамъ и наконецъ Министру Просвѣщенія и Церковныхъ дѣлъ въ Бѣлградѣ. Моя политическая вѣра основывается на слѣдующей теоріи „свой своему по неволѣ другъ" и „всякая животинка о своемъ горѣ тужитъ". Этотъ примѣръ блистательно подтвердился тѣмъ, что Россія не имѣетъ друзей между иноплеменниками, слѣдовательно она можетъ имѣть крѣпкій союзъ лишь съ одноплеменными ей Славянами; но они още рабы и не свободны, почему и пользы отъ нихъ нельзя ждать ранѣе освобожденія и укрѣпленія ихъ. Начало этому полагается теперъ въ Турціи. Провидѣніе Россіи назначило быть главою и матерью славянскихъ племенъ, почему ради общеславянскаго интереса, при распредѣленіи границъ нужно поступить такъ, какъ обыкновенно поступаетъ добрая мать со своими дѣтьми, т. е. не внимать внушеніямъ эгоистичныхъ Сербовъ, но

определить границы по истинѣ, гдѣ слышенъ Сербскіи языкъ, пусть будутъ Сербскія, а гдѣ Болгарскій — Болгарскія. Этимъ приемамъ предупредятся всѣ интриги, которыя въ будущемъ могутъ появиться со стороны недоброжелателей теперешнихъ правъ Россіи на Балканскомъ полуостровѣ и останутся безъ всякихъ послѣдствій, ибо основано на истинѣ твердо и непоколебимо, какъ стѣна. Я не только какъ членъ великой Славянской семьи, но и какъ человѣкъ, съ молодости преисполненный чувствами къ нашей святой Россіи и счастливо царствующему Августѣйшему Дому Романовыхъ, всегда отличающемуся человѣколюбіемъ и великодушностію между всѣми другими царствующими домами, желаю чрезъ Васъ, Милостивый Государь, выразить мое всепокорнѣйшее мнѣние, какъ установить отношенія на Балканскомъ полуостровѣ, что бы не случилось того, что бы Сербы, чрезъ имѣющихся покровителей, не увѣрили неправильно Императорское Правителство о правильномъ состояніи дѣлъ въ Турціи, ибо кромѣ другихъ занятіи, я такъ же сблизился и изучилъ статистику и этнографію Европейской Турціи, особенно Македоніи, съ которой думаю я хорошо знакомъ“.

1878 г.

№ 194. Македония.

Вѣстьта за подписването на Санъ-Стефанския миръ на 19 февруари 1878 г. и за опрѣдѣляне границитѣ на новата българска държава се пръснала бързо изъ българскитѣ земи. „Софійското областно благотворително дружество за спомаганіе болни и ранени войници“ веднага се погрижило да се стъкми и поднесе благодарственъ адресъ отъ страна на българския народъ до царя Освободителя Александра II. Прѣдседатель на дружеството билъ софийскиятъ митрополитъ Мелети, родомъ отъ Струмица. Българската си благодарность побързали да изкажатъ градове и села, що били заети отъ рускитѣ войски. Не останали назадъ и ония покраини, дѣто не билъ стжпилъ освсбодителния кракъ наруситѣ, именно Македония. Македонскитѣ градове и села, било скришомъ, било чрѣзъ прѣбѣгали прѣзъ границата свои жители, побързали да се присъединятъ къмъ общата благодарность. На адреса били сложени подписитѣ на 230.000 души! Той билъ поставенъ въ

нарочно приготвено ковчеже и поднесенъ на царя Освободителя въ Ливадия. Тоя исторически паметникъ, написанъ на руски и български езици на 4 априлъ 1878 г. и придруженъ отъ подписитѣ на хилѣдницитѣ българе, се пази въ Государственый и С.-Петербургскій Главный Архивы. По фотографска снимка часть отъ адреса бѣ обнародвана въ сп. Минало, год. II, кн. 7 и 8, стр. 341 сл.

На първо мѣсто адресътъ е билъ подписанъ отъ висшето българско духовенство, членоветѣ на св. Синодъ:

† Митрополитъ Ловчянскый и Ексархъ Българскый Іосифъ.

† Митрополитъ Филиппуполскій Г. Панаретъ.

† Митрополитъ Доростолскій и Червенскій и временно управляющій Търновската епархія Григорій.

† Митрополитъ Верненскій и Преславскій Симеонъ.

† Митрополитъ Охридскій Наѳанаилъ.

† Митрополитъ Скопскій Кирилъ.

† Левкійскій Епископъ Гервасій.

† Величкій Епископъ Парѳеній.

Отъ македонскитѣ български краища адресътъ е подписанъ отъ множество лица, на слѣднитѣ градове и области:

„Градъ Джумая.
Криворечна Паланка и Окружието.
Село Берово и Окружие Малешево.
Неврокопско окружие.
Петжрчъ и ѡкружието.
Негованъ и окружие Солунско, Зарово.
Кжлкжшь (=Кукушъ) ї окружието.
Скопійски санджакъ.
Тетовско окружие.
Комановско окружіе.
Кратовско окружие.
Кочанско окржжіе.
Щипско окружие.
Велесъ и окружіе.
Г. Бытоля и Г. Прилѣпъ съ окружіята имъ.
Г. Охридъ и Г. Деберъ съ окружіята имъ“.

Добавки.

1799 г.

№ 195. Бонила (Янинско).

Слѣдитѣ на българско население въ Тесалия и Епиръ намираме въ паметници до XIV в. Срв. № 7, 12, 33 и 38. Прѣзъ турското робство мамкашнитѣ болгаре се прѣтопили, едни между гърцитѣ, други между албанцитѣ. Сега само мѣстнитѣ имена напомнятъ за нѣкогашно гжсто славѣнско население.

Френскиятъ пжтешественикъ Пуквиль съобщава за българе до Янина, но повечето отъ тѣхъ били прѣселени тамъ въ края на XVIII в. Бѣлѣжкитѣ на Пуквиля за тѣхъ сж отъ 1799 г. У него четемъ: „Това село Бонила, което може да се смѣта като начало на градецъ, е отдалечено на единъ часъ мѣсто отъ Янина. . . . Населението на Бонила е изцѣло българско; то се управява отъ единъ ага, назначаванъ и поставянъ тамъ отъ Али-паша (Янински). Повечето отъ тия злочести българе сж били отдѣлени заедно съ челядитѣ имъ отъ тѣхнитѣ огнища отъ Али-паша, въ врѣме на похода на послѣдния срѣщу Пазвантоглу. Докарани отъ студенитѣ планини на България въ по-благъ климатъ, тѣ привикнали лека-полека на други навици, макаръ и да сж запазили още своитѣ обичаи и своя езикъ. Между тѣхнитѣ жени се срѣщатъ хубавици, чудни по благородство и миловидность, съ каквито качесгва се отличаватъ изобщо женитѣ на тоя народъ. Макаръ повечето отъ тия българе да говорѣха вече гръцки, основната часть на населението ще запази за винаги своята особеность, която ще го отличава отъ албанеца“ (Ce hameau, appelé Bonila, qu'on pourrait regarder comme le principe d'une petite

ville, est éloigné d'une lieue de Ianina.... La population de Bonila est toute entière composée de Bulgares, qui sont gouvernés par un aga, qu'Ali-pacha nomme et place en cet endroit. Ces malheureux Bulgares ont été, pour la plupart, arrachés de leurs foyers avec leurs familles, par Ali-pacha, dans son expédition contre Passevend-Oglou. Transplantés, des montagnes froides de la Bulgarie, sous un ciel plus clément, ils s'accoutument insensiblement à d'autres usages, quoiqu'ils conservent encore leurs mœurs et leur langage. On voit parmi leurs femmes, des beautés qui étonnent par la noblesse et les graces, qui sont presque généralement communes aux personnes du sexe chez ce peuple. Quoique plusieurs Bulgares parlassent déjà grec, le fond de la population conservera une nuance qui les distinguera toujours de l'Albanais (Pouqueville, Vayage en Morée, à Constantinople, en Albanie. Paris 1805, v. III, p. 48—49).

1856 г.

№ 196.

На 6 февруари 1856 г. турската империя направи още крачка напрѣдъ въ пътя на напрѣдъка, като дари чрѣзъ особенъ Хати-хумаюнъ нови правдини на своитѣ подданици. Между друго чрѣзъ тоя актъ се признаваха правата на отдѣлнитѣ народности и езици въ империята. Това бѣ силенъ щитъ, съ който българщината почна по-осѣзателно да отстоява своитѣ национални права прѣдъ патриаршията и портата и, най-сетнѣ, слѣдъ дълга борба, успѣ. Хати-хумаюнътъ се оповѣсти на народа чрѣзъ мѣстнитѣ турски административни власти и глашатаи, а грамотното българско население се опозна съ него най-първо чрѣзъ Цареградски Вѣстникъ, брой 263, отъ 11 февр. 1856 г.

Ето съотвѣтния най-важенъ членъ 8 на акта, който засѣга народностьта и езика на турскитѣ подданици, както е прѣдаденъ въ речения вѣстникъ:

„Всяко отличіе или называніе съ което иска нѣкой да направи нѣкого отъ поддацницы-те на Моя-та Имперія да е по-доленъ отъ другаго, ради богослуженіе-то, языкъ-атъ или племя-то, за всегда ще ся угасятъ въ административныйскій-атъ протоколъ (тефтеръ)..."

Въ международнитѣ документи тази часть е позната въ слѣдната френска редакция: „Tout mot et toute expression ou appellation tendant à rendre une classe de mes sujets inférieure à d'autre, à raison du culte, de la langue ou de la race, sont à jamais abolis et effacés du protocole administratif“ (A. Schopoff. Les Réformes et la protection des chrétiens en Turquie. Paris 1904, p. 51).

1857 г.

№ 197. Горня-Джумая.

Въ Горня-Джумая, благодарение на близостьта на Рилския монастирь, е имало отдавна българско училище. Прѣзъ 1844 г. училището си е имало и нова сграда и е било добрѣ уредено. По-късно, прѣзъ 1857 г. въ Джумая миналъ руският ученъ Гилфердингъ (срв. № 142). Той подбудилъ мѣстнитѣ българе да основатъ фондъ, отъ който да се издържа по-добрѣ училището. Направена била надлежна за това кондика съ означение имената на дарителитѣ и на паричнитѣ приноси за фонда. Кондиката напослѣдъкъ постжпи въ Етнографския музей въ София и не е още описана. Тя почва съ думитѣ:

Богоѹгодныи фонтъ ѹчилищныи Джѹманскаго ѹстроенъ въ лѣто 1857 септемвріа 1 . . . .

1859 г.

№ 198. Кукушъ.

Българо-гръцката църковна разпря е била изразена въ най-остра форма пакъ въ Македония. Македонскитѣ българе, като не получили никакви отстжпки отъ гръцката Цариградска патриаршия, рѣшили прѣзъ 1859 г. да се подчинятъ на папската власть, да станатъ унияти, само и само да запазятъ езика и народностьта си. Тѣ поставили народностьта си по-горѣ отъ вѣрата. Ето прочее извадки отъ просбата на кукушане до папа Пия IX, обнародвана на врѣмето си въ цариградския в. Българія, № 25 отъ 1859 г.:

„Ній долоподписанни, жители на епархія-та Поліяна (= Дойранъ) съ наше голѣмо неудоволствіе, съ дълбоко и неизразимо сърдечно стесненіе сме принуждени да исповѣдаме предъ цѣлъ свѣтъ какъ нашата въсточна православна църква

достигнала е днесь до таково едно достоплачевно положеніе което не може да ся опише. И толко по глубока е наша-та горесть и душевно потрясеніе щото ные доказваме че злото надви нашето търпеніе. Увы!! оныя които бѣха длъжни да сѫ свѣтлината и источникътъ на сѣкоя християнска добродѣтель, сирѣчь нашити първи пастири и църковни началници, другояче нарѣчени наши архіепископи, тъпчятъ съ крака законити и таинствата на Църквата. (И оныя които) сѫ посвоили (църковнити имоти) сѫ нѣколко лица облечени съ священнически характеръ (истина), нъ които немать нито вѣра, нито съвѣсть, нито характеръ, человѣци властолюбиви, честолюбиви, вдадени въ сребролюбіето, и които за интересъ ще направятъ сѣкакъвъ видъ лошавини.

„Като патріаршескіятъ Цареградски съборъ (синодъ) състои отъ такива лица, само по сѣбе ся разумѣва че и по епархіити ся пращатъ епископи въ всичко съобразни съ тій които ги пращатъ и нимъ они продаватъ епархіити за голѣма цѣна. Назначеніето (цѣльта) на тіи епіскопи не е да учать стадото христово, нито да ся грижать за неговити духовни нужди, но единственно да събирать пари законно и незаконно и да ги пращать (артисалото) въ Фенеръ (на Грьцката патріархія) и на своити покровители. Отъ нихъ народътъ не само не получава никаква духовна полза, но еще и голѣмо количество вреда вещественна и нравственна и една голѣма соблазнь отъ нихното распустно и немонашеско житіе. Съ едно слово такива епископи сѫ една тежина и една скърбна рана за стадо-то христово. Прочее, особно търпи отъ това развратно гърцко духовенство нашіятъ Българскій народъ... Единъ отъ най-прочутити въ свое-то распустно и развратно житіе е и нашіять до сегашній епископъ Мелетій ... Три пѫти ній ся жаловахми на църквата противъ тоя вълкъ въ овчя кожа, но она нещеше никакъ да ни слуша. . . .

„Тога ній, за да можемъ да съхранимъ вѣрата си цѣла и неповредима, както сме я пріели отъ предцити си и да пазимъ себѣ си отъ разсипаното и развратеното това грьцко духовенство, ній твърдо рѣшихме да го оставимь и да ся обърнимь и да припознаимь Негово Святѣйшество Папата Пій IX и неговити наслѣдници на Апостолското сѣдалище за духовень началникъ надъ нами съ слѣдующіятъ начинь:

„1° Ній пріемаме съпричастіето на сѣдалището на Св. Петра врьхъ което Іисусъ-Христосъ основа Църквата си, въ което е верховно сѣднжлъ Пій IX, и управлява тая истата Църква Христова . . .

„2° Ній желаимь и слѣдователно молимь Пія IX никакво измѣненіе да не ся направи въ наредби-ти (обичаи, тържества, богослуженіе) Църковни и въ раздаваніето на таинствата и въ состояніето на нашити священници и въ языкътъ по когото ще се правятъ Църковни-ти молитиви между насъ, който языкъ е стариятъ Български или Славянскіятъ.

„3° . . .

„4° Архіепископътъ и духовенството които ще управляватъ епархіята и (е)нуріити треба да сж сички българи . . . .

„5° . . . Българскіятъ языкъ съ народнити си букви и характери ще бжде сѣкога главніятъ языкъ и основата на ученіето на младежити . . .

„Съ тоя начинъ нія молимь Негово Святейшество Пія IX да ни пріеме въ стадото си и подъ крилата си . . . Дано Богъ да може тжй да ся прослави отъ насъ и отъ сичкити други Българи! . . .“

12 юлія 1859 Въ Кукушъ.

(Слѣдватъ подписи и печати, между които има и четири попски).

1831 г.

№ 199 Български земи.

Секретарьтъ на Английското посолство въ Цариградъ D. Urquhart пжтувалъ прѣзъ 1831 г. прѣзъ вжтрѣшностьта на Европейска Турция съ цѣль да изучи богатствата и търговията на тая земя. Както се знае отъ неговитѣ печатни трудове, той се опозналъ добрѣ съ народноститѣ въ Турция и често прониквалъ и въ тѣхнитѣ планински прибѣжища. За българетѣ и за земитѣ, които тѣ населяватъ, той казва:

„Българетѣ мохамедане живѣятъ въ планинскитѣ и уединени крайща. А ония, които пазятъ старата си вѣра, населяватъ полята на Македония, Епиръ[1]), България и Тракия.

[1]) За български селища въ Епиръ срв. № 38, 195.

около Битоля, Солунъ, Янина, Нишъ, София, Пловдивъ, Одринъ и дори Цариградъ“ (Les Bulgares convertis à l'islamisme occupent les parties montagneuses et retirées du pays. Ceux qui ont conservé leur foi habitent les plaines de la Macédoine, de l'Epire, de la Bulgarie et de la Thrace, dans les environs de Monastir, Salonique, Joannina, Nyssa, Sophia, Philippopolis, Andrinople et même Constantinople“ — D. Urquhart, La Turquie, ses ressources, son organisation municipale, son commerce etc. Traduit de l'anglais par X. Raimond. Paris 1836, p. 77—78).

1423 г.

№ 200. Тесалия.

Сжщиятъ Urquhart привежда едно турско извѣстие за българе въ Тесалия прѣзъ XV в. Тамошнитѣ българе (срв. документи № 7, 12, 33) били запазили въ началото на турското робство не само своята национална обособеность, но дори налагали волята си на околнитѣ гърци. Така, около 1423 год. българетѣ, които живѣли въ околноститѣ на Лариса, опустошавали страната и дори единъ тѣхенъ князь сполучилъ да заеме града Лариса. Гърцитѣ повикали на помощь турския военачалникъ Турханъ-бей, който съ 5000 турци прѣвзелъ крѣпостьта. Българетѣ обаче сполучили да избѣгатъ и тѣхниятъ князь се оттеглилъ въ близкитѣ Метеори, дѣто той билъ основалъ и единъ отъ тамошнитѣ монастири. Това показва, че погръчването на буднитѣ тесалийски българе ще да е станало доста по-късно, може би прѣди едно-двѣ столѣтия. Срв. въ нѣмския прѣводъ, който имахме на ржка, D. Urquhart, Der Geist des Orients. Stuttgart und Tübingen 1839, I, 226.

1449.

№ 201. Дебъръ.

Извѣстниятъ далматински поетъ Андрей Качичъ-Миошичъ (1696—1760), като възпѣва събитията отъ врѣме на Скендербега прѣзъ XV в. и прѣдава старитѣ прѣдания въ нови пѣсни по народенъ духъ, разказва, че Светиградъ билъ прѣдаденъ на султанъ Мурада отъ войводата Янко, който билъ отъ български родъ, отъ Дебъръ:

Ал' се нађе један издајица,
Кому биху јаспре омилиле:
Д и б р е ж Ј а н к о, да га Бог убио,
Б у г а р с к о г а рода и племена.

(A. Kačić-Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga. Zagreb 1896. 5-o izdanje, стр. 133 Цитуваме стиховетѣ въ кирилски прѣписъ).

1861 г.

№ 202. **О х р и д ъ.**

Охридското население къмъ 1860 г. искало отъ Цариградската патриаршия да се проводи за митрополитъ въ Охридъ лице, което да отговаря на новитѣ нужди на врѣмето. Една отъ тия нужди бѣ и въвеждането на българския езикъ въ църквата и училището. Патриаршията имъ изпратила гърка Мелетия. Тогава епархиотитѣ протестирали прѣдъ патриаршията и заявили, че нѣма да припознаватъ патриарха за свой глава, който гледа само гръцкитѣ интереси. Заедно съ това тѣ изпратили пълномощно въ Цариградъ до прѣдставителитѣ на българския народъ, които да се застѫпятъ прѣдъ правителството, та да се възвърнатъ правдинитѣ на закритата прѣзъ 1767 г. Охридска българска архиепископия, независима отъ Цариградската патриаршия. Ето нѣколко извадки отъ това пълномощно, писано на гръцки:

„Достоуважаеми прѣдставители на б ъ л г а р с к и я народъ,

Подписанитѣ жители на Първа Юстинияна или Охридъ, като видѣхме отъ една страна, че, при всичката ни надежда, общата майка Великата Христова църква не даде никакво внимание на подаденитѣ ни едно по друго общи молби до нея, чрѣзъ които горещо молимъ да замѣсти избрания противъ нашитѣ желания и молби митрополитъ Мелетия . . . ., а отъ друга страна увѣдомени, че цѣлиятъ н а ш ъ б ъ л г а р с к и н а р о д ъ негодува по сѫщитѣ причини противъ Великата Христова църква . . ., счетохме за наша неизбѣжна длъжность, съгласно съ нашия народъ, да Ви назначимъ и да Ви признаемъ чрѣзъ настоящето наше общо пълномощно пълновластни прѣдставители, щото отъ наша страна най-горещо да помолите Високата Порта да послуша нашитѣ молби и д а н и и з б а в и отъ своеволието на г р ъ ц к о т о д у х о в е н с т в о, като потвърди основанието

на автокефалната архиепископия на Първа Юстинияна Охридска и цѣла България, която несправедливо и незаконно присвои сжщото гръцко духовенство . . . .

9 априлъ 1861 г.
въ Първа Юстинияна или Охридъ

Първенцитѣ
отъ Първа Юстинияна или Охридъ".

(Ἀξιότιμοι Ἀντιπρόσωποι τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους!

Οἱ ὑποφαινόμενοι κάτοικοι τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς ἢ Ἀχρίδος, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἰδόντες, ὅτι παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ἡ κοινὴ ἡμῶν Μήτηρ Μ. τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία δὲν ἔδωκεν οὐδεμίαν ἀκρόασιν εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιδοθείσας αὐτῇ γενικὰς ἀναφορὰς ἡμῶν, διὰ τῶν ὁποίων θερμῶς ἱκετεύομεν, ὅπως ἀντικαταστήσῃ τὸν παρὰ τὰς εὐχὰς καὶ ἐπιθυμίας τῆς ἐπαρχίας μας ψηφισθέντα, Μητροπολίτην, κύριον Μελέτιον . . . ἀφ' ἑτέρου δὲ πληροφορηθέντες, ὅτι ὁλόκληρον τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος μας, ἀγανακτοῦν διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας κατὰ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας . . . καὶ χρέος μας ἀπαραίτητον ἐνομίσαμεν, ὅπως συμφώνως μὲ τὸ ἔθνος μας σᾶς ἀποκαταστήσομεν καὶ σᾶς ἀναγνωρίσωμεν διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν γενικοῦ ἐπιτροπικοῦ πληρεξουσίους Ἀντιπροσώπους, ἵνα ὡς ἐκ μέρους ἡμῶν θερμῶς καθικατεύσητε τὴν ὑψ: πύλην, ἵνα εἰσακούσῃ τὰς δεήσεις μας καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Α' Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας, τὴν ὁπίαν ἀδίκως καὶ παρανόμως ἐσφετερίσθη αὐτὸς ὁ Γραικικὸς κλῆρος.

Τῇ 9 Ἀπριλίου 1861.
Ἐν τῇ Πρώτῃ Ἰουστινιανῇ ἢ Ἀχρίδι.

Οἱ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς,
ἢ Ἀχρίδος πρόκριτοι).[1]

1865 г.

№ 203. Неврокопъ.

Българетѣ въ Неврокопъ се сдобили по-рано съ свое училище, отколкото съ църква. Гъркоманетѣ държали старата църква за себе си. Срв. № 154, 155. Прѣзъ 1865 г. невро-

[1]) Мсб. X, 578—579.

копчане замислили да си съградятъ отдѣлна църква и почнали да събиратъ срѣдства. За това узнаваме отъ една бѣлѣжка на кондика, която постжпи напослѣдъкъ въ Етнографския музей въ София.

Тая бѣлѣжка гласи: „... 1865 іануарій 6-й ... събра ся въ Неврокопъ Българскы народъ за съгражданіе црьква Въскрьсеніе Христово и тука ся пише подареніе-то на всякой благочестивъ христіанинъ Българинъ“.

(Слѣдватъ имената на дарителитѣ).

1866 г.

№ 204. Радовишъ, с. Робово (Струмишко).

За зараждането на българския духъ въ Радовишко и Струмишко е интересна слѣдната бѣлѣжка на единъ печатанъ апостолъ, сега въ Етнографския музей въ София:

Назнáменѹемъ во сéі Апостолъ кнíгѹ когáтѡ азъ папа Ѩне Темéлковичъ ѿ Рáдовишъ доїдòхъ ѹ сéло Рóбовѡ за да слѹжімъ бóлгарски церкѡвни редъ и свѩки дрѹги редове болгарски а не дрѹгѡ. 1866: апри 18 папа Ѩне Тем(елковичъ).

1868 г.

№ 205. Куманово.

Прѣзъ м. февруари 1868 г., слѣдъ смъртьта на Йоакима, се изпразнило митрополитското мѣсто въ Скопье. Бившиятъ Йоакимовъ епископъ Паиси, сетнѣ русенски митрополитъ, който държалъ гръцка страна по църковния въпросъ, билъ кандидатъ за Скопье и се намиралъ вече въ Цариградъ. Кумановското население, което винаги бодро е отстоявало българскитѣ си интереси, като се научило за кроеното отъ Паисия, побързало да заяви своето българско желание прѣдъ патриаршията. Ето неговата просба до патриарха:

Ваше всесвятѣйшество.

Следъ нижяйшите ни до земли поклони долуподписаните ваши раби жители кумановскій вѣрный поданици на високіятъ девлетъ, зимаме смелость да явимъ покорно опщенародното ны

следоюще желаніе. Като ся чу единъ гласъ че ушъ милостивата ни мати Велика Христова церква искала да удобри за Скопски митрополитъ г. Паиссія, днесъ Рушчушки митрополитъ, спѣшимъ прѣдварително като явимъ защо отъ негово прѣосвященско народатъ ютнютъ не е благодаранъ, затова идемъ колѣнопрѣклоно да помолимъ Ваше Всесвятѣйшество щото да благоволи, та само реченій г. Паиссія да не опредѣлява а освемъ него другиго кого иска нека опредѣли, токмо опредѣленію да знае да извършва архиепископскитѣ си длъжности на матерный ны славянобългарскій языкъ и да е кротъкъ, смиренъ и благонравенъ. Въ противенъ случай навѣрно ще се породи распра противъ него както и въ другитѣ епархій противъ своите си Архипастари.

Сосъ надежда сме защо милостивата ни мати Велика църква не ще отвхвърли покорното ны прошеніе съ найдълбока почитаніе и руколобизаніе

Куманово 868 г. март. 2

Остаемъ на ваше всесвятѣйшество
Покорній низяйши раби[1])

---

[1]) Исп. LV—LVI, 138.

Показалецъ.[1])

[1]) Въ показалеца влизалъ мѣстни, лични и племенни имена главно въ свръзка съ Македония. Римскитѣ бройки показватъ страницитѣ отъ първата часть, а арабскитѣ — страницитѣ отъ втората часть, отъ документитѣ. Въ втория случай имената сѫ посочени обикновено само при началната страница на документа.

В.

Г.

Д.

Е.

Ж.

З.

И.

К.

Л.

М.

Н.

О.

П.

Р.

С.

Т.

У.

Ф.

Х.

Ц. — Я.

A000024089388

A000024089388